

LAIKMETS UN PERSONĪBA

MENDELIS BAŠS
ALFRĒDS VĀRDAUNIS
ELLA RĪTIŅA
FRICIS BĀRDA
DOKU ATIS
AUGUSTS KAŽOKS
AUGUSTS DOMBROVSKIS
PAULS VALDENS
VILHELMS OSTVALDS
VOLDEMĀRS FON KNĪRĪMS
ERNSTS NAUKS
ERNESTS DINSBERGS

175411

2

2002-4

6

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

39

Latvijas Universitātes Pedagoģijas un psiholoģijas institūts

Latvijas Skolu muzeju asociācija

LAIKMETS UN PERSONĪBA

Rakstu krājums

3

SIA "Izdevniecība Raka" Zvaigzņu iela 26, Rīga, LV-1009, tālrunis 7312668
Izdevniecības reģistrācijas apliecība Nr. 2-0471
Reģistrācijas datums – gads 2001
Izdevniecība SIA "Izdevniecība Raka" reģistrēta, tālrunis 7602049

ISBN 9984-15-392-9 © Raka, 2002

M. Marmara, I. Švarcblāns
1972 ... rakstus izdevniecība "Raka" izdevusi
E. Švarcblāns
A. Zigmunde, I. Krūze
A. Klāve, M. Jone
© A. Klāve, M. Jone, E. Švarcblāns

Elektrona Terēzija Vairoša
Lietuvu rakstnieks Rūta Grīnberga
Jūriņa

Anna Strazdiņa
Vaku tīņmeis

09 ... LL doc. Dr. paed. tehm. zinātņu
LL. prof. Dr. habilit. pedagoģ. zinātņu
Krievu

54 Recenzentes:
Alēks Zigmunde

01 ... LL
sistēmas izstrādātājs un redaktors –
Prof. Dr. habilit. pedagoģ. zinātņu

4 ...
vēsturi.

pedagoģiem – visiem, kuri vēlas par pedagoģijas un kultūras
kļūstams varēt būt saistošs vecāko klašu skolēniem, studentiem,
augstskolu mācītājiem, pedagoģijas maģistri un bakalauri. Rakstu
vēsturē. Raksti tapuši pedagoģiskās pētniecības rezultātā, to autori ir
kurām ir nozīmīga vieta Latvijas pedagoģiskās domas, skolu un kultūras
īpašībām un datiem.

Latvijas Universitātes Pedagoģijas un psiholoģijas institūts
Latvijas Skolu muzeju asociācija

Trešais rakstu krājums sērijā "Laikmets un personība" turpina iepazīstināt ar dažādu personību dzīvesstāstiem, kuros atklājas vērtības, kurām ir nozīmīga vieta Latvijas pedagoģiskās domas, skolu un kultūras vēsturē. Raksti tapuši pedagoģiskās pētniecības rezultātā, to autori ir augstskolu mācībspēki, pedagoģijas maģistri un bakalauri. Rakstu krājums varētu būt saistošs vecāko klašu skolēniem, studentiem, pedagogiem – visiem, kuri interesējas par pedagoģijas un kultūras vēsturi.

Sastādītāja un zinātniskā redaktore –
LU asoc. prof. Dr. paed. AĪDA KRŪZE

Recenzentes:

LU prof. Dr. habil. paed. Ausma Špona

LU doc. Dr. paed. Iveta Keštere

Vāku zīmējis

Kristians Drande

Literārā redaktore Rita Cimdiņa

Datorgrafiķe Daina Harčēnoka

© A. Krūze, M. Jonele,
A. Zigmunde, I. Kraukle,
E. Strazdiņa, I. Jurāne,
E. T. Vaivode, A. Rone,
M. Marnauza, I. Švarcbaha

ISBN 9984-15-395-9

© RaKa, 2002

SIA "Izdevniecība RaKa" Zvaigžņu ielā 26, Rīgā, LV-1009, tālr. 7312668
Izdevējdarbības reģistrācijas apliecība Nr. 2-0471
Realizācijas daļa – tālr. 7291875
Iespiests SIA "Izdevniecība RaKa" tipogrāfijā, tālr. 7602049

SATURS

Aida Krūze	Priekšvārds	4
Mirdza Jonele	Ernesta Dinsberga pedagoģiskais mantojums	10
Alīda Zigmunde	Četru zinātnieku portreti	54
Inta Kraukle	Augusts Dombrovskis – izglītības un kultūras mecenāts	90
Elita Strazdiņa	Ropažu skolotāji – Augusts Kažoks, Doku Atis	130
Ilze Jurāne	Friča Bārdas pedagoģiskā darbība	164
Eleonora Terēzija Vaiivode	Dabaszinību skolotāja Ella Rītiņa	190
Aina Rone	Skolotāja Alfrēda Vārdauna darbīgais mūžs	230
Māra Marnauza, Irīna Švarcbaha	Mendelis Bašs Latvijas mūzikas kultūrā	270

PRIEKŠVārds

Ceļā pie lasītāja dodas jau trešais rakstu krājums sērijā "Laikmets un personība". Līdzīgi kā iepriekšējos izdevumos, arī šinī piedāvājam plašu personību spektru: skolotājs – 19. gadsimta vidū, 19. un 20. gadsimta mijā, 20. gadsimtā, izglītības un kultūras mecenāts, pirmās Latvijas augstskolas rektori un mācībspēki, komponists un diriģents.

Katras personības veidošanos ietekmējuši konkrēti vēsturiskie apstākļi, katra personība apliecinājusi sevi noteiktā vietā un laikā, katrai ir savs interešu loks, talants, kas ielikts jau šūpulī, bet dzīves gaitā nemitīgi kopts un pilnveidots. Taču visi dzīvesstāsti atklāj nozīmīgu devumu mūsu tautas garīgajā dzīvē un apliecina, ka attīstības virzītājspēks ir meklējams radošas personības un sabiedrības attiecībās, bet katra parādība, tai skaitā audzināšana, skatāma konkrēta laikmeta garīgo procesu un kultūras kontekstā.

Audzināšanā svarīgs ir parauga spēks. Attiecīgajā laika posmā katrs no rakstu varoņiem ir autoritāte saviem skolēniem, studentiem, laikabiedriem. No viņiem mācās, ietekmējas un iet tālāk, izmantojot iegūto pieredzi. Un šī pieredze ir kļuvusi par neatņemamu mūsdienu pedagoģijas zinātnes un kultūras vēstures sastāvdaļu.

Rakstu krājumu ievada pedagoģijas maģistres, Talsu novada muzeja direktores **Mirdzas Joneles** raksts par Ernestu Dinsbergu, 1843. gadā atvērtās Kubalu skolas pamatlicēju.

Braucot no Talsiem uz Dundagu, netālu pirms Dundagas nogriežas ceļš uz veco Kubalu skolu. Tieši šeit, dziļu mežu vidū, 19. gadsimtā

izveidojies viens no pirmajiem kultūras centriem laukos, pirmā un il-gus gadus arī vienīgā zemnieku bērnu skola Dundagā, viens no vecā-kajiem līdz mūsdienām saglabājies guļbūves konstrukcijā veidotais sko-las nams Kurzemē. Kubalu skolā E. Dinsbergs nostrādājis četrdesmit gadus, sarakstījis desmitiem grāmatu: vispirms pie kālī izgrebta gaismek-ļa, tad pie sveces liesmas, visbeidzot pie petrolejas lampas. Par to, ka viņa sarakstītās grāmatas tauta lasīja, liecina tas, ka tās izdotas atkārtoti, kā arī laikabiedru atmiņas. Bet grāmatu saturs atklāj, ka viņš paudis savam laikam progresīvas idejas, mācījis ļaudīm derīgus tikumus. Kubalu skolā mācījušies Krišjānis Barons, Fricis Dravnieks, par sko-lotāju strādājis Fricis Mālbergs.

Kubalu skolā – muzejā var skatīt klases iekārtojumu, kāds tas bi-jis 19. gadsimta beigās, te lasāmi skolēnu domraksti no 19. gadsimta vidus, te var iepazīt tā laika lauku skolas mācību grāmatas, seno mū-zikas instrumentu – harmoniju.

M. Jonele savu maģistra darbu “Ernesta Dinsberga personība un pedagoģiskā darbība” (zinātniskā vadītāja A. Krūze) 2001. gada no-galē aizstāvēja Kubalu skolā pie skalu uguns. Pētījuma autore tanī va-karā bieži runāja Dinsberga vārdiem un senajā klasē uzbūra to gaisot-ni, kāda te valdīja pirms 150 gadiem.

Alīdas Zigmundes raksts par pirmās Latvijas augstskolas rektoriem un docētājiem ir fragments no viņas izstrādātā maģistra darba “Rī-gas Politehnikuma (Rīgas Politehniskā institūta) mācībspēku – zināt-nieku devums zinātnei un tēvzemei (1861–1918)” (zinātniskā vadi-tāja A. Krūze, darba recenzents – Latvijas Ķīmijas vēstures muzeja vadītājs Dr. sc. ing. Ilgars Grosvalds). Pedagoģijas maģistre A. Zigmun-de jau vairāk nekā desmit gadus vada Rīgas Tehniskās universitātes muzeju, ir vairāku vietējo un starptautisko publikāciju autore par kul-tūrvēsturiskiem tematiem. Pašlaik A. Zigmunde pēta 19. gadsimta pedagoģijas vēsturi – periodu pirms minētās augstskolas dibināšanas.

Šis pētījums ir vairāku gadu darba rezultāts Latvijas arhīvos un bibliotēkās un no iepriekšējiem pētījumiem par augstskolas vēsturi atšķiras ar to, ka autore analizējusi pirmo mācībspēku, direktoru un rektoru pedagoģiskos uzskatus, viņu pedagoģisko darbību. 19. gadsimtā Latvijā sāka strādāt Eiropas pedagogi un Eiropā izglītību ieguvušie Latvijas pedagogi, kuru vārdi kļuva pazīstami pasaulē. Ernsts Nauks, Voldemārs fon Knīrīms, Vilhelms Ostvalds, Pauls Valdens – šo personību vārdi Latvijas augstākās izglītības vēsturē jau ierakstīti uz mūžīgiem laikiem, taču A. Zigmundes skatījums būtiski papildina līdz šim publicēto materiālu, atklājot tādu nozīmīgu faktu, ka Rīgas Politehniskais institūts bija ne tikai augstākās izglītības un zinātnes centrs, bet tā mācībspēki ir likuši pamatu augstskolas pedagoģijas nozarei Latvijā.

Latvijas Universitātes docente **Inta Kraukle** krājumam piedāvā pētījumu, kas balstās uz plašu avotu un literatūras analīzi. Tas ir emocionāls, bet tajā pat laikā zinātnisks vēstījums par Augustu Dombrovski, kurš labklājību sasniedzis, pateicoties tikai un vienīgi savai uzņēmībai un darbam, kurš dzīvojis vienkārši un pieticīgi, bet sakrāto bagātību atstājis savai tautai. Saimnieciskā darbībā nopelnītā nauda nebija mērķis, bet gan līdzeklis augstāku ideālu piepildīšanai, tā deva iespēju sākt realizēt savas ieceres izglītības iestāžu celtniecībā un kultūrvides veidošanā Mīlgrāvī. "Īstais tautas pacelšanas darbs jāsāk ar labi apgādātām pamatskolām un audzināšanas darbam labi sagatavotiem skolotājiem" – tāda bija A. Dombrovska pārliecība, un šīs idejas īstenošanai viņš nežēloja ne naudu, ne laiku. Raksts atklāj A. Dombrovska mecenāta darbību izglītības un kultūras jomā, viņu kā augstas klases vijoļu būves meistarū, sabiedrisko darbinieku. Bet vispoētiskāk par A. Dombrovski viņa bērēs izteicies Rainis, uzsverdams, ka "...skaistākā vijole, ko viņš savā mūžā ir būvējis, ir Dombrovska tēva personība. Kas no šīs vijoles atskanējis, to mēs paglabāsim dziļi savas sirds dziļumos".

Ropažu vidusskolas sākumskolas skolotāja, pedagoģijas maģistre **Elita Strazdiņa** maģistra darbu izstrādājusi savas skolas vēsturē (zinātniskā vadītāja I. Ķestere). Grāmatā iekļauti pētījuma materiāli par diviem Ropažu skolotājiem – Augustu Kažoku un Doku Ati. Īss ir abu literātu un skolotāju mūžs, taču pēdas ir paliekošas. Doku Ati pazīstam kā rakstnieku, dzejnieku, tulkotāju, maz zināms ir A. Kažoks, tāpēc apsveicams ir skolotājas E. Strazdiņas veikums, pirmo reizi analizējot viņu pedagoģisko darbību.

Abu skolotāju ieguldījums Ropažu sabiedrības dzīvē un izglītībā ir bijis ļoti nozīmīgs, jo viņi centās nest tautā gara gaismu laikā, kad tā vēl dzīvoja lielā trūkumā un nomāktībā. Raksts atklāj arī to, ka skolotāju pedagoģiskajā darbā būtiska vieta bija ierādīta mūzikai, dziedātmācīšanai.

Augusta Kažoka un Doku Ata pedagoģisko devumu bagātina apstākļi, ka viņi bija tuvi draugi, dalījās pieredzē, diskutēja par audzināšanas jautājumiem un mācīšanas metodēm, tādējādi papildinot viens otru un Latvijas pedagoģisko domu kopumā.

Friča Bārdas pedagoģisko darbību pētījusi LU Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātes bakalaure **Ilze Jurāne** (zinātniskā vadītāja B. Kaļķe). Arī Frici Bārdi, līdzīgi kā Doku Ati, pazīstam kā literātu, bet lielāko dzīves daļu viņš ir bijis skolotājs. F. Bārda nav sarakstījis pedagoģiska satura darbus, tāpēc viņa pedagoģiskās atziņas un uzskatus autore meklējusi F. Bārdas personīgajā sarakstē un literārajos darbos. Diemžēl īss bijis F. Bārdas mūžs, taču pedagoģiskā darba pieredze liela: viņš bijis skolotājs, lektors dramatiskajosursos, Valmieras reālgimnāzijas dibinātājs un direktors, skolu inspektors, Skolu arodbiedrības valdes priekšsēdētājs. Skolēnu atmiņās Fricis Bārda palicis kā humāns pedagogs, pieejams, atsaucīgs saskarsmē, no kura audzēkņi daudz mācījušies.

Daugavpils Universitātes asociētās profesores, pedagoģijas doktores **Eleonoras Terēzijas Vaivodes** vārds pedagoģijas vēstures pētniekiem, it sevišķi Latgalē, ir labi pazīstams. Šinī krājumā ievietotais raksts veltīts da-

baszinību skolotājai – metodiķei Ellai Rītiņai, kas veikusi lielu darbu dabaszinātniska satura grāmatu tulkošanā un mācību programmu izstrādē, izmantojot pasaules pedagoģijas progresīvās teorijas un metodiskās pieejas.

Pirmā pasaules kara laikā E. Rītiņa strādājusi latviešu bēgļu skolā Maskavā, kur arī veidojusi pirmo Latvijas skolu programmu dabaszinībās un ģeogrāfijā, kura bijusi turpmāko programmu pamatā līdz pat 1940. gadam. Vēlāk strādājusi Valmierā, vairākās Rīgas skolās, bet visilgāk 1. ģimnāzijā. Mūža nogali kopā ar dzīvesbiedru Indriķi Rītiņu pavadījusi trimdā. E. Rītiņas pedagoģisko meistarību apliecina arī kāda viņas skolēna teiktais: “Viņa neuzskatīja, ka mācāmie priekšmeti būtu tik svarīgi, lai skolēni uzdoto iekaltu galvā. Viņa pārrunāja un atkārtoja, ļāva jautāt un debatēt, līdz visi saprata. Galvenais, kas audzēkņus valdzināja, bija viņas mierīgā runa, iecietība un taisnīgums.”

Sadarbība ar Gulbīša vidusskolas vēstures skolotāju, direktora vietnieci **Ainu Roni** aizsākās kādā vēlā rudens vakarā, kad pēc nodarbībām maģistrantūrā skolotāja iepazīstināja ar savas skolas muzeju. Viņa tik aizrautīgi stāstīja par to, kā iesaista skolēnus pētnieciskajā darbā, kā kopā ar viņiem iekārtojusi skolas un pagasta vēsturei veltīto muzeju, cik lielisks pedagogs un vietējās sabiedrības dvēsele ir bijis Alfrēds Vārdaunis... Tad arī tapa iecere maģistra darba ietvaros veikt pētījumu par A. Vārdauna darbīgo mūžu un daudzveidīgo dzīvesdarbību.

Kā pētījuma zinātniskā vadītāja varu apgalvot, ka pedagoģijas maģistres A. Ronas galvenās īpašības ir mērķtiecība un pamatīgums. Pētnieces darbu atvieglāja tas, ka viņa pati ir absolvējusi Gulbīša vidusskolu, arī autores pedagoga gaitas galvenokārt saistās ar šo skolu.

Rakstu krājumā ievietotais materiāls atklāj skolotāju A. Vārdauni kā radošu, lemtspējīgu personību, kura vārdu novadnieki piemin ar dziļu cieņu. Un tas ir likumsakarīgi, jo viņš bijis sirsnīgs, bet prasīgs skolotājs, lielisks skolas direktors, atsaucīgs kultūras darba organizētājs, gudrs un vienkāršs cilvēks.

Izsakām sirsnīgu pateicību A. Vārdauna piederīgajiem, kuri pēti-

juma gaitā daudz palīdzēja: meitai Mirdzai Kalējai, mazmeitai Sarmītei Salmanei un krustmeitai Dzidrai Vārdaunei.

Pedagoģijas doktore, Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolas Mūzikas fakultātes dekāne, kamerkora "Fortius" diriģente **Māra Marnauza** un šīs fakultātes 2001. gada absolvente, pedagoģijas bakalaure, Olaines jauktā kora "Dziesma" un Banku augstskolas kora "Monēta" diriģente **Irīna Švarcbaha** ir autores aprakstam par izcilu personību Latvijas mūzikas kultūrā – profesoru Mendeli Bašu, kurš pats sevi uzskata galvenokārt par pedagogu.

Tas ir liels gods, bet arī liela atbildība – rakstīt par savu skolotāju, esot viņam līdzās. M. Marnauza un I. Švarcbaha to darījušas ar lielu cieņu un rūpību, atklājot gan profesora personības īpašības, gan profesionālo meistarību dažādās darbības jomās: viņš ir pedagogs, komponists, diriģents, kurš veicinājis ne vien mūzikas kultūras attīstību, bet bagātinājis arī mūzikas pedagogiju.

Kā šo uzdrošināšanos un darba rezultātu vērtēs pats profesors? Iepazīstot viņa cilvēciskās īpašības un pozitīvo attieksmi pret saviem audzēkņiem, viņu izaugsmi un sasniegumiem, atbilde pati dodas rokā.

Jūtos gandarīta, dodot svētību 3. rakstu krājumam, kas saglabās vēsturei vēl 12 pedagogu vārdus un dzīvesdarbību, viņu devumu pedagoģijas teorijas un prakses attīstībā Latvijā. Pricējies, ka personību pedagoģiskā mantojuma izpēte turpinās, veidojot ieceres sērijas "Laikmets un personība" 4. krājumam. Un mana pārliecība sakrīt ar mana novadnieka Ernesta Dinsberga atziņu:

*"Kas darāms, šodien jāpadar!
Kas zin vai rīt vairs paspēt var!"*

Paldies visiem, kas šādu pamudinājumu īstenojuši, veicinot grāmatas iznākšanu – pētniekiem, recenzentiem, izdevējiem.

Aīda Krūze

E. Zirnberg

ERNESTA DINSBERGA
PEDAGOĢISKAIS MANTOJUMS
(1816–1902)

**“Viss, kas cēlies zūd!
Viss, kas dzīvojs trūd!
Taisnais tikums, goda prāts –
Mūžam būs un paliks tāds.”**

Viena no izcilākajām personībām Latvijas kultūras vēsturē ir pedagogs, rakstnieks, tulkotājs un sabiedriskais darbinieks Ernests Dinsbergs, kurš no kučiera kļuva par skolotāju, sarakstīja vairākas mācību grāmatas, dzejoļus. E. Dinsberga vadībā uzcēla vienu no pirmajām skolām Latvijā – Kubalu skolu, kurā viņš nostrādāja visu savu garo darba mūžu.

Par E. Dinsbergu ir rakstījuši daudzi, bet galvenokārt kā par rakstnieku un tulkotāju, mazāk uzmanība pievērsta viņa pedagoģiskajam darbam un pedagoģiskajiem uzskatiem.

1816. gada 24. janvārī Dundagas muižas Irbenieku mājās dienas gaismu ieraudzīja Priča un Marijas trešais dēls Ernests. Tas ir laiks, kad vēl nav atcelta dzimtbūšana un cariskās Krievijas Baltijas galvenā ekonomiskā, sabiedriski politiskā un arī kultūras dzīves vadība atradās baltvācu muižnieku un garīdzniecības rokās.

Dundagas pagasts toreiz bija viens no lielākajiem visā Baltijā (ap 300 km²), varenas vācu hercogistes lielumā, kur neierobežoti valdīja

baronu Osten-Sakenu dzimta. Jūras robežā vien bija pāri par 80 kilometriem. Iespaidīgā pils liecināja par muižnieka varu un bagātību. Darbojās baznīca un krogs, bet nebija pagastskolas. E. Dinsberga tēvs un māte Irbenieku mājās, kuras piederēja Priča vecākajam brālim, strādāja par kalpiem. Kad mazajam Ernestam bija divi gadi, tēvu ielika par mežsargu Dingeskalnu mājās. No māju vārda vēlāk, uzvārdu došanas laikā, pēc radnieku ieteikuma, izvēlējās uzvārdu Dinsbergs, kas vēlākā laikā pārveidojās par Dinbergu, šodien tiek lietots Dinsbergs.

Dingeskalnos sākās pavisam cita dzīve, jo Pricis un Marija varēja saimniekot patstāvīgi. Pie mežsarga mājām bija tikai 3 – 4 pūrvietas lauku, tāpēc tēvs, lai uzturētu ģimeni, nodarbojās arī ar biškopību un pārdeva medu un vasku.

Savā autobiogrāfijā, kuru E. Dinsbergs rakstījis ap 1892. gadu (oriģināls rokrakstā glabājas Talsu novada muzejā), viņš sniedz ziņas arī par saviem brāļiem un māsām. Pavisam ģimenē auga 6 dēli un 2 meitas. Vecākais dēls Kārlis palika tēva vietā par mežsargu un nodzīvoja Dingeskalnos visu mūžu, apglabāts Valpenes kapos. Brālis Ansis bija saticīgs, nekad ne ar vienu neķildojās, sevišķi labi sapratās ar Ernestu. Katru mīļu brīdi viņam rokās redzēja kabatas nazi, ar to viņš izgatavoja skatītas un iedomātas lietas. Lielāks paaudzies, uzbūvēja nelielas ērģeles ar diviem reģistriem, kas spēlētas Kubalu skolā no 1847. līdz 1864. gadam. Dundagas barons, redzēdams jaunekļa talantu, nosūtīja viņu uz 3 gadiem mācībās uz Liepāju pie ērģeļu būvētāja Hermana. Pēc mācībām Ansis uzbūvējis vairākas ērģeles skolām un arī Dundagas baznīcai, kur tās tiek spēlētas vēl šodien. Vecumdienās Ansis dzīvojis Ģipkā, kur arī miris un apglabāts Ģipkas kapsētā.

Brālis Krišjānis sekoja Ernesta izvēlētajam ceļam. Pēc Irlavas skolotāju semināra beigšanas strādāja dažādās skolās. 1870. gadā Užavā nodibināja jūras skolu. Saistībā ar zemnieku nemieriem Ventspils apkārtnē un uzstāšanos pret Baltijas vāciešu patvaļu tika apcietināts un ieslodzīts divus gadus Kuldīgas cietumā. No 1875. gada dzīvoja Rīgā un vadīja savu privātskolu, vienlaikus nodarbojās ar rakstniecību. No-

zīmīgākais darbs "Baltiešu senatnes vēsture" 1882. gadā. Apbedīts Rīgā, Lielajos kapos.

Māsa Ede un Trīne bija precējušās un vadīja savas saimniecības Dundagas apkārtnē.

E. Dinsbergs jau no mazām dienām bija cītīgs grāmatnieks. Vienīgā grāmata, kas mājā atradās, bija baznīcas dziesmu grāmata. Pēc tās arī mazais Ernests iemācījās lasīt. Vēlāk tēvs dēlam ar prieku iegādājās arī Manceļa sprediķu grāmatu un Bībeli. Pusdienas laikā, kad citi mājinieki pēc darba cēliena atpūtās, Ernests diendusas laiku izmantoja lasīšanai. 1825. gadā netālajā Dreimaņu muižā nomnieku bērnus sāka mācīt vācietis Ērlihs, kurš par 60 kapeikām mēnesī mācīja arī citus bērnus. Ernests pats par to bija uzzinājis un neatlaidīgi lūdza tēvu atļaut viņam mācīties pie šī vācieša. Un tā E. Dinsbergs pirmo reizi desmit gadu vecumā sāka mācīties rakstīt, rēķināt un nedaudz arī vācu valodu. Rakstot viņš atdarināja grāmatās iespiestās rakstu zīmes un tādu rakstniecības veidu saglabāja visu mūžu. Mācībās pie Ērliha Ernests gāja no 1825. gada 1. decembra līdz 1826. gada janvāra beigām, kad skolmeistars nomira. Tolaik Dundagas muižā pie ķestera mājām bija tāda maza būdiņa, kā mērena saimnieka pirts, ko sauca par "skolu". Taču šajā skolā mācīja tikai vecmodīgi boksterēt un Ernestam tur nebija ko darīt. Šajā laikā E. Dinsbergs sāka arī dzejot – dažas īsas garīgas dziesmas, kuras diemžēl nav saglabājušās.

Liela ietekme ir Dingskalniem kaimiņos dzīvojošam Ārlavas pagasta tiesas priekšsēdētājam Bikstiņam, kurš visā apkārtnē bija pazīstams kā liels grāmatnieks un cilvēks ar gaišu galvu. Viņam bija laba mājas bibliotēka, kuru izmantoja arī E. Dinsbergs. Pie Bikstiņa Ernests varēja lasīt pirmo latviešu laikrakstu "Latviešu Avīzes", tur bija Vecā un Jaunā Stendera dažas grāmatas, Neredzīgā Indriķa krājumiņš, pirmais latviešu žurnāls – Stobes "Latviska Gadagrāmata", Launica "Stāsti no krievu tautas un valsts" u. c.

Īpašu iespaidu uz E. Dinsbergu atstāja raksts "Budeļu Ans", kurā izskan tēma, ka latvietis nezinot neko vairāk kā art, ecēt, sēt un pļaut,

ziemā malku cirst un baļķus vest. Ernestam tas bija neizprotami, kāpēc latvietis nevar vairāk iemācīties: “Vai viņam tāpat nav galva, sirds, prāts un atmiņa, kā citiem bērniem.”

E. Dinsbergs ne tikai lasīja grāmatas, bet dažas arī pārrakstīja, piemēram, Vecā Stendera “Augstas gudrības grāmatu”, vienīgi grūtības sagādāja papīra trūkums un zoss spalvas noasināšana. Tas viss asināja prātu, radīja pārdomas, lika vērot uzmanīgāk, un Ernesta skats uz lietām, parādībām un notikumiem kļuva plašāks.

Pārmaiņas E. Dinsberga dzīvē un pašizglītībā ienesa 1833. gads. Dundagas mācītājs Kārlis Glēzers, kurš Dundagā sāka kalpot 1830. gadā, paziņoja, ka viņam vajagot kučieri. Ernests lūdza tēvu viņam to vietu pie mācītāja sarunāt. K. Glēzers atcerējās Ernestu no pārklaušināšanas, kad uz visiem jautājumiem Ernests atbildēja droši, attapīgi un zinoši. Viņš pieņēma Ernestu savā dienestā, mācītāja apgādībā par desmit rubļiem gadā.

“Tas nu bija divējs prieks. Viens, ka nu tiks vaļā no rekrūšiem, jo tajā laikā muižai bija vaļas priekš sevis izņemt zināmu skaitu jaunu puišu no rekrūšos iešanas un otrs – ka nu pie mācītāja, tā grāmatu lielā kunga, viņš dabūs lasīt visādas latviešu grāmatas.” [23, 10]

Dundagas mācītājmāja bija E. Dinsberga pirmā patstāvīgā darba un dzīves vieta. Viņš sāka kalpot šīs mītnes saimniekam, kas bija par viņu 10 gadus vecāks. Jaunajā dzīves un darba vietā Ernestam radās izdevība mācīties pazīt cilvēkus, viņu dabu, izturēšanos, jo saskare ar cilvēkiem iznāca katru dienu. E. Dinsbergam nācās būt par līdzdalībnieku kristībās, iesvētībās, laulībās, bērēs. Šis bija laiks, kad Ernests lielu vērību veltīja pašmācībai. Viņš izmantoja arī iespēju mācīties vācu valodu gan no muižas kalpotājiem, gan izmantojot Vecā Stendera vācu – latviešu vārdnīcas: “Rudens un ziemas vakaros, kad lauku darbu bija mazāk, varēja čakli mācīties, bet cienīgmāte atrada, ka kučierim tāda gudrība kā vācu valoda nav vajadzīga, un nedeļa vairs svecēs kā tikai apgulties. No algas arī neiznāca svecēs ko nopirkt. Izdobis resnu kartupeli vai kāli, Dinsbergs ielēja eļļu vai trānu, ielika dziju par dak-

ti un tad pie šīs gaismas lasīja vai rakstīja. Reizēm, kad miegs un nogurums pagalam nomāca, turpat uz galda atmeties, aizmiga.” [30, 21]

Nereti mācītājs izmantoja savu kučieri, sūtot viņu pa mājām savā vietā paklausīties bērnus lasīšanā bībeles stāstos vai arī iesvētāmo mācībā, kur Dinsbergs guva pirmās pedagoģiskās iemaņas. Gan lasītais, gan redzētais paplašināja vērīgā jaunekļa redzesloku. Daudz par Dundagas apriņķi E. Dinsbergs uzzināja 1835./36. gada ziemā, kad mācītājs viņu sūtīja pa savas baznīcas draudzes mājām, lai uzrādītu visus cilvēkus un pēc baznīcas grāmatām uzmeklētu katram viņa vecuma gadus. Tas bija liels darbs, jo baznīcas draudzē bija gandrīz septiņi tūkstoši cilvēku. Taču šie ar daudzām grūtībām saistītie ceļojumi Dinsbergam noderēja par labu skolu, jo tuvāk iepazīs ar iedzīvotāju dzīvesveidu, sadzīvi. Tās bija īstas tautas dzīves studijas, jo no katra brauciena viņš atgriezās ne tikai ar iedzīvotāju sarakstu, bet arī ar bagātīgu pieredzi un novērojamu guvumu, kas E. Dinsbergam noderēja visu mūžu, kur smeltas vērtīgas atziņas ne tikai jaunās paaudzes audzināšanā un skološanā, bet arī nopietnā literārā darbā.

Tāda bija E. Dinsberga uzkrātā pieredze un zināšanas, kad 1838. gada viņš uzsāka jaunas darba gaitas Kubalu mājās par skolotāju. Viņam bija jāvada skola, bet pats nekad tādā nebija mācījies.

Gatavojoties skolotāja gaitām, E. Dinsbergs centās iepazīties ar tā laika izcilāko pedagogu devumu. Katru brīvdāņu vakaru viņš veltīja J. A. Komenska un J. H. Pestalocija darbu studēšanai.

1938. gadā Jāņos jaunais skolotājs ieradās sava mūža otrajā darba vietā. Algu E. Dinsbergs nesaņēma, iztika bija jānopelna, apstrādājot zemi. Bija salīgts arī kalps ar sievu, iegādāti 2 zirgi un 3 govys, no agrākā saimnieka atpirkti rati, arklis un citas saimniecības lietas. Par saimnieci atnāca Dinsberga māsa no Dingskalniem.

1838. gada rudenī E. Dinsbergs iesāka mācības Kubalu mājas istabā pie saimes galda. Saradās kādi 10–15 skolēni, jo vairāk jau arī nebija vietas. Mācību programmā bija Bībeles stāsti, katķisms, lasīšana, rakstīšana, nedaudz arī rēķināšana.

Pirmie pieci gadi vecajās Kubalu mājās bija īpaši grūti, jo skolotājam trūka mācību līdzekļu. Nebija ne grāmatas, ne tāfeles. Māja skolas vajadzībām galīgi nederēja, bet muižnieks nerūpējās par apstākļu uzlabošanu.

E. Dinsbergs bija dabūjis vienu ābeci no mācītāja, pašam viņam bija dziesmu grāmata un bībele, ko mācītājs viņam uzdāvināja par Dundagas draudzes locekļu uzskaiti. Par sava darba gaitu sākumu Dinsbergs vēlāk rakstīja: "Tādā knapībā un ar tik maz grāmatām E. Dinsbergam bija jāiesāk savs skolotāja amats. Nedabūja arī nekādu sveci vakaros par gaišumu (petrolejas tolaik vēl nebija), bet, ja kādu stundu mācījās, tad vienam skolēnam bija skala uguns jārāda." [9]

Tomēr ne grūtais maizes darbs, ne trūcīgie apstākļi bērnu mācīšanā neapdzēsa skolotāja degsmi un darbošanās gribu savas tautas labā.

1838. gadā tika uzsākta arī jaunā skolas nama būve, bet tas veicās gausi, gandrīz 5 gadus. Domas par jauno skolas namu, tā celšanu deva ierosmi un rosināja cenšanos, bet darbs, jauku cerību un izredžu gaismots, vedās veiklāk un grūtības vieglāk šķīta pārvaramas. Tas bija darbs vispārības labā.

Šajā laikā E. Dinsbergs arvien biežāk sāka domāt par to, ka nav labi cilvēkam būt vienam. Īpaši apskatāma tēma būtu E. Dinsberga laulības dzīve. Kad pirmoreiz viņš pie mācītāja K. Glēzera ieraudzīja Agnēzi, viņš saprata, ka tā viņam no debess vēlēta.

1839. gada 19. novembrī E. Dinsbergs apprecējās ar vienu no skrodera Lapiņa Mačevska 4 meitām – Agnēzi, "kurai arī pūrā nekas daudz vairāk nebija kā apģērbs, gultas drānas, godīga sirds un tikuša daba". [2]

Kamēr cēla jauno skolas namu, Dinsbergs ar sievu dzīvoja vecajās mājās. Turpat notika arī mācības. Lai gan nācās dzīvot diezgan lielā nabadzībā, Dinsbergu pāris dzīvoja klusi un mīlīgi. E. Dinsbergs par sievu bija ieguvis:

"Kas ir rosīga un munda
Un strādniece un taupīga
Un saimniecību vadīt gudra,
Tai pūrs ir liels – tā bagāta.

Un ja vēl ticīga iekš Dieva
Un saprot bērnus audzināt,
Tad tāda vīram krietna sieva,
Prot viņa mūžu vieglināt.” [31]

Jāatzīst, ka Agnēze tiešām “vieglināja” viņa mūžu. Diemžēl pašiem savu bērnu nebija, un ģimene izaudzināja Agnēzes māšas meitu Paulīni.

Personiskajā dzīvē E. Dinsbergs nu varēja būt apmierināts, bet ne tā ar darbu, jo īpaši ar jaunās skolas ēkas celšanu.

Jauno skolas ēku cēla klaušu kārtā – muiža deva būvmateriālus, pagastam vajadzēja gādāt darbaspēku. Ēka bija paredzēta ar desmit istabām skolniekiem un skolotāja vajadzībām, no kurām divas klases telpas.

E. Dinsbergs, gatavojoties jaunajām pārmaiņām, uzzinājis, ka Cīravas – Dzērvies skolā, kuru vadīja Andrejs Bergmanis, iespējams apgūt skolotāja darbā vajadzīgās pamatzināšanas un elementārās iemaņas, devās pie mācītāja K. Glēzera. Viņš lūdza mācītājam palīdzēt nokļūt A. Bergmaņa vadītajā skolā, “jo tur tikt gribu uz visādu reizi, jo neuzdrošinājos uzņemt tādu lielu skolu, pats nebūt neredzējis, kā skolā kārtīgi jāmāca un skolēni jāvada”. [9]

Tā 1840. gada 1. maijā mācītājs Glēzers aizveda jauno skolotāju uz Dzērvi. Mācību maksu – 20 rubļus – samaksāja barons. Bergmanis laipni uzņēma, mācīja un rādīja no visas sirds. Pamanījis Dinsberga uzcītību, viņš reizēm uzdeva viņam mācīt mazākos. 1. novembrī Dinsberga mācības Dzērvies skolā beidzās, jo pašam bija jāsāk mācīt bērnu Kubalu skolā.

“Uz tik īsu skolas laiku Bergmaņa skolā manim nedeļa nekādu liecības rakstu par mācīšanos un uzvešanos; tik vien rakstīja mācītājam, ka viņš ar manu mācīšanos un uzvešanos ir pilnā mierā un droši cerot, ka es savu skolmeistara amatu varēšot uzticīgi izpildīt. Pa to pusgadu Cīravas – Dzērvies skolā iemācījos drusciņ vairāk vācu un latviešu gramatiku, ērģeles spēlēt tik daudz, ka varu korāļus nospēlēt. Tad vēl šo to, ko tolaik turēja par vajadzīgu zināmību pagasta meistariem.

Tā manim aiztecēja tas jaukais pusgads Cīravas – Dzērves skolā, kā īss sapnis. Vēlējos vēl ilgāk tur palikt, lai vēl vairāk dabūtu ko iemācīties, bet nevarēju, tāpēc, ka par Mārtiņiem bija jāsāk pašam sava skola mājās.” [2]

Ar to E. Dinsberga sagatavošana pedagoga amatam bija noslēgusies, un skolā viņš nostrādāja līdz 1878. gadam.

1842. gada beigās jaunais skolas nams bija gatavs un tāds vēl skatāms šodien, tikai augšistabu E. Dinsbergs izbūvēja vēlāk 1878. gadā, aizgājis no skolotāja darba. Uz Ziemassvētkiem E. Dinsbergs ar sievu un dienestmeitu pārcēlās uz jauno ēku, bet kalpam bija jāpaliek vecajās mājās.

Mācības jaunajā skolas namā uzsāka 1843. gadā pēc Zvaigznes dienas, bet skolas iesvētīšana notika tikai 26. janvārī, jo agrāk nevarēja sakarā ar barona slimošanu.

Dinsberga pamatskola (1937. gads)

L. Adamovičs savās atmiņās raksta, ka iesvētīšanā mācītājam K. Glēzeram asistēja Mazirbes mācītājs E. F. Kupfers un Rindas mācītājs K. J. Hilners, vēlākais Kurzemes sinodes skolu referents. Barons ar mācītāju bija gādājuši par mācību līdzekļiem; 60 tāfelēm, grifelēm, papīru, tinti, 6 tintnīcām, vairākām dziesmu grāmatām un Stendera Mazajām Bībelēm. Vēlāk sagādāja vēl sienas kartes un planiglobu.

Jaunajā skolā mācības uzsāka ap 60 skolēnu. Popularizēdams skolas un izglītības nepieciešamību, E. Dinsbergs "Latviešu Avīžu" pielikumā 1855. gadā apraksta Kubalu skolu: "Tā ēka ir 20 asis gara un 7 asis plata, ar 10 kambariem un divi desmit lieliem, gaišiem logiem, kas tos kambarus apgaismo. Viens gals ir priekš skolas ierīkēts. Tanī ir divas lielas skolas istabas, katra 7 asis gara un vairāk nekā 3 asis plata un katrā 5 logi ar 4 brangiem un gruntīgiem galdiem. Katrā skolas istabas galā ir vēl viens mazs kambarītis, kur bērni var nolikt savu proiantu, un otrā galā tiem ir 2 kambari priekš gulēšanas. Tie citi vēl atliekamie 4 kambari, tanī otrā galā, ir priekš skolmeistariem, kas pa priekšu bija viens pats, bet tagad jau 2, kas savienotā biedrībā kā brāļi kopā strādā un gādā par savu tautas bērnu laicīgu un mūžīgu labklāšanu." [11]

Bija grūtības ar plašo telpu piesildīšanu, jo bieži vien pietrūka malķas. Akas arī vēl nebija. Pirmajā gadā Dinsbergam ar visiem skolas darbiem bija jātiek galā vienam pašam, no agra rīta līdz vēlam vakaram. Rīts skolā iesākās ar Bībeles stāstiem, bet diena noslēdzās ar katķismu. Pa vidu bija lasīšana, rakstīšana, rēķināšana, vēlāk arī dziedāšana, ģeogrāfija un vēsture. Vāciski varēja mācīties tikai pa vakariem. Ģeogrāfiju dažas stundas nedēļā brauca pasniegt mājskolotājs G. Kupfers, bet dziedāšanu – ērgelnieks Vērts. Ar padomu vienmēr palīdzēja mācītājs K. Glēzers, kurš gandrīz reizi nedēļā iegriezās skolā. Viņš arī skubināja vecākus sūtīt bērnus skolā, un skolēnu skaits pastāvīgi pieauga.

Divas ziemas, no 1846. līdz 1848. gadam, Kubalu skolā mācījās Krišjānis Barons, kurš tajā laikā ar māti dzīvoja Valpenes muižā. Talsu novada muzejā glabājas burtnīca, tā saucamie "proves raksti", kurā

ir K. Barona ieraksts 1848. gada 23. aprīlī. Ieraksts burtnīcā ir pirmais un izpildīts ļoti glītā, kaligrāfiskā rokrakstā. Burtnīcā ir arī citu skolēnu ieraksti. Tie ir skolēnu pēdējie darbi, uzrakstīti aprīlī, šķiroties no skolas, kas rādīja, kā skolēni apguvuši rakstīšanas māku.

*Kunigs! tu esli muims par patwchumu us radliu radblemi.
pirms tu klabu tappuflki, un tu to semmi un to pasauli bije satasfjis.
Esi tu mulschigo mulscham: tas jstems Dews. Kas tu tohs xelwchus
par puschleem darri, un sakli: Atgrosfatus apakhsat, juhs xelwoku
behens. To tuchfjleli gaudle irr tuwā puschleu ill hu tu ciena, kas waki
kon pagahjigi, un hu weenas nakts wakts.*

Dundagas skolā tai 23^{skolā} April 1848.

K. Baron.

Savās atmiņās K. Barons par šo laiku raksta: “Dundagā pie Kurbalu mājām bija nesen uzcelta pirmā pagasta skola, kur E. Dinsbergs un Fr. Mālbergis bija skolotāji. Tur nu arī es sāku iet skolā. Tā bija mana pirmā īstā skola. Kā pagasta skola tā darbojās tikai pa ziemas laiku, un mācības valoda, zināms, tur bija latviska. Bet daži veiklākie skolēni atsevišķās stundās mācījās arī vācu valodu. Pāris gados es pabeidzu šīs skolas kursu, un skolotājs Dinsbergs ieteica manam svainim Kronbergim, lai mani raidītu vēl kādā pilsētas skolā. To tad arī svainis darīja.” [11, 3]

Līdztekus mācību darbam E. Dinsbergam vajadzēja sekot līdz skolēnu sadzīvei, jo viņi skolā uzturējās visu nedēļu. Skolotājam bija jāredz, kā skolēni nomazgājušies, sasukājušies, apģērbusies, apāvušies, gu-

ļas uztaisījuši. Arī – “vai klase tīra, plāni izslaucīti, logi un galdi noslaucīti, vai grāmatas nav noķēzītas, vai namdurvis abējās pusēs noslaucītas un vai nav noķērnātas netīrumiem. Pavisam grūti bija jācinās ar kašķi, jo retais bērns bija bez šīs nabagu mantas”. [2]

Visu nedēļu skolēniem bija jāiztiek ar sausu pārtiku, kas bija iedota līdz no mājām. Kad Dundagā par pilskungu bija Teodors fon Osten-Sakens, viņš skolas laikā katru ceturtdienu skolēniem aizsūtīja pārtiku un lika izvārit siltu ēdienu. Tas skolēniem sagādāja tādu prieku, ka ceturtdienu gaidīja kā lielu svētku dienu. Reizēm arī mācītājs atbrauca, gribēdams redzēt, kā to ceremoniju izdara.

Desmit gadus Dinsbergs nostrādāja skolā, nesaņemot nekādu algu. Uzturu un trūcīgo apģērbu sagādāja pats skolotājs ar sievu, strādājot līdz ar kalpu ģimeni Kubalu mājās. Gadījās arī visādas nedienas – viens zirgs nobeidzās, iegādājās otru spēcīgāku, to nozaga. Prazdams galdnieka darbu, iedzīvei nepieciešamās lietas kā skolai, tā mājai gatavoja pats Dinsbergs. Viņš pats iesēja arī savas un skolas grāmatas.

Redzēdams, ka nevar pilnvērtīgi nodoties skolas darbam tādos apstākļos, E. Dinsbergs beidzot panāca, ka no 1848. gada barons maksāja viņam 50 rubļus algas gadā un tā saucamo deputātu: 12 pūrus rudzu, 4 pūrus miežu, 5 pūrus iesalu, 5 podus sāls, 1,5 pūrus kviešu, 1,5 pūrus zirņu, vienu vecu govī kaušanai un vienu neģērētu ādu pasaltām. Kubalu saimniekam vēl bija jādod 8 birkavas siena, 9 birkavas rudzu, 9 birkavas vasarāju, salmu, pelavas govīm, kuras viņam bija arī jāgana, tāpat arī cūkas. Tādu atalgojumu Dinsbergs saņēma līdz 1864. gadam. Tas bija liels atvieglojums, jo tagad skolas un literārajā darbā varēja ieguldīt vairāk spēku.

Dinsbergs uzskatīja par savu uzdevumu sniegt zināšanas un gara gaismu ne tikai saviem skolēniem, bet visai latviešu tautai, ko viņš centās darīt ar saviem literārajiem darbiem. Neraugoties uz visām grūtībām, Dinsbergs nodarbojās arī ar rakstniecību. Šim darbam viņam palika galvenokārt vasara, kad nebija mācības, kā arī vēlās vakara stundas ziemas vakaros.

Ar vācu valodas starpniecību, pašmācības ceļā apguvis labāko, ko radījušas citas tautas, viņš netaupīja pūles, lai literatūras un zinātnes sasniegumus darītu pieejamus plašām zemnieku masām. 19. gs. I ceturksnī maz vēl bija grāmatu latviešu valodā un maz arī grāmatu rakstītāju. Dinsberga pirmā grāmata “Kristīgais stāstītājs jeb 100 īsi stāstiņi” izdota 1846. gadā, bet pēdējā – viņa dzīves laikā 1902. gadā. Jāatzīmē, ka šajā laika posmā, tāpat kā visā latviešu literatūrā, darbu saturs, tematika, valoda, literārā vērtība nemitīgi pilnveidojās.

Jau savas literārās darbības sākumā E. Dinsbergs uzrakstīja arī vairākus publicistiska rakstura darbus, kuros dedzīgi uzstājās par to, lai zemnieku bērniem būtu pieejamas kaut pašas elementārākās skolas.

Savus literāros darbus Dinsbergs iesūtīja toreizējiem latviešu laikrakstiem: “Latviešu Avīzēm” un “Latviešu Ļaužu Draugam”.

No 1854. līdz 1864. gadam Dinsbergam, kā visu ļaužu atzītam goda vīram, uztic “rekrūšu lādi ar visām grāmatām”. No Miķeļiem līdz Ziemassvētkiem katru svētdienu vajadzēja ierasties Dundagā, tiesas namā, lai saņemtu naudu, ko iemaksāja puiši izpirkumam no dienesta. Dinsbergam vajadzēja kārtot arī dokumentus, tā saucamās “šnores grāmatas”. Šo darbu viņš veica deviņus gadus un tikai pēdējos trīs gadus saņēma algu, 30 rubļus gadā.

Dinsbergs šajos gados bija ne tikai gara milzis, kas pacēlās pāri savai apkārtni, bet arī fiziski stalts vīrs, pašos spēka gados, kuram neviens darbs nebija par grūtu.

Piecdesmitajos gados viņš saistījās ar ievērojamiem jaunlatviešu darbiniekiem: K. Valdemāru, kurš dzimis kaimiņu – Ārlavu pagastā, savu bijušo skolnieku K. Baronu un J. Alunānu. “Mājas Viesa” 1856. gada 2. numurā anonīmi publicēts E. Dinsberga dzejolis “Latviešu biedrība”, kurā pirmo reizi presē izskanēja aicinājums latviešiem apzināties savu tautību:

“Mēs latvieši! un pie šī vārda

Mēs mūžam draugi paliksim,

Kas tautas godu kājām spārda,

To vārguli nožēlosim!" [21]

1862. gadā, kad sāka iznākt jaunlatviešu idejisko centienu paudējs nedēļas laikraksts "Pēterburgas Avīzes", pirmajā numurā bija ievietots Dinsberga dzejolis "Prieka cerība", ar kuru viņš apsveica jaunā laikraksta iznākšanu.

E. Dinsberga sarakstīšanās ar K. Valdemāru, K. Baronu, kā arī citiem "Pēterburgas Avīžu" līdzstrādniekiem radīja vietējo muižnieku neuzticību, pat naidu. To vēl pastiprināja viņa nostāšanās tautas pusē Dundagas zemnieku nemieros, tā saucamā "lībiešu dumpī". 1863. gadā Dundagas barons lika noslēgt jaunus nomas līgumus ar jūrmalas zemniekiem – zvejniekiem, paaugstinot nodevas. Nemierus apspieda ar bruņotu spēku. E. Dinsberga sievas māšas vīrs Niks Pollmanis strādāja par skolotāju Košraga skolā un sadarbojās ar nemiernieku vadoni Niku Šulbergu no Kolkas. Dinsbergu ģimenē par audžumeitu bija pieņemta Pollmaņu meita Paulīna. Līdz ar to Dinsbergs bija cieši saistīts un labi informēts par nemieriem.

Baltijas ģenerālgubernatoram Līvenam tika iesniegts ziņojums, ka Kubalu skolas skolotājs musinot zemniekus. Par tādu tika uzskatīts arī Dinsberga dzejolis, kurš veltīts Stefenhāgena Kurzemes kalendāra 100. gadadienai:

"Nežēlīgos varmācības tvaikos,

Verdzināti lopiem līdzīgi.

Suņiem, zirgiem žēlastības bija,

Gādāja, ka labi klājas tiem

Latviešiem gan maz! – tos daudzreiz mija

Ar pret zirgiem, suņiem, zābakiem!"

[29, 396]

E. Dinsbergu sāka pratināt un vajāt, apvainojot viņu jaunlatvietībā. Viņam bija jānodod rekrūšu lāde, kurā bija vairāk nekā 10 000 rubļu.

1863.gada septembra sākumā Dinsbergam aizliedza uzsākt mācības, kas viņu smagi nomāca. Barons viņam pavēlēja braukt uz Jelgavu

pie izmeklēšanas tiesneša. Pirmajā reizē, pēc kārtīgas iztaujāšanas, viņš tika atlaists, bet nepagāja ilgs laiks, kad atkal Dinsbergam bija jābrauc uz Jelgavu pie tā paša tiesneša. Šoreiz saruna bija daudz bargāka un sekoja aizliegums strādāt par skolotāju.

E. Dinsbergs, palicis bez darba, 1863. gada rudenī sāka domāt par Dundagas pamešanu. To izdarīt nenāktos viegli. Jau pāri pusmūžam nodzīvots dzimtajā pusē, pārdzīvoti gan skumji, gan sirdi un prātu priecinoši brīži, te dzimis, pavadīta jaunība un vīra gadi, darbs skolā, literatūrai un sabiedrībai veltītais laiks.

Dinsbergs nolēma izmantot K. Valdemāra sludinājumu, ka var nopirkt īpašumā zemi Novgorodas guberņā. Viņš noslēdza līgumu par 100 pūrvietu neapstrādātas meža zemes iepirkšanu, kas maksāja 500 rubļu.

Pēc atstādināšanas no skolotāja darba Dinsbergs vairāk laika varēja veltīt literārajam darbam. Šim darbam viņš atdevās ar visu degsmi, tā atgūstot dvēseles līdzsvaru.

1864. gada pavasarī Kubalu skolā ieradās Ventspils pilskungs Millers un paziņoja, ka pēc divām nedēļām E. Dinsbergam jādodas izsūtījumā uz Jaunjelgavu. Dinsbergu ģimenei tas bija smags pārbaudījums. Iedzīvi daļēji vajadzēja likvidēt, mantas pārdodot ūtrupē. Sieva ar mazo Paulīni aizbrauca dzīvot pie svaiņa – skolotāja Štauera uz Ģipkas skolu. E. Dinsberga trimdas laiku garākā dzejojumā attēlojies rakstnieks un pedagogs, 1863. gadā Dundagas “Rīzemēs” dzimušais Fricis Adamovičs, kurš savā darbā izmantojis arī veco dundadznieku atmiņas.

Savu trimdas laiku E. Dinsbergs sīki aprakstījis rokrakstā ar virsrakstu “Mans Bābeles cietums”. Viņš bija devis to lasīt dažiem pazīstamiem sabiedrības darbiniekiem Rīgā, bet atpakaļ nedabūja. Rokraksts gājis zudumā.

Jaunjelgavā Dinsbergs tika turēts stingrā policijas uzraudzībā. Katru dienu viņam bija jāiet atrādīties pilskunga kancelejā. Noīrējis lētu, mēbelētu istabiņu, E. Dinsbergs atkal ķērās pie literārā darba: “..izsūtīja uz Jaun-Jelgavu un atstāja tur uz ielas. Šī izpostīšana viņam skādēja pie mantības līdz 1000 rubļiem. Jaun-Jelgavas pilskungs von Stempel

par viņu apžēlojās un to uzņēma savā kancelejā par skrīveri ar 7,5 rubli algas par mēnesi, un tur viņš rakstīja no rīta līdz vakaram 8 mēnešus.” [23]

Par spīti visām grūtībām, trimdā dzīvojot, E. Dinsbergs nonāca pie secinājuma, ka viņa darbs, pūliņi, negulētās naktis nav bijušas vel-tīgas, bet gan sasniegušas savu mērķi – modināt ļaužu sirdīs labo, da-rot dzīvi patīkamu.

Dinsberga vārds tautā jau bija plaši pazīstams, par ko liecināja viņam sūtītās nelielās dāvanīņas.

Tajā laikā jau bija iznākušas ap četrdesmit ar E. Dinsberga vārdu saistītas grāmatas. Īpaši iecienīti bija viņa dziesmu krājumiņi.

Jaunjelgavā viņu apciemoja arī kādreizējais Kubalu skolas palīg-skolotājs Fricis Mālbergis. Kopā ar viņu bija Seces muižas rentnieks Bruntāls. Viņi uz sava rēķina pasūtīja Dinsbergam pusdienas uz visu trimdas laiku.

Šajā laikā E. Dinsbergs atkal atgriezās pie domas par izceļošanu uz Novgorodu, kur viņam bija iepirkta zeme, bet nesaņēma gubernatora atļauju.

1865. gadā, pēc astoņiem Jaunjelgavā pavadītiem mēnešiem, Dinsbergam atļāva pāriet uz Rīgu. Viņš apmetās pie svaiņa tā sauktajā Maskavas Ārrīgā. Arī sieva Agnēze ar Paulīni pārcēlās uz Rīgu. Dinsbergs dabūja darbu Jāņa draudzes baznīcas skolā, kurā strādāja kopā ar skolotāju Cīrīti. Dinsbergs nodarbojās ar vecākiem audzēkņiem, kuri mācījās 2. klasē. Par darbu viņš saņēma 300 rubļu gadā. Šajā laikā E. Dinsbergs nodarbojās ar tulkošanu, jo muižas slēdza ar zemniekiem māju pārdošanas – pirkšanas līgumus, kurus vajadzēja pārtulkot latviski.

Dzīvojot Rīgā, Dinsbergs nolēma aizbraukt un apskatīt Novgorodas gubernā iepirkto zemi, bet šis jautājums tā arī palika nenokārtots.

1867. gadā E. Dinsbergs saņēma uzaicinājumu no Dundagas pagas-ta pašvaldības atgriezties Kubalu skolā, kura 2 gadus bija stāvējusi tukša. 1866. gadā skolā sāka strādāt Irlavas skolotāju semināru beigušais Eihenberģis, bet skolas darbs vairs negribēja zelt agrākajā kuplumā. 1867. ga-dā skola atkal bija pārtraukusi darbu, jo Eihenberģis aizgāja strādāt citur.

1867. gada 23. decembrī, dienu priekš Ziemassvētkiem, “no ļaudīm gribēts un lūgts, un no mācītāja un cienīga lielskunga atvēlēts” E. Dinsbergs atnāca atpakaļ uz Kubalu skolu par skolotāju. Viņam deva algu 150 rubļi (trīsreiz vairāk nekā pirmo lāgu), 25 mēri rudzu (otr tik daudz kā iepriekš), 15 mērus miežu (arī gandrīz otr tik vairāk nekā iepriekš), 7 mērus mazlabības (tikpat kā iepriekš), 16 mēru auzas (kas pirmāk nemaz nebija). Piesolīja arī pļavas gabalu priekš 2 govīm, 4 aitām un zirga. No muižas piesolīja dot 8 birkavus rudzu salmu un 4 birkavus vasarāju pelus. Pagasts piesolīja 15 rubļus par sāli un siļķēm.

Dinsbergs atgriežoties atrada skolas namu daudz labāki sakoptu: “Istabas visas caurum cauri kručiem izsistas un izmestas un tā pat arī griesti caur kručiem izpīti un izmesti. Logi visi ielikti skaidrām glāžu rūtīm, un tapeļu durvis baltpelēkas nogleznotas, tādi paši arī logu stenderi nogleznoti. Visas durvis ar atslēgām, kas pirmāk nekādas nebija. Bija arī petrolejas lampas. Arī par malku bija tā gādāts, ka pa vasaru nepietrūka kā pirmējos laikos.” [23]

1868. gadā pēc Zvaigznes dienas skolā atjaunojās mācības pēc mainītas mācību programmas. Ticības mācībai bija atstāta viena stunda dienā, vācu valodai bija ierādīts liels stundu skaits, bet krievu valoda bija jā māca pāris stundas nedēļā. Pirmo ziemu Dinsbergs nedabūja nevienu palīgu, lai gan skolā bija no 100 līdz 120 skolēnu. Viņam palīdzēja audzumeita Paulīne.

Rudenī skolā par palīgskolotāju sāka strādāt Irlavas skolotāju semināru beigušais dundadznieks Gustavs Traubergis, kurš bija dzīvs, asprātīgs, dūšīgs darbā un labi papildināja rāmo Dinsbergu. Šo var uzskatīt par izcilu posmu skolas darbā. 1871. gadā Traubergis pārgāja uz jauno Dundagas skolu, bet arī turpmākie Dinsberga palīgi bija dundadznieki.

Irlavas skolotāju semināru beigušais Janis Karpovics (ievērojamā filozofa E. Karpovica tēvs) no Dundagas Lūžniekiem strādāja Kubalu skolā no 1871. līdz 1874. gadam. Šajā laikā atkal notika programmas pārkārtošana – samazinājās stundu skaits vācu valodā, bet pieauga latviešu un krievu valodā, kļāt nāca arī dabas zinības.

Baltijas skolotāju semināra absolvents Janis Dreibergs no Dundagas Rīzemēm strādāja no 1873. gada līdz 1874. gada 1. decembrim. Līdz 1875. gada pavasarim Dinsbergs strādāja viens, bet 1875./76. mācību gadā palīgskolotājs bija A. Zīriņš, 1876./77. – V. Štuers. 1877. gada rudenī par palīgu sāka strādāt J. Adamovičs, kurš nostrādāja līdz 1898. gadam.

Skolā noritēja spraigs mācību un audzināšanas darbs. E. Dinsbergs bija vīrs pašos spēka gados ar praktisku pieredzi pedagoģiskajā darbā. Viņa palīgi bija ar zināšanām apbruņoti, izglītoti, dedzīgi jaunekļi.

Ieskatu skolas darbā šajā laikā sniedz Kubalu skolas darbības pārskati 1877.–1879. gadam, kuri saglabājušies Talsu novada muzejā. Mācības tika sāktas 16. oktobrī, beidzās 24. martā, ziemas brīvdienas bija divas nedēļas. Skolēnu skaits – ap simts. Mācību ziņā skolēni iedalīti trīs nodaļās, pie kam ievērojot nevis to, cik ilgi katrs skolēns skolu apmeklējis, bet kā katrs mācās un spēj mācīties. Augstākā ir pirmā nodaļa, zemākā – trešā nodaļa. Nedēļā bija 32 mācību stundas: pirmdienās un sestdienās pa 4 stundām un citās dienās pa 6 stundām. Pēc stundām skolotāju uzraudzībā skolēni gatavoja mājas uzdevumus līdz pulksten astoņiem vakarā. Reliģijas un dziedāšanas stundas bija visu triju nodaļu skolēniem kopā, citas stundas notika pa nodaļām. Mācību priekšmeti bija šādi: reliģija – 6 stundas nedēļā, latviešu valoda – I nodaļai – 4 stundas nedēļā, II nodaļai – 7 stundas, III nodaļai – 9 stundas; krievu valoda – I nodaļai – 5 stundas nedēļā, II nodaļai – arī 5 stundas nedēļā, III nodaļai – 2 stundas; vācu valoda – I nodaļai – 4 stundas, II nodaļai – 3 stundas, III nodaļai – 1 stunda nedēļā; rēķināšana – I nodaļai – 4 stundas, II nodaļai – 4 stundas, III nodaļai – 5 stundas nedēļā; ģeogrāfiju mācīja tikai 2 stundas nedēļā, tikai I nodaļas skolēniem; kaligrāfiju – I un II nodaļā mācīja 3 stundas nedēļā, III nodaļā – 5 stundas nedēļā; dziedāšanu – 3 stundas visiem kopā un 1 stunda tikai II un III nodaļas skolēniem. Krievu valodas stundās un brīvdienās dažas meitenes nodarbojās pie privātskolotājas ar šūšanu un citiem rokdarbiem.

Zināšanas vērtē pēc atzīmēm: 5 un 4,5 – ļoti labi; 4 – itin labi;

3,5 – labi; 3 – puslīdz labi; 2,5 – puslīdz; 2 – paknapi; 1,5 – knapi; 1 – slikti. Mācību gada beigās tika aprēķināta liecības vidējā atzīme jeb, kā toreiz sauca, “ģenerālballe”. No pārskata redzams, ka tikai 6 skolēnu vidējā atzīme bija augstāka par 4, bet 45 skolēniem – augstāka par 3, tātad puse skolēnu mācījās labi vai ļoti labi, 33 skolēnu zināšanas bija puslīdz un puslīdz labas, 9 skolēnu atzīmes bija knapas vai sliktas, no šiem pēdējiem lielākā daļa skolēnu ir kavējuši vairāk nekā pusi no skolas laika, kas arī darbības pārskatā norādīts par galveno vājo sekmju cēloni.

Čaklumā un uzvedībā nevienam skolēnam nav zemāka atzīme par “labi” vai “ļoti labi”. Audzināšanas darbu, kā norādīts pārskatā, kavē tas, ka mācību laiks bija ļoti īss un ne visi vecāki saprata nepieciešamību sadarboties ar skolotājiem.

E. Dinsbergs vienmēr atbalstīja savu palīgskolotāju darbošanos ne tikai skolā – mācību darbā, bet arī kultūras dzīvē, pašam aktīvi piedaloties. 1869. gadā Kubalu skolā Trauberga vadībā nodibinājās pirmais pieaugušo koris Dundagas pagastā. Dziedātāji uz kora mēģinājumiem pulcējās pat no 20 verstu attāluma. Par pirmajiem Vispārējiem latviešu dziesmu svētkiem 1873. gadā Rīgā E. Dinsbergs rakstīja savai krustmeitai: “Šovasar mēs ar Līni bijām Rīgā uz dziedāšanas svētkiem un tur izpriecejamies līdz ar citiem latviešiem. Ko visu tur piedzīvojuši, to nevaru tevīm visu izstāstīt...” [1]

1847. gadā dundadznieki sarīkoja pirmos zaļumu svētkus vēsturiskajā Puiškalnā, kur dziedāja pieaugušo koris un Kubalu skolas skolēnu koris. Dinsbergs uzrakstīja korim veltītu dziesmu “Puiškalna koris”, bet mūzikas autors, jādomā, ir J. Dreiberģis, jo Talsu novada muzejā glabājas šīs dziesmas nošu lapiņas ar J. Dreiberģa rokrakstā rakstītiem vārdiem.

Ernests Dinsberģis nostrādāja par skolotāju līdz 1878. gadam. Jau pirms dažiem gadiem viņam bija nobriedis nodoms aiziet no skolotāja darba un nodoties vienīgi literārajam darbam, kam vienmēr pietrūka laika. Arī sievai Agnēzei vairs nebija pa spēkam tikt galā ar skolas saimniecību, pie viņu galda vienmēr bija desmitiem ēdāju, bez tam vāja-

dzēja zināt gan par lopiem, gan dārzu. 1873. gadā viņa ļoti smagi slimoja, tuvinieki jau baidījās, vai viņa vēl izveseļosies.

Dinsbergu audzumeita Paulīne bija precējusies ar skolotāju Jani Dreibergu, un viņiem jau bija bērnu pulciņš. Kad Dreiberģs piekrita nākt uz Kubalu skolu par skolotāju Dinsberģa vietā, vecais skolotājs ar mierīgu sirdi atstāja skolas darbus jaunās, drošās rokās.

Kaut gan Dinsberģs bija nostrādājis Kubalu skolā vairāk nekā 40 gadu par skolotāju, viņš nesaņēma no pagasta ne maizi, ne atalgojumu. Vecais skolotājs palika ar sievu znota apgādībā. Par literārajiem darbiem saņemtie honorāri nebija lieli, dažreiz izdevniecības aprobežojās tikai ar vairāku izdevumu brīveksemplāru izsniegšanu autoram.

Vienīgais, ko pagasts atļāva vecajam skolotājam – dzīvot skolā un lietot skolas malku. Tā kā Dreiberģam bija ģimene, tad agrāko Dinsberģu dzīvokli lejas stāvā atbrīvoja viņam, un vecie Dinsberģi iekārtojās skolas jumta istabiņā.

Jumta dzīvokli bija divas istabas, kuras ar savu galdnieka amata prasmī mājīgas padarīja pats Dinsberģs. Vēl tagad tur saglabājusies viņa būvētā koka siena, kura atdala guļamtelpu bez logiem no lielās istabas, kā arī kokgriezumiem apdarinātās durvis, kas ved mazajā istabiņā – rakstāmistabā, kurā atrodas arī Dinsberģa būvēts grāmatu skapis.

Lai gan Dinsberģa vietā strādāja J. Dreiberģs un par viņa palīgu J. Adamovičs (1884. gadā J. Adamovičs apprecējās ar Dinsberģa krustmeitu Alvīni Feldmani), Dinsberģs vajadzības gadījumā strādāja par skolotāju.

Tādi apstākļi radās 1880. gadā, kad pagasts atļāva Kubalu skolā nodibināt augstāko meiteņu klasi. Dinsberģs vienmēr savos darbos atbalstīja domu, ka sievietēm skolas izglītība sevišķi nepieciešama, jo viņas ir galvenās bērnu audzinātājas un mācītājas. Viņas galvenokārt saistītas pie mājas, tāpēc viņu redzesloks un zināšanas jāpaplašina skolai. Tajā laikā tie bija patiesi progresīvi uzskati.

1880. gada 2. novembrī Kubalu skolā tika iesāktas mācības augstākajā meiteņu klasē ar 16 skolniecēm. Nedēļā bija paredzētas šādas stundas: ticības mācība – 5 stundas nedēļā (kopā ar pagasta skolē-

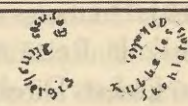
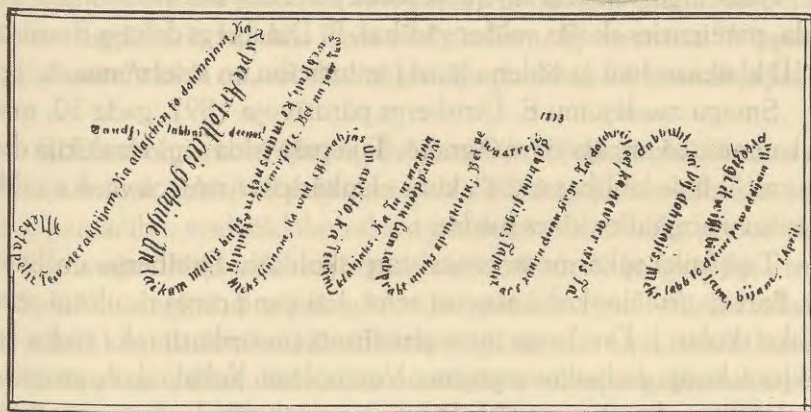
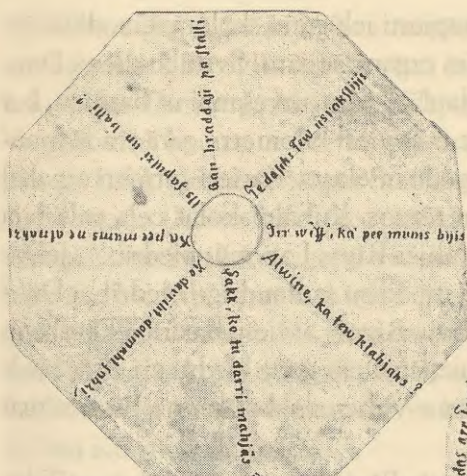
niem), latviešu valoda – 4 stundas, rēķināšana – 3 stundas, ģeogrāfija – 2 stundas, dabas stāsti – 2 stundas, tēvijas vēsture – 1 stunda, vācu valoda – 3 stundas, dziedāšana – 3 stundas, kaligrāfija – 1 stunda, krievu valodu mācīja pa vakariem. Dinsbergs mācīja ticības mācību, vēsturi un ģeogrāfiju. Pārējās stundas mācīja J. Dreiberģs. Pagasta skolēniem stundas galvenokārt pasniedza E. Dinsberģs, izņemot dziedāšanu, krievu valodu, rēķināšanu.

E. Dinsberģs vienmēr rakstīja ar zoss spalvu, un viņam bija dažādas tintes, bez melnās arī sarkana, zila, zaļa, dzeltena un zelta. Dzejoļiem un stāstiņiem pirmo burtu Dinsberģs izgreznoja ar dažādām tintēm, puķēm un raibumiem. Daudzi skolēni, dabūjuši skolā jaunas grāmatas vai burtnīcas, steigušies augšā pie Dinsberģa un lūguši uz tām uzrakstīt īpašnieka vārdu. Viņš to labprāt darījis ar lielu rūpību. Ja kādam bija vārda diena vai dzimumdiena, arī tad gāja pie “vecpapa” lūgt rīmi. Savdabīgas ir arī viņa rakstītās vēstules krustmeitai Alvīnei.

Aizgājis no skolas darba un dzīvodams augšstabiņa, E. Dinsberģs beidzot pilnīgi visu savu laiku varēja veltīt rakstīšanai. Viņš pievērsās monumentāliem darbu tulkojumiem: “Vecie grieķi” II daļās 1887., 1888. gadā, Homēra “Odiseja” I daļa 1893. gadā, II daļa 1894. gadā, Džona Miltona “Pazaudētā Paradīze” I daļa 1893. gadā, II daļa 1899. gadā u. c.

Viens no lielākajiem oriģināldarbiem šajā periodā ir dzejojums “Maijas Roze” 1890. gadā, kurā izmantoti motīvi par Turaidas rozi. Līgotņu Jēkabs, vērtēdams šo darbu, rakstīja: “Bez šaubām Dinsbergam trūkst tās latviskās, dzejiskās valodas, kas Pumpuram, bet, ja ielāgojam, ka Dinsberģs savu “Maijas Rozi” sacerējis vēl tad, kad mums nebija ne Pumpura, ne Ausekļa dzejas valodas, tad Dinsberģa valoda jāatzīst savam laikam īsti kupla, bet par visām lietām, kompozīcijā izmanāma droša meistara roka, dziedājumos vietām spēcīga jūsma un tēlojuma traģisms.” [30, 72]

Nozīmīga diena ne tikai Dundagas sabiedrībai bija 1889. gada 30. jūlijs, kad tika svinēta E. Dinsberģa 50 gadu darba jubileja un zelta

Ernesta Dinsberga rakstītās vēstules

kāzas. Uz svinībām tika izsūtīti iespiesti ielūgumi skolotājiem, dažādām amatpersonām un sabiedriskajām organizācijām. Svinību dienā Dundagas barons bija atsūtījis ratus laulātā pāra aizvešanai uz baznīcu, kur notika laulību pārsvētīšana. Pēc tam viesi kilometru garā rindā brauca uz Kubalu skolu, kur notika goda mielasts. Karieti turp un atpakaļ pavadīja 4 puisēni baltos rūķīšu tērpos. Kubalu skolas ceļa galā bija uzcelti goda vārti. Svinībās piedalījās Rīgas Latviešu biedrības, Jelgavas Latviešu biedrības, Kuldīgas un Talsu sadraudzīgo biedrību, Dundagas dziedāšanas biedrības pārstāvji. Rīgas Latviešu biedrībā Dinsbergs jau bija goda biedrs, tagad viņu uzņēma par goda biedru arī citās biedrībās. Viesi bija arī no Kurzemes un Vidzemes skolām, no Pēterburgas un Maskavas.

Šajā reizē Dinsbergam dāvinātās Rīgas Latviešu biedrības un Talsu sadraudzīgās biedrības nozīmes tagad glabājas Talsu novada muzejā, kuram tās 1972. gadā nodeva Dinsberga mazmeita Agnēze Kārtiņa.

Jubileju atzīmēja arī tā laika latviešu laikraksti: "Baltijas Vēstnesis", "Balss" un citi.

Dinsbergu pāri dziļi saviļņoja jubilejas reizē parādītā atzinība. Pēc gada, pateicoties skolas valdes gādībai, E. Dinsbergs dabūja Staņislava III klases ordeni ar ordeņa lenti par uzticību un krietnumu.

Smagu zaudējumu E. Dinsbergs pārdzīvoja 1897. gada 30. martā, kad mūžībā aizgāja sieva Agnēze. Tajā pašā gadā viņš uzrakstīja dzejojumu "Mans laulības mūžs", kurā vienkāršos, sirsnīgos vārdos cildināja savu aizgājušo dzīves biedreni.

Tajā laikā sākās nesaskaņas starp skolotāju Dreiberģu un baronu. Barons gribēja skolai atņemt zemi. Lai gan prāvas rezultātā zeme palika skolai, J. Dreiberģis jutās aizvainots un uzskatīja, ka tādos apstākļos sekmīgs darbs nav iespējams. Viņš nolēma Kubalu skolu atstāt.

1899. gada 10. augustā J. Dreiberģis uzsāka skolotāja gaitas Rīgas Sarkandaugavas elementārskolā. Reizē ar audzumeitas ģimeni uz Rīgu bija spiests pārcelties arī Ernests Dinsbergs, lai gan ļoti grūti nācās atstāt vietu, kur bija strādājis un pavadījis visu mūžu.

Mazmeita Agnēze savās atmiņās raksta, ka Dinsbergam Rīgā ne visai patika. Dzīvoklis nebija visai ērts, bet galvenais, ka nebija Kubalu skolas. Dinsbergu bieži apmeklēja pazīstami skolotāji un rakstnieki. Vasarās viņš brauca uz Stendi pie krustmeitas, kuras vīrs J. Adamovičs no 1899. gada strādāja par Stendes otrās pagasta skolas vadītāju.

Ernesta Dinsberga dzīves pāvediens pārtrūka 1902. gada 30. aprīlī (pēc jaunā stila), 86 gadu vecumā. Viņu svinīgi izvadīja no Rīgas Latviešu biedrības nama. Liels bērū gājiens pavadīja nelaiķa šķirstu līdz dzelzceļa stacijai. No Stendes stacijas zārku ar zirgiem nogādāja Kubalu skolā, kur visu nakti notika vāķēšana. 1902. gada 5. maijā E. Dinsbergu guldīja blakus dzīves biedrei Agnēzei netālu no skolas esošajā Kužnieku kapsētā.

Savā garajā mūžā E. Dinsbergs bija paveicis daudz, jo skolotāja darbu viņš uzskatīja par savu misiju. Visa viņa darbība bija vērsta uz latviešu tautas izglītošanu.

“Esmu centies pēc skaidras valodas, viegliem teicieniem. Iespējamās ortogrāfiskās kļūdas, īpaši svešvārdiem. Ej nu mana “Vispārīgā vēsture”, kāda esi, un sludini lasītāju publikai, kā pasaulē gājis!”

E. Dinsberga darbi aptver pāri par 100 dažāda satura grāmatu un brošūru, vairāk nekā 300 periodikā publicētu dzejoļu, anekdotisku stāstiņu, pamācību, visdažādāko rakstu gandrīz visos tā laika periodiskajos izdevumos. Viņš sarakstījis gan biezas vēstures, ģeogrāfijas, etnogrāfijas, mitoloģijas, literatūras teorijas grāmatas, gan nelielus rakstus par tehniskām zinātnēm. Kā tulkotājs viņš centies iepazīstināt latviešus ar citu tautu dzīvi, literatūru un vēsturi, tulkojot galvenokārt tādus darbus, kas populāri citās tautās. Dinsbergs padarīja tos viegli saprotamus un pieejamus vienkāršajam latviešu lasītājam.

Viņa pirmie dzejas un prozas darbi galvenokārt ir reliģiska satura. Savus darbus Dinsbergs iesūtīja laikrakstam “Latviešu Avīzes”, kurā

parakstījās ar pseidonīmu “Kubeles Ernests”. No 1832. gada līdz 1846. gadam mācītājs H. Treijs Rīgā izdeva laikrakstu “Latviešu Ļaužu Draugs”. E. Dinsbergs bija cītīgs līdzstrādnieks arī šim izdevumam un parakstījās ar šifru “51”.

Līgotņu Jēkabs raksta: “Šinī laikā nu nāk darbīgais apķērīgais, zināmā mērā praktiskais Dinsbergs. Viņš atgādina līdumnieku latviešu garīgā druvā: tas pats ceļ māju, tas ir ēkatnis, tas ir mūrnieks, tas ir lopkopis, tas ir dārznieks – viss vienā personā. Kur darbs prasa, tur jāliek roka klāt, jo katrreiz vajadzīgā speciālista nevar atrast. Tāpat kā mūsu Dinsbergam – vienā laikā nākas rakstīt par lopu ārstēšanu un dot dzejas likumus! Kad māja ir uzcelta un iedzīvotāji zem jumta, kad saņem jau ražu no sētiem laukiem, var meklēt katrai vajadzībai un lietai darītāju speciālistu, tādi ir jau sasniedzami, to atļauj jaunsaimnieka ekonomiskais stāvoklis. Tāds ir mūsu stāvoklis pretim Dinsbergam un viņa laikam, tāpēc Dinsberga literāriskā darbība vērtējama no viņa, ne no tagadējā laika viedokļa.” [30, 74] Grūti vēl precīzāk raksturot Dinsberga radošo darbību.

Lai gan Dinsbergs bija viens no labākajiem tā laika skolotājiem, vēl 19. gs. 40. gados par mācību grāmatām Kubalu skolā lietoja vienīgi Bībeli, dziesmu grāmatu, Bībeles stāstus un katehismu. Līdzīgs stāvoklis bija arī citās skolās, īpaši Kurzemes “ķesterskolās”. Grāmatas izdeva nelielā metienā, jo izdevēji baidījās zaudēt ieguldītos līdzekļus. Tādēļ laukos vienmēr trūka grāmatu. Tā laika latviešu grāmatniecības šaurajos ietvaros Dinsberga darbi ar savu vairumam saprotamo un reizē interesanto saturu ātri kļuva populāri. Sākot ar 1846. gadu, katra gadskārta dod savu ražu, bieži vien arī pa sešām, septiņām grāmatām.

1861. gadā izdots pirmais ģeogrāfijas atlants latviešu valodā, bet 1864. gada Dinsbergs šim atlantam sastādīja “izstāstīšanu” uz 107 lappusēm par 16 kartēm, kur galvenokārt uzzināmi nosaukumi, mazāk ziņu par zemi, dabu un tautu dzīvi. Pats autors ievadā atzīmē: “Ja bērni no zemes, dabas un valstīm zinās un sapratīs, cik te pieminēts, tad gribēs zināt vēl vairāk. Gan jau tad kāds tautas draugs uzrakstīs

pilnīgāku ģeogrāfiju. Pie ģeogrāfijas izstāstīšanas jāiedibina jauni un sveši vārdi, kas mūsu valodā līdz šim nebija. Tā arī šoreiz. Dažus ņēmu no svešas valodas, dažus iedibināju. Ja kāds atrod labāku vārdu, lai saka un aizrāda.” [12, 2] Šo jauno vārdu veidošana arī ir viens no lielākajiem E. Dinsberga darbiem.

1878. gadā izdeva pirmo latviešu autora lasāmgrāmatu bērniem E. Dinsberga “Bērnu draugs un vadonis”, kas pirmajā izdevumā saturēja tikai nelielas pasaciņas un apkārtnes mācību. Otru izdevumu pēc 2 gadiem viņš iesāka ar ābeci un katehismu. Pirms tam atsevišķi Dinsberga darbi tika ievietoti E. Šrēdera izdotajā lasāmgrāmatā 1875. gadā. [105, 83]

1881. gadā izdotajā Pēterā Bērziņa “Lasīšanas grāmatā” arī ievietoti Ernesta Dinsberga darbi.

1878. gadā iznāca E. Dinsberga sarakstītā “Kristīgās baznīcas vēsture no viņas iesākuma līdz mūsu dienām”, kurā autors uzsver, ka ticība ir vairāk vērtā nekā visas pasaules gudrības un zinātnes, jo tās cilvēku pavada tikai viņa īso mūžu, bet svētā ticība ir vadonis ne vien caur šo mūžu, bet arī no pasaules uz mūžību. Viņš pamato ticības mācības nepieciešamību, jo citādi ticību nav iespējams svētu turēt. Grāmata paredzēta tieši skolas mācībās. Dinsberga “Etnogrāfija” sākās ar nodaļu “Latvieši”, kur bija pastāstīts par Latviju un latviešiem, viņu dzīvi, dabu, ieražām, dzimtbūšanu. Tālāk sekoja nodaļa par Igauniju un igauņu dzīvi, tad par Krieviju un krieviem un citām Eiropas tautām. No grāmatas priekšvārda varam secināt, ar kādu mērķi viņš šo grāmatu rakstījis: “Iepazīšanās ar citām tautām katrai tautai, kad tā pasaulē grib atmosties un cik necik izglītoties, ir vajadzīga lieta.” [14, 3]

Grāmata ir vērtīgs izziņas avots arī mūsdienu vēsturniekiem un etnogrāfiem, jo sniedz ziņas par latviešu dzīvi, paražām, ko novērojis pats Dinsbergs. Viņš atklāja arī negatīvās īpašības latviešu tautas raksturā, kam cēloņus saskata sabiedriskajā iekārtā. Par negatīvajām īpašībām jeb netikumiem viņš uzskata dzeršanas kāri, liekulību, apmelošanu.

Dinsbergs uzskata, ka pie tā nav tauta vainīga, bet “tas novārdzināts un no tautības jušanām atradināts gars”. [14, 3]

Kā skolotāju E. Dinsbergu interesēja grieķu teikas un grieķu bagātā mitoloģija. Viņš atzīmēja, ka arī skolēniem nevieni stāsta gabali tā nepatīk, kā grieķu mitoloģija jeb dievteikas, ar kurām iepazīstas arī citu tautu bērni.

1887. un 1888. gadā iznāca E. Dinsberga grāmata "Vecie grieķi" divās daļās. Dinsbergs atzīmē, ka kāds valodnieks viņam aizrādījis, ka "Veco grieķu" vietā vajadzējis rakstīt "Senie grieķi", taču grāmata jau izplatījās tautā un grozīt vairs nevarēja. Tas tikai liecina, kādas grūtības Dinsbergam bija jāpārvar arī rakstniecības darbā.

Pirmās grāmatas ievadā autors atzīmē, ka jaunākās un "bērniem vairāk pie sirds ietamās teikas ir pagarinātas, bet citas atkal īsāk kopā saliktas, lai grāmata neiznāktu par daudz gara un dārga". [18, 2]

Viņš lūdz lasītājus piedot, ja daži vārdi nav tā kārtīgi izlocīti, kā mūsu valodā vajadzētu.

Pirmajā daļā ir galvenokārt teikas par grieķu dieviem un varoņiem, bet otrajā – par grieķu tautas sabiedrībām, spēlēm, kariem un citiem tautiskiem centieniem.

Otrās daļas ievadā E. Dinsbergs raksta: "Kad visas izglītotas tautas grieķu vecas teikas paceļ savās valodās un visi augsti mācīti vīri tās lasa un mācās, tad es arī tos svarīgākus gabalus īsi saņēmis un uzrakstījis mūsu valodā, lai arī mūsu tauta ar tiem iepazīstas." [18, 3]

E. Dinsbergs mudināja arī latviešu vecās teikas sarakstīt grāmatiņā.

Pie viena no nozīmīgākajiem darbiem pieskaitāma "Metrika ar tām vajadzīgām dzejas mākslas ziņām", kur sniedz pārskatu par dzejas žanriem, to veidiem, par ritmu, pantmēru utt. Ilustrācijai Dinsbergs izmantojis gan latviešu dzejas, gan vācu klasiskās dzejas paraugus.

Milzu darbs vēstures laukā ir E. Dinsberga sastādītā "Vispārīga vēsture jeb pasaules notikumi no vēstures iesākuma laikiem līdz mūsu dienām", kas iznāca četros sējumos no 1892. līdz 1902. gadam un aptvēra vairāk nekā 2000 lappušu. Kā pats autors titullapā atzīmē, šis darbs domāts "bibliotekām un katram tautietim par prāta apgaismošanu un pasaules atzišanu". [19, 2]

Beidzamais sējums ietvēra vēsturi līdz viduslaikiem, kas liek domāt, ka darbu bija paredzēts turpināt.

Dinsbergs latviešu tautu salīdzina ar jaunbūvieti, kas tikai sāk mостies un sāk celt jaunu māju. Viņš nevar visu uzreiz, bet pamazām. Tā arī tautas vēstures rakstīšanā – vispirms mazas grāmatiņas (“Pasaules stāstiņi”, “Pasaules stāstu grāmata”, “Vēsture”, u. c.), bet tagad ir vispārīgā vēsture, lai gan pats autors atzīst, ka vēstures uzrakstīšana bijis grūts darbs, bet tas darīts tautas labā. Dinsbergs atklāti atzīst, ka postu var mazināt tikai caur skolām, un labāk lasīt, nekā nodoties krogu priekiem.

Šajos četros sējumos, bez valstu pirmsākumiem un kariem, aprakstīta arī kultūra un šo valstu attīstība. Pats autors raksta: “Esmu centies pēc skaidras valodas, viegliem teicieniem. Iespējamās ortogrāfiskas kļūdas, īpaši svešvārdiem. Ej nu mana “Vispārīgā vēsture”, kāda esi, un sludini lasītāju publikai, kā pasaulē gājis!” [19, 4]

Viens no jaunlatviešu kustības celmlaužiem Juris Alunāns vēstulē Dinsbergam mācīja apiet cenzūru, lai viņš savā “Vispārīgajā vēsturē” varētu iztirzāt cara varai nepieņemamos demokrātiskos centienus. Jāatzīst, ka tas Dinsbergam arī izdevies.

Atsevišķos izdevumos iznāk Dinsberga dzejoļi “Gaudu ziņģes” 1852. gadā un “Ziņģes un rīmes” 1856. gadā. No šodienas viedokļa raugoties, tām nav izcila mākslinieciska vērtība, bet tajā laikā tās bija ļoti populāras. F. Dravnieks savās atmiņās raksta, ka neviens nav licis viņam lasīt šīs rīmes, bet viņš to darījis labprātīgi, jo tās viņš izjutis kā patīkamu rotaļāšanos ar skaistiem vārdiem, izteicieniem un atskaņām, apdziedot visiem pazīstamas parādības.

Arī pašam Dinsbergam tā patika dzejot. To bieži izmantoja kaimiņi un pazīstamie, pasūtot dažādiem gadījumiem attiecīgu rīmi.

Nevar neatzīmēt E. Dinsberga devumu latviešu teātra vēsturē, īpaši mūsu tautas teātra tēva Ādolfā Alunāna dzīvē, kurš rakstīja: “Esmu pilnīgi pārliecināts, ka Dinsberga tēvs kā rakstnieks mani noraidījis uz to ceļu, kuru staigāju, kalpodams latviešu teātra lietai. Vienīgi viņa ražojums (luga “Skaistais degons”) bija tas, kas mani aicināt aicināja uz lat-

viešu teātra lietas pamatīgu pārdomāšanu un vajadzīgo soļu speršanu.

Patiesībā Dinsberga tēvs – lai gan nezinot – bija tas kalējs, es tā karstā, apstrādājamā dzelzs. Viņa darbs mani locīja un formēja pēc vajadzības.” [25, 33]

Lugu “Skaistais degons” Alunāns uzveda Rīgas Latviešu teātrī 1871. gadā.

1866. gadā iznāca Dinsberga sarakstītā pirmā oriģinālā bērnu stāstu grāmatiņa “Apakš Ziemassvētku eglītes”, kurā populārā veidā kā mātes saruna ar saviem bērniem Jānīti un Anniņu tiek skaidrota Ziemassvētku un Jāņu izcelšanās un vēsture.

E. Dinsbergs sarakstījis arī pirmo dzejoļu grāmatiņu bērniem “Puķu pušķis”. Ar šiem dzejoļiem autors mudina bērnus iepazīt pašam sevi, iemīlēt dabu un mācīties skolas zinības. Bērnu dzejoļos ir daudz izteismīgu dabas ainu:

“Ūja! kāds aukstums klajumā!

Tā salst, ka sprāgst tik vien!

Vējš pūš, sniegs krīt un putina,

Tik reta vārna skrien.” [1, 83]

E. Dinsbergs sastādījis arī pirmo dzejas antoloģiju latviešu valodā “Puķes un pērles”, kas izdota Rīgā 1868. gadā. Grāmatas priekšvārdā Dinsbergs norāda, ka grāmatiņu iedalījis divās daļās. Interesanti ir šo daļu nosaukumi: “Puķes un pērles tikliem sievišķiem” un “Nātres un ērkšķi netiklām”. Bez Dinsberga paša dzejoļiem grāmatā ietverti Vecā Stendera, Jaunā Stendera, Hūgenbergera, Neilanda, Līventāla, Ruģēna, Rātmindera un citu mazāk pazīstamu autoru dzejas.

E. Dinsbergs savos dzejoļos un prozas darbos attēloja savas apkārtnes vērojumu gan dabā, gan sadzīvē. Garajā dzejījumā “Prīdis un Trūte” varam iepazīties gan ar kāzām, bērēm, gan svētku svinēšanu, gan arī ar ikdienas darbiem un mājas dzīvi. Dinsbergs raksta:

“Šī rīme “Prīdis un Trūte” ir maza atmiņa, uz kādu vīzi latvieši astoņpadsmit gadu simtenī Kurzemē un īpaši Kuldīgas un Dundagas pusē dzīvojuši.” [10, 2]

1877. gadā iznāca viņa joku luga bērniem "Sarkanais putniņš un zilais putniņš". Komēdija sarakstīta dzejas formā. Darbojas koki, puķes Vizbulis, Vijole, putni, zivis, vārdes un daudzi dzīvnieki, bērni – brālītis un māsiņa. Tā ir pirmā latviešu oriģinālluga bērniem.

Par iemīļotu grāmatu gan bērniem, gan pieaugušajiem kļuva E. Dinsberga pārtulkotais J. V. Gētes satīriskais dzejojums "Lapsa Kūmiņš", kur "iekšā ir daudz kas priekš tautas". [15, 2] Grāmata iznāca 1879. gadā tam laikam krāšņā izdevumā ar vācu autora Kulbarsa ilustrācijām. Šo darbu Dinsbergs bija pārtulkojis jau 50. gadu sākumā. Pirmais dziedājums bija iespiests "Vecā un jaunā laika grāmata" 1852. gadā, bet tālākā publicēšana ieilga, jo valdošajām aprindām nepatika "darba tendence atmāskot "kārtības balstu" patvaļu, tendence, kas Latvijas apstākļos varēja iegūt valdošai virsotnei nevēlamu pieskaņu". [26, 145]

"Lapsa Kūmiņš" mākslinieciskā ziņā tiek atzīmēts par vienu no labākajiem Dinsberga tulkojumiem. Tulkojot Gētes darbu, Dinsbergs centies padarīt tā izteiksmi vienkāršāku un latviešu lasītāju gaumei piemērotāku. Tulkojuma izteiksme raksturīga tā laika latviešu zemnieku valodai.

Savdabīgu vietu E. Dinsberga daiļradē ieņem Dundagas izloksnē sarakstīti dzejoļi par dažādām sadzīves parādībām, ko raksturo trāpīgs humors, gleznaini dabas un darba dzīves tēlojumi. Tie novērtējami kā teicami dzejojumu un izloksnes paraugi, ko šodien vēl bieži izmanto dažādos sarīkojumos.

Liels darbs ieguldīts, pārtulkojot Homēra "Odiseju" (1. daļā 1.–12. dziedājums 1893. gadā, 2. daļā 13.–24. dziedājums 1894. gadā) un Dž. Miltona "Pazaudēto paradīzi" (1. daļa 1893. gadā, 2. daļa 1899. gadā). Tā bija liela iedrošināšanās. E. Dinsbergs pie tulkojuma ķērās ļoti nopietni. Nemācēdams oriģinālvalodu, viņš izmantoja trīs tulkojumus vācu valodā. Panākt šī darba izdošanu nenācās viegli, jo neatradās izdevējs, kas atzītu tā nepieciešamību latviešu tautai. Tulkojumu Dinsbergs bija iesācis pirms 30 gadiem. Ilgajā laikā manuskripts pazuda un nācās sākt visu no jauna, kamēr Dinsbergam labvēlīgais izdevējs Ukstiņš Liepājā apņēmas grāmatu iespiest.

Bieži vien E. Dinsberga darbos grūti sameklējama robeža, kur beidzas tulkojums, lokalizējums un kur sākas oriģināldarbs. Visai brīvi, reizēm jau patvaļīgi Dinsbergs rīkojas ar izlasīto un aizgūto vielu, bet Dinsberga pamatzudējums nav cīņa par nevainojamu stilu un īstu dzejiskumu. Galvenokārt viņš cenšas to, ko atradis grāmatās, darīt pieejamu latviešu valodā saviem tautiešiem, atklāt jaunu jēdzienu, parādību, noriņu, faktu un priekšstatu pasauli.

“Viens padoms viens, bet, kur daudz galvu kopā,
Kam visiem vienāds darbs ir jāstrādā,
Tur daudz jau vieglāk īstu ceļu atrod,
Nekā viens pats, kaut domā nezin kā.”

Līdz 1887. gadam kā pedagogu kvalifikācijas celšanas pasākumi atzīmējamas arī skolotāju konferences. Kopš 1870. gada tās notika apriņķos un draudzēs.

Kurzemē skolotāju konferences sāka organizēt ap 1860. gadu, bet Dundagā, kā var secināt no E. Dinsberga 1865. gada “Mājas Viesa” 2. numura nodrukātā dzejoļa “Uz skolmeistaru saiešanām Vasarsvētkos”:

“Pazemīgs prāts, vientiesība ir jūsu goda zīme šeitān.

Par cita labum jāstrādā, kaut dažam vāja dzīve teitan:

Nekad tak priecīgāki sākam

Mēs svētkus godam pušķotus,

Kā šos kur redzam kopā nākam

Jūs krietnos skolas meisterus”

tās notikušas nelielā apjomā no 1865. gada. Bijušā skolotāja V. Zariņa savās atmiņās atzīmē, ka Dundagas skolotāji kārtējās skolotāju konferencēs apsprieduši skolu jautājumus, bijuši referāti un pat paraugu stundas.

1870. gada 23. septembrī sanāca I Ventspils apriņķa skolotāju sapulce, kurā bija ieradušies 19 skolotāji un 5 mācītāji. Sapulce notika Rindas pagastā, kurš atradās toreizējā Ventspils apriņķa centrā. Rin-

das skola uzsāka darboties reizē ar Kubalu skolu 1838. gadā. Jāpiebilst, ka Rindas skolotāju konferences sasaukšanu pamudināja pedagoga un valodnieka Ata Kronvalda priekšzīme, kurš organizēja kārtējās skolotāju konferences Durbē, vēlāk Turaidā un Rīgā.

Par Rindas skolotāju sapulces vadītāju ievēlēja skolotāju Dinsbergu, kurš nolasīja šim gadījumam sacerētu 120 rindu garu dzejoli "Rīmēta runa pie Kurzemes skolotāju sanāksšanas Rindē 23. septembrī 1870. gadā". E. Dinsbergs pamato, kādēļ šādas sanāksmes ir nepieciešamas:

"Viens padoms viens, bet, kur daudz galvu kopā,

Kam visi vienāds darbs ir jāstrādā,

Tur daudz jau vieglāk īstu ceļ atrod,

Nekā viens pats, kaut domā nezin kā." [27, 171]

Galvenie jautājumi, kurus izskatīja šajā konferencē, bija – par svarīgākajiem mācību priekšmetiem (par tiem atzina reliģiju, rakstīšanu, lasīšanu, rēķināšanu), kā derīgas atzina arī ģeogrāfiju un vēsturi; kādi līdzekļi būtu lietojami, lai bērni kārtīgi apmeklētu skolu. Viens no ierosinājumiem – kopēdināšana uz pagasta rēķina. Sanāksme noritēja diezgan lielā vienprātībā un noslēdzās ar saviesīgo daļu.

1873. gada 27. jūnijā piepildījās A. Kronvalda vēlēšanās. Rīgā sanāca pirmā vispārējā latviešu skolotāju konference, kur sapulcējās ap 200 skolotāju. Konferencē apsprieda dažādus pedagoģijas un skolotāju darba jautājumus. Galvenā nozīme bija skolotāju apvienošana, pieredzes apmaiņa un pamudināšana uz darbiem tautas atdzimšanas labā. Sapulci vadīja A. Kronvalds, bet par rakstvedi ievēlēja E. Dinsbergu.

Pēc gada, 1874. gada 26. jūnijā, Rīgas Latviešu biedrības namā uz vispārējo II skolotāju konferenci sanāca 257 skolotāji un 180 neskolotāji. Nepiedalījās Saldus, Kuldīgas un Aizputes skolotāji. Par konferences vadītāju atkal ievēlēja A. Kronvaldu, bet par vienu no rakstu vedējiem – E. Dinsbergu. Konference notika 3dienas un aptvēra plašu jautājumu loku. Trešajā dienā referātu par latviešu ortogrāfiju nolasīja arī E. Dinsbergs. Pēc tam vispārējās skolotāju konferences aizlēda, bet darbs turpinājās novados.

1877. gada 28. un 29. jūnijā notika Kurzemes skolotāju sapulce Jelgavā, kur piedalījās 199 skolotāji, 12 draudžu mācītāji, ģenerālgubernators, 20 viesi no Rīgas, Vidzemes, pat Maskavas. Otrajā dienā E. Dinsbergs, kurš jau bija pedagogs ar lielu praktiskā darba pieredzi, uzstājās ar priekšlasījumu "Par lasāmām bibliotēkām". Savā priekšlasījumā skolotājs iepazīstināja ar tām grāmatām, kuras būtu jāizlasa skolotājiem.

Otrā Kurzemes skolotāju sapulce Jelgavā notika 1878. gada 22. un 23. jūnijā, kurā pirmajā dienā piedalījās 149 dalībnieki, bet otrajā – 141. No šīs sapulces tika izraidīts Māteru Juris. Sapulce noslēdzās ar Dundagas pedagoga E. Dinsberga lasījumu "Par skolas bibliotēkas grāmatām", kas bija kā turpinājums no iepriekšējā gada priekšlasījuma. Dinsbergs norāda uz tām grāmatām, kuras derīgi iegādāties bibliotēkā, liekot iedīgļus skolu bibliotēku veidošanā.

1844. gada "Balss" 2. numurā Valgalnieks savā rakstā atzīmē, ka Dundagas pagastā māca 14 skolotāji, kuri nesen 35. reizi bija sapulcējušies konferencē. Dundagas pedagogi, E. Dinsberga rosināti, aktīvi un sistemātiski organizējuši savu kopā sanākšanu, lai savstarpējās pārrunās risinātu aktuālus pedagogiskus jautājumus.

E. Dinsbergs, aktīvi līdzdarbojoties skolotāju konferencēs, veicināja Latvijas skolotāju apvienošanos, pieredzes apmaiņu un pamudināja uz darbiem tautas atdzimšanas labā.

Svarīgs ir E. Dinsberga uzskats, ka personības audzināšanā un rakstura veidošanā liela nozīme ir vērtīgai literatūrai.

"Skolotājam pašam vajag dzīvam būt un zināt un izmanties, kā tas viņa skolā vislabāk gēld."

Pedagoģiska satura atziņas E. Dinsbergs izteicis periodikā publicētajos rakstos un daiļliteratūras sacerējumos. Skolotāja, dzejnieka, tulkotāja, mācību grāmatu veidotāja E. Dinsberga darbības programmas pamatā bija atziņa, ka ikvienam jāiekļaujas jaunajā dzīvē, jāvērtē tā

patstāvīgi. Tam nepieciešamas plašas zināšanas, bet bērnu skološanu aizkavē ne tikai muižnieku neatsaucība, bet arī pašu latviešu nabadzība. Viņš norādīja, ka nabadzība ir liels šķērslis augstākās izglītības iegūšanai, sevišķi trūcīgajiem zemniekiem, jo “kam tad tāda naudas summa bija pie rokas”.

Tajā laikā ne vienmēr paši zemnieki saprata izglītības nozīmi un nelabprāt raidīja bērnus skolā. To atspoguļo arī Dinsberga publicētais dzejolis:

“..tas lielais pulks vēl izrādās

Kā tāds, kas skaidri nesaprot

Kas skola ir un ko tā dod.” [20]

Par skolā iešanas jautājumu Dinsbergs rakstīja vairākkārt, uzsvērot vecāku attieksmes nozīmi: “Kad tas augums, kas tagad skolā sēž, nāks vecāku kārtā, tad tie paši, skolas labumu jau drusciņ pazīdami, bez kādas spiešanas jau bērnus raidīs skolā, visu labu no tās runās.” [7]

Daudz uzmanības E. Dinsbergs pievērsa dzimtās valodas pilnvērtīgas apguves nodrošināšanai. Laikā, kad daži centās panākt latviešu pārvācošanu, Dinsbergs 1847. gadā rakstīja:

“Vai mūsu valoda

Jel kādā reizē smādama?

Tā viegli tek, kad runājam,

Un jauki skan, kad padziedam.” [28, 204]

Talsu novada muzejā glabājas vairākas Kubalu skolas skolēnu rakstītas domrakstu burtnīcas. Tās sarakstītas E. Dinsberga pedagogiskās darbības laikā. Rakstu darbu izpildījums sniedz liecību par tā laika skolēnu rakstīt māku, bet saturs – par brieduma pakāpi, par to, kāds noskaņojums valdīja skolā un ko ieaudzināja skolēnos.

Vecākai no tām, kuras rakstītas 1870. gados, ir uzraksts “Dažādi uzdevumi, sarakstīti no Kubeles skolēniem april mēneša 1872. gada”.

Otrā lappusē E. Dinsbergs pats ierakstījis:

“Raksti, kas lapiņās šīs, ir skolēnu darbi, kas rāda,

Kāds tiem prāts ir un gars, cik jau jēgšanas tiem.

Krietni kas piekops to, – klāt mācīsies vēl, tas var dienās
Tautai par labumu būt, debess lai pate to dod!” [3]

Vienā burtnīcā ir vairāku skolēnu darbi un katrs rakstījis par ci-
tu tematu. Rakstīti tie, skolai beidzoties, tātad līdzīgi eksāmena dar-
biem, kā to arī norāda Dinsberga ieraksts burtnīcas sākumā.

1872. gada burtnīcā rakstu virsraksti ir dažādi: Cilvēku dzīve, Sau-
le, Āboļu dārzs, puķu dārza un sakņu dārza aprakstīšana, Pavasaris,
Mājas lopi jeb kāds labums no tiem tiek, cilvēka dzīve salīdzināta ar
četriem gadalaikiem, Četri gadalaiki, Ziemassvētku notikumi, Lieldie-
nas svētku notikumi, Par Vasarsvētkiem, Jāņu diena, Par ko jāmācās
jeb kāds labums nāk no rakstīšanas, lasīšanas un rēķināšanas, Miegs,
Mežs, Dabas jaukumi. [4]

Gandrīz visi skolēnu darbi uzrakstīti izcili glītā, kaligrāfiskā rok-
rakstā. Arī pareizrakstība, salīdzinot ar tā laika gramatikas likumiem,
ir laba. Domrakstu saturs parāda gan skolēnu zināšanas, kas iegūtas
mācībās par attiecīgo tematu, gan arī pašu skolēnu vērtējumus un pār-
domas par dabu, dažādām sadzīves un sabiedriskām vajadzībām.

Par to, ka skolā valdījis tam laikam progresīvs gars, kas nenolie-
dzami bija skolotāju nopelns, parāda vairākos domrakstos izteiktās do-
mas. J. Ansabergs 1872. gadā domrakstā “Cilvēka dzīve” raksta:

“Arī mūs maza Latvju tautiņa šinīs laikos sāk savas acis atdarīt,
un tā sakot no miega mosties. Un caur ko tas nāk! Caur neko citu,
kā caur skolām un mācībām, un kamēr vēl latvieši par dzimtiem ver-
giem bija, tikmēr viņi ne no kāda laicīga labuma, ne arī no Dieva
atzišanas ko zināja, ne arī neviens viņiem to nedeva zināt, bet kungī,
kam viņi par vergiem bija, tik uz to vien radināja, lai viņiem klausu,
un kas zināms to nedarīja, ar to jau citādi nedzīvoja, kā ar jebkādu
lopu, kas neklausu.

Nu viņi arī drīkst citu mācītu ļaužu starpā rādīties un ar tiem līdz
to gara augļus sākt baudīt. Bet tas viss vēl ir tik mazs iesākums, vēl
viņai ir dikti jāspiežas un jādzenas, lai varētu citām lielākām un mācī-
tām tautām daudz maz tuvināties, vēl tas verdzības gars nav vis pavi-

savu mācību, tas mums pastāvēs visu mūžu, to mums neviens nevarēs atzagt. Tā tad lai skolotājs paliek savā godā, un mēs skolēni esam viņiem paklausīgi.

Lai tad nu mēs steidzamies

Skolā mundri mācīties,

Ka ik dienas vairumā

Eita mēs iekš mācībām.” [5]

Par Dinsberga uzskatiem var izdarīt secinājumus no viņa iesniegtā lūguma Dundagas pagasta pašvaldībai par kārtību skolā. Diemžēl lūgumam nav datējuma. Skolotājs atzīst, ka kārtība vajadzīga visās lietās, ja grib labu iznākumu. Par iekšējo skolas kārtību – stundu mācības, klusums klasēs, darbs, kas katram skolēnam uzdots, kārtīga piecelšanās un gulētiešana – atbild pati skola un skolotāji, bet Dinsbergs norāda, ka ar to vēl neko daudz nevar izdarīt, ja trūkst tās lielās kārtības no ārpuses. E. Dinsbergs pagasta pašvaldībai lūdz noteikt trīs lietas:

1) krietni noliktu skolas laiku,

2) puslīdz norēķinātu skolēnu skaitu,

3) skolēnu kārtīgu skolā iešanu. [24, 28]

Ja noteiktais skolas laiks šodien ir pašsaprotama lieta, tad skolēnu skaita apzināšana un skolu apmeklējums ir joprojām aktuāls.

Pats Dinsbergs ierosina skolas laiku noteikt no 1. oktobra līdz jaunajiem Jāņiem, bet pielaiž arī otru iespēju, daļai mācības sākt Mārtiņos un beigt Jurgos, tūlīt piebilstot, ka vislabāk tomēr būtu noteikt vienu pieņemšanas un atlaišanas laiku. Dinsbergs ierosina sodīt vecākus, kuri savus bērnus nesūtīs noteiktā laikā uz skolu.

E. Dinsbergs lūdz pagastam noskaidrot to skolēnu skaitu, kuriem jāiet skolā, lai varētu sadalīt pa skolām. Ja bērnu būtu vairāk, nekā skolas var uzņemt, tad jāvienojas, kuri būs tie, kas mācīsies. Tiem tad arī obligāti jāmacās.

Runājot par skolēnu kārtīgu skolā iešanu, Dinsbergs atzīmē, “ka tas ir tas lielais juceklis un vēzis”. [24, 29] Ja skolēni katru nedēļu nemācās savas stundas, tad no tās mācības nav nekas vērtīgs gaidāms

un skolotājam ir ļoti grūti strādāt. Viņš ierosina tiem skolēniem, kas bez attaisnojoša iemesla kavē skolu, uzlikt soda naudu. To varētu izlietot skolas vajadzībām vai palīdzēt trūcīgajiem. Ierosinājums ir vērā ņemams arī šodien, bet grūti realizējams.

E. Dinsbergs uzsver, ja nebūs šis prasītās kārtības, tad var atvērt vēl vairāk skolu un pieņemt vēl dārgākus skolotājus, bet labi rezultāti nebūs. Skolas un skolotāju darbs, "kas ir tā lielākā un dārgākā lieta", ir jākopj, bet ne veltīgi.

Vērtīgas atziņas Dinsbergs izteicis arī par skolotāja un skolēna vecāku un skolas attieksmēm. Pats Dinsbergs bija ļoti taisnīgs vīrs:

"Viss, kas cēlies zūd!

Viss, kas dzīvojis, trūd!

Taisnais tikums, goda prāts –

Mūžam būs un paliks tāds." [28, 156]

Šādu viņu atceras gan kaimiņi, gan skolēni. Skolotājs vienmēr izturējies vienādi kā pret saimnieku, tā kalpu bērniem – "kāpēc vieniem vajag rokā visas pasaules labumus un treknumus, bet otrajiem atkal nekā". [10]

Vēl šodien aktuāli skan viņa norādījums par pedagoga attieksmi pret skolēniem. Dinsbergs uzsver, ka skolotājam ir jāizturas tā, ka skolēni viņu ne vien mīl, bet arī ciena. Tas notiek, ja skolotājs ir taisnīgs katram skolēnam.

Dinsbergs vēršas arī pret alkoholismu. Dzeršanas cēloni viņš saskatīja sabiedriskajā iekārtā:

"Kad cilvēks redz, ka viņa dzīve ir kā apsvērta, ka viņš nevar to izvest, ko gribētu, tad viņam pāriet visa luste dzīvot un pūlēties un viņš pakrīt uz žūpošanu, paliek vecā dzimtbūšanas garā un kļūst par dzīves vergu." [29, 192]

Ventspils pilsētas 1. pamatskolas pārzinis Sviestiņš divdesmitos gados savā skolā bija iekārtojis muzeju, kur no Dinsberga rakstiem un grāmatām bija izveidojis pretalkohola stūrīti. Nenoliedzami šodien šis jautājums ir daudz aktuālāks nekā Dinsberga laikā.

E. Dinsbergs savā pedagoģiskajā darbā bija izstrādājis arī dažādas mācību metodes. Viņš uzskatīja, ka runāts vārds bērniem iespiežas dziļāk sirdī, nekā lasīts.

Lai gan runādams Dinsbergs nemēdza žestikulēt, tomēr stāstot un tēlojot viņš arī rokas ņēma palīgā. F. Dravnieks savās atmiņās atceras, kā Dinsbergs attēlojis putniņu, kas sēž uz zara un pārlaižas no viena zara uz otru. Viņš labās rokas pirkstus tā salika kopā, ka visa sauja atgādināja putniņu, pacēla roku augstāk, itin kā uz kāda zariņa, un stāstīdams skatījās uz šo putniņu un grozīja to uz vienu un otru pusi saskaņā ar runāto. Dinsbergs stāstīja tik dzīvi, ka visi skolēni klausījās ar vislielāko interesi. Skolēniem ļoti patika šie Dinsberga stāsti. Tie nekad neizvērtās tukšā pačalošanā, bet gan vienmēr mācīja skolēniem ko nozīmīgu labi izprast. Arī rīta lūgšanās, kad Dinsbergs pats spēlēja ērģeles, bērni dziedāja tādus koraļļus, kas bija viņiem labi saprotami. Viņš nekad neskaitīja garus pātarus, un tas rīta lūgšanas padarīja mājiņas, ar intīmu raksturu.

Paralēli Bībeles stāstu tekstiem, ko viņš stāstīja brīvi no sevis kā interesantus stāstiņus, viņš pievērsās arī dažādiem sadzīves jautājumiem, stāstīja par gadījumiem no toreizējās latviešu dzīves, ilgāk pakavēdamies pie stāstiņiem, kas var modināt nopietnas pārdomas. Dinsbergam nepatika dogmas.

Mācību vielas ilustrēšanai klasē Dinsbergs stikla vitrīnā ielika atiecīgas grāmatas ar bildēm. Ilustrācijas mainījās saistībā ar ikreiz mācāmiem stāstiem. Tās palīdzēja uztvert mācāmo vielu.

Interesanta bija diktātu rakstīšana. E. Dinsbergs lasīja no kādas drukātas grāmatas īsus teikumus, un skolēni šos teikumus rakstīja savās diktātu burtnīcās. Pirms teikuma uzrakstīšanas bija labi jāpado mā, lai iznāktu pareizi. Piemēram:

“Es krītu ņemdams kritu. Dundurs rūc pie loga rūts.” [8]

Tādus teikumus rakstot, skolēni iemācījās šaubīgās vietās rakstīt pareizi.

Lai labāk varētu paturēt atmiņā dažādus nosaukumus, Dinsbergs tos sadzejoja "peršās". Piemēram, par upēm:

"Dvini, Ņeva, Daugava,
Volga, Dņisler, Ņeper,
Oder, Elba, Donava,
Mēmel, Visla, Vezer utt." [9]

Šo pieeju joprojām izmanto daudzi mūsdienu pedagogi.

Arī ābece mācīšanā Dinsbergs bija izdomājis savu metodi. Ar speciāli pagatavotu puļķi rokā bērns sēdēja pie ābece. Lai puļķis nepazustu, tas dažkārt ar stipru diegu bija piesiets pie tās. Kuru burtu bērns sauca vārdā, to viņam ar puļķi vajadzēja parādīt:

"..Neskatās tiem virs, bet pār
Dur ar puļķi acis ār..." [9]

Puļķis nereti nomaldījās un klīda pa citiem burtiem, jo ābece mācīšanās ar boksterēšanu tanī laikā daudziem bērniem sagādāja moku pilnus brīžus.

Audzināšanas ideāls Dinsbergam bija dievticīgs un patstāvīgi domāt un spriest spējīgs cilvēks, kurš apzinās savus dzīves mērķus un prot tos sasniegt. Par galveno tikumiskās audzināšanas līdzekli viņš atzina darbu, kas ne vien radīja materiālās vērtības, bet arī rūdīja raksturu.

Vairākkārt E. Dinsbergs uzsvēris, ka "kristīga bērna audzināšana ir tā pirmākā vajadzība, jo no bērniem izaug lieli cilvēki, no cilvēku pulka ronās tauta un no tautām visa pasaule apdzīvota". [13, 96]

Nenoliedzami, ka reliģija un kristīgā audzināšana ir jēdzieni, kas aktualizējušies mūsdienu sabiedrībā un domāšanā. Ticība ir tas paveidiens, kas piešķir jebkurai kultūrai iekšēju vienotību, tā cilvēku ceļ un palīdz veidoties.

Padomju laikos izveidotā negatīvā attieksme pret kristīgo ticību izmainīja cilvēka garīgās vērtības. Kristīgās pedagogijas izpratnē visa pamats ir ticība Dievam, kas palīdz apgūt zināšanas, audzināt un izglītot bērnus. Lai gan Latvijā darbojas vairākas kristīgās skolas, uzskatu, ka tas ir tikai iesākums mūsu garīgās dzīves sakārtošanā.

E. Dinsbergs norāda uz to, ka pie bērnu nezināšanas bieži vien vainīgs ir pats skolotājs, jo neprot bērniem ar prieku mācīt un prātīgi tos valdīt. Kā var būt luste mācīties, ja “skolotājs pats ņurd un pukojas”. [13] Viņš mudina mācību procesu atdzīvināt ar kādu joku. Domāju, šādu atziņu nenoliegs neviens, un daudzi pedagogi to veiksmīgi arī izmanto. Diemžēl netrūkst arī pretēju piemēru.

Dinsbergs uzskata, ka panākumu pamatā ir mīlestība un pakāpenība. Prātīgs skolotājs labāk runās tā:

“Bērni vēlētos, ka jūs mācītos godu prast, tad godīgi ļaudis arī jūs cienīs un milēs. Dosim viens otram godu. No rīta ienākdams jūs apsveicināšu un tad arī jūs manim labrīt sacīsiet. Bet, kad jūs paši savā starpā pļukšķējiet, tad jau es nevaru nekā jums mācīt, jo jūs mani nedzirdat. Tad jau labāk jūs variet sēdēt aiz pakša un tur pļukšķēt, cik patīk. Kas pļukšķ, tas neklausās uz mācībām, un, kas neklausās, tas arī nevar neko mācīties. Kas neko nemācās, tam nav vērts skolas beņķos sēdēt.” [13, 101]

Pedagoģi uzsver, ka bērnībā mācītais ieaug dvēselē un ar to savienojas. Viņš nikni vērsas pret slinkumu un atgādina:

“Kas darāms, šodien jāpadar!

Kas zin vai rīt vairs paspēt var!” [6]

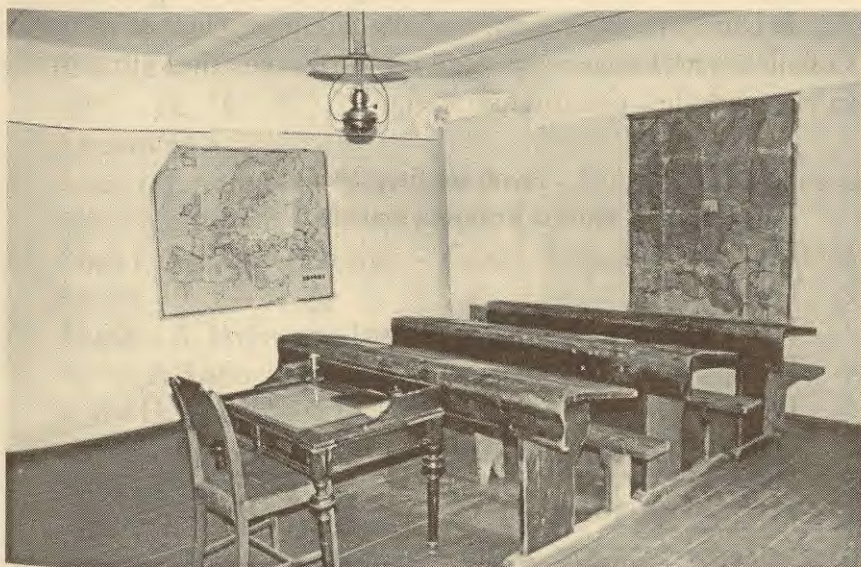
Izvērtējot E. Dinsberga pedagoģisko mantojumu, jāatzīst, ka viņa audzināšanas mērķis neatšķiras no mūsdienu Latvijā un Eiropas valstīs izvēlētajās orientācijās – audzināt kultūras cilvēku, kurš, ieguvījis plašas zināšanas, spēj patstāvīgi iekļauties jaunajā dzīvē un vērtēt to. Lai gan E. Dinsbergs (kā viņš pats atzīst) maz ko zināja no pedagoģijas, psiholoģijas, fizioloģijas un loģikas, viņu var uzskatīt par vienu no latviešu nacionālās pedagoģijas pamatlicējiem, jo viņš savas atziņas atstājis pedagoģiska satura rakstos, mācību grāmatās, daiļliteratūras sacerējumos; pievērsis uzmanību dzimtās valodas izkopšanai; vairākkārt rakstījis par vecāku nozīmi audzināšanā; izstrādājis un pamatojis vairākas mācību metodes; iestājies par mācību saistību ar dzīvi un piegājis tām radoši. E. Dinsberga pedagoģiskie uzskati nav zaudējuši savu aktualitāti, tajos var atrast ne vienu vien noderīgu padomu un rosi-

nājumu. Svarīgs ir Dinsberga uzskats, ka personības audzināšanā un rakstura veidošanā liela nozīme ir vērtīgai literatūrai un vissvarīgākais mācību apguves procesā ir paša skolēna ieguldītais darbs.

Kubalu skola kā mācību iestāde tika likvidēta 1960. gadā, pēc 122 gadu ilgas darbības. 1972. gadā tajā iekārtoja E. Dinsberga skolas sabiedrisko memoriālo muzeju, kas pašreiz saucas vienkārši "Kubalu skola-muzejs" un ir Dundagas pagasta īpašumā.

Pēc savas sūtības E. Dinsbergs bija skolotājs, aiz nepieciešamības – arī zemnieks, jo ilgus gadus viņam vienīgā alga par bērnu audzināšanu bija atļauja apstrādāt zemi pie skolas. Pēc aicinājuma viņš bija arī rakstnieks, dzejnieks un tulkotājs. Dinsbergs ir pirmais latvietis, kurš tulkojis latviešu valodā citu tautu klasiķu lielos darbus.

Ievērojamais autodidakts E. Dinsbergs ir pirmais latviešu enciklopēdistis, kurš savā garajā mūžā, darbodamies vai visās literatūras un zinātnes nozarēs, tulkojis, pārstrādājis un sarakstījis pāri par simts

Klases telpa E. Dinsberga muzejā

grāmatām – tikpat, cik pirms viņa bija izdotas grāmatas latviešu valodā divos iepriekšējos gadsimtos.

E. Dinsbergs nebija jaunlatvietis, bet viņš tiem simpatizēja, un laikmeta centieni – izglītot latviešus, modināt viņu nacionālo pašapziņu – viņam bija tuvi, un viņš tos realizēja diendienā, nepagurdams sagatavojot augsni tālākam darbam.

Pateicoties rakstniekam H. Dorbem, ir piepildījies J. A. Jansona un K. Karuļa izteiktais vēlējums E. Dinsberga 150. dzimšanas dienas atceres sarīkojumā par to, ka, izņemot nelielo Līgotņu Jēkaba brošūru, nav neviena monogrāfiska apcerējuma pa E. Dinsbergu.

E. Dinsberga izteiktās progresīvās atziņas kā apliecinājums pedagoģiskās domas attīstībai 19. gadsimta 2. pusē var būt saistošas arī šodien. Kaut nevienā jomā nevar runāt par to, ka Dinsbergs būtu sasniedzis izcilus augstumus, nenoliedzami, viņš licis pamatakmeņus gan latviešu pedagoģijā, gan literatūrā. Var tikai apbrīnot viņa kolosālo enerģiju un darba spējas. Ne velti viņu godā par izturības milzi.

E. Dinsberga dzīve un pedagoģiskā darbība ir spilgts piemērs tam, ka skolotājs ir gaismas nesējs tautā, sabiedrības attīstības virzītājspēks, ka viņa darbs liek pamatus nākotnei.

Avoti un literatūra

Talsu novada muzeja krājuma materiāli

1. TNM, 828
2. TNM, 857
3. TNM, 833
4. TNM, 874
5. TNM, 4671
6. TNM, 1688
7. TNM, 4253
8. TNM ZP, 884
9. TNM ZP, 2835
10. TNM ZA, 1008

11. TNM ZA, 1024
E. Dinsberga darbi
12. Dünsberg E. Atlasa izstāstīšana kurā tās vajadzīgākās un vērā liekamas ģeogrāfiskas ziņas. – J., 1864. – 107 lpp.
13. Dünsberg E. Bērnu audzināšana jeb kā Krietas saimnieks Prāta Jānis savu dēlu Kristapu audzinājis. – R., 1874. – 98 lpp.
14. Dünsberg E. Etnogrāfija jeb pasaules tautas Eiropā. 1. daļa. – R., 1876. – 200 lpp.
15. Dünsberg E. Lapsa Kūmiņš. – J., 1879. – 239 lpp.
16. Dünsberg E. Prīdis un Trūte. – J., 1860. – 32 lpp.
17. Dünsberg E. Puķu pušķis. – R., 1873. – 149 lpp.
18. Dünsberg E. Vecie grieķi. 2. daļa. – L.: Ukstiņa apgāds, 1888. – 203 lpp.
19. Dünsberg E. Vispārīgā vēsture jeb pasaules notikumi no vēstures iesākuma līdz mūsu dienām. – L., 1892. – 554 lpp.
20. Dinsbergis E. Par skolu // Latviešu Avīzes. – 1847. – Nr. 29.
21. D. E. Barons Ansfelms Rotšilds // Mājas Viesis. – 1856. – Nr. 2.
22. D. E. Uz skolmeistaru saiešanu Vasaras svētkos // Mājas Viesis. – 1865. – Nr. 24.

Literatūra

23. Abajs I. Ernestu Dinsbergu atceroties. – Kubalu skolas–muzeja raksti, Mežausterē, 1996. – 54 lpp.
24. Abajs I. Ludvigs Adamovičs. – Kubalu skolas–muzeja raksti, Mežausterē, 1999. – 37 lpp.
25. Alunāns Ā. Ievērojami latvieši. – J., 1890. – 67 lpp.
26. Apīnis A. Latviešu grāmatniecība. – R., 1977. – 147 lpp.
27. Dorbe H. Uguns logā. – R., 1970. – 203 lpp.
28. Latviešu dzejas antoloģija – R., 1970. – 239 lpp.
29. Latviešu literatūras vēsture, 2. daļa. – R., 1963. – 397 lpp.
30. Līgotņū J. Ernests Dinsbergis. – R., 1928. – 74 lpp.
31. Sviestiņš J. Dinsbergu pāra laimīgais mūžs//Zeltene. – 1932. – Nr. 18.
Fotogrāfijas no Talsu novada muzeja krājuma.

E. Nauck

W. v. Amering

P. Welser

W. Kraus

ČETRU ZINĀTNIIEKU PORTRETI

Ernsts Nauks (1819–1875)

Voldemārs fon Knīrīms (1849–1935)

Vilhelms Ostvalds (1853–1932)

Pauls Valdēns (1863–1957)

Rīgas Politehnikuma nodibināšana

Eksakto zinātņu straujais uzplaukums, kā arī kapitālisma attīstība un nostiprināšanās Baltijā (Vidzemes, Kurzemes un Igaunijas guberņās) 19. gs. vidū radīja priekšnoteikumus daudznazaru augstākās tehniskās mācību iestādes izveidošanai Rīgā. Mehanizētās rūpniecības izaugsme, tirdzniecības attīstība, pilsētu un transporta maģistrāļu celtniecība prasīja kvalificētus tehniskos speciālistus, kurus aicinot no ārzemēm nevarēja apmierināt darbaspēka tirgu. Speciālistu sagatavošanu vislabāk varēja izvērst augošā industrijas, tirdzniecības un kultūras centrā – Rīgā, kura kļuva par nozīmīgu Krievijas eksporta un importa centru, kurš veicināja tirdzniecības un rūpniecības kapitāla uzkrāšanos, kā arī mehanizētas industrijas attīstību. Strauji pieaugot iedzīvotāju skaitam, palielinoties eksportam un importam caur Rīgas ostu un ielūstot darba spēkam ne tikai no Latvijas, bet arī no Krievijas iekšē-

jām guberņām, radās nepieciešamība apmācīt speciālistus tepat uz vietas. Darbaspēka ieplūšanai nozīmīgs apstāklis bija dzimtbūšanas atcelšana Krievijā (1861), kas Baltijas guberņās tika veikta jau no 1816. līdz 1818. gadam.

Rūpnieciskās ražošanas palielināšana, jaunu tehnoloģiju ieviešana, ārējās un iekšējās tirdzniecības aprites paplašināšana, celtniecības izaugsme, lauksaimniecības mašīnu ieviešana, komunālās saimniecības attīstība sekmēja Rīgas izveidi par augsti kvalificētu speciālistu sagatavošanas centru. Neatkarīgi no ārzemju speciālistiem vietējās rūpniecības, lauksaimniecības un tirdzniecības attīstību varēja veikt vienīgi labi sagatavoti pašmāju speciālisti, jo ar apriņķa skolu izglītību bija par maz. Daudzi censoņi no Baltijas guberņām, arī rīdzinieki, brauca studēt ārzemju tehniskajās augstskolās. Diemžēl nedz Rīgas ģimnāzijas, nedz apriņķa skolu absolventi nebija pienācīgi sagatavoti studijām. Studētgrībētājiem ārzemēs pirms studijām bija jāpapildina izglītība speciālās sagatavošanas skolās. Radās jautājums, vai tad patiešām Rīgas skolas nespēj sagatavot reflektantus studijām tehniskajās augstskolās. Iekustināt Krievijas Izglītības (Apgaismošanas) ministrijas pārziņā esošās apriņķa skolas šādam solim šķita bezcerīgi. Iniciatīva jauniešu sagatavošanai nāca no vietējo tirgotāju un rūpnieku aprindām [15], kad ietekmīgie vecāki un rīdzinieki 1857. gada nogalē griezās pie privātskolas direktora Kārļa Bornhaupts (1802–1889) ar priekšlikumu viņa vadīto skolu pārveidot par sagatavošanas skolu studijām tehniskajās augstskolās. K. Bornhaupts pēc ārzemju parauga izstrādāja tehnoloģijas un tirdzniecības skolas projektu, kas atbilda vidēja līmeņa tehniskas mācību iestādes prasībām. Ar projektu iepazīstināja rātskungus, tirgotāju apvienību un Rīgas Biržas komiteju. Lai organizētu un vadītu skolu, nodibināja Padomi, kas sastāvēja no Vidzemes muižniecības, trīs Rīgas iedzīvotāju kārtu un Rīgas tirgotāju pārstāvjiem. Par šīs Padomes priekšsēdētāju ievēlēja Rīgas birģermeisteru (pilsētas galvu) Otto Milleru (1813–1867). Padome, lai izšķirtos par tik lielu pasākumu, nolēma aicināt no ārzemēm lietprātīgu padomdevēju tehniskās izglītības

jautājumos. Par tādu izvēlējās Hannoveres Politehnikuma vicedirektoru Trautgotu Franki (1801–1863).

T. Franke 1859. gada sākumā ieradās Rīgā, triju nedēļu laikā pamatīgi iepazinās ar vietējiem apstākļiem tirdzniecības un rūpniecības jomā, secināja, ka Bornhaupta projekts ir visai nepilnīgs, un izstrādāja jaunu projektu. Tā paša gada 19. februārī T. Franke ar savu projektu iepazīstināja plašāku rīdzinieku sabiedrību. [11] Dibinot politehnisko augstskolu ar 8 nodaļām (ķīmijas, mehānikas, mašīnbūves, arhitektu, inženieru, lauksaimniecības, mērniecības, komercijas), viņš aicināja ievērot Vācijas un Šveices pieredzi.

1859. gada 10. novembrī Rīgas Biržas komiteja iesniedza Baltijas ģenerālgubernatoram Suvorovam lūgumrakstu par tirdzniecības un amatniecības skolas nepieciešamību, pievienojot skolas statūtu un budžeta projektus. Visi šie dokumenti bija sastādīti T. Frankes ideju garā. Pateicoties ģenerālgubernatora lūgumam, visai ātri, jau 1860. gada februārī, tika saņemta Finanšu ministrijas atļauja finansiālā atbalsta piešķiršanai no Rīgas pilsētas līdzekļiem. Ar statūtu apstiprināšanu tik ātri negāja un nācās pat mainīt skolas nosaukumu – iecerētās Tirdzniecības un amatniecības skolas vietā nu tika iesniegts Rīgas Politehniskās skolas (Politehnikuma) statūtu projekts. Beidzot 1861. gada 1. maijā Krievijas Valsts padome deva pozitīvu atzinumu Rīgas Politehniskās skolas projektam un 16. maijā Krievijas imperators Aleksandrs II pašrocīgi apstiprināja skolas statūtus. [39]

Sākās sagatavošanas darbs augstskolas darbības uzsākšanai. Lai izpētītu ārzemju augstāko politehnisko un rūpniecības skolu organizāciju un vadību, izmeklētu skolai pieredzējušu direktoru un iegūtu skolas ēkai piemērotu celtniecības plānu, Padome komandēja 1861. gada septembrī un oktobrī uz ārzemēm savu priekšsēdētāju O. Milleru un sekretāru H. Steinu. Viņi apmeklēja 13 pilsētās deviņpadsmit dažādus institūtus Vācijā, Austrijā un Šveicē, savāca programmas, atskaites, tāmes un citus materiālus, kā arī pamatīgi iepazinās ar iestādes izveidošanas problēmām.

Kā paraugs jāmin Karlsrūes Augstākā tehniskā skola. Tomēr vis-

piemērotākais izrādījās 1855. gadā dibinātās Federālās Augstākās tehniskās skolas Cīrihē (Šveicē) nolikuma paraugs. Tas paredzēja "pilnu teorētisko audzēkņu izglītību saistībā ar sagatavošanos praktisku uzdevumu risināšanai izvēlētā specialitātē". Vislielākās grūtības radīja tas, ka Rīgā un visā Baltijā trūka reālskolu, kas dotu jaunajai mācību iestādei pietiekoši sagatavotu klausītāju kontingentu. Vajadzēja izveidot sagatavošanas kursus. Cīrihes ķīmijas profesors P. A. Bolejs (1812–1870) ierosināja nodibināt nevis kursus vienā reizē, bet atklāt tos pakāpeniski. Pieņemot šo viedokli, RP Padome nolēma pieaicināt mācītājus tām nodaļām, kurām varēja paredzēt ievērojamu audzēkņu pieplūdumu. Par mācītājiem izvēlējās tikai tos pedagogus, kuri neatteicās mācīt arī sagatavošanas kursus. Pieredze apstiprināja šīs sistēmas pareizību – Rīgas Politehnikums attīstījās organiski un pakāpeniski.

1862. gada pavasarī "Latviešu Avīzes" ziņoja: "Rīgā taisa ļoti lielu un dārgu skolu – Politehnikumu, kur visādu amatnieku, mašīnu taisītāju un citu skunstu lietu meisteru un andeles pilnīgāka un augstāka mācība taps mācīta. Ir igauņu, Vidzemes un Kurzemes muižnieki solījuši lielu naudu uz to dot, lai pie mums tāda ļoti derīga skola tāpat būtu kā citās zemēs." [23]

Politehnikuma atvēršanas faktu atzinīgi novērtējis kāds rīdzinieks A. Deglava romānā "Rīga": "...tas nav normāli, ka mums pašiem nav savu mācītu spēku un mēs tik lielā mērā esam atkarīgi no ārzemniekiem. Un tāpēc mums vajadzēja savas politehnikas. Mūsu politehnikas mums tādus spēkus dos..." [6]

Par augstskolas dibināšanas datumu uzskata 1862. gada 2. (14.) oktobri, kad sāka darboties Rīgas Politehnikuma priekšskola jeb sagatavošanas kursi, kuri darbojās līdz 1892. gadam. 1863. gadā tika izveidota Inženieru, Ķīmijas un Lauksaimniecības, 1864. gadā – Mašīnbūves, 1868. gadā – Tirdzniecības, 1869. gadā – Arhitektūras un 1870. gadā – Mērniecības nodaļa (fakultāte).

Tā sākumā bija privāta augstākā mācību iestāde ar vācu mācību valodu. Tikai 1896. gadā to reorganizēja par Rīgas Politehnisko in-

stitūtu ar krievu mācību valodu. Sākotnēji bija paredzēts apmierināt tikai Rīgas un Baltijas guberņu pieprasījumu pēc inženieriem. Tomēr drīz Politehnikums kļuva ne vien par vienu no redzamākajiem inženieru un citu speciālistu sagatavošanas centriem Krievijā, bet arī par jauna tipa augstāko mācību iestādi. Līdz tā nodibināšanai cariskajā Krievijā (Pēterburgā) darbojās septiņas augstākās tehniskās mācību iestādes ar samērā šauru tehnisko profilu. Rīgas politehnikums bija trešā augstākā mācību iestāde tagadējās Baltijas valstīs. Pirmā bija Viļņas universitāte, dibināta 1579. gadā un atjaunota 1918. gadā, otra – Tartu (Tērbatas) universitāte, dibināta 1632. gadā un atjaunota 1802. gadā.

Rīgas Politehnikuma pirmais mācību spēku sastāvs veidojās galvenokārt no Vācijas, Šveices un Austroungārijas speciālistiem. Viņi saglabāja ciešus sakarus ar šo valstu zinātniskajiem centriem. Viens no RP organizatoriem un tā pirmais direktors bija no Vācijas nākušais Krēfeldes lauksaimniecības skolas profesors Ernsts Nauks (1819–1875), kurš jau 1862. gada janvārī ieradās Rīgā. Jāatzīmē, ka augstskolas vadītāju līdz pat 1918. gadam sauca par direktoru. Tas izskaidrojams ar to, ka Krievijā par rektoru sauca tikai universitāšu, garīgo akadēmiju un semināru, mākslas akadēmiju vadītājus, bet institūtu, tehnisko skolu un augstskolu vadītājus – par direktoriem. Teritoriāli un politiski atradami Krievijas impērijas sastāvā, Rīgas politehnikums nevarēja pilnīgi ignorēt valsts norādījumus. Krievijas cars Aleksandrs II 1861. gada 16. maijā taču bija apstiprinājis RP nolikumu! Par direktoriem sauca tehnisko augstskolu direktorus Francijā, Šveicē, Vācijā un citās valstīs. [13, 14, 18, 21]

Pedagogs Ernsts Nauks

19. gadsimta otrajā pusē Latvijā augstskolu pedagogu nebija. Pirmie Rīgas Politehnikuma mācībspēki tika uzaicināti no ārzemēm, bet kā paraugs jaunajai augstskolai bija tā laika labākās Vācijas un Šveices politehniskās skolas, kuru izcilie profesori (Kārmāršs, Rētenbahers, Vīners, Bollejs, Franke) ar saviem padomiem piešķīra Rīgas skolai rietumeiropisku raksturu gan iekšējā iekārtā, gan studiju plānos. Rīgas Politehnikums sargāja tos līdz tā reorganizācijai 1896. gadā. Tālākas attīstības brīvība, akadēmiskā patstāvība, uzticība profesijai un nopietna zinātniskā darbība – tādas bija šīs mācību iestādes raksturīgās īpatnības kopš paša tās pirmsākuma. Ideālu pilnos uzskatus par skolas mērķiem un tās mācībspēku pienākumiem nespēja aplāpēt pat nemitīgās rūpes par līdzekļu sagādāšanu. Ideāli vienoja mācībspēkus un Padomi, studentus.

Jāatzīst augstskolas organizētāju prasme un panākumi viņu rūpēs par skolas attīstību un studijām, izvēloties par mācībspēkiem personas, ar kurām varam lepoties vēl tagad. To var izskaidrot tikai ar augstskolas uzdevumu un mērķu ideālo ievirzi, jo diez vai materiālie apstākļi varēja pamudināt speciālistus pārnākt uz Rīgu no Vācijas, Austrijas un Šveices. Algas mācībspēkiem bija ļoti mazas, bet valdības piešķirtās darba tiesības vēl sliktākas: nebija tiesību saņemt no valsts pensiju, bet kategorijas ziņā profesora amats tika pielīdzināts vidusskolas skolotājam.

Un tomēr Rīgas Politehnikumu uzņēmās vadīt Ernsts Nauks (1819–1875). Viņš dzimis mācītāja ģimenē, 11 gadu vecumā zaudējis tēvu. Māte četriem dēliem centās dot labu izglītību, un divi no viņiem strādājuši par pedagogiem Rīgā. Pēdējie pētījumi Latvijas Valsts vēstures arhīvā [1] liecina, ka viņa jaunākais brālis Augusts Nauks (1822–1892), kurš arī bija skolotājs, 19. gadsimta piecdesmitajos gados bija privātskolotājs Rīgā, apprecēja savu skolnieci un 1858. gadā kļuva par Pēterburgas Zinātņu akadēmijas akadēmiķi. Iespējams, ka tieši brālis ieteica Ernstu Nauku Rīgas Biržas komitejai kā nākamo Rī-

gas Politehnikuma direktoru. E. Nauks bija pirmais un vienīgais direktors ar pedagoģisko izglītību. Jaunībā viņš sāka nodarboties ar grāmatu iespiešanu, bet pēc izārstēšanās no smagas acu slimības nolēma kļūt par skolotāju. No 1838. līdz 1840. gadam E. Nauks mācījās Erfurtes skolotāju seminārā. Kā diplomēts skolotājs Nauks ar labiem panākumiem strādāja par tautskolotāju un reizē veica zinātniskus pētījumus dabaszinātnēs. Viņa kolēģi lūdza Prūsijas izglītības ministru atļaut viņam bez iestājek sāmeniem iestāties Berlīnes universitātē. Lūgums tika izpildīts. Brīvlaikos E. Nauks nodarbojās ar ģeoloģiskiem un ģeognostiskiem pētījumiem, saņemdam pat Aleksandra fon Humbolta (1769–1859) – viena no mūsdienu zinātniskās ģeogrāfijas pamatlicējiem – atzinīgu vērtējumu. [12]

Pēc Berlīnes universitātes beigšanas 1849. gadā E. Naukam piedāvāja strādāt rūpniecībā, taču par viņa dzīves tālāko mērķi bija kļuvis skolotāja darbs. Pēc izglītības viņš bija fiziķis, bet Halles universitātē ieguva doktora grādu filozofijā drīz pēc Berlīnes universitātes beigšanas (1850). Sekoja darbs reālskolā Berlīnē un Karaliskajā amatniecības institūtā, jaundibinātajā Krēfeldes amatniecības skolā, kur 1852. gadā viņš kļuva jau par direktoru un šajā amatā nostrādāja 10 gadus.

Profesora darbībā atbalsojās tās idejas, kuras viņš pieredzēja studiju gados. Pirmkārt, tas bija humānisms. Minētā A. fon Humbolta brālis Vilhelms fon Humbolts (1767–1835) 1809. gadā nodibināja humānistisko ģimnāziju toreizējā Prūsijā un 1810. gadā – Berlīnes universitāti, kur mācījās Ernsts Nauks. Humānpedagoģija kā audzināšanas zinātne par patstāvīgu nozari izveidojās 19. gadsimta vidū – tieši tad, kad Nauks uzsāka pedagoga darbu. Humānistiskā pieeja izglītības saturam un tā īstenošanas procesam katrā mācību nodarbībā, ievērojot audzēkņu intereses un iespējas, izpaudās jaunajā Rīgas Politehnikumā. Tā kā daudzi nebija spējīgi uzreiz kļūt par studentiem, jo trūka reālskolu un iepriekšējā izglītība nebija pietiekoša, pēc direktora iniciatīvas nodibināja sagatavošanas kursus. Berlīnes universitātē E. Nauks kā students piesaistīja mācībspēku interesi un viņam deva iespēju veikt

zinātniskus pētījumus, ar izpratni un mīlestību izturējās pret viņu, deva iespēju attīstīties, un tāpat viņš centās organizēt darbu Rīgā. E. Nauks izplānoja Rīgas Politehnikuma struktūru un visu nodaļu programmas, kā arī nokomplektēja mācībspēku sastāvu. Liela nozīme tika pievērsta laboratorijām, bibliotēkai, eksperimentiem, mācību līdzekļiem, kuri sākumā bija nepietiekami. Tāpēc pirmajās divās pastāvēšanas desmitgadēs Rīgas Politehnikuma mācībspēki pievērsās ne tik daudz zinātniskai darbībai, cik mācību metodikām un tehniskām novitātēm. Starp Rīgu, no vienas puses, un Vācijas, Austroungārijas, Šveices zinātniskajiem centriem un Tērbatas universitāti, no otras puses, notika pietiekami rosīga mācībspēku (profesoru) apmaiņa.

Zinātnisko darbu zināmā mērā ietekmēja tas, ka pirmajiem profesoriem bija liela organizatoriskā un mācību darba slodze. Ernsts Nauks pildīja ne tikai direktora pienākumus, bet lasīja arī lekcijas fizikā, ķīmijā, mineraloģijā, meteoroloģijā, agroķīmijā, vispārīgajā ķīmijā, grunts mācībā. 1864. gada pavasarī pēc profesora Ernsta Nauka, Vidzemes ekonomiskās biedrības sekretāra Karla Hēna un manufaktūras padomnieka Ādolda Tilo ierosinājuma darbu sāka analītiskās un lauksaimniecības ķīmijas izmēģinājumu stacija, kuru pārraudzīja direktors un ķīmijas un lauksaimniecības profesori. Bez tam E. Nauks bija viens no Rīgas amatu biedrības dibinātājiem, aktīvi darbojās Dabas pētnieku un Rīgas Tehniskajā biedrībā. Rīgas amatu biedrībā profesors pārzināja izglītības lietas. Īsi pirms nāves 1875. gadā viņš piedalījās Tautas apgaismības ministrijas izstrādājamo skolu statūtu apspriešanā un pilnveidošanā.

Gan sabiedriskajā darbā, gan saskarsmē ar studentiem profesors Nauks bija laipns, vienkāršs, pieticīgs un prata cilvēkus piesaistīt ar labu garastāvokli un jokiem. Viņa zināšanas bija ļoti plašas, bet, ja uz kādu uzdotu jautājumu profesors nezināja atbildi, to viņš vienmēr sameklēja un atbildēja. Eksāmenos savukārt vienmēr esot liktas mazliet augstākas atzīmes, lai neviens nejostos netaisnīgi novērtēts. [28] Ārēji Nauks vienmēr bija mierīgs, spēlēja šahu un klavieres. E. Nauks no-

mira Rīgas pilī, spēlējot šahu ar Baltijas ģenerālgubernatoru P. Bagrationu. Diemžēl šī vispusīgā un darbīgā cilvēka mūžs aprāvās jau 56 gadu vecumā. Rīgā dzīvoja viņa ģimene – sieva un bērni. Profesors apglabāts Rīgā, Lielajos kapos, kur viņam 1881. gadā uzstādīts profesora Gustava Hilbiga projektēts kapa piemineklis. Nauka dzimtas pēcteči patlaban dzīvo Vācijā, bet katru gadu augstskolas dzimšanas dienā pie pirmā rektora atnāk tagadējās Rīgas Tehniskās universitātes pārstāvji, jo šī augstskola turpina kādreizējā Rīgas Politehnikuma tradīcijas.

Rektora E. Nauka darbībā neapšaubāmi izpaudās arī humānisms, jo humānas attieksme pret audzēkņiem bija noteikta ar likumu. [39] 1861. gada 16. maijā Krievijas ķeizara Aleksandra II apstiprinātajā Rīgas Politehnikuma nolikumā teikts, ka audzēkņi ir atsvabināti no miesas soda un rekrūšu pienākumiem, kaut arī pēc izcelšanās viņi būtu šiem pienākumiem pakļauti. Audzēkņiem, kas nevainojami uzvedušies, beiguši Politehnikuma pilnu kursu un uzrādījuši ļoti labas sekmes izvēlētajā specialitātes priekšmetos, ar finansu ministra apstiprinājumu tika izsniegti uzslavas atestāti, ar kuru saņemšanu viņi personīgi tika atsvabināti uz visiem laikiem no rekrūšu pienākumiem un miesas soda.

Šie nolikuma punkti daļēji turpināja čehu pedagoga J. A. Komenskā (1592–1670) ideju par audzināšanu ar apzinīgās disciplīnas palīdzību. Gan J. A. Komenskā, gan citu humānisma piekritēju idejas izpaudās tā, ka Politehnikumā uzņēma visu kārtu personas, kas pieteikušās pēc brīvas gribas.

Jau no pirmajiem gadiem eksāmenu likšanas kārtība bija katra studenta ziņā. Mācību plānos bija norādīta atsevišķu lekciju klausīšanās pēctecība, bet mācību brīvība atļāva izvēlēties to apgūšanas un eksaminēšanās kārtību. Studenti varēja pāriet no vienas nodaļas uz otru un studēt kaut visu mūžu. Šāda sistēma pastāvēja Vācijā, un vācieši to pat esot uzskatījuši par savu augstskolu labāko pusi. [35]

Direktors Voldemārs fon Knīrīms

Par vienu no humāno ideju paudējiem – J. H. Pestalocija (1746–1827) skolnieku varam uzskatīt Rīgas Politehniskā institūta direktoru (1906–1915, 1918) Voldemāru fon Knīrīmu (1849–1935). Viņš dzimis 1849. gada 1. augustā Valmieras apkārtnē, Mūrmuižā muižnieka Augusta fon Knīrīma septiņu bērnu ģimenē kā ceturtais bērns. Tēvam piederēja arī Skangaļu muiža. Vasarās pie viņiem ciemojās pedagogi, piemēram, Pētera skolas Pēterburgā direktors Grafs un Rīgas Politehnikuma pirmā direktora E. Nauka brālis – Pēterburgas ZA akadēmiķis Augusts Nauks ar ģimeni. Bērnu dzimšanas dienas ģimenē svinēja ar dejošanu, uguņošanu, teātra uzvedumiem. Diemžēl jau ilgāku laiku slimoja Voldemāra māte, kura vairākkārt bija ārstējusies pat ārzemēs. Tieši viņa 10. dzimšanas dienā māte nomira, un Voldemāra audzināšanu uzņēmas tēva brālis un māsa [20]. 1863. gadā viņš iestājās Bērzaines ģimnāzijā, 1868. gadā Tērbatas ģimnāzijā nokārtoja gatavības eksāmenu un 1869. gada janvārī uzsāka jurisprudences studijas Tērbatas universitātē, kur kļuva arī par korporācijas “*Fraternitas Rigensis*” biedru. Tā paša gada augustā viņš pārgāja uz Fizikas un matemātikas fakultāti, pēcāk studēja arī lauksaimniecību un 1871. gadā par darbu “Par kaulu fosforskābā kaļķa neutralizēšanu ar pelniem un kaļķi” ieguva lauksaimniecības kandidāta grādu. 1871. gada oktobrī viņš iestājās Heidelbergas universitātē, lai studētu ķīmiju, un 1872. gada ziemā aizstāvēja doktora disertāciju. Pēc tam viņš kļuva par privātasistentu tikko kā atvērtajā Lauksaimniecības ķīmijas institūtā, kuru vadīja profesors dr. A. Maiers. 1873. gadā fon Knīrīms pārcēlās uz Tērbatu un 1874. gada novembrī ieguva lauksaimniecības maģistra grādu, bet jau 17. decembrī Tērbatas universitāte viņu ievēlēja par privātdocentu lauksaimniecības ķīmijas specialitātē, un 1875. gada aprīlī pēc profesora fon Hāna nāves fakultāte viņam uzticēja lasīt lekcijas lauksaimniecībā. 1877. gada aprīlī fon Knīrīms kļuva par lauksaimniecības un lauksaimniecības ķīmijas štata docentu Tērbatas univer-

sitātē, bet tā paša gada 6. jūnijā ieguva lauksaimniecības doktora grādu. Pēc 2 dienām viņu iecēla par lauksaimniecības, lopkopības un higiēnas docentu Tērbatas Veterinārijas institūtā, vienlaicīgi viņš turpināja strādāt par docentu arī universitātē. 1879. gada oktobrī viņu komandēja uz ārzemēm, kur, izmantojot pazīstamo Petenkofera respirācijas aparātu, viņš pabeidza darbu "Par celulozes uzturvērtību". Drīz pēc atgriešanās Tērbatā 1879. gada beigās fon Knīrīms pieņēma viņam jau divreiz piedāvāto profesora vietu Rīgas Politehnikumā. Šajā amatā viņu apstiprināja 1880. gada 1. septembrī.

Pedagoģiskais darba stāžs viņam bija jau 8 gadi un viņš vienlaikus strādāja gan par augstskolas profesoru, gan bija tās mācību un pētījumu saimniecības "Pēternieki" direktors. Kad profesors sāka strādāt, Lauksaimniecības nodaļa Politehnikumā darbojās jau 15 gadus, bet jaunatnes vidū tā nebija iemantojusi popularitāti. Valdīja uzskats, ka par labu agronomu var kļūt tikai tad, ja pēc nodaļas beigšanas studijas turpina ārzemēs. Nopietns trūkums mācību darbā bija brīvas zemes trūkums augstskolas tuvumā izmēģinājumu iekārtošanai ar augiem un dzīvniekiem. Praktiskas saimniekošanas mācību vietā izlīdzējās ar izbraukumu uz Zasuļauka muižu, kur studentus pavirši iepazīstināja ar intensīvās saimniekošanas principiem. Jaunā profesora V. fon Knīrīma pamatuzdevums bija mācību un pētījumu saimniecības izveidošana Rīgas tuvumā un Lauksaimniecības nodaļas mācību plāna izstrādāšana, mācību procesu organiski saistot ar praktisko apmācību mācību un pētījumu saimniecībā, kuru noorganizēja Olaines tuvumā un nosauca par "Pēterniekiem". Tur 1882. gadā tika pabeigta jaunās dzīvojamās mājas celšana un profesors kopā ar ģimeni pārcēlās dzīvot saimniecībā.

19. gadsimta astoņdesmitajos gados vēl nebija vienota viedokļa, kā gatavot mācītus lauksaimniekus. Vācijā uzskatīja, ka studiju sākumā jauniešiem jābūt jau ar 4 gadu praktiskā darba pieredzi lauksaimniecībā. Augstskolai esot jābūt šīs prakses turpinājumam, turklāt ne ilgāk kā divus gadus, jo ar ilgākām studijām pilsētā studenti no lauku

dzīves tiekot atsvešināti. Pret šādu šķietami pareizu mācību sistēmu iebilda V. fon Knīrīms, norādot, ka 4 gadu praktiska darbošanās laukos pirms studiju sākuma nerada studentu interesi par lekcijām, laboratorijas darbiem un padara tos par teorētiskās apmācības pretiniekiem.

Izstrādājot Lauksaimniecības nodaļas mācību plānu, V. fon Knīrīms vadījās no priekšstata, ka lauksaimniecības studijām ir liela līdzība ar medicīnas studijām – tās abas balstās uz dabas zinātnēm. Līdzīgi kā medicīnas studenti tikai pēc vispārīgo pamatdisciplīnu apguves gūst iespēju mācību darbu turpināt klīnikā, tā lauksaimniecības studentiem klīnikas vietā jābūt mācību un pētījumu saimniecībai.

Pēc mācību plānu pārstrādes Lauksaimniecības nodaļas studenti vispirms 2,5 gadus studēja Rīgā un pēc tam gadu strādāja praktiskos darbus Pēterniekos. Ja izvēlētai diplomdarba tēmai nepieciešamā eksperimentālo datu vākšana prasīja ilgāku laiku, studenti saimniecībā palika ilgāk. Prakses laikā četriem studentiem vienlaicīgi no saules lēkta līdz rietam vajadzēja darboties: vienam uz lauka, otram – zirgu stallī, trešajam – govju kūtī un ceturtajam – klētī. Katru svētdienu viņi prakses vadītājam profesoram Knīrīmam iesniedza aprēķinus par lauku darbiem, par lopiem izlietoto barību, par spēkbarības un lopbarības devām, par iegūto un izlietoto pienu. Katram diplomandam bija jāzīmē mācību un pētījumu saimniecības plāns, lai dežurants saimniecībā precīzi visu varētu atrast. Gala eksāmenā bija jāiesniedz 3 rakstiski darbi: 1. – mēslošanas vai barošanas izmēģinājumi; 2. – kādas lauku ēkas būvplāns ar materiālu aprēķinu un izmaksām; 3. – diplomandam zināmas vai izdomātas muižas ražošanas plāns. Šiem darbiem pie diplomanda darba vērtēšanas bija izšķiroša nozīme. [19]

Pēternieku mācību un pētījumu saimniecība ietekmēja Lauksaimniecības nodaļas attīstību – 10 gados studējošo skaits trīskāršojās. Pēc V. fon Knīrīma Lauksaimniecības nodaļas mācību programmas pilnveidošanas studentiem radās iespēja veikt patstāvīgus eksperimentus. Vienlaicīgi ar Pēternieku saimniecības ēku celtniecību, kad tika uzceltas pāri par 30 ēkām, iekārtoja arī ķīmijas laboratoriju, kur varēja

veikt precīzus mērījumus. Katram diplomandam pēc programmas vajadzēja izstrādāt patstāvīgu darbu par jomu, kas viņu visvairāk interesēja. Lauki un lopu novietnes deva daudz materiāla šādiem zinātniskiem pētījumiem. Studentiem bija jāiedziļinās eksperimentēšanas metodikā un iegūto datu matemātiskā apstrādē, vajadzēja lasīt speciālo literatūru un paplašināt redzesloku.

Ļoti noderēja zāle kolokvijiem, kur bieži ieradās kolēģi no Rīgas un pazīstami lauksaimnieki no apkārtnes. Šeit diplomandi pirmo reizi ziņoja par saviem diplomdarbiem un tika uzdoti jautājumi, uz kuriem atbildēja profesora V. fon Knīrīma lūgtais priekšsēdis no klātesošajiem, vai arī profesors pats. Kolokvija noslēgumā notika saviesīgs vakars. Kolokvijus labprāt apmeklēja bijušie studenti. Diplomdarbi tika iesniegti 2 eksemplāros – vienu saglabāja pats students, otrs tika iesiets un glabāts bibliotēkā, lai to izmantotu un citētu kā literatūras avotu. Diemžēl visi darbi, bibliotēka, ēkas, lauksaimniecības mašīnas, daļa lopu gāja bojā Pirmā pasaules kara laikā.

Apstākļi mācību prakses laikā bija lieliski, jo mācībspēki varēja iedziļināties katra studenta vēlmēs, dotībās un tieksmēs. Kopīgs darbs laboratorijās un izmēģinājumu dārzos, kopējas pastaigas un pusdienlaiki un arī saviesīgā saskarsme profesora V. fon Knīrīma mājās turpat saimniecībā, kas visiem studentiem bija atvērtas, tuvināja mācībspēkus studentiem un deva iespēju profesoram pie absolventu sadales dot pareizus padomus.

Studenti no Krievijas apgabaliem, kā arī viesi no Krievijas, nonākot Rīgas Politehnikuma mācību un pētījumu saimniecībā, bija ļoti izbrīnīti, pie garā pusdienu galda redzot studentus kopā ar profesoru un viņa ģimeni. [31] Profesors bijis draudzīgs un sirsnīgs ne tikai ar studentiem, arī ar kolēģiem un darbā satiktiem cilvēkiem. 1905. gadā V. fon Knīrīms kļuva par RPI direktoru un pieprasīja studējošo, praktikantu un mācībspēku kopīgu darbošanos. [30] Profesors ar sajūsmu atcerējās savu skolu, kur audzinātāji cienīja skolēnus [20], kopīgi sviņēja svētkus, uzaicināja ciemos ģimenēs. Bērzaines ģimnāzija nākamo

profesoru sevišķi ietekmēja, jo viņš dzīvoja internātā, agri zaudēja māti. Knīrīms mīlēja un cienīja savus audzinātājus. Tas, kā uzskatīja J. H. Pestalocijs [3], “nevar notikt tikai vārdos, bet tam jānotiek arī darbos. Tātad galvenā prasība audzināšanā ir, ka tai jāpieņem dzimtas veids...”.

Kopīga ēšana, sarunas, apspriešanās Pēterniekos bija parasta lieta. No tā var secināt, ka V. fon Knīrīms apzināti vai ne, jo par to pats nav rakstījis, turpināja īstenot J. H. Pestalocija pedagoģiskās atziņas. Dzīvojot ciešā saistībā ar studentiem, profesora abas vecākās meitas apprecējās ar agronomiem. Pavisam V. fon Knīrīmam bija seši bērni: trīs no pirmās un trīs no otrās laulības. [7] Pēc pirmās sievas pāragrās nāves 1885. gadā profesors 1886. gadā apprecējās otrreiz. Otrajā laulībā dzimušo meitu Elizabeti Sofiju Pirmais pasaules karš aizveda svešumā. Glābjoties no cara valdības represijām Elizabete Sofija 1915. gadā no Pēterburgas slepeni izbrauca uz Stokholmu, tur 1916. gadā apprecējās un kļuva par Palmes kundzi. Viens no bērniem un reizē profesora mazdēliem – 1927. gadā dzimušais Ūlovs Palme – vēlāk kļuva par Zviedrijas premjerministru. Ūlovs kopā ar brāli Klāsu un māsu Karīnu bērnībā vasaras pavadīja Latvijā, vectētiņa V. fon Knīrīma Skanģaļu muižā, kuras centru ar 44,5 ha zemes Latvijas valdība bija atstājusi Knīrīmu dzimtai.

Profesors Knīrīms bija iecienīts pedagogs. Viņa lekcijas bija vispusīgas: par laukkopību, zemes mācību, augkopību, lopkopību un arī saimniekošanas mācību. Profesora skolnieks, vēlākais LU profesors Jānis Mazvērsītis gan atzina, ka lekcijas bija vairāk populārā, praktiskā apgaismojumā, jo priekšmetu dažādība prasīja daudz darba un iedziļināšanās no pasniedzēja. [24] Knīrīms ierosināja katram absolventam – agronomam iestādīt Pēterniekos parka alejā kociņu (ozolu vai liepu). Sāka veidoties tradīcijas. Pret latviešu studentiem profesors sākumā bijis ļoti sirsnīgs, bet vēlāk attiecības ģimenes ietekmē kļuvušas skarbākas. 1905. gada revolūcija, karš, studentu prasība pēc latviešu valodas katedras un citus faktus RPI direktors kā vācbaltietis bija sapratis citādāk. Viņa uzskatus nacionālās lietās raksturo bieži lietotais tei-

ciens, ka students latvietis patiesībā nav vairs latvietis. [26] Piemēri Knīrīma kungam nebija tālu jāmeklē – viņa kolēģi, latviešu izcelsmes mācībspēki Eižens Laube un Pauls Valdens stāvēja vācu aprindām tuvu. Pat RPI kancelejā bijis vieglāk dabūt vajadzīgos papīrus, ja runāja vāciski. Knīrīms augstskolas direktora amatā strādāja 10 gadus (1906–1915) bet, neraugoties uz arvien pieaugošo latviešu studējošo skaitu, tālāk par asistentiem latviešus augstskolas mācībspēku sarakstos nevirzīja. Profesors sarunājās vācu valodā un kopā ar citiem mācībspēkiem faktiski kultivēja šovinismu.

Jau 19. gadsimta beigās Latvijā izplatījās krievu progresīvās pedagoģiskās atziņas, tajā skaitā arī krievu pedagoga Konstantīna Ušinska (1824–1889) uzskati, kurš atbalstīja mācības dzimtajā valodā. To V. fon Knīrīms neatzina. Viņš gan piekrita, ka darbam ir svarīga loma audzināšanā un jābūt pašai dzimtenes mīlestībai. Kad 1919. gada janvārī profesors ar ģimeni uz laiku bija spiests pamest Latviju, viņš to aprakstīja kā vienu no skumjākajām dienām, jo Latvija bija viņa vienīgā dzimtene [20]. Ar pedagogu K. Ušinski, iespējams, viņi nav tikušies, tomēr Rīgas Politehnikumam ar Gatčinas bāreņu institūtu, kur strādāja ievērojamais krievu pedagogs, bija sarakste par stipendiju piešķiršanu. Gatčinas bāreņu institūta vadība interesējās par jau pieaugušiem cilvēkiem, viņu tālāko likteni. [41]

Gan V. fon Knīrīms, gan E. Nauka pēctecis direktora amatā (1875–1886) Gustavs Kizerickis (1830–1896) un daži citi mācībspēki, kā arī studenti bija mācījušies Bērzaines ģimnāzijā (dib. 1825), kuras pirmais direktors A. Hollanders bija Pestalocija skolnieks. Ja salīdzinām mācību procesu Bērzaines ģimnāzijā un Rīgas Politehnikumā, tad atrodam daudz līdzīga – audzēkņiem mācīja loģiski domāt, veikt zinātnisko darbu un strādāt. [42]

Profesors V. fon Knīrīms sarakstījis daudzus zinātniskus apcerējumus, gan strādājot Tērbatā, gan Rīgā. No 1885. gada rudens līdz 1903. gadam viņš bija Dienvidvidzemes Ekonomiskās biedrības prezidents. Viņam bija liela pieredze lauksaimniecības jautājumos, un viņš bija

arī Lauksaimniecības nodaļas vadītājs (1903–1906) un desmit gadus Politehnikuma direktors, no 1912. gada – arī Zemkopības ministrijas organizēto purvu kultivēšanas kursu vadītājs.

Pēc Latvijas Republikas nodibināšanas 1918. gadā Knīrīms nekļuva par mācībspēku latviešu skolās vai augstskolās. Līdz 1927. gadam viņš strādāja Herdera institūtā Rīgā un uzturējās galvenokārt vācbaltiešu sabiedrībā. Latviešu agronomu vecākā paaudze nepārmeta viņam atšķirīgos uzskatus, bet turpināja cienīt kā labu pedagogu, kurš vienkārši, saprotami un pārliecinoši lekcijās bija devis labu pamatu viņu turpmākajai dzīvei.

Voldemārs fon Knīrīms miris Rīgā 1935. gada 14. janvārī un apglabāts Lielajos kapos. Knīrīma dzimtas pēcteči joprojām dzīvo ne tikai Zviedrijā, bet arī Vācijā, zemē, kuras tautietis reiz darbojies Latvijas pirmajā augstskolā.

Kīmiķis Vilhelms Ostvalds

19. gadsimtā humānistiskās pedagoģijas centrā bija unikāla viengabalaina personība, kura tiecās realizēt savas iespējas, ir atvērta jaunās pieredzes uztverei, spējīga izdarīt apzinātu un atbildīgu izvēli dažādās dzīves situācijās [25]. Viena no šādām personībām ir Vilhelms Ostvalds. Bērnībā viņam nebija labākās sekmes klasē, bet mācību procesā viņš pats sev atklāja zināšanu personīgo nozīmi, pievērsās ķīmijai un kļuva par vienīgo Rīgā uzaugušo Nobela prēmijas laureātu (1909).

Vilhelms Ostvalds dzimis 1853. gadā mucinieka Gotfrīda Ostvalda ģimenē. Viņa vectēvs Baltijā bija ieceļojis no Berlīnes un arī bija mucinieks. No tēva Vilhelms mantoja dotības glezniecībā un mīlestību uz krāsām. Tēvs rūpējās par to, lai viņa bērni iegūtu labu izglītību. Vilhelms apmeklēja reālģimnāziju Rīgā, un tēvs rēķinājās ar to, ka dēls jaundibinātajā Rīgas Politehnikumā reiz iegūs inženiera kvalifikāciju. Dēla garīgo attīstību veicināja māte, ņemot viņu jau no mazotnes līdz uz koncertiem un teātra uzvedumiem. Viņa rosināja dēlu arī uz lasīšanu.

Taču daudz labprātāk par krievu, franču, angļu un latīņu valodas mācīšanos viņš nodarbojās ar novelkamo bildīšu, plaukšķeņu, rakšķešu un signālrakšķešu izgatavošanu. Jau tad viņā dzima eksperimentēšanas prieks un izveicība. Arī mūzikā viņam bija zināmi panākumi klavierspēlē un vijoļspēlē, tādējādi viņš kļuva par iecienītu partneri mājas mūzikas koncertos.

V. Ostvalds tomēr neiestājās augstskolā Rīgā, bet gan Tērbatā un studēja ķīmiju. Tur viņš iestājās vācu studentu korporācijā "*Fraternitas Rigenensis*", kaut buršu dzīve viņu īpaši nesaistīja. 1872. gadā iesāktās studijas viņš pabeidza jau 1875. gadā, tātad 22 gadu vecumā. Turpmāk V. Ostvalds bija cieši nolēmis nodoties tikai zinātnei. Toreiz viņš vienmēr apgalvoja, ka nodzīvos dzīvi neprecējies un tā varēs sevi veltīt zinātnei pilnībā. 1880. gadā viņš tomēr pieļāva vienu no retajām nekonsekvencēm savā dzīvē un apprecēja apburošo Rīgā dzīvojošo Helēnu fon Reijeru. Nekad gan viņam neesot nācies nožēlot, ka reiz padevies jūtām.

Tērbatā V. Ostvalds strādāja līdz 1881. gadam. 1876. gadā Ostvalds ieguva maģistra grādu un kļuva par TU docentu. Divus gadus vēlāk viņš aizstāvēja doktora disertāciju.

Rīgā dzimuši četri no viņa pieciem bērniem, kuri profesoram dāvāja kopā deviņus mazbērnus. No bērniem vislielākos panākumus guva viņa vecākais dēls Volfgangs, kurš pilnībā sekoja tēva pēdās.

Pēc gadsimta atskatoties uz zinātnieka paveikto un nozīmi šodien, jāsecina, ka viņa skolotāji, tāpat kā viņš, prata diagnosticēt potenciālos ģēniju. V. Ostvalda skolotājs, Tērbatas universitātes profesors Karls Šmits (1822–1894) 1881. gada 8. (20.) novembrī ieteikuma vēstulē Rīgas Politehnikuma direktoram Gustavam Kizerickim rakstīja: “Ostvalds ir Rīgas bērns, uz kuru dzimtā pilsēta jau pēc viņa tagadējiem zinātniskiem nopelniem var būt lepna, bet kurš varētu attaisnot vispārdrōšākās cerības... Viņš kļuvis par pirmā lieluma zvaigzni robežnovadā starp ķīmiju un fiziku, kura izstrādāšana un pamatu veidošana ir abu zinātņu uzplaukuma ķīla. Bez tam Ostvalds ir ļoti apdāvināts un iestrādājies eksperimentētājs, mehāniķis, stikla pūtējs utt., kas lieliski izveido un izkārto savus aparātus bez mehāniķa palīdzības, nenogurstošs darbinieks ar spīdošu spēju mutiski un rakstiski izteikties skaidri, koncentrēti, stingri, loģiski, populāri.” [38]

Profesors Rīgā strādāja sešarpus gadus (1881–1887) un šajā laikā publicēja 30 rakstus par savu eksperimentālo pētījumu rezultātiem. V. Ostvalda zinātniskos sasniegumus šajā periodā visspilgtāk raksturo divsējumu grāmata «Vispārīgā ķīmija», kuras I sējums iznāca 1885. gadā, bet II sējums – 1887. gadā, un kopīgi ar J. Vant Hofu rediģētais “Fizikālās ķīmijas žurnāls” (*Zeitschrift für physikalische Chemie*). Tā pirmais numurs parādījās atklātībā viņa darbības laikā Rīgā 1887. gadā. Par līdzstrādniekiem tajā bija iesaistīti visi pasaules pazīstamākie fizikālķīmiķi no Vācijas, Francijas, Anglijas, Krievijas, Zviedrijas, Holandes: M. Bertlo, A. L. Lešateljē, V. Ramzejs, F. M. Rauls, D. Mendelejevs, N. Menšutkins u. c.

Profesora “Vispārīgās ķīmijas” mācību grāmata nozīmīga ar to, ka

Ostvalds pirmo reizi kritiski apskatījis un aprakstījis fizikālo ķīmiju, radot šādu zinātnes nozari, kura toreiz bija kaut kas jauns. Slavenā ķīmika mācību grāmatas gan augstskolām, gan vidusskolām bija izplatītas ne tikai Rietumeiropā, bet arī citos kontinentos.

Zinātnieks pievērsās termokīmijai, pētīja elektrovadītspēju, ķīmisko dinamiku. 1884. gadā V. Ostvalds pievērsās elektroķīmijas jautājumiem, bet pēc 1887. gada, dzīvodams Vācijā, Leipcigā, iesātko virzienu paplašināja. Pētījumus par kinētiku un katalīzi profesors vērtēja kā savu augstāko sasniegumu ķīmijas jomā. Par šiem darbiem viņš 1909. gadā saņēma Nobela prēmiju.

V. Ostvalds aizbrauca uz Vāciju strādāt tāpēc, ka tur bija labāki darba apstākļi un lielākas iespējas veikt zinātniskos pētījumus. Tur viņš strādāja par profesoru līdz 1906. gadam. Kolēģi bija neizpratnē, ka tik jauns (53 gadus vecs) viņš atteicās no darba augstskolā. Taču viņš negribēja kļūt apnicīgs un bija pret veciem pedagogiem, baidījās, ka viņu vecuma dēļ necienīs, un atstāja augstskolu spēka pilnbriedā. Turpmāko dzīvi viņš nesēdēja, rokas klēpī salicis, bet pievērsās filozofijai, krāsu mācībai, sarakstīja savu autobiogrāfiju. [27] V. Ostvalds mira pēc īsas slimības kādā no Leipcigas slimnīcām 1932. gada 4. aprīlī. Viņa brālis Eižens Ostvalds (1851–1932) augstāko izglītību ieguva Vācijā un bija mežzinātnieks. Kā mācībspēks viņš darbojās Rīgas Politehnikumā un Rīgas Politehniskajā institūtā, Latvijas universitātē (1878–1930), 1922. gadā kļuva par LU profesoru un apglabāts 1932. gadā Rīgā, Lielajos kapos.

Rīgas periodā V. Ostvalds praktiski ieviesa vienu no augstākās izglītības pamatprincipiem – par studiju un zinātnisko pētījumu nesaraucamo vienotību – principu, kurš visnotaļ ir atzīts arī mūsdienās. Tam pamatā bija V. Ostvalda plašais redzesloks, neizmeļamas darba spējas, rūpīgas zinātniskās literatūras studijas, neparasts eksperimentētāja izgudrotāja talants, skaidra, loģiska domāšana un viegli uztverams rakstības stils. V. Ostvalda dziļākā pārliecība bija tāda, ka dabas likumus iespējams atklāt ar visvienkāršākajām eksperimentālajām iekār-

tām. Kā paraugu viņš izvēlējās Maikla Faradeja (1791–1867) atklātos elektrolīzes likumus. Tāpēc savā autobiogrāfijā profesors Ostvalds ar patiku atcerējās ierīces un aparātus, kurus pirmo reizi izgudrojis Rīgā. [27] Nepieciešamība pēc tiem bija liela, ne tikai veicot eksperimentus zinātniskiem pētījumiem, bet arī aprīkojot laboratoriju praktikumus studentu apmācībai. Organizējot analītiskās ķīmijas laboratoriju, V. Ostvalds sāka ar mēraparātu precizitātes uzlabošanu, proti, titrēšanai izmantojamo pipešu un birešu izgatavošanu un kalibrēšanu. Lai celtu zinātnisko pētījumu un mācību laboratoriju darbu metodisko līmeni, viņš izgudroja plaši pazīstamo Ostvalda gāzes krāsniņu, piknometru, velkmes paceļamo logu asimetrisko fiksatoru un citus aparātus un iekārtas. Tos visus profesors pirmo reizi izgatavoja pats, veicdams visus mehāniskos, elektriskos un stikla pūšanas darbus. Viņa entuziasmu šajā jomā veicināja apstākļi, ka Rīgā laboratorijas darbiem varēja izmantot Rīgas gāzes fabrikas deggāzi. Iekārtojot laboratoriju, ķīmijas profesors pašrocīgi izgatavoja nepieciešamos aparātus un iekārtas, bet nepieciešamības gadījumos pieaicināja asistentus. Te sākās nākamā mācībspēku un zinātnieku pirmie patstāvīgie eksperimenti.

V. Ostvalds savā pedagoģiskajā darbā neapšaubāmi vadījās pēc humānisma principiem, attīstot tālāk gan J. H. Pestalocija, gan F. Ā. Dīstervēga pedagoģisko mācību. Par profesoru Ostvaldu droši var teikt, ka viņš kā pedagogs nepārtraukti cēla savu kvalifikāciju, radināja studentus pie darba un modināja mīlestību uz zinātni un interesi mācīties. Šādi audzināja viņu, tā viņš turpināja strādāt ar citiem. Kā cilvēks ar ļoti plašu redzesloku un dažādām interesēm viņš noteikti ieskatījās arī vācu pedagoga Dīstervēga darbos, kuri bija pieejami Rīgas Politehnikuma bibliotēkā. [16]

Izcilais profesors Ostvalds bija iniciators tam, ka pirmo reizi Rīgas augstskolas pastāvēšanas vēsturē tika publicēti studentu zinātniskie darbi. Vēlāk savus zinātniskos darbus publicēja Tirdzniecības un arī citu nodaļu studenti. Te faktiski jārūnā par godīgumu. Bieži izdarītais darbs netiek nopublicēts un to pieraksta sev ne tikai zinātniskā

darba vadītājs. Šis jautājums ir aktuāls arī patlaban, bet slavenais profesors rikojās tāpat kā J. A. Komenskis, pielīdzinot studentus saviem bērniem. Kurš labs tēvs bērna padarīto pierakstīs sev? Kā tēvam, šajā gadījumā kā pedagogam, viņam bija lepnums un gandarījums par savu audzēkņu sekmēm.

Profesora studenti stāstīja, ka pusstundu ilga saruna ar Ostvaldu deva idejas un materiālu strādāt vismaz pusgadu. Savu viedokli viņš nekad neuzspieda, atļāva studentiem domāt citādāk un par dažiem jautājumiem varēja diskutēt ilgi [29]. Viņš piederēja pie tiem, kuri uzskata, ka jādod iespēja jaunajiem talantiem strādāt vadošā darbā, bet gados vecākiem tas vienkārši jāsaprot un jāļauj izpausties un attīstīties jaunajiem.

Viens no redzamākajiem V. Ostvalda skolniekiem Rīgā – ķīmiķis Pauls Valdens – iedalīja pedagogus trijās grupās: pirmie ir tie, kuri uz skolēnu skatās no augšas, otrie piemērojas viņu līmenim un būtībā ir labi pedagogi. V. Ostvaldu Valdens uzskatīja par trešās grupas pārstāvi jeb nākotnes pedagogu, kurš skolēnu uzskata par līdzvērtīgu un redz un atbalsta viņa spējas. Šajā domā izteikta Ostvalda kā pedagoga devīze un ticība sava skolēna spējām. [38]

Izcilais čehu pedagogs Komenskis vērsa uzmanību uz disciplīnu un vienkāršu, visiem saprotamu valodu mācībās. Lai kā mainītos dzīve, šis vienmēr būs zelta likums visās jomās un visās izglītības iestādēs. Kā zelta likums tas darbojās arī V. Ostvaldam. Profesors to droši vien ieteiktu ievērot mums visiem, jo ar lepnumu savā autobiogrāfijā atstāta noklausītu studentu sarunu, kur viens students jautā otram, vai viņš jau dzirdējis jauno ķīmijas profesoru. Kad otrais ir izbrīnīts, jo profesoru nav dzirdējis, pirmais saka, ka viņš noteikti jādzird, jo profesors “ķīmiju lej iekšā kā ar liekšķeri”. [27]

Pēc aizbraukšanas no dzimtās Rīgas profesors Leipcigas universitātē pulcēja pie sevis ķīmijas speciālistus no dažādām valstīm (Francijas, Anglijas, Krievijas, Zviedrijas, Japānas, Amerikas u. c.). Pie viņa brauca jaunie zinātnieki un mācībspēki, lai apgūtu zinātnisko un pe-

дагоģisko pieredzi. Taču Ostvalds nebija šauras nozares zinātnieks, pat ne ķīmiķis vien, viņš bija pasaules mēroga cilvēks. Ostvalds radīja jaunu krāsu mācību koloristiku, izvirzīja ideju par vienotu starptautisku valūtu, par starptautiskām mērvienībām, papīra formāta standartiem, skolas reformu, un tas viss ir aktuāls joprojām. Viņš redzēja pasauli nākotnē: gan kādam jābūt pedagogam, gan paredzēja kopīgo valūtu eiro, gan, manuprāt, ķīmiskā kara šausmas. Viņš bija viens no pacifisma, miera aizstāvēšanas kustības pamatlicējiem. Šādas humānas atziņas Krievijā pauda Ļevs Tolstojs, bet Ostvalds taču nevarēja piekrist viņam, ka jāatsakās no stingras kārtības un režīma. [22]

Ideālu pedagogu un cilvēku nav. Mums visiem ir kļūdas un mēs smagāk vai tikai mazliet kļūdāmies. V. Ostvalds popularizēja pasaules valodu ido [9], bet dzīve pierādīja, ka dzīvotspējīgāka ir esperanto valoda. Bet jautājums par pasaules valodu joprojām nav atrisināts. Zinātnieka pedagoģiskā darbība aptvēra bezmaz visu pasauli, viņa kontakti bija ļoti plaši, un sazinoties viņš izmantoja ne tikai dzimto vācu valodu. Par nacionālajām atšķirībām V. Ostvaldam bija savs viedoklis, un tikai zinātni kā vispārcilvēcisku lietu viņš pacēla pāri visam, sakot, ka tā ir brīva no nacionālajām atšķirībām. Diemžēl arī V. Ostvaldam varam pārmet šovinismu. Latviešus viņš raksturoja kā cilvēkus, kuri pieskaņojas vācu kultūrai, lai tās nesējus vēlāk apkarotu. Latviešiem un igauņiem esot interesējusi tikai tautas kustība, bet Rīgas Politehnikumā vācbaltiešu studenti esot bijuši tie, kuri kopa kultūru un bija kultūras cilvēki.

Rīgā bija pārņemtas daudzas Vācijas augstskolu tradīcijas, tajā skaitā publiskās lekcijas, uzsākot jauno profesoru darba gaitas, bet studiju gads bija sadalīts ziemas un vasaras semestros kā Skandināvijā un citur. To profesors novērtēja ļoti atzinīgi.

Savus pedagoģiskos, nenoliedzami progresīvos principus Ostvalds plaši realizēja kā augstskolas pedagogs un jo sevišķi savās daudzajās mācību grāmatās. Viņa mācību grāmatas augstskolām un vidusskolām bija izplatītas ne tikai Rietumeiropā, bet arī tālajā Japānā, kuras efektīvā

izglītības sistēma tika pamatota uz Ostvalda atziņām. Profesora Ostvalda kā pedagoga, mācību grāmatu autora un populāras literatūras radītāja darbība bija nepieredzēti auglīga. Viņa doma bija, ka plašam lasītāju lokam jāuzzina, kas notiek zinātnē, un jārosina jaunatnes interese par to.

Izcilā rīdzinieka portrets reproducēts uz Vācijas, Zviedrijas, Antiļu salu, Antigvas un Barbadosas, Āfrikas valstu pastmarkām. 2001. gada 14. augustā pie Vērmanes dārza Rīgā, iepretim Benjamiņu namam, tika atklāts tēlnieka Andra Vārpa un arhitekta Arno Heinrihsona veidotais pieminēklis V. Ostvaldam.

Ķīmijas zinātnes pamatlicējs Latvijā – Pauls Valdens

Viens no vispazīstamākajiem V. Ostvalda skolniekiem Latvijā ir profesors Pauls Valdens – 1863. gadā Cēsu apriņķa Rozulas pagasta “Pīpēnos” kā divpadsmitais bērns dzimušais latvietis. Viņa tēvs bija vienkāršs zemnieks, un Paula ceļš uz zinātni bija grūts, jo viņš agrā bērnībā zaudēja abus vecākus un vecākie brāļi – aizbildņi zēnu ievietoja vācu pansijā Cēsīs. Pēc tam viņa dzīve turpinājās Rīgā – vispirms reālskolā, tad Rīgas Politehnikuma Ķīmijas nodaļā. Studijas nācās savienot ar dienišķās maizes pelnīšanu un intensīvu pētniecisko darbu. Rīgas Politehnikumā viņš sāka strādāt par asistentu 1885. gadā, būdams students, un 33 gadu laikā viņa kā pedagoga un kā zinātnieka devums ir bijis gan Latvijas zinātnes tradīciju veidošanas, gan arī Rīgas Politehniskā institūta un Latvijas Universitātes organizēšanas pamatā. Zinātnieka darbība Latvijā saistīta ar laika posmu no 1885. līdz 1919. gadam, jo pēc padomju varas krišanas Rīgā P. Valdens emigrēja uz Vāciju, kur kļuva par Rostokas universitātes profesoru. Rostokā P. Valdens turpināja Rīgā iesāktos pētījumus un audzināja jaunu skolnieku paaudzi.

Par Paula Valdena pedagoģisko darbību augstskolā jārunā īpaši daudz, jo pēc studentu vienprātīga vērtējuma viņš bija izcils pedagogs un institūta labākais lektors, kura lekcijas pulcināja ļoti plašu auditoriju. [4] Iespējams, ka viņa paša dzīvē pedagogiem bija milzu nozīme, jo viņš bērnībā zaudēja abus vecākus un galvenie virzītāji un padomdevēji bija viņa skolotāji. Jau skolas un pēc tam studiju gados viņš pats sev pelnīja iztiku gan ar repetitora darbu, gan kā laborants reālskolā. 1882. gadā P. Valdens iestājās Rīgas Politehnikuma Ķīmijas nodaļā. Vēl būdams students, viņš sāka strādāt par asistentu un nodarbojās ar pētniecisko darbu ievērojamā fizikālķīmiķa Vilhelma Ostvalda vadībā. Profesors Ostvalds ļoti atzinīgi novērtēja jaunā zinātnieka darba mīlestību un intereses, uzsverot, ka viņš ir retais no latviešiem, kuri tik daudz strādā un nedomā par politiku. Te jāpaskaidro, ka P. Val-

denam patiesi nepatika iejaukties politikā un viņš turējās no tās savrup. Viņu interesēja tikai tas, kas attiecās uz mieru starptautiskajā arēnā. Viņu neinteresēja latviešu studentu cīņa par latviešu valodas ieviešanu augstskolā, viņš neiesaistījās 1905. gada revolūcijā un 1917. gada revolūciju Krievijā uzskatīja par veltu spēku izšķiešanu. Revolūcijas ietekmē viņš pat atteicās no institūta direktora pienākumiem. Skolas gados viņš bija vāciešu sabiedrībā, augstskolā tāpat, tādēļ bieži vien viņu sauc tikai par latviešu izcelsmes zinātnieku. Sirds dziļumos viņš bija vācietis.

P. Valdens pēc V. Ostvalda pārcelšanās uz Leipcigu (1887) kļuva par ķīmiķa organīķa Karla Adama Bišofa palīgu un pievērsās stereoķīmijai, turpinot iesāktos darbus arī fizikālajā ķīmijā. 1891. gadā Leipcigas universitātē viņš aizstāvēja disertāciju un 1894. gadā kļuva par RP adjunktprofesoru, reizē kļūdams par pirmo latviešu izcelsmes profesoru Rīgas Politehnikumā. Darbs pie Bišofa, zinātniskais komandējums pie slavenā vācu ķīmiķa, vēlākā Nobela prēmijas laureāta Ā. Baijera (1835–1917), daudzkārtējie V. Ostvalda laboratorijas apmeklējumi Leipcigā ļāva P. Valdenam veiksmīgi savienot fizikālķīmiķa un ķīmiķa organīķa darbību. Šo divu disciplīnu sintēze bija P. Valdēna mūža mērķis. 1896. gadā viņš kļuva par RPI profesoru, bet no 1902. līdz 1905. gadam un no 1917. līdz 1918. gadam P. Valdēns bija šī institūta direktors, no 1906. līdz 1917. gadam – Ķīmijas nodaļas dekāns.

Īpaši jāizceļ Valdēna loma Rīgas zinātnieku sakaru veidošanā ar cittautu un citpilsētu pētniekiem gan Krievijā, gan citās valstīs. Zinātnieks un pedagogs Pauls Valdēns vērsās pret provinciālismu, pret norobežotību un aprobežotību. Vēl būdams students, 1886. gadā viņš pirmais no Rīgas ķīmiķiem kļuva par Krievu fizikas un ķīmijas biedrības locekli. Viņa ieteicēji bija pazīstamie ķīmiķi N. Kurnakovs, N. Menšutkins un I. Šrēders. Šīs biedrības sēdēs Pēterburgā viņš vairākkārt uzstājies ar principiālas nozīmes referātiem (piemēram, 1904. g. – par naftas izcelšanās teorijas pamatojumu). Valdēns bijis mīnētās biedrības valdes un dažādu komisiju loceklis, plenārreferents vairākos Mendeļejeva kongresos (pēdējo reizi – 1934. gadā).

Ar izcilo krievu ķīmiķi D. Mendeļejevu Valdeni saistīja draudzīgas attiecības, kaut gan viņiem bija dažādi uzskati un liela vecuma atšķirība. Rīgas ķīmiķis pēc Mendeļejeva nāves nosūtījis pat vēstuli zinātnieka atraitnei Annai Ivanovnai. Šī un citas P. Valdena vēstules krievu ķīmiķim glabājas D. Mendeļejeva muzejā Sanktpēterburgā.

Profesors Valdens ir 30 monogrāfiju un vairāk nekā 400 zinātnisko rakstu autors, viņa kandidatūra 1913., 1914. un 1934. gadā oficiāli tika izvirzīta Nobela prēmijai ķīmijā. Studenti neapšaubāmi zināja, ka Pauls Valdens tiek augstu novērtēts pasaulē, un tas viņa prestižu studentu un kolēģu acīs tikai palielināja. Būdams Rīgas Politehnikuma un Rīgas Politehniskā institūta mācībspēks, viņš kļuva par sešu zinātņu akadēmiju locekli (Pēterburgas Zinātņu akadēmijas, Vācu dabaspētnieku akadēmijas "Leopoldina" un Somijas Akadēmijas īstens loceklis, Zviedrijas Karaliskās akadēmijas, Getingenas Zinātņu akadēmijas un Francijas institūta korespondētājloceklis). Kā goda loceklis viņš bija ievēlēts Londonas Ķīmijas biedrībā, Starptautiskajā farmācijas vēstures biedrībā, Starptautiskajā Paracelza biedrībā un citās autoritatīvās zinātniskās organizācijās, bija Štutgartes Augstākās tehniskās skolas, Rostokas, Tībingenas un Madrides universitāšu Goda doktors, apbalvots ar A. Hofmana, Gmelina-Beilšteina un Gētes medaļām. [2] Par Pēterburgas Zinātņu akadēmijas īsteno locekli P. Valdens kļuva 1910. gadā, un pēc noteikumiem viņam bija jāpārceļas uz Pēterburgu, bet izņēmuma kārtā viņam tomēr atļāva strādāt Rīgā. Te bija daudz labāki apstākļi strādāšanai un lieliska laboratorija, kuru iekārtoja pēc profesoru prāta. Rīgas Politehniskā institūta Dabaszinātņu ēkā (tagad – Kronvalda bulvārī 4) laboratorijās bija labāki darba apstākļi nekā Pēterburgas ZA laboratorijās. Šo ēku pēc P. Valdena un K. A. Bišofa skicēm projektēja un cēla RPI Arhitektūras nodaļas mācībspēki. Ķīmiķiem laboratorija augstskolas galvenajā korpusā (Raiņa bulvārī 19) izrādījās pieaugošajam studentu skaitam par šauru un jaunajiem, gadsimtu mijas, apstākļiem neatbilstoša. To 1885. gadā uzbūvēja pēc profesora V. Ostvalda ieceres.

Ēka, kas bija projektēta kā Dabaszinātņu institūts, uzskatāma par izcilu sava laika būvmākslas un inženierdomas pieminekli. Tā veidota H burta veidā. Bulvārim paralēlajā korpusā bija izvietotas ķīmijas, fizikas, mineraloģijas, ģeoloģijas, zooloģijas un botānikas laboratorijas, bet kanālam paralēlajā korpusā – ķīmijas laboratorijas. Lielāko daļu no H pārliktņa aizņēma divas amfiteātra veida auditorijas. Pirmajā kopā ar balkonu bija paredzētas vietas 300, bet otrajā – 150 klausītājiem. Ķīmiķi jaunajā ēkā mācības sāka jau 1900. gadā, bet pilnībā ēku nodeva ekspluatācijā 1901. gadā. [10] Telpu iekārtojums bija tāds, ka vispirms atradās profesora darba kabinets, tad privātlaboratorija – darba telpa studentiem, bet, ejot tiem cauri – asistentu darba telpa, no kuras varēja ieiet gan profesora darba kabinetā, gan studentu laboratorijā, jo tās bija izvietotas paralēli. Ēka bija racionāli iekārtota. No kurienes nāca ideja veidot to tieši tādu, varam tikai minēt. Iespējams, ka kaut ko līdzīgu P. Valdens un citi mācībspēki bija redzējuši ārzemēs, bet varbūt tieši otrādi – viņus neapmierināja redzētais un tika radīts jauns, labāks variants. Izpētot Eiropas augstskolu iekārtojumu, mēs droši vien uzzinātu atbildi. Bez tam ēka bija viena no pirmajām celtnēm Rīgā ar elektrisko apgaismojumu un kombinētu zemspiediena tvaika un silta gaisa apkures sistēmu. No pagrabā izvietotām katlu telpām ēku apgādāja ar siltumu, bet no pagalmā speciāli izbūvētas mašīnu mājas, kur atradās strāvas generatori – ar elektroenerģiju. Ķīmijas laboratorijās katrai darba vietai tika pievadīts auksts ūdens, destilēts ūdens un saspiests gaiss.

Zinātnes un tehnikas attīstībai atbilstošas ēkas un aprīkojums un zinātnieki ar pasaules slavu ik dienu bija studentu acu priekšā. Tieši studenti varēja novērtēt un novērtēja savu pedagogu gan pedagoģisko, gan zinātnisko darbību. Visi augstie tituli un atzinība studentiem būtu bijusi nieka vērtā, ja kā mācībspēki profesori nebūtu bijuši talantīgi. Par Paulu Valdeni viņa students, vēlākais profesors Gustavs Vanags rakstīja : “Viņš bija arī viens no vislabākajiem lektoriem, kādus man jebkad nācies dzirdēt. Viņa lekcijās bija ir zinātne, ir filozofija, ir vēsture, ir dzeja, pa starpām arī savs humors.” [32]

Profesors Valdens pārzināja kvalitatīvās analīzes laboratoriju. Tajā bija jāveic 40 analīžu. Laboratorijas darbi noslēdzās ar klauzūranalīzi. Kārtība klauzūranalīzes laikā bijusi šāda: kad studenti ieradās uz šo pārbaudi, laboratorijas durvis noslēdza, sagatavotās klauzūranalīzes izlozēja un studentam 3 stundu laikā vajadzēja veikt analīzi. Sarunāties aizliedza, bet grāmatas un rokasgrāmatas atļāva izmantot. Ja klauzūranalīze bija veikta kļūdaini, deva vairākus papildu uzdevumus un klauzūranalīzi atkārtoja. [17] Pedagoģs prasīja studentiem būt disciplinētiem, te nevarēja darīt, ko grib, un nākt, kad iedomājas. Disciplīna bija svarīgs nosacījums ne tikai Valdenam, bet arī citiem augstskolas mācībspēkiem. Lai studenti labāk saprastu, tika iedoti vienkāršāki papildu uzdevumi, un rezultātā students varēja saprast, kāpēc kļūdījies pārbaudes darbā. Komenska idejas te tika cienītas, un tās acīmredzot, atzina ne tikai pedagoģi, bet arī studenti. Vēl viens svarīgs faktors bija profesora Valdena oratora māksla. Kā atzina viņa studenti, viņš esot runājis kā mācītājs [30], runa bijusi brīva, plūstoša, balss – te skaļāka, te klusāka. Daudziem viņa oratora māksla palīdzēja iemīlēt ķīmiju, jo pat ne visai interesantas, pat nesaprotamas lietas profesors stāstīja pārlicinoši un aizraujoši. P. Valdens allaž atsaucās uz jaunāko zinātnē. Zinātnieks par savu dzīvi uzrakstītajā grāmatā [37] atzina, ka studentu attieksme vienmēr bijusi labvēlīga pret viņu. Kā eksaminētājs viņš vienmēr prasījis būtisko un godīgi pateicis, ka visu lekcijās pastāstīt nevar, tikai pašu būtiskāko, tāpēc, aicinādams semestra sākumā apmeklēt lekcijas, ieteica strādāt papildus bibliotēkās. Diemžēl pārlietu lielā organizatoriskā un pedagoģiskā darba slodze traucēja viņam sarakstīt mācību grāmatas, ir izdoti tikai viņa lekciju konspekti.

Profesora meita Iriša Hollo-Valdena (1899–1983) atzina, ka tēvs pedagoģa darbu uzskatīja par sava veida mākslu, kurā spilgti izpaužas cilvēka personība. Algas toreizējā augstskolā bija mazas, un mācībspēki strādāja vairāk savas pārliecības un aicinājuma vadīti. Šo jautājumu joprojām apspriež sabiedrībā, taču jau M. Luters (1483–1546) paredzēja, ka pedagoģa darbs nekad netiks pietiekami novērtēts. Nez vai

tas tomēr ir galvenais iemesls, ka skolās nav iespējams atrast labus, īstus pedagogus, personības. Profesora Valdena darbībā parādījās latviskās pedagogiskās idejas. Audzināšanu un pedagoga darbu Valdens vērtēja līdzīgi kā vienas no 20. gadsimta redzamākajiem latviešu pedagogiem – J. A. Students (1898–1964), kurš teicis, ka “audzināšana ir vairāk nekā zinātne; viņa gan izmanto zinātniskās atziņas, ņem vērā zinātniskus pētījumus, bet tas vadošais un veidojošais, kas slēpjas audzināšanā, visvairāk atkarīgs no audzinātāja kā īpatnēja veida mākslinieka spējām, prasmes un veikuma”. [34]

Profesors Valdens, būdams bārenis, allaž ilgojās pēc ģimenes. Viņam bija lieliska sieva un divas meitas, no kurām viena pārāgri nomira. Meita Iriša atceras tēvu kā ļoti akurātu cilvēku [36], kurš vienmēr centās sevi nerimtīgi pilnveidot un parādīja daudz īsti cilvēciska siltuma un labestības pret apkārtni. Ik rītu viņš baroja putnus, bārstot maizes drupatas uz palodzes. Meitai viņš teicis: “Nekļūsti iedomīga! Atceries, kas laimīgs, var kļūt nelaimīgs, kā daudzi citi.” Šis teiciens raksturo profesoru kā pieticīgu un vienmēr pieejamu cilvēku gan mājiņniekiem, gan studentiem. Pat tad, kad Valdens jau bija ievērojams zinātnisku atklājumu autors, viņš dzīvoja mazā istabiņā turpat RPI (tagad LU galvenās ēkas) vecajā ēkā.

Ievērojamajam zinātniekam un pedagogam Valdenam bieži pārmet pārvācošanos, tomēr šovīnistiskus uzskatus viņš nav paudis. Drīzāk viņš piemērojies laikmetam, jo viens no pirmajiem pēc 1896. gada Rīgas Politehnikuma reorganizācijas par RPI sāka lasīt lekcijas krievu valodā, jo bijis viens no tiem, kuri sevišķi veicinājuši sadarbību ar Krievijas zinātniskajiem centriem. Grūtajos Rīgas Politehnikā institūta evakuācijas gados Maskavā P. Valdena loma bija īpaši nozīmīga, jo tieši viņš saliedēja institūta mācībspēku un studentu kolektīvu, izcīnīja iespēju turpināt daudz maz normālu institūta darbu.

Pirmā pasaules karu laikā – 1915. gada vasarā RPI evakuēja uz Krieviju, kur apstākļi tāpat bija grūti, bet Rīgas augstskolas rektors Valdens izmantoja agrākos kontaktus ar Maskavas kolēģiem, un Rīgas zinātnieki pat iesaistījās toreizējās Krievijas kara rūpniecības veidoša-

nā. Viņi piedalījās ārstniecības līdzekļu ražošanā Maskavas fabrikās. 1915. gadā Krievijas fizikas un ķīmijas biedrība izveidoja Kara ķīmijas komiteju. Tās Maskavas nodaļu vadīja P. Valdens. Komiteja un tās Maskavas nodaļa daudz paveica, organizējot Krievijā agrāk neražoto ķīmijas deficīta produktu iegūšanu. Vēlāk, revolūcijas laikā, Maskavā sevišķi aktuāla kļuva pārtikas trūkuma problēma. Izrādās, ka P. Valdens 1918. gadā vadījis tikko nodibināto Krievijas Pārtikas zinātniski tehnisko institūtu. [40] To pēc Tautas Komisāru padomes sekretāra N. Gorbunova iniciatīvas un ar V. Ļeņina tiešu atbalstu nodibināja, lai meklētu kartupeļu, graudu un citu dabīgo pārtikas produktu mākslīgus aizstājējus.

Pēc Brestas miera līguma noslēgšanas 1918. gada martā RPI kolektīvs sāka domāt par atgriešanos Rīgā. Taču institūtu tikai daļēji reevakuēja uz Rīgu, uz tā bāzes 1919. gada 8. februārī nodibinot Latvijas augstskolu (LU), kuras tehniskajās fakultātēs strādāja 2/3 agrākā RPI profesoru un citu mācībspēku. Daļa institūta mācībspēku un studentu, laboratoriju iekārtas un bibliotēka pārcēlās uz Ivanovo – Vozņesensku, kur 1918. gadā uz šīs bāzes tika izveidots Ivanovo – Vozņesenskas Politehniskais institūts. [16]

P. Valdena nopelnis ir institūta reevakuācija uz Rīgu 1918. gada vasarā. Acīmredzot profesora Valdena vārdi un rīcība bija izšķirošie, lai Krievijā nepaliktu pilnīgi viss RPI. Par to liecina viņa atmiņas: “Dienām un naktīm biju spiests apspriesties ar Padomju Krievijas pārstāvi M. Frunzi un Izglītības tautas komisāru. Viņi negribēja pieļaut mūsu augstskolas atgriešanos Rīgā. Par izšķirošu faktoru kļuva atklātā privātā sarunā manis minētais apstāklis, ka institūts dibināts par Baltijas līdzekļiem un dotācijām, ka tā ēkas un nekustamais īpašums Rīgā nepieder valstij, jo tās tika būvētas un uzturētas par privātiem ziedojumiem un mācību maksu, bez valsts dotācijām. Tātad institūts pieder Rīgai un kā šis pilsētas īpašums tai arī ir atgriežams. M. Frunze atvadoties draudzīgi paspieda man roku un piebilda, ka es varētu būt lielisks advokāts, ja nebūtu vēl lieliskāks ķīmiķis, un novēlēja laimīgu ceļu.” [37]

Iespējams, ka slavenais ķīmiķis paredzēja, ka Latvija kļūs patstā-

vīga valsts, un pat bija latviešu patriots. Ar savām runas spējām Rīgas ķīmiķis spēja izšķirt pat augstskolas likteni.

Drīz vien uz reevakuētā RPI bāzes ar Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas 1919. gada 8. februāra dekrētu nodibināja Latvijas augstskolu (tagadējo – LU). P. Valdens bija viens no galvenajiem Latvijas augstskolas organizētājiem un tās pirmais rektors. Padomju varas tapšanas laikā viņš vadīja Rīgā palikušos zinātniekus, virzīja viņu darbību uz rūpniecības atjaunošanu, organizēja zinātniski populāras lekcijas darbaļaudīm, piedalījās celtniecības problēmu apspriešanā. Padomju Latvijas valdības vadītājs P. Stučka augstu novērtēja P. Valdena darbību tajā grūtajā laikā: “Un man jāsaka, ka līdzās nelielam skaitam speciālistu komunistu vai viņiem tuvu stāvošo mums bija darbinieki, kas stāv augstāk par katru uzslavu. Pirmajā vietā es gribētu minēt mūsu Augstskolas (agrākā Politehniskā institūta) profesorus ar prof. Valdenu priekšgalā, kas viņam izvirzītos uzdevumus izpildīja ļoti dedzīgi un apzinīgi, lai gan mēs maksājām ļoti mazas algas.” [33]

Pēc padomju varas krišanas Rīgā 1919. gada augustā P. Valdens emigrēja uz Vāciju, kur kļuva par Rostokas universitātes profesoru. Viņa mūža nogale pagāja svešumā, bet par latviešu studentiem viņš teicis tikai atzinīgus vārdus. Tieši tie esot sapratuši, ka daudz jāstrādā un ar talantu vien tālu netiksi. [37]

Savus zinātniskos darbus viņš gandrīz vienmēr rakstīja viens. Te varētu pārmett viņam ticību tikai sev, bet tajā pat laikā tā ir savu uzskatu neuzspiešana citiem. Viņš neradīja savu zinātnisko skolu, kura būtu saistīta ar stereotīmu, viņš tikai audzināja savus līdzstrādniekus un skolēnus, kuri pārņēma viņa darba stilu un metodes.

Starp Rīgas perioda Valdena skolniekiem var minēt daudzus ķīmiķus, kuri vēlāk kļuva plaši pazīstami zinātnes pasaulē: Valdemāru Fišeru, Andreju Antropovu, Janu Zavidzski, Rihardu Svinni, Mečislavu Centneršvēru, Oskaru Lucu, Erhardu Bricki, Jakovu Sirkinu, Pjotru Budņikovu, Ivanu Teļetovu, Augustu Ņešānu, Gustavu Vanagu un citus. Daudzi no viņiem kļuva par PSRS, Latvijas PSR un Polijas

Zinātņu akadēmiju akadēmiķiem, kā arī par vadošiem profesoriem dažādos zinātnes centros mūsu zemē un aiz tās robežām.

Daudz P. Valdens darījis ievērojamo ķīmiķu dzīves un zinātniskās darbības izpētē. Viņš uzskatīja, ka tagadnes ķīmijas sasniegumi sakņojas agrāko ķīmiķu paaudzes devumā, jo ar saviem pētījumiem viņi pavērsuši mums tālākus apvārsņus. Savukārt mūsu pienākums ir atcerēties šos cilvēkus un viņu veikumu. 1987. gadā sakarā ar RPI 125-gadi tika nodibināta Paula Valdena prēmija, kuru piešķir par īpašiem sasniegumiem ķīmijā un ieguldījumu ķīmijas vēsturē. 1988. gadā tika nosaukti pirmie divi laureāti, viens no viņiem – akadēmiķis Jānis Stradiņš. Tagad prēmijas piešķiršanu risina Rīgas Tehniskā universitātē, kura ir kādreizējā RP un RPI mantiniece. Valdena vārdā Rīgā nosaukta lielā auditorija LU Bioloģijas fakultātē (Kronvalda bulv. 4, tā ir bijusī Ķīmijas fakultātes ēka, kur strādājis zinātnieks).

Līdz pat 90 gadu vecumam Valdens lasīja ķīmijas vēstures kursu Tībingenas universitātē. 94. mūža gadā (1957) viņš mira Tībingenas tuvumā. Viņa darbi ķīmijā joprojām ir aktuāli un tos citē. Līdzās J. Endzelīnam P. Valdeni var uzskatīt par ievērojamāko latviešu izcelsmes zinātnieku ar pasaules vārdu.

Rīgas Politehnikuma un Rīgas Politehniskā institūta mācībspēki un citi interesenti varēja mācīties no Nobela prēmijas laureāta V. Ostvalda un minētās prēmijas trīskārtējā kandidāta P. Valdena.

Rīgas Politehniskā institūta mācībspēku dažāda veida sadarbība ar pasaules zinātniekiem, veiktie zinātniskie pētījumi un tikšanās ar dažādu nozaru inteligences pārstāvjiem nodrošināja ne tikai pašu zinātnieku popularitāti un izaugsmi līdz pat pasaules mēroga zinātniekiem, bet arī RPI prestižu un nozīmi, pārsniedzot triju toreizējo Baltijas guberņu un pirmsrevolūcijas Krievijas ietvarus. Rīgas Politehniskais institūts bija ne tikai mācību un zinātnes centrs, tā mācībspēki likuši pamatu mūsdienu augstskolas pedagoģijas kā pedagoģijas zinātnes apakšnozarei Latvijā.

Avoti un literatūra

Avoti

1. Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LVVA) 4011. fonds, 1. apraksts, 3907. lieta.
2. LVVA 7175. fonds, 1. apraksts, 274. lieta.

Literatūra

3. Abramovs I. Pestalocci, viņa dzīve un pedagoģiskā darbība / I. Abramovs. – Rīga: Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas Derīgu grāmatu apgādāšanas nodaļa, 1896. – 87 lpp.
4. Akadēmiķis Pauls Valdens: Bibliogrāfiskais rādītājs / Sast. I. Andersone. – Rīga: Zinātne, 1983. – 160 lpp.
5. Album Academicum des Polytechnikums zu Riga, 1862 – 1912. – Riga: Jonck&Poliewsky, 1912. – 831 S.
6. Deglavs A. Rīga. – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1951. – 1136 lpp.
7. Deutschbaltisches biographisches Lexikon 1710–1960. – Köln, Wien: Boehlau Verlag, 1970. – 931 S.
8. Деятельность Иванова – Вознесенского политехнического института за период 1919–1920 годы. – Иваново – Вознесенск, 1921. – 62 с.
9. Enciklopedio de Esperanto. – Budapest: Hungara Esperanto – Asocio, 1986. – 599 p.
10. Festschrift zum fünfzigjährigen Jubiläum des Rigaschen Polytechnischen Instituts, 1862 – 1912. – Riga: Häcker, 1912. – XXXVIII + 234 + 5 S.
11. Franke T. S. Vortrag über den Entwurf einer Zentralschule für Handel und Gewerbe in Riga, gehalten am 19 Februar im Locale des Rigaschen Börsen Comites / T. S. Franke. – Riga: Häcker, 1859. – 16 S.
12. [Froben J. G.]. Rigasche Biografien. Dritter Band. 1856 – 1879 incl. / [J. G. Froben]. – Riga, 1884. – 272 S.
13. Hahn L. Das Unterrichtswesen in Frankreich mit einer Geschichte der Pariser Universität / L. Hahn. – Breslau, 1848. – 746 S.

14. Hartstein E. Die landwirtschaftliche Akademie Poppelsdorf / E. Hartstein. – Bonn, 1864. – 34 S.
15. Hoffman O. Das Baltische Polytechnikum zu Riga, 1862 – 1918 / O. Hoffman. – Riga: Buchdruckerei Paul Kerkovius, 1918. – 24 S.
16. Katalog der Bibliothek der Polytechnischen Schule zu Riga. – Riga: Häcker, 1895. – 808 S.
17. Ķīmija Rīgas Politehnikumā un Rīgas Politehnikajā institūtā / Grosvalds I., Alksnis U., Ruplis A....[u. c.]. – Rīga: Latvijas ķīmijas vēstures muzejs, 2001. – 91 lpp.
18. Klinghart H. Das höhere Schulwesen Schwedens und dessen Reform in modernem Sinne / H. Klinghart. – Leipzig, 1887. – 489 S.
19. Knieriem W., Bucholtz F. Die landwirtschaftliche Abteilung am Polytechnischen Institut zu Riga in den ersten 50 Jahren ihres Bestehens / W. Knieriem, F. Bucholtz. – Riga: Häcker, 1915. – 59 S.
20. Knieriem W. Meine Lebenserinnerungen / W. Knieriem. – Riga, 1931. – 32 S.
21. Koristka C. Der höhre polytechnische Unterricht in Deutschland, in der Schweiz, in Frankreich, Belgien und England. Bericht. / C. Koristka. – Gotha, 1863. – 9 S.
22. Krosbi E. Ļ. N. Tolstojs kā pirmmācības skolas skolotājs / E. Krosbi. – Valmiera: P. Liepas apgādībā, 1908. – 28 lpp.
23. [b. a.] // Latviešu Avīzes. – 1862. – Nr. 16.
24. Mazvērsītis J. Profesors Dr. Knīrīms // Zemkopis. – 1935. – Nr. 3.
25. Meisters V. Humānās pieejas koncepcija matemātikas apgūvē / Latvijas Universitātes zinātniskie raksti pedagogijā, I. Žoglas redakcijā. – Rīga: LU, 2001. – 188. – 194. lpp.
26. [b. a.] Miris prof. V. Knīrīms // Jaunākās ziņas. – 1935. – Nr. 14.
27. Ostwald W. Lebenslinien: Eine Selbstbiographie. 1, 1853–1887 / W. Ostwald. – Berlin: Klasing und Co, 1926. – 268 S.
28. Rigascher Almanach fuer 1876. – Riga: Häcker, 1896. – 204 S.
29. Родной Н.И., Соловьев Ю.И. Вильгельм Оствальд / Н. И. Соловьев, Ю. И. Родной. – Москва: Наука, 1969. – 375 с.

30. Sodovskij G. Prof. Dr. Woldemar von Knieriem // Rigasche Post. – 1935. – Nr. 3.
31. Stegman K. Die Hochschulen im Ostland zwischen Gestern und Morgen / K. Stegman. – Riga: Ostland, 1943. – 45 S.
32. Страдынь Я., Соловьев Ю. Павел Иванович (Пауль) Вальден / Я. Страдынь, Ю. Соловьев. – Москва: Наука, 1988. – 287 стр.
33. Stučka P. Rakstu izlase. – Rīga, 1978, 2.sēj. – 413 lpp.
34. Students J. A. Vispārīgā paidagoģija. I daļa. – Rīga: RaKa, 1998. – 330 lpp.
35. [b. a.] Vācijas un vācu augstskolas un viņu mācekļi // Dienas Lapa. – 1889. – Nr. 100.
36. Вальден – Холло И. П. Воспоминание о П. И. Вальдене / Из истории естествознания и техники Прибалтики. – Рига: Зинатне, 1976., Т. 5, с. 286 – 298.
37. Walden P. Wege und Herbergen. Mein Leben. – Wiesbaden, 1974. – 130 S.
38. Walden P. Wilhelm Ostwald. – Leipzig: Engelmann, 1904. – 120 S.
39. Высочайше утвержденное Положение о Рижском политехническом училище: Мнение Государственного Совета, высочайше утвержденное 16 мая 1861 года / Полное собрание законов Российской Империи, 2, т. 36: Царствование государя императора Александра II, Но 37016. – Санкт-Петербург, 1863. – с. 754–757.
40. Волков В. А., Раскин Н. М., Страдынь Я. П. Новые материалы к биографии П. И. Вальдена // Известия Академии наук Латвийской ССР. – 1987. – №. 9. – с. 56–64.
41. Zigmunde A. Baltijas Tehniskā augstskola / Zinātņu vēsture un muzejniecība: LU raksti, 639. sēj. – Rīga: LU, 2001. – 36.–40. lpp.
42. Zigmunde A. Die Bedeutung des Gymnasiums Birkenruh / Historiae Scientiarum Baltica. Abstracts of XX Baltic conference on the history of science. – Tartu, 2001. – p. 157.

Fotogrāfijas no Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas un RTU muzeja.

August Dambach

AUGUSTS DOMBROVSKIS –
IZGLĪTĪBAS UN KULTŪRAS
MECENĀTS
(1845–1927)

“Darbs pārspēj visu!”

Astoņdesmito gadu otrajā pusē, piedaloties bezalkohola biedrības “Ziemeļblāzma” atjaunošanas darbā, tuvāk iepazīnos ar Augusta Dombrovskā daudzpusīgo darbību Mīlgrāvī. Augusta Dombrovskā personība fascinēja, un man radās vēlēšanās par viņu uzzināt ko vairāk, mēģināt izprast personību, kura visu savu mūža darbu, fiziskos un garīgos spēkus, iegūto mantu ziedoja savai mīļotajai Latvijai, tās tautai. A. Dombrovskā testamentā, kas sastādīts 1925. gada 21. martā pie notāra Jāņa Kreicberga, varam lasīt: “No sava tēva un mātes neesmu neko vairāk mantojis kā sevi pašu. Visa manta ir manis paša iegūta, pelnot paša rokām un pieliekot visus spēkus, bez mazākās sevis taupīšanas. “Darbs pārspēj visu!” ir mana dziļākā atziņa. Bezalkohola biedrības “Ziemeļblāzma” lietošanā ir no manis nodots zem nosacījumiem biedrības nams ar inventāru, parku un citiem piederumiem. No manis arī celta ēka progimnāzijai, kā arī rakstnieku nams, saukts “Burtnieku”... Tos atdošu savai mīļajai latvju tautai.” [6, 10; 20]

Kādi priekšnosacījumi sekmēja tik unikālas un savdabīgas, mērķtiecīgas un stipras gribas personības veidošanos? Kādi motīvi un motivācijas sistēma stimulēja A. Dombrovski veikt tik daudzveidīgu sa-

biedriska darbinieka, izglītības un kultūras darba organizatora, uzņēmēja un mecenāta darbību savas tautas un Dzimtenes labā? Domāju, ka liela nozīme bija no iepriekšējām paaudzēm pārmantotām potenciālām iespējām un paša spējai, prasmei, mērķtiecībai un neatlaidībai šīs iespējas garajā mūžā realizēt praktiskajā darbībā. Pārliecība par veiksmi, reālie panākumi cēla jaunā Augusta Dombrovskā pašapziņu un iedvesmoja viņu izvirzīt arvien jaunus, augstākus, vēl sarežģītākus mērķus.

Iedziļinoties Augusta Dombrovskā, filantropa un mecenāta, cilvēku drauga un labvēļa, darbībā, jādodomā par to, cik labi būtu, ja šodien mūsu sabiedrības ietekmīgie un bagātie cilvēki kaut daļēji realizētu A. Dombrovskā dzīves darbības pamatatzīņas un principus.

Pilnībā varu pievienoties A. Dombrovskā personības pētnieka skolotāja Andreja Grāpja apgalvojumam, ka "Augusts Dombrovskis ir viena no viskolorītākajām personībām XIX un XX gadsimta mijā. Veidojies jaunlatviešu idejiskā gaisotnē, nebūdamas svešs jaunstrāvnieceku idejām, autodidakts pēc izglītības un izcils kultūras dzīves organizators". [14, 152]

Ar Augusta Dombrovskā dzīvi un darbību varam iepazīties Jāņa Kreicberga biogrāfiskā zīmējumā "Augusts Dombrovskis" [21], Līgotņu Jēkaba plašākā rakstā "Darbs ceļ vīru" [26], Gustava Kempeļa rakstā "Augusts Dombrovskis" [19], grāmatiņā "Ziemeļblāzmai – 25" [40], J. Akmens "Augusts Dombrovskis" [1], kā arī LAB Reto rokrakstu nodaļā apkopotajos Līgotņu Jēkaba materiālos par Augustu Dombrovski [25; 32]. Pārējie autori savās publikācijās lielā mērā balstās uz minēto autoru faktoloģisko materiālu, to analizējot un novērtējot pēc saviem ieskatiem. Jaunākā laikā īpaši saistošas ir Andreja Grāpja publikācijas "Kā tapa kultūras darbinieks?" [13] un "Personību saskarsme" (J. Raiņa un A. Dombrovskā) [14], "Dāvinātāja prieks" [15], LKF stipendiāta Ivara Bērziņa grāmatiņa "Augusts Dombrovskis un Ziemeļblāzma" [6], Ilgas Kapenieces rakstu cikls "Augusta Dombrovskā pedagogiskās atziņas [17], kā arī daudzi raksti periodiskos izdevumos, īpaši 1995. gadā sakarā ar Augusta Dombrovskā 150. dzimšanas dienu.

Bērnība un jaunības gadi

1845. gada 16. jūlijā Ķengaragā mazā mājiņā Jāņa Kristjāņa un Juliānas Dombrovskas (dz. Berga) laulībā piedzima puisēns, kuram vecāki deva lielā valdnieka vārdu Augusts. Vairāk greznuma tie nespēja viņam dot. Ģimenē bērnu bija daudz un visus tos vecāki krustījuši ievērojamu vēsturisku personu vārdos: Augusts Nikolajs (1845–1927), Marija Magdalēna (1847), Anna Regīna (1849), Johans Pēteris (1850), Juliāna Elizabete (1852), Kārlis Fridrihs (1854), Jēkabs Heinrihs (1856) un Katrīna Frederīka (1868). Trīspadsmit gados astoņi bērni! Tā kā ģimene dzīvoja ļoti trūcīgi, tad slavenie vārdi bija galvenā bērnu bagātība. Tēvs bija Daugavas zvejnieks, pēc dabas labsirdīgs, bet nesaimniecisks. Arī bez lielas dzeršanas nauda viņam neturējusies – labprāt aizdevis un izmaksājis visiem. Māte rūpējās par mājas soli un audzināja bērnus. Tādēļ Augusts no agras bērnības bija saistīts ar lielu trūkumu un bērnam pārlietu lielu darbu – jāpalīdz mātei mājas darbos, jāšūpo mazākie brāļi un māsas, vēlāk jāpalīdz tēvam zvejā. Trūcīgie dzīves apstākļi norūdīja zēna miesu un garu: “Daugavas viļņu šūpots, viņš attīstījās par vingru, stingru un acīgu zēnu.” [21, 14] Skolu apmeklēt mazajam Augustam nebija iespējams nevienu dienu. Bērnībā Augustu pavadīja sirsnīga mātes mīlestība un laipnība, māte bija arī viņa vienīgā skolotāja, kura iemācīja Augustam grāmatu lasīt. Tas zēnam pavēra jaunu – grāmatu pasauli. Rakstīt māte neprata, tāpat kā tēvs, tādēļ visu pārējo Augusts dzīvē iemācījies pats pašmācības ceļā. Un tas nav maz!

Agri Augusts sāka pelnīt, strādājot uz Daugavas. Lai arī iegūtā peļņa nebija liela, tā deva iespēju kaut cik labāk paēst un izjust dzīvi ārpus mājas kā brīvību.

“Dombrovskis saprata, ka viņa šaurajos apstākļos izturība un neatlaidība ir katra panākuma priekšnoteikums. Augusts Dombrovskis pamazām pieradināja sevi pie sistemātiskas pašizglītības. Viņš čakli mācījās vācu un krievu valodu. Arī reliģijas un filosofijas jautājumi ļoti interesēja mūsu jaunekli.” [26, 213]

Vērodams Augusta čaklumu, godīgumu, apķērību un veiklās rokas un uzklausot mātes lūgumu, tēva brālis Jēkabs Dombrovskis pieņēma viņu savā uzņēmumā par strādnieku.

Divdesmit ceturtajā mūža gadā Augusts Dombrovskis iepazīnās ar sava kaimiņa Kronberga meitu Karolini Elizabeti un stājās laulībā. Pirmos trīs gadus viņi nodzīvoja sievastēva mājā, tad tēvocis Jēkabs ierādīja mazu namiņu ar divām istabām, kur jaunie Dombrovski nodzīvoja piecus gadus. Un tad, strādājot tēvoča uzņēmumā, bija jau tik daudz iekrāts, ka viņi ieguva savā īpašumā prāvu māju Koju salā, un vēlākos gados A. Dombrovskis ar sievas un meitas palīdzību gaumīgi iekārtoja māju un dārzu Āgenskalnā Bezdēlīgas ielā 3. Ģimenē izaudzināja trīs dēlus un meitu, liekas, ka ciešāks kontakts un labākas attiecības A. Dombrovskim bijušas ar vecāko dēlu Augustu un meitu Katrīnu.

Iepazīšanās ar kokapstrādes darbu Jēkaba Dombrovskā uzņēmumā un savas uzņēmējdarbības modeļa izveide

1862. gadā, septiņpadsmit gadu vecumā, Augusts sāka strādāt tēva brāļa Jēkaba Dombrovskā kokrūpniecības uzņēmumā Jāņavārtos. Tas bija viens no pirmajiem latviešu tautības rūpnieka nodibinātiem uzņēmumiem, tāpēc arī 1868. gadā, nodibinoties Rīgas Latviešu biedrībai (RLB), Jēkabu Dombrovski ievēlēja par tās runas vīru, un šajā amatā viņš palika līdz pat savai nāvei 1886. gadā. Pēc vairākiem gadiem par aktīvu RLB darbinieku kļuva arī Augusts Dombrovskis.

Tēvoča vadībā A. Dombrovskis iepazīna kokrūpniecību no pašiem pamatiem, sākot ar vienkāršiem darbiem, pludinot kokus pa Daugavu, tad kļūstot par darbu uzraugu, mežu uzpircēju, mehāniķi un inkasentu. Augusts baudīja pilnīgu tēvoča, viņa strādnieku un uzņēmēju uzticību. Ar lielu aizrautību A. Dombrovskis divdesmit piecos tēvoča uzņēmumā pavadītos gados centās iedziļināties vissīkākajās darba detaļās un apgūt tās pilnībā. Gūtais Dombrovskim lieliski noderēja turpmāk.

- ◆ Ilgajā darbā tēvoča uzņēmumā A. Dombrovskis ieguva lielu profesionālu pieredzi visdažādākajās ar kokapstrādi un koku tirdzniecību saistītās darbības nozarēs un konkrētās amata prasmes, zināšanas un daudzveidīgas praktiskās iemaņas arī visos uzņēmuma vadošos un finansiāli atbildīgos amatos, kā arī ļoti plašu pieredzi kontaktā ar dažāda līmeņa kokapstrādes biznesa vadītājiem, ierēdņiem un strādniekiem, iepazīna viņu dzīvesveidu, darbības stilu un psiholoģiskās īpatnības.

Tādēļ A. Dombrovskim, 1887. gadā uzsākot pašam sava uzņēmuma izveidi Vecmīlgrāvī, bija jau izstrādāts, uz pamatīgām zināšanām un daudzpusīgu praktisko pieredzi balstīts, labi pārdomāts rīcības plāns, topošā uzņēmuma saimnieciskās darbības modelis.

- ◆ Tanī pat laikā A. Dombrovskis savā pieredzē bija labi iepazinis arī rūpnieciskos uzņēmumos nodarbināto ierēdņu, kvalificēto un nekvalificēto strādnieku, viņu ģimeņu, bērnu un jauniešu izglītības un kultūras līmeni, materiālo stāvokli un dzīvesveidu. Spilgti atcerēdamies savu bērnību, postu un trūkumu ģimenē, kas pašam bija liedzis kaut dienu apmeklēt skolu, un redzēdams, ka daudzu strādnieku ģimeņu bērniem bija liegta pilnvērtīga pamatskolas izglītība, ka viņi jau no agras jaunības palika ārpus saskares ar Rīgas kultūras dzīvi un līdz ar to nespēja attīstīt interesi par kultūru un kulturālu dzīvesveidu, Augusts Dombrovskis smagi pārdzīvoja šo bērnu un jauniešu, nākamo pieaugušo strādnieku, dzīvi bez izglītības un kultūras sniegtās gara gaismas un perspektīvām.

Tāpēc A. Dombrovskis, iecerot sava topošā uzņēmuma attīstības metus, vēl droši nezinot, cik lielu peļņu, kādus ienākumus viņš spēs gūt no saimnieciskās uzņēmējdarbības, cieši apņēmas lielu ienākumu daļu prioritāri novirzīt sava uzņēmuma strādnieku bērnu un jauniešu izglītības iespēju nodroši-

nāšanai, bērnu dārza, skolas ēku celtniecībai un optimālai gan materiālai, gan organizatoriskai mācību darba nodrošināšanai.

- ◆ Vērojot to postu, ko ģimenēm un bērniem nodara lielas daļas strādnieku dzeršana un nonākšana smagā alkohola atkarībā, A. Dombrovskis saprata, ka savu karstāko vēlēšanos – palīdzēt bērniem un jauniešiem, kā arī pieaugušajiem strādniekiem pavērt ceļu uz izglītību un kultūru – būs pārāk grūti realizēt, ja neizdosies mazināt, kaut jūtami ierobežot alkohola netikuma un dzeršanas posta izplatību un šī posta apmērus strādnieku ģimenēs.

A. Dombrovskis savā nākotnes vīzijā, sava topošā uzņēmuma perspektīvās attīstības modelī līdzās saimnieciskās darbības aspektiem ietvēra arī savas kā uzņēmēja humanitārās darbības un sociālo pasākumu plānu. Tas bija tam laikam kaut kas jauns un progresīvs, reti kāds uzņēmējs tā rīkojās, Augusts Dombrovskis šajā ziņā bija piemērs.

A. Dombrovska mecenātdarbības programmas veidošanos sekmēja arī Jēkaba un Katrīnas Dombrovsku, Mārtiņa Baloža, Kristapa Berģa, Kristapa Molberģa un daudzu citu darbība.

Saimnieciskā un sabiedriskā darbība

Gadsimta ceturksni nostrādājis Jēkaba Dombrovska uzņēmumā, ieguvis lielu saimnieciskā un sabiedriskā darba pieredzi, iekrājis līdzekļus un izstrādājis (jeb pareizāk sakot – prognozējis) savas turpmākās darbības modeli, Augusts Dombrovskis sāka domāt par reālu patstāvīgu uzņēmējdarbību. Kādu laiku viņš nodarbojās ar koku pludināšanu lieltirgotājiem un uzņēmējiem pa Daugavu uz Rīgu un Mīlgrāvi. 1884. gadā A. Dombrovskis iegādājās velkoni "Parat", kas atviegloja koku pludināšanu. Darbs deva labu peļņu un 1887. gadā A. Dombrovskis Vecmīlgrāvī ierīkoja savu kokzāģētavu. Sākumā viņam bija trīs partneri, taču vēlāk viņš turpināja sadarboties tikai ar vienu – Kārlī Zīlīti. A. Dombrovska stingrā vadībā viņa kokapstrādes uzņēmums

strauji gāja uz augšu. Gadsimta mijā uzņēmumā strādāja jau ap 300 strādnieku. Uzņēmuma veiksmes zināmā mērā var izskaidrot ar Rīgas lielo saimniecisko uzplaukumu deviņpadsmitā gadsimta deviņdesmitajos gados, bet, protams, noteicošā loma bija pašam A. Dombrovskim kā prasmīgam un nenogurstošam vadītājam un darbu organizatoram. Panākumus nodrošināja iegūtā uzticība tirgotāju un savu strādnieku vidū, kā arī sabiedrības uzticība vispār. “Ko A. Dombrovskis teicis vai kam ko solījis, tas vairāk kā akmenī iecirsts. A. Dombrovskis nekad nemētājas ar solījumiem, ne ar goda vārdu. Kā īstam vīram viņam “negoda” vārda nemaz nav, tāpēc ar goda vārdu nav jāplātās.” [26, 218]

Uzņēmums deva labu peļņu, krājās nauda. Bet A. Dombrovskis nekļuva par naudas vergu. Nauda viņam bija vajadzīga cēlāku mērķu sasniegšanai. Nauda nebija mērķis, bet līdzeklis augstāku ideālu realizēšanai, tā deva iespēju sākt realizēt savas ieceres izglītības un kultūras jomā, Mīlgrāvja kultūrvides izveidošanā. “Divi ideāli tēlojās cēlīgā uzņēmēja gara acu priekšā: pirmkārt, izglītība un, otrkārt, darbs savas apkārtnes cilvēku un savas tautas labā. Un abus šos ideālus A. Dombrovskis savā garajā mūžā godam īstenoja. Dombrovska patstāvīgā galva, viņa paša spriedums nekad neļauj palikt par vēja rādītāju, kas griežas pēc tā vēja, kurš pūš no beidzamās izlasītās grāmatas. Visu A. Dombrovskis vērtē ar sava paša spriedumu.” [26, 221]

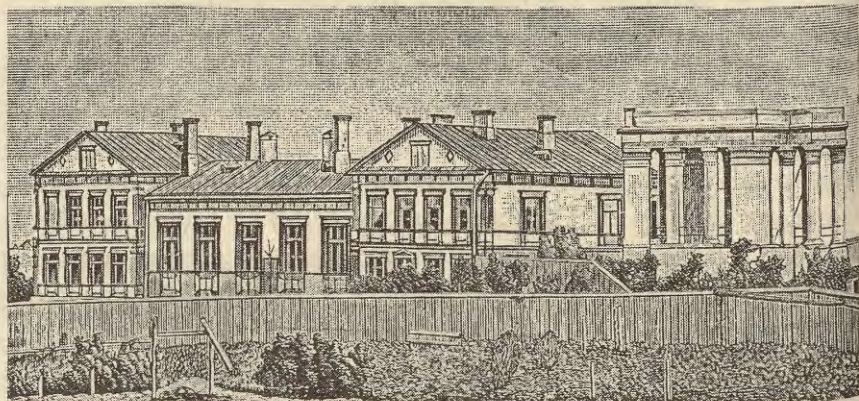
A. Dombrovskim bija izstrādāta sava vērtību sistēma, un to viņš sistemātiski un mērķtiecīgi realizēja savā praktiskajā darbībā. “Augusts Dombrovskis nekad nedzer un nesmēķē, arvien iet taisnu muguru un paceltu galvu, tamdēļ tam rodas arī sīvi pretinieki, daudzi viņu uzskata par savādnieku. A. Dombrovskis pats cēlies no tautas zemākiem slāņiem, sīvā dzīves cīņā ticis kalnā, atcerējās savus brāļus tumsā un sniedza tiem palīdzīgu roku. Neapzinoties A. Dombrovskis gāja to ceļu, ko bija jau rādījis Kr. Valdemārs.” [26, 221]

Augusta Dombrovska personība ir izcila un neparasta. Būdams uzņēmējs un līdz ar to saistīts ar peļņas interesēm, viņš ar savu dzīvesveidu, plašu mecenāta darbību ievērojami atšķīrās no lielākās daļas tā

laika un arī mūsdienu uzņēmēju. Ar mērķi palīdzēt sava uzņēmuma strādniekiem (daudzi no tiem bija ienācēji no Vidzemes un Kurzemes pagastiem) A. Dombrovskis tiem ne tikai maksāja labas algas, protams, prasot arī precīzu darbu, bet palīdzēja Mīlgrāvī tikt pie savas zemes un uzcelt mājiņas ar ļoti izdevīgiem nosacījumiem. Šādu palīdzību A. Dombrovskis sniedza tikai tiem strādniekiem, kuri nebija krituši par upuri dzeršanai, jo uzskatīja, ka nekas tā nemaitā gribu kā dzeršana. Dzērājiem zūd pienākuma un goda apziņa.

Augusts Dombrovskis ļoti labi saprata – jo augstāka būs strādnieku un viņu bērnu izglītība, jo augstāka būs viņu dzīves labklājība. Tādēļ viņš gādāja par garīgo un tikumisko izglītošanu šajā Rīgas nomalē, veidoja tās kultūrvidi.

Augusta Dombrovskā mecenātdarbības modelī pirmais uzdevums bija dot bērniem izglītību. Lai to nodrošinātu, Dombrovskis netālu no fabrikas skuju meža malā pēc paša projekta uzbūvēja divstāvu namu, ko nokrāsoja zaļu, tādēļ arī skola ieguva Zaļās skolas nosaukumu. Zaļā skola durvis vēra 1900. gada decembrī, un līdz ar to arī sākās lielais pārveidošanas darbs Mīlgrāvī un tā apkārtnē. Skolu celšana ir viens no svētīgākajiem Dombrovskā darbiem Mīlgrāvī. Jaunajā skolā bija

Zaļā skola un bērnudārzs, celti 1900. gadā

četrgadīgs mācību kurss. Fabrikas strādnieku bērniem, bāreņiem un apkārtnes mazturīgo ļaužu bērniem mācības skolā bija par brīvu. Skolā strādāja talantīgi skolotāji, un tā bija apgādāta ar labākiem tanī laikā pieejamiem mācību līdzekļiem. Neierēķinot skolotāju dzīvokļus, apgaismošanu un apkurināšanu, skolas uzturēšana Dombrovskim izmaksāja līdz 2500 zelta rubļu gadā. Augusts Dombrovskis neskopojās ar līdzekļiem tautas izglītībai. Skolēnu skaits bija līdz 150, skolā darbojās trīs skolotāji un īpaša rokdarbu skolotāja. Skolēnu skaits, kas skolu apmeklēja, sniedzas vairākos tūkstošos. **“Īstais tautas pacelšanas darbs jāsāk ar labi apgādātām pamatskolām un audzināšanas darbam labi sagatavotiem skolotājiem,”** tā bija viena no A. Dombrovskas pamatatziņām izglītības darbā. Dombrovskas skolā par pedagogiem strādāja ļoti labi izglītoti, audzināšanas darbā ieinteresēti skolotāji.

Tiklīdz nokārtots skolas bērnu jautājums, A. Dombrovskis domāja par mazajiem bērniem. Kur lai paliek un kas lai uzrauga viņus, kamēr vecāki darbā? Tādēļ tanī pat mēnesī 1900. gada decembrī durvis vēra arī viens no pirmajiem bērnudārziem Latvijā. Jau ar pirmajām dienām viss tika iekārtots mazuļu vajadzībām: gan īpašas mēbeles, gan maisiņi, uz kuriem gulēt diendusu, gan skaistas rotaļlietas un ziedi. Sākumā bērnudārzā strādāja Dombrovskas meita Katrīna, bet pēc viņas apprecēšanās un pārcelšanās uz Pēterburgu bērnudārza vadību uzņēmās divdesmitgadīgā mīlgrāviene Marta Rinka, kas palika uzticīga A. Dombrovskim kopējā darbā līdz viņa mūža pēdējam brīdim un arī pēc tam ar vislielāko atdevi turpināja A. Dombrovskas iesākto izglītības un kultūras darbu. Bez viņas A. Dombrovskas pedagoģiskie centieni nebūtu īstenojušies tik vērienīgi un ar tādu dziļumu.

Bērnudārzā, neraugoties uz pārsteidzošajām ērtībām, bērni netika lutināti. Viņiem pašiem jāslauka telpas, jāmazgā trauki, jābaro akvārijā zivis. Vasarā dārzā tika ierīkotas dobes, kuras bērniem bija jāravē un jālaista, jā rūpējas par augiem un puķēm. Marta Rinka A. Dombrovskas bērnudārzā faktiski aizsāka mazpulku ideju – audzināšanu darbam ar aktīvu darbošanos un prieku par paveikto. No 1904. gada bērni

bērnudārzā dabūja siltas pusdienas par divām kapeikām, mazturīgiem bērniem arī šī maksa tika atlaista. 1900. gada beigās bērnudārzs pulcēja 70 bērnus, bet jau pēc dažiem gadiem to skaits sasniedza 120.

Metodiskā ziņā bērnudārzs kļuva par paraugu. Ikdienas kārtība sekmēja bērnos tādas īpašības kā čaklumu un patstāvību. Dažādos darbības veidos apvienojās fiziskā un garīgā darbība. Aprīnojama bija Martas Rinkas radošā izdoma. Viņai nepieņemama likās grupu apzīmēšana ar cipariem kā kazarmās, tāpēc palīgā tika ņemtas krāsas. Rozā istabu par savu iegūst bērni no trīsarpus līdz pieciem gadiem (grupā drīkstēja būt ne vairāk par 20 bērniem), zilo istabu – sešus septiņus gadus vecie bērni, dzelteno – astoņgadīgie, bet tiem, kas jau sāka apgūt “pirmmācību”, tika iekārtota zaļā klase.

Mazo bērnu istabā pie sienas zemi pakārtas vienkāršas, bērnu saprašanai piemērotas gleznas, ir skaistas rotaļlietiņas, leļļu istaba u. c. Dzeltenā istabā bez rotaļlietām ieraugāmas arī bilžu grāmatas. J. Kreibergs bērnudārza režīmu aprakstīja šādi [21, 23]: “..bērni mēdz ierasties bērnudārzā diezgan agri, jau priekš septiņiem no rīta, it īpaši tie, kuru mātes darbā aizgājušas. Pulksten 9.00 atskan pirmais zvans, kas aicina bērniņus skolas lielajā zālē uz kopīgu dievlūgšanu. Pēc dziesmiņas nodziedāšanas bērni pa grupām kā nākuši tā aiziet savās klasēs. Divās augstākās klasēs: zaļajā un dzeltenajā drīz atskan skaļa lasīšana; zilajā klasē mācās skaņas izrunāt un vispēdējā – rozā klasē – šuj, zīmē, būvē. Pulksten 10.00 bērni dabū brokastis (krūzi auzu putras un vienu klingeri). Pēc tam lielākie bērni rēķina, zīmē, vingro, mācās dievvardu. Plkst. 11.00 visiem bērniem jānāk zālē maršierēt pēc mūzikas vai iet rotaļās. 5' pirms plkst. 12.00 sāk izdalīt bērniem pusdienu. Katrs bērns dabū siltu zupu un maizi cik grib. Lielākie bērni dabū stiprākus ēdienus, mazākie vairāk piena ēdienus utt.” [26, 123, 124] “Bērnudārzam pieder divi dārzi: viens priekš maziem bērniem, kur katram tikai sava dobīte; otrs lielāks, kur katram bērnam pieder viens augļu koks, 2 ogu krūmi un gabaliņš zemes, kuru tas var apstrādāt pēc savas patikas. Sēklas dabū no bērnudārza par velti.” [21, 24]

No J. Kreicberga bērnudārza darbības apraksta uzzinām, ka bērnudārzā ievērotas bērnu attīstības fiziskās un psihiskās īpatnības, darbības daudzveidības princips: garīgās darbības maiņa ar fizisko, praktisko darbošanos, muzikālā un reliģiskā audzināšana, domāts par bērnu veselību, veselīgi ēdinot, rotaļājoties, strādājot un atpūšoties. Ne velti nākošo bērnudārzu iekārtotāji un audzinātāji brauca uz Mīlgrāvi pie Martas Rinkas mācīties un dalīties pieredzē. Ar bērnudārza dibināšanu un sekmīgu uzturēšanu Augusts Dombrovskis izpelnījās bērnu drauga goda titulu.

1906. gadā sakarā ar 1905. gada revolūcijas notikumiem bērnudārzs mācību darbību pārtrauca līdz 1908. gada augustam. Šo laiku bērnudārza vadītāja Marta Rinka izmantoja lietderīgi. Par A. Dombrovskas līdzekļiem viņa aizbrauca uz Berlīni, kur padziļināja savas zināšanas Pestalocija–Frēbela institūtā. Atgriezies Latvijā, Marta Rinka savā darbā izmantoja Eiropas progresīvo pieredzi, kura atbilda arī A. Dombrovskas pedagoģiskajām iecerēm.

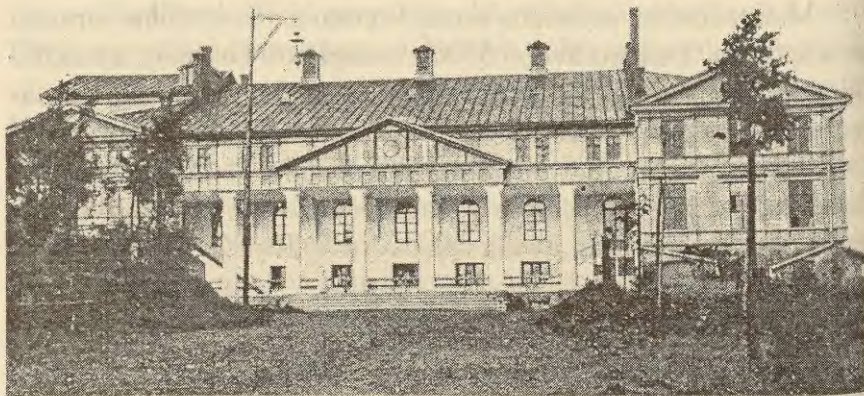
Līdztekus bērnu audzināšanai un izglītošanai izvērās arī pedagoģiskais darbs ar vecākiem. Vakaros skolā darbojās kursi pieaugušo izglītošanai. Te bija iespēja pabeigt četrgadīgu tautskolu strādājošajiem.

Martas Rinkas ierosināts iznāca literāru darbu krājums bērniem un vecākiem “Dzidrais avots” 5000 eksemplāros. Grāmata ir mācību līdzeklis, kuram analoga latviešu valodā pagaidām nav. Bērniem saprotamā, vienkāršā veidā tiek stāstīts par to, kas ir alkohols un kāpēc tas ir bīstams, teikto ilustrējot ar fragmentiem no daiļliteratūras. [11] Ar 1928. gada 14. novembra Domes lēmumu skolotāja un bērnudārza darbiniece Marta Rinka apbalvota ar Triju Zvaigžņu ordeņa 5. pakāpi. [39, 229]

Apgādājis Vecmīlgrāvja bērnus ar skolu un bērnudārzu, Augusts Dombrovskis domāja par vietu, kur lietderīgi pavadīt brīvo laiku, atpūtas brīžus, gūt zināšanas jauniešiem un pieaugušajiem, visai ģimenei. Vecmīlgrāvī jau ap 1900. gadu bija nodibinājusies sadraudzīgā Mīlgrāvja biedrība. Būdams uzticīgs principam – no mazāka pasākuma

arvien veidot lielāku, – Augusts Dombrovskis rosīgi darbojās tajā, līdz 1903. gadā ģenerālsapulcē panāca, ka šo biedrību pārveidoja par bezalkohola biedrību “Ziemeļblāzma”, kas ir vēsturiskās “Ziemeļblāzmas” rīta ausma. “Ziemeļblāzmas brīnišķīgā gaisma mazo Augustu pārsteidza kā bērnu Ķengaragā aukstas, tumšas ziemas nakts tukšumā, un visu mūžu viņš centās tādu brīnišķīgu spožuma izjūtu sniegt nomocītās sirds saltā tukšumā. Tāpēc celta “Ziemeļblāzma,” tā pēc A. Dombrovskā nāves rakstīja viņa znots, Latvijas radio dibinātājs inženieris J. Linters. Ziemeļblāzmas tēmai kā gaismas mirdzuma devējai tumsā klistošām dvēselēm Dombrovskis pievērsās arī savos dzejas mēģinājumos. [17]

Jaunā biedrība 1903. gadā uz Augusta Dombrovskā iegādātā 5,3 ha lielā zemes gabala pēc paša Augusta Dombrovskā projekta sāka nama celtniecību. Darbu vadītājs, organizētājs un līdzekļu sagādātājs bija Augusts Dombrovskis. Staltā koka celtne ar visām izbūvēm izmaksāja dižu summu – 100 000 zelta rubļu. 1904. gada 15. maijā Pēterburgā apstiprināja bezalkohola biedrības statūtus. [42] Biedrības

Pirmais “Ziemeļblāzmas” biedrības nams, atklāts 1904. gada 15. augustā.
Soda ekspedīcijas nodedzināts 1906. gada 21. janvārī

mērķis bija cīnīties pret reibinošo dzērienu lietošanu. Statūtos bija rakstīts par biedrības biedru pienākumu atturēties no alkoholisko dzērienu lietošanas un izplatīt veselīgus uzskatus par atturīgu un darbīgu dzīvi. Galvenais līdzeklis cilvēku atturēšanai no dzeršanas bija interesantu pasākumu organizēšana. Bija nepieciešams panākt, lai ļaudis pulcētos teātra izrādēs, koncertos, sarīkojumos, lai katrs tur varētu atrast sev kaut ko interesantu, kādēļ vērts atteikties no degvīna glāzes un kroga dvingas. Šiem pasākumiem bija nepieciešams savs nams, kas fantastiski ātri tika uzcelts. 1904. gada vasarā nams bija gatavs. "Ziemeļblāzmas" pirmā nama svinīga atklāšana notika 1904. gada 15. augustā. Svētku programmā bija norādītas trīs svinību norises daļas: I – Svētku akts, II – Koncerts, III – Goda mielasts. Balle. Atklāšanas svinībās piedalījās daudzi tā laika izglītības un kultūras darbinieki, citi bija atsūtījuši rakstiskus apsveikumus. Apsveikuma runas teica Rīgas lielāko biedrību vadītāji un centrālo laikrakstu redaktori, tai skaitā "Baltijas Vēstneša" redaktors Juris Kalniņš. Koncertā uzstājās dziedātāja Malvīne Vīgnere-Grīnberga, vijolnieks A. Dombrovskis [biedrības organizētāja dēls] un trīs apvienotie kori ar 170 dziedātājiem. Apsveicēju vidū bija Anna un Atis Ķeniņi, Vilis Olavs un daudzi citi. Apsveikuma telegrammas atsūtīja Janis Rozentāls ar ģimeni, Jānis, Maija un Anna Brigaderi. Vēstulē biedrībai Fricis Brīvzemnieks rakstīja: "Apsveicu "Ziemeļblāzmu" no visas sirds, vislabākās sekmes augstā, teicamā darbā vēlēdamas. Diženai gādībai diženu veiksmi!" [44, 7]

"Nams bija trīsstāvu ar diženām kolonnām priekšā. Otrā stāvā atradās zāle ar visai praktiski ierīkotu skatuvi. Zālē kopā ar galeriju bija 1200 sēdvietas, bet saiet tajā varēja līdz 2000 cilvēku. Ēkā bija vairākas biljarda istabas, bufetes telpas ar lielu ķēķi, bibliotēka, lasāmās istabas, sapulču un dažādu mācību kursu istabas u. c." [21, 25] "Pēterburgas Avīzes" 1904. gada 19. septembrī rakstīja: "Nams tiešām ir glīts, un "Ziemeļblāzma" laikam gan būs vienīgā atturības biedrība visā Krievijā, kurai tik plašas telpas." [30] Kārlis Štrāls, rakstot par atturības biedrības "Ziemeļblāzma" 25 gadu darbības jubileju, kas notika 1929. ga-

da 29. septembrī, norādīja, ka “tik krāšņa un lietderīgi iekārtota nama nebija nevienai latviešu biedrībai. Pat ne RLB “Māmuļai”. “Jau najā biedrības namā iesākās jauka, rosīga dzīve. Priekšlasījumi, teātra izrādes, koncerti pievelk milzīgu apmeklētāju skaitu, kas pierod pie priekšzīmīgas izpriecas bez alkohola, jo bufetē var dabūt tikai bezalkoholiskos dzērienus. Vecmīlgrāvī sāk manāmi iet pretī atturībai.” [44] Biedrība organizēja dažādus svētkus: Līgo, bērnu, Ziemassvētkus u. c. Šie svētki piesaistīja apmeklētājus arī no Rīgas un pulcēja pat līdz 8000 cilvēku.

Pirmo “Ziemeļblāzmas namu” iesvētīja mācītājs Andrievs Niedra, un Jānis Jaunsudrabiņš atmiņās rakstīja: “Andrievs Niedra māju iesvētīja, beigās likdams krusta zīmi ar tik lielisku žestu, ka Kārlis Skalbe vēlāk teica: “Tāds krusts vēl pasaulē nav mests.”” [6, 22]

Pats par sevi saprotams, ka Augusts Dombrovskis iemantoja arī pretiniekus alkohola draugu un veikalnieku personā, kuri gaidīja izdevīgu brīdi, lai Dombrovskim atriebtos. Tas pienāca drīz. 1905./1906. gada revolūcijas laikā 1906. gada 20. janvārī Vecmīlgrāvī ieradās ģenerāļa Orlova soda ekspedīcijas nodaļa Skultes barona fon Laringharena un Bīriņu barona fon Korfa vadībā. 21. janvārī zaldāti Dombrovska acu priekšā sakrāva biedrības ēkas zālē krēslus kaudzē, aplaistīja ar petroleju un aizdedzināja. Ēka nodega, un nodedzinātā staltā nama vietā rēgojās drupas, virs kurām pacēlās baltie pīlāri. A. Dombrovski arestēja un notiesāja uz nāvi. Tikai pateicoties galvotājiem – mācītājam M. Bankinam, ārstam H. Bankinam un citiem labvēļiem, tai skaitā arī RLB priekšniekam F. Grosvaldam – “Ziemeļblāzmas” organizētājam izdevās palikt dzīvam.

Pēc traģiskā pārdzīvojuma A. Dombrovskis aizbrauca uz ārzemēm veseloties un “Ziemeļblāzmas” darbība uz laiku izbeidzās. Šajā laikā A. Dombrovskis apceļoja daudzas valstis Rietumeiropā un Skandināvijā, sevišķu vērību pievēršot arhitektūrai. Šo pieredzi un iedzimto būvinženiera talantu A. Dombrovskis izmantoja otras Ziemeļblāzmas pils tapšanā, šoreiz to celdams “nesadedzināmu, nesagraujamu, no dzelzs un betona”.

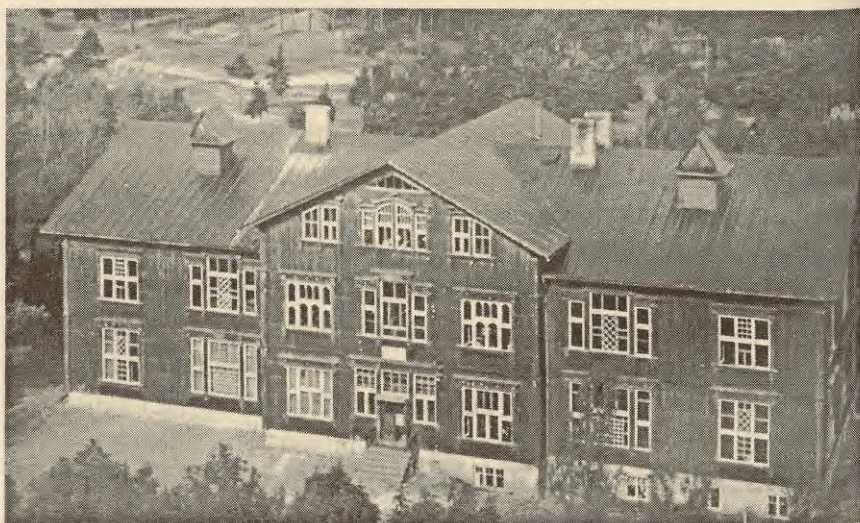
Pateicoties A. Dombrovska gādībai un uzņēmībai, jau 1907. gada rudenī pēc Gustava Šķiltera projekta "Ziemeļblāzmai" uzcēla pagaidu ēku – koka paviljonu ar skatuvi un mazu zāli 700 – 800 skatītājiem un bufetes telpām. Un atkal Mīlgrāvī atsākās rosīga gaismas nesēja darbība.

Bet A. Dombrovskis turpināja izvirzīt un realizēt jaunus uzdevumus. Uz Vecmīlgrāvi dzīvot un strādāt A. Dombrovskis aicināja rakstniekus, māksliniekus un citus kultūras darbiniekus, lai tie palīdzētu celt ļaužu garīgo līmeni un darboties līdzī biedrības "Ziemeļblāzma" kultūras dzīves pasākumos. Šo cilvēku dzīves apstākļu nodrošināšanai 1908. gadā "Ziemeļblāzmas" parka tuvumā pabeidza celt skaistu māju – Burtnieku namu (tagad Ziemeļblāzmas iela 38), kas bija pirmais rakstnieku nams Latvijā. Par dzīvi Burtnieku namā savās atmiņās raksta Jānis Jaunsudrabiņš [16], Leons Paegle [29] un citi. Apakšstāvā bija četri divistabu dzīvokļi un balkons. Vēl arī divas plašas zāles: pirmā domāta bibliotēkai, sarīkojumiem un otra – māksliniekiem, gleznotājiem, skulptoriem kā ateljē. Šajā namā dzīvoja un strādāja Krišjānis Barons ar dzīvesbiedri Dārtu, Jānis Poruks, Leons Paegle, Kārlis Skalbe ar dzīvesbiedri Lizeti, Jānis Jaunsudrabiņš, Emīlis Melngailis, Teodors Zaļkalns, Jānis Akuraters, Voldemārs Zeltiņš, Kārlis Štrāls, Kārlis Krūza, Antons Austriņš, Gustavs Šķilters, Pēteris Kalve un daudzi citi. Dažādos laika posmos ar "Ziemeļblāzmas" darbību saistīti ap 70 latviešu mākslas un kultūras darbinieku. Burtnieku namā viņi ievēroja atturības noteikumu, lielai daļai tā bija dzīves pārliecība. Rosīgo, radošo garu Burtnieku namā un "Ziemeļblāzmas" pasākumos labvēlīgi ietekmēja A. Dombrovska personība – viņa tieksme pēc zināšanām un kultūras vērtībām, kā arī vēlēšanās šīs zināšanas nodot citiem.

Novērodams, ka, Vecmīlgrāvī attīstoties, iedzīvotāju skaitam un turībai augot, nepieciešama arī augstāka mācību iestāde, A. Dombrovskis nolēma celt ēku progimnāzijai un nākamajai ģimnāzijai zēniem un meitenēm. To iesāka būvēt 1908. gada pavasarī un jau augusta mēnesī tajā sāka darboties progimnāzijas divas zēnu un meiteņu sagatavošanas un divas normāklases M. Rinkas vadībā.

“Ēka ir stalta divstāvu koka māja starp “Ziemeļblāzmu” un “Burtnieku māju”. Visas klases un istabas ir ārkārtīgi lieliem logiem, spodras un gaišas. Trīs lielas zāles it sevišķi ceļ grezno namu, virs kura fasādes lasāms Dombrovska iemīļotais teiciens “Darbs pārspēj visu.” Trešajā, jumta stāvā, ir telpas pansionātiem un skolotājiem. Pamatu stāvā ierīkots ķēķis, pieliekamie kambari un centrālapkurināšana. Pieminama vēl plaša vingrošanas zāle. Arī šīs ēkas plānu zīmējis un būvi vadījis pats A. Dombrovskis.” [21; 28]

1905. gada vasarā A. Dombrovska vadībā pabeidza “Ziemeļblāzmas” parka izveidošanu. Bija izveidoti saulaini laukumi, ziedu un krūmu puduri, lieliskas mežvīnu alejas un lapenes. Bija iestādīti 1096 koki un 600 krūmi, visvairāk – 342 bērzi. Ierīkoja parka celiņus, karuseli ar 20 sēdvietām, izbūvēja dejas grīdu, izgatavoja 40 pārvietojamus un 60 nepārvietojamus solus, 30 dārza galdus. Šādi izveidots, skaistais parks deva iespēju vasaras pasākumus organizēt brīvā dabā. Ar 1908. gada

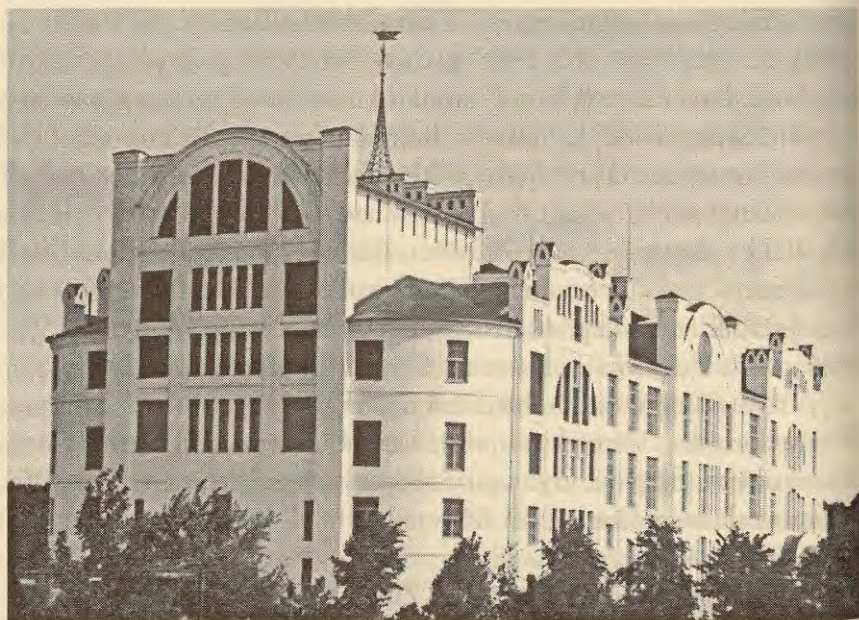
Progimnāzijas ēka, celta 1908. gadā, vēlāk Rīgas 29. pamatskola

vasaru lielu popularitāti ieguva "Ziemeļblāzmas" parkā rīkoti bērnu svētki, kas turpinājās līdz 1940. gadam, bet 1989. gadā pēc bezalkohola biedrības "Ziemeļblāzma" atjaunošanas vasarā notika pirmie atjaunotie bērnu svētki, kas pulcēja lielu skaitu apmeklētāju – gan bērnu, gan pieaugušo. (Pati biju šo svētku dalībniece, kā vecmāmiņa vadīju adīšanas nodarbības.) Pirmajos bērnu svētkos 1908. gadā piedalījās 2052 pieaugušie un 1697 bērni. Bērnu rīcībā bija nodots "Ziemeļblāzmas" parks ar rotaļu laukumu, estrādi, kur bērni varēja piedalīties dažādās atrakcijās, sacensībās, gūt uzvaras un apbalvojumus. Zīmēšanas stendu pirmajos bērnu svētkos vadīja Jānis Jaunsudrabiņš.

Visvairāk sarīkojumu biedrībā notika 1911. gadā – 53, no tiem 28 teātra izrādes, 13 priekšlasījumi, 5 zaļumu svētki, 2 koncerti, viens izbraukums uz Siguldu, Līgo svētki, bērnu svētki, Ziemassvētku eglīte un Jaungada sagaidīšana. Visi "Ziemeļblāzmas" sarīkojumi notika bez reibinošu dzērienu lietošanas. [28]

Lai gūtu pilnu priekšstatu par "Ziemeļblāzmas" kultūrizglītojošo darbību, jāmin biedrības bibliotēkas un izdevniecības darbs. Jau 1904. gadā biedrībai bija telpas grāmatu lasīšanai, kā arī telpa, kurā glabājās ievērojams grāmatu krājums. Vēlāk bibliotēka atradās pagaidu paviljonā. 1909. gadā bibliotēkā bija 554 grāmatas, bet 1914. gadā – jau 1277 grāmatas. To lasītāji – skolēni, strādnieki, inteliģence.

1910. gada 17. martā "Ziemeļblāzmas" priekšniecības sēdē A. Dombrovskis paziņoja, ka nolēmis celt jaunu biedrības namu, ka tā pamati likti jau 10. martā. Pēc nepilniem divarpus gadiem – 1913. gada 3. jūlijā – A. Dombrovskis ziņo, ka 1. septembrī varēs notikt jaunā nama atklāšana. Šoreiz pils uzcelta nesagraujama, nesadedzināma, no dzelzs un mūra. Jaunajā zālē bija 1200 sēdvietas, galerijā – 420, kopā – 1620, bet droši tur varēja sēdēt pāri par 2000 cilvēku. Elektriskai izgaismošanai ierīkoja motoru ar dinamomašīnu, bet apsildīšana notika ar tvaika turbīnu palīdzību. Īpaši tumšos rudens vakaros, kad notika sarīkojumi un nams laistījās ugunīs, tas mirdzēja tālu visā apkārtnē kā spoža "Ziemeļblāzma".

*Ziemeļblāzmas jaunais nams "Gaismas pils",
atklāts 1913. gada 1. septembrī*

Šoreiz pils atklāšanas svētki bija vēl grandiozāki nekā pirmā biedrības nama. Tas notika 1913. gada 1. septembrī. Par godu šim notikumam Jāzeps Vītols komponēja kantāti "Ziemeļblāzma" ar Leona Paegles vārdiem, kuru autora vadībā pirmo reizi atskaņoja. Solo partiju – baritona āriju – izpildīja jaunais Ādolfs Kaktiņš, bet Krišjānis Barons namam veltīto dzejoli nobeidza ar vārdiem: "Tas nams būs tautai gaismas pils!"

"Ziemeļblāzmas" pils ir pats lielākais līdz mūsu dienām saglabājies A. Dombrovska dzīves un darbības pieminēklis, kuru Ādolfs Šilde salīdzinājis ar Brīvības statuju pie Ņujorkas ostas. [27]

"1914. gada 9. martā pilnā biedru sapulcē A. Dombrovskis nolasa dokumentu, ar kuru viņš nodod biedrības ēkas ar visām ietaisēm un dārzu biedrības lietošanā un īpašumā. Pateicībā biedrība ievēl A. Dombrovski par savu goda biedru." [40]

Mīlgrāvja bezalkohola biedrības "Ziemeļblāzma" priekšniecība.
Pirmajā rindā centrā: Marta Rinka un Augusts Dombrovskis

Ar 1914. gada rudeni biedrības darbība piemērojās kara radītiem apstākļiem. Ar A. Dombrovskas atbalstu atvēra karā iesaukto rezervistu un zemessargu bērnu patversmi M. Rinkas vadībā. Organizēja siltās veļas apgādi un šūšanu kareivjiem. "Ziemeļblāzmā" 1915. gada 4. augusta pievakarē, jautri dziedādami, ienāca pirmie brīvprātīgie strēlnieki, skaitā ap 700, un sadalījās pa biedrības nama telpām, lai saformētos kaujas vienībās un dotos slavas pilnās cīņu gaitās. [42; 23–24]

Ar 1920. gada rudeni neatkarīgās Latvijas apstākļos sākās grūtais "Ziemeļblāzmas" atjaunošanas darbs.

Augusta Dombrovska ieguldījums pedagogijā

13 gadu laikā (1900–1913) Augusts Dombrovskis bija veicis milzīgu izglītības un kultūras darbu Mīlgrāvī, pats projektējot, finansējot, organizējot un aktīvi līdzdarbojoties vairākās iestādēs un pasākumos. Te jāmin:

- zaļā skola un bērnu dārzs (1900)
- pirmais Ziemeļblāzmas nams (1903)
- 1905. gadā pabeigtais parks 5,4 ha platībā
- pagaidu paviljons 1906. gada 21. janvārī nodedzinātā vietā (1907)
- pie biedrības “Ziemeļblāzma” nodibinātais Izglītības fonds kā atbalsts trūcīgiem un apdāvinātiem skolēniem (1905)
- Burtnieku nams rakstniekiem un māksliniekiem (1908)
- progimnāzija skolēnu tālākai izglītībai (vēlāk 29. pamatskola) (1908)
- otrs “Ziemeļblāzmas nams” Gaismas pils (1913)
- aktīva līdzdarbošanās mācību metožu un satura pilnveidošanā paša izveidotajās izglītības iestādēs

Minētie fakti liecina, ka bērnu un jauniešu izglītībai veltītajā darbībā Augusts Dombrovskis devis ne vien ievērojamu finansiālu un organizatorisku ieguldījumu, bet atbalstījis un realizējis vairākas vērtīgas ierosmes pedagogijā. Šīs ierosmes atbilda divdesmitā gadsimta progresīvajām pedagogiskajām idejām un nav zaudējušas savu aktualitāti arī mūsdienās. Tomēr kā pati nozīmīgākā pedagogiskā vērtība uzlūkojams viss A. Dombrovska radošā darba mūžs un tajā gūtās atziņas, kuras viņš kā nezūdošu vērtību atstājis savai tautai.

A. Dombrovska vienreizējā personība un aizraujošais dzīves stāsts noder kā lielisks paraugs, ar kura palīdzību skolotāji var rosināt ikvienu jaunietai apzināties savas personības attīstības iespējas un aicināt neatlaidīgi meklēt, atrast un censties realizēt visvilinošākās un pārdrošākās dzīves ieceres un lielus dzīves uzdevumus.

Var tikai novēlēt, lai šādu ieceru iedvesmotam jaunietim, līdzīgi kā A. Dombrovskim un citām radošām personībām, apziņā gaiši izgaismotos un mūža garumā neapdzistu nākotnes vīzija vai sapnis par lielo ieceru piepildījumu un šajā piepildījumā gūto svētīgo gandarijumu un apliecinājumu savas dzīves nozīmībai un jēgai!

Intelekts un emocionāli spēcīgi pārdzīvota nākotnes vīzija ietver vairāku personībai nozīmīgu un secīgi realizējamu konkrēto mērķu kopumu jeb sistēmu, kas darbojas kā spēcīga un noturīga psihoneirāla dominante, kas problēmsituācijās nodrošina augstu motivāciju un neļokāmu, mērķtiecīgu gribu. Jāatzīmē, ka arī A. Dombrovskim viņa dzelžainās mērķtiecības, motivācijas un gribas avots bija jau jaunībā aktualizējusies un mūža garumā saglabājusies nākotnes vīzija par saimnieciskā, izglītības un kultūras laukā realizējamo lielo ieceru piepildījumu. Jo veiksmīgāk izdevās daļu no konkrētiem mērķiem realizēt, jo veiksmīgāk izdevās lielo ieceru vīziju tuvināt piepildījumam, jo vairāk pieauga pašlīvība un ticība sev, jo spēcīgāka un produktīvāka kļuva mērķtiecīgā griba un pieauga drosmē un gatavība izvīrīt arvien jaunus, grūtākus uzdevumus.

A. Dombrovskis ir spilgts piemērs veselīga un konsekventi atturīga dzīvesveida ieturēšanai visa mūža garumā. Šinī sakarībā pieminams aicinājums, kuru latviešu pedagogiem izteicis pazīstamais sabiedriskais darbinieks H. Asaris: "A. Dombrovska dzīve noder jaunatnei kā dzīva mācība, ko cilvēks var paveikt ar darbu un neatlaidību un kā vajag īstam latvietim dzīvot un strādāt. Būtu lietderīgi katram jaunietim visos sīkumos iepazīties ar A. Dombrovska dzīves gājumu, viņa īpatnībām un darba principiem. Tad jaunatnē būtu vairāk spēka, enerģijas un izturības un mazāk vilšanās, morālisku bankrotu un pašnāvību." [25]

Latviešu izglītības biedrības priekšnieks Dr. A. Butuls 1909. gada decembrī vēstulē A. Dombrovskim rakstīja:

“Cienījamais A. Dombrovska kungs!

Latviešu Izglītības Biedrība savā negarā darbības laikā, pūlēdamās pacelt pēc saviem spēkiem un spējām izglītību, allaž atradusi draugus un labvēļus savā darbā. Pie tiem latviešiem, kas biedrību jau no sākuma sevišķi pabalstījuši, piederat Jūs, cienījamais A. Dombrovska kgs, nākdami ar devīgu roku palīgā pie Biedrības skolu ierīkošanas, ziedojot koka materiālu Biedrības skolu galdiem; un atkal šogad, kad biedrībai bij izdarāmi pārbūves darbi Solitūdē atklātā pirmmācības skolā, Jūs bijāt pirmais, kas uz Biedrības laiņno lūgumu nācāt šai darbā palīgā, ziedodami šim nolūkam koka materiālu.

Par šo atsaucīgo sirdi un devīgo roku latviešu izglītības veicināšanai par labu Latviešu Izglītības Biedrība izsaka Jums, cienījamais kgs, savu sirsnīgāko pateicību, un dara to ar vēl lielāku gandarījumu, kad Jūsu personā Biedrība var apsveikt vispārīgi latviešu skolu un mākslas ideālu draugu, ļaužu sātības un apgaismības karstu veicinātāju. Jūsu nemītīgā darbība vietējo strādnieku izglītības pacelšanā, Jūsu jūsmīgā sirds latviešu mākslas un rakstniecības veicināšanā, pēdīgi Jūsu proģimnāziju celšana Vec-Mīlgrāvī, – tas viss ir tikai viena daļa no Jūsu darbības šīs kultūras pacelšanas laukos. Latviešu Izglītības Biedrība novēl Jums spēkus un sekmes tālāk šajā neatlaidīgā, ideālā darbībā, lolojot cerību, ka arī saviem centieniem Biedrība iekš Jums atradīs joprojām tikpat sajūsmīgu draugu un veicinātāju, kā līdz šim.” [21, 33, 34]

Nobeidzot par pedagoģisko darbību, jāatzīmē galvenās A. Dombrovska atziņas un darbības pamatprincipi:

- dārgi pirkt un lēti pārdot “..ja es dārgi samaksāju, tad zinu, ka varu izvēlēties vislabāko preci, bet, lēti pārdodot – es nodrošinu sev uzticīgu klientu saimi” [26, 217]
- no mazāka pasākuma arvien veidot lielāku
- darbs pārspēj visu
- strādā tik, alga būs
- īstais tautas pacelšanas darbs jāsāk ar labi apgādātām pamatskolām un audzināšanas darbam labi sagatavotiem skolotājiem

- nepārtraukta pašizglītošanās mūža garumā, virzība uz veiksmi, patstāvīgs spriedums "Pats domā, spried un sver"
- augstākās vērtības dzīvē: darbs, izglītība, māksla, Tēvzemes mīlestība, vienkāršība, mērķtiecīga, stingra griba, rūpes un gādība par līdzilvēkiem, īpaši bērniem un jauniešiem
- ticība, mīlestība un cerība

Raksturīgas ir dažas A. Dombrovska pamācības: "Drauga dēļ bāz roku ugunī, bet negrēko. Taisnība pār visām lietām, bet līdztiesība pārspēj to. Maz runāt, daudz dzirdēt un nedusmoties." [3, 538]

Laikabiedru atmiņās

A. Dombrovska popularitāte sabiedrībā bija liela, plaši bija viņa sakari ar kultūras un izglītības darbiniekiem, tāpēc saglabājušās rakstiskas atmiņas par viņa personību un darbību.

"Zinādams, ka Mīlgrāvī ir tāda rakstnieku un mākslinieku māja, es rakstīju viņas pārvaldniekam advokātam Kreicbergam – vai nevarētu tur kādu laiku apmesties. Dabūjis atbildi, ka ir viens triju istabu dzīvoklis svabads, es vācos prom no Neretas.

Ienākot Burtnieku pilī, kā bija nosaukta šī rakstnieku un mākslinieku māja, mani pārsteidza Augusta Dombrovska uzmanība. – Viņš taču bija lielos darbos ieracies – kā viņš varēja atcerēties, ka tur šodien viņa mājā klusām ievācas jauni dzīvotāji? – Bet stundu pēc mūsu ierašanās mēs saņēmām veselu klēpi asteru un drusku vēlāk kā sālsmaizi lielu cepumu, par kuru sevišķi priecājās mūsu Lilija.

Tai laikā bez Krišjāņa Barona Burtnieku pilī dzīvoja vēl Bandrēvičs, Skalbe, Akurāters, Jākabsons, Leons Paegle, Kalve. Lielajās zālēs augšā ir tik daudz skaistu krēslas stundu palaists, ka, tās atceroties, kļūst saldi sāpīgi ap sirdi. Tur uz lielā dīvāna sēdēja mūsu sievas, un viņām pie krūtīm glaudās bērni. Tur pietika vietas arī mums, lielajiem. Mēs iegrimām klusās sarunās par dzīvi un mākslu. Aiz lielā loga šūpojās tumšas priežu galotnes vai arī mirdzēja ugunīm izraibotā Daugava, pa kuru ne reti gāja cēli kuģi gan augšup, gan lejup.

Milgrāvī es sevišķi daudz gleznoju; bet arī ar rakstīšanu veicās labi. Te ir uzrakstīta apmēram puse "Baltās grāmatas", "Ansis Auns", polēmiskais "Latviešu rakstnieks", daudzi sīkāki stāstiņi un pulks recenziju un feļetonu zem dažādiem vārdiem." Tā par Burtnieku pilī pavadīto laiku raksta Jānis Jaunsudrabiņš. [16]

Jāzeps Vītols atceras: "Vecais Augusts raksturojams kā oriģināls, kādi mūsu dienās vairs tikai reti satiekami. Galīgi self – made, no naba rokas puīša uzstrādājis līdz lielrūpniecības īpašniekam, viņš savā dzīvē un uzstāšanās nepieņēma nedz lakas, nedz glazūras. Jau āriņi viņa figūra bija pazīstama visai Rīgai un tās plašai apkārtnī. Ziemu un vasaru garā, neaizpogātā pelēkā mētelī, pietiekami nolietotu mīkstu "filci" galvā, bet, galvenais, ar gari plivinošos, vairākas reizes ap kaklu tītu biezu vilnas šalli – viņš nevarēja nevienam palikt nepamanīts. Kāda viņa āriene, tāds arī viņa runāšanas veids: ko viņš teica, tas bija tālu sadzirdams; un noslēpumu viņam šķietami nekad nebija. Dzelzs konstrukcijas, viņš tomēr nepalika pasargāts no smagām slimībām. Tās viņš ārstēja paša visdramatiskākiem līdzekļiem. Tā, piemēram, viņš bīstamā mērā drudzi aizbaidīja ar ledusaukstām peldēm, tās vai katru stundu atkārtodams...

Savu māju – Āgenskalnā, Bezdelīgu ielā 3, Dombrovskis, sievas un meitas atbalstīts, bija iekārtojis gaumīgi un "silti" – lai gan pats uzturējās vairāk Milgrāvī nekā Rīgā. Dzīvokļa greznums bija dažas latvju meistaru gleznas, st. c. Jana Rozentāla pazīstamie "Baznīcēni"; skaistā gotiskā ēdamistaba – sevišķi griezta bufete – bija apzīmējama par meistardarbu. Dzīvokļa lepnums, diženums – mūzikas zāle, līdzīga mazākai koncertzālei, ar jaunākās konstrukcijas Steinway uz estrādes paaugstinājuma [Ziemeļblāzmas telpas Dombrovskis bija apgādājis, ja nemaldos, pat ar diviem Steinway lielāka parauga koncertflīģeļiem]. Bet vienu apstākli Dombrovskis nebija iekalkulējis savos aprēķinos. Tais miera laikos zāle bija paša īpašnieka kokdzirnavu atkritumiem viegli apsildāma. Karam izceļoties, apstākļi strauji mainījās: zāle ziemā tapa neļietojama...?" [43, 164–167]

Kārlis Skalbe: "Kamēr vien esmu sācis dzirdēt par Augustu Dombrovski, zinu, ka viņš katru vasaru vizināja Rīgas publiku pa Daugavu ar pušķotām liellaivām. Kurš gan nav baudījis viņa plašo viesmīlību? Viņam bija plaša, atklāta, labsirdīga un gaiša dvēsele, kurā it kā atspoguļojās Daugavas viņu spožums.

(..)Viņš pazina dāvinātāja prieku. Un, neskatoties uz to, ka viņš visur palīdzēja ar devīgu roku, viņa veikals uzdziedēja un atdzīvojās arī pēc kara, kaut gan viņa koku laukums nodega un viņš kā nabaga bēglis aizbrauca uz Krieviju. Tas nebija cilvēks, kurš padevās. Kad soda ekspedīcija nodedzināja "Ziemeļblāzmas" koka tautas namu, viņš dažos gadus uzcēla desmitkārt lielāku un skaistāku tautas namu no dzelzs un akmeņa, nolēja griestus un grīdas ar cementu un teica: "Nu to vairs nevarēs nodedzināt!" Viņa humānie centieni atvēra viņa vecā un nogurušā sirdī arvienu jaunus enerģijas avotus." [35]

Kaudzītes Matīss 1913. gada 1. septembrī raksta:

"Augsti cienījamam Aug. Dombrovskā kungam

Jo plašāk vispārīgā cilvēku labā kāds spēj izlietot savu laicīgo mantu bez tautību, ticību, kabatu un turības stāvokļu izšķiršanas, jo vairāk tāds cilvēks tuvojas dievībai un ir cienīgs saņemt no līdzcilvēkiem viskopīgū godāšanu un pateicību.

Šai nozīmē pagodinos izteikt Jums, augsti cienījamais cilvēku draugs, pilnīgu goddevību." [18]

J. Kreicbergs: "No tā laika (1897), kamēr Dombrovskis dzīvo Āgenskalnā Bezdelīgu ielā 3, viņa namam nekad nav trūcis viesu no visādām kārtām, bet īpaši no mākslinieku aprindām. Nezinu Rīgā otras ģimēlijas, kura tādā mērā prastu saistīt pie sevis ikkatru, kas reiz baudījis viņas neaprobežoto viesmīlību, kā Dombrovsku ģimēni. Turp viliņa vienmēr sirsnīgi laipnās namamātes rūpība un gādība par mirstīgās daļas spirdzināšanu, gan nama tēva interesantā personība, viņa neliekuļotā sirsnība, kodolīgās, oriģinālās sarunas un nostāsti, gan vecākā dēla

Augusta un meitas Katrīnas muzikālie priekšnesumi, un it īpaši tas brīvais, omulīgais gars, kas neliek vērību uz stīvām, stērķelētām viesību formām. Tādēļ ikviens jutās labi Dombrovska namā.” [21, 18]

“Augusts Dombrovskis jau no tā laika, kur varēja kapeiku atlicināt, ir gandrīz visu parākumu izlietojis labdarībai. Tas piekopa to tādā mērā, ka tas no tautas no vispārības izpelņīgies goda nosaukumu “Cilvēces draugs”, filantrops. Dombrovskim nava trūcis atzinības. Daudzas adreses, pateicības raksti, sajūsminātu slavas dzejoļu bagātais krājums liecina par tām jūtām, kas modinātas caur viņa neaprobežoto dzīšanos: palīdzēt trūcīgajiem un apbēdinātajiem. Tomēr arī ienaidnieku tam nav trūcis, niknu, ļaunu ienaidnieku, kā katrai ievērojamai personībai. Augusts Dombrovskis ir īstākais self – made man’s, vīrs, kam par savu augsto sabiedrisko un saimniecisko stāvokli jāpateicas tikai paša spēkiem vien.” [21, 19]

Ne jau tikai cildinošiem vārdiem rakstīts par Dombrovski.

Antons Stankevičs: “Tāpat kā nav idealizējama Savas Morozova labdarība, tā arī, par Augusta Dombrovska darbību runājot, nekāda idealizācija, manuprāt, nav pieļaujama, jo filantropija paliek filantropija, lai cik cēlu mērķu vārdā tā tiktu realizēta.... tie līdzekļi, kas tika izlietoti labdarībai, bija tāpat iegūti, darba cilvēku smagi ekspluatējot.” [37, 199]

“Par velti Dombrovskis ir cēlis savu Burtnieku pili. Nekādas svētības viņa nevar nest, kamēr viņš uzlikt grib arī tai savu kapitālista ķepu.... Blēņas un izlikšanās ir tikai viņa tautiskums un filantropija. Tagad viņš pārdevis gruntsgabalu par diviem miljoniem, kļuvis vēl bagātāks nekā bija, bet tas mūs neuztrauc. Mums arī ir bagātība – mūsu vārds un prese. Cīņa nav galā un nebeigsies!” tā savā dienasgrāmatā rakstījis Leons Paegle, kurš trīs gadus Dombrovska skolā strādāja par skolotāju un bija aktīvs “Ziemeļblāzmas” sabiedriskais darbinieks. [23, 29]

Grāmatizdevēja Rapas dzīvesbiedre Elvīra Rapa atmiņās par Augustu Dombrovski raksta: “Augusts Dombrovskis pastāvīgi atradās sava melnā, pluskainā suņa Kangara sabiedrībā, kuru viņš mazu, izbadē-

jušos un noklīdušu bija atradis mežā. Suns tam bija ļoti pieķēries un pret atnācējiem izturējās tāpat, kā viņa saimnieks. Ja saimnieks vienaldzīgs – arī suns tāpat, ja viesis nepatika, suns ņurdēja un neganti rēja.

Mani Augusts Dombrovskis ļoti gaidīja un sauca par savu dzimteni, jo nācu no Ķengaraga puses. Lika stāstīt par vecām mājām, kas tur vēl bija, un par cilvēkiem, kuri sen jau bija miruši un kurus es nepazīnu. Apbrīnojami bija, ka Kangars skrēja man lielu ceļa gabalu pretim un priecīgi luncinājās apkārt. Tad skrēja uz māju un atkal pie manis.

– Kangars jau man paziņoja, ka jūs nākat. Viņš katru dzīvu cilvēku saņem savādāki, pēc tā es spriežu, kurš nāk.

Suņi ir gudrāki par cilvēkiem. Jūs Kangaram neko nenesat, bet viņš jūs gaida. Citi viņam nes gardumus, bet viņš tiem rāda zobus un nelaiž klāt.” [31, 7]

Dzejnieces Aspazijas veltījums:

“Augsti godājamam Latviešu Humanistam Augustam Dombrovskim!

Ja rozi plūks no zara,

Tad nebūs ērkšķi projām sviest,

Jo ērkšķis rozei vienmēr pavadonis.

Liels ir, kas lielu darbu dara,

Vēl lielāks, kas par to spēj ciest.

Tam pieder nākamības goda kronis.”

“Ziemeļblāzma” – dzejnieces uztverē – ir kaisītas degošas rozes ļaunuma ceļā. “Ilustrētā Žurnālā” 1924. gadā šis dzejolis publicēts pirmoreiz. [14, 158]

1927. gadā Kultūras fonda sēdē Rainis teicis, ka Augusts Dombrovskis ar savu ilgstošo darbību ir bijis Kultūras fonda priekštecis Latvijā.

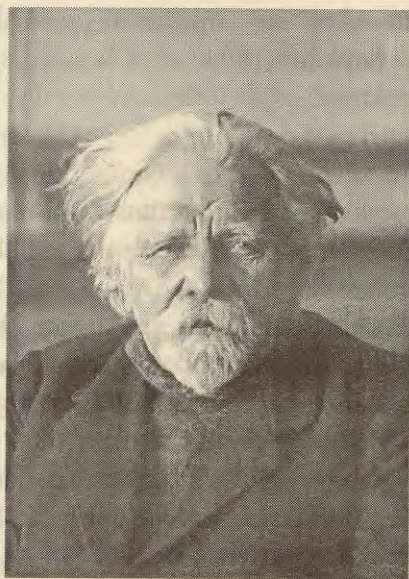
Ar savu dzīvi Augusts Dombrovskis apliecinājis, ka cilvēka dzīves uzdevums nav materiālu vērtību krāšanā, ka tās ir tikai līdzeklis dzīvot pilnīgāku, gara bagātu dzīvi. Augusts Dombrovskis, lai piepildītu savas dzīves ideālus, grūtā darbā iegūtās materiālās vērtības pārvērtis augstākās vērtībās: estētiskās, ētiskās un kulturālās.

“Augustā Dombrovski spilgti izpaužas īsta latvieša garīgais satvars. Bez skolu izglītības, pats saviem spēkiem Augusts Dombrovskis iekaro izcilu stāvokli sabiedrībā, iegūst lielas materiālas vērtības, bet visu savu bagātību atdod savai tautai...”

Vairākkārt bijis Vakareiropā, pētījis un sajūsminājies par Vakareiropas mākslu un kultūru, Augusts Dombrovskis iegūtās atziņas steidzies nest atpakaļ savai tautai,” tā A. Dombrovski raksturojis Dumbrājs. [9]

Operdziedonis un rakstnieks Mariss Vētra raksta [40, 29]:

“Vakarā pēc Konservatorijas atklāšanas akta, kad viss bija izrunāts un izdziedāts, sākās Konservatorijas telpu apstaiga. Varēja dzert arī tēju. Jāzeps Vītols tējai nepieskārās un aizstaigāja ar gauži savādu vecīti. Viņi sirsnīgi sarunājās, smēja un skaļi trieca. Vecītim bija gari, puspelēki mati, smaga, drukna seja, vēl smagāki un lēnāki soļi. Viss augums viņam bija kā smaga svina pielietis. Viņš izskatījās vecs un – neinteliģents. Vislabākās pēckara drānās tērpto viesu vidū smagais vīrs nebūt nekautrējās staigāt adītā pelēkas vilnas kamzoli ar divi brūnu pogu rindām pār krūtīm.

Augusts Dombrovskis
mūža nogalē

Pārsteigts par savādo Jāzeņa Vītola draugu, skrēju pie Paula Saksa. Milas dziesmu čempions bija mans skolotājs un vienīgais cilvēks, ko pazīnu lielajā ļaužu drūzmā.

– Kā, vai jūs viņu nepazīstat? – mans meistars izlikās pārsteigts.

– Tas ir Augusts Dombrovskis.

Vārda pēc Augustu Dombrovski, saprotams, arī es pazīnu. Nevarēju tikai iedomāties, ka tā izskatās tālu daudzdzimtais filantrops un devīgais bagātnieks. Saksam ne paldies nepateicis, aizskrēju atpakaļ pie Vītola, apgāju trīs reizes apkārt un ar lielu interesi noskatījos viņa pavadonī.

Nedaudz vēlāk ar veco Dombrovski iepazīnos labāk. Īsi pēc Konservatorijas atklāšanas biju izlaidis vācu šautenes lodi caur sava vēdera mīkstumiem un mūsu pulks nokavēja Bolderājas ieņemšanu. Pa ceļam uz Bolderājas kāpu ierakumiem pulks apstājās Vecmīlgrāvī. Pirmo reizi redzēju balto tautas namu – Ziemeļblāzmu, pelēko Burtnieku pili un daudzos Vecmīlgrāvja dārzus un namus. To visu sirmais vīrs pelēkā laucinieku vamzī bija izbūris kailās kāpu smiltīs. Vecais zvejniekzēns no Ķengaraga bija uzcēlis Vecmīlgrāvja pilsētiņu, no savas kabatas uzturēja skolas, izsniedza būvkokus savas zāģētavas strādniekiem namiņu būvei un viņu dārzim augļu koku dēstus neierobežotā vairumā no sava koku dārza. Burtnieku pils bija atvērta ikkatram kultūras darbiniekam, kam vajadzēja bezrūpju atpūtas vai miera.

Augusts Dombrovskis bija apbrīnojams cilvēks. Bez Vecmīlgrāvja viņš būvēja arī vijoles. Viņš lieti iederējās Konservatorijas atklāšanas svētibās kā goda viesis ar dažām vijolēm sālsmaizes dāvanai. Tādu īpatņu kā Augusts Dombrovskis pasaulē nav daudz. Nav brīnums, ka Konservatorijas atklāšanas pēcspēlē viņš manās acīs uz laiku apēnoja pat Jāzeņu Vītolu.”

Augstas klases vijoliņu būves meistars

Augustam Dombrovskim bija izteikta interese par mākslu, tās dažādām nozarēm, tai skaitā – par mūziku. Apveltīts ar precīzu muzikālo dzirdi, A. Dombrovskis 1875. gadā 30 gadu vecumā sāka mācīties spēlēt vijoli un meklēja sev vijoli, kas labi skanētu. Tad dzima ideja pašam izgatavot tādu vijoli, kas atbilstu viņa muzikālās gaumes prasībām. Sākās rūpīgs, sistemātisks vijoliņbūves pētniecības darbs. A. Dombrovskis daudz lasīja literatūru par vijoliņu izgatavošanas meistariem, to izmantotiem vijoliņbūves principiem, ieklausījās dažādu vijoliņspēlētāju mākslinieku vijoliņu skaņās. Sākumā A. Dombrovskis pie vijoliņu gatavošanas strādājis viens pats, to darot tikai naktīs un svētdienās, jo dienā jāpelna maize sev un ģimenei. 1878. gadā viņš kā palīgu pieņēmis vienu galdnieku, vēlāk arī otru, kurus pats pacietīgā darbā apmācījis.

Bezdelīgu ielas mājas dārzā A. Dombrovskis uzbūvēja īpašu māju vijoliņu uzglabāšanai un īpašu darbnīcu amatniekiem, kas tur strādāja augu gadu. [21, 17]

Un tā piecu gadu laikā no 1872. līdz 1883. gadam izgatavotas vairāk nekā piecdesmit pirmās vijoles. “Visu šo laiku es pastāvīgi pētīju, kā sasniegt labāku un pilnīgāku skaņu. Daudzām vijolēm nācās vairākkārt noņemt vākus, pārtaisīt un atkal uzlikt. Vāki, kuri vidū bija plānāki par 4 mm, kā nederīgi tika atmesti. 1879. gadā es izgudroju rīku, ar kura palīdzību vijoles dibenu, kā arī vāku katrā vietā var apstrādāt vajadzīgā biezumā daudz ātrāki un pareizāki, nekā līdz šim es to izdarīju. Bez šāda rīka es nebūtu varējis savu darbu turpināt,” raksta A. Dombrovskis grāmatiņā “Mana vijole”. [7, 4]

Interesantas ir A. Dombrovskas atmiņas par daudziem vijoliņmāksliniekiem. Latviešiem tolaik Rīgā vēl nebija labu vijoles spēles mākslinieku. Caur vācu mūzikas biedrību “Harmonija”, kurā A. Dombrovskis bija labi pazīstams, viņš iepazinās ar daudziem māksliniekiem un mūzikas mīlētājiem. Daudzi no viņiem nāca pie A. Dombrovskas vietas, kur mājas mūzikas zālē mēģināja savas un Dombrovskas vijoles, tās salīdzināja un novērtēja. Interesanta ir A. Dombrovskas paziņās

ar slaveno vijoļnieku Augustu Vilhelmi, pie kura Londonā vēlāk vijoļspēli mācījās Dombrovska vecākais dēls Augusts. "1889. gada rudenī es atradu vijoles skaņas, kādas biju dzirdējis no Vilhelmi vijoles. Un tagad, zinot, kā vijoles jābūvē, ir atrasts sprauštais mērķis – vijoļu plūstošās skaņas, kuras nemitīgi tiku meklējis garus gadus, viss ir tik vienkāršs un loģisks. Liekas, ka visa tā pētīšana ir bijusi veltīgas pūles. Bet tomēr, ja nebūtu pētīts, nebūtu meklēts, liktos, ka vēl slēpjas kas nezināms un labs. Tagad man neviens cilvēks nevar sacīt, ka nesmu izmēģinājis visu, lai atrastu, kā būvējamas vijoles." [7, 10]

Dziedoši plūstošā skaņa, kādu A. Dombrovskis dzirdēja no Augusta Vilhelmi spēles, bija viņa vijoļu ideāls. Lai šo ideālu sasniegtu, viņš metās visdažādākajos izmēģinājumos vijoles formas, vāka biežuma un lakošanas ziņā, kā arī izmēģināja dažāda vecuma un dažāda veida kokus gan no vecām baznīcīņām vai klētiņām, gan arī no dažādu Latvijas novadu mežiem. Pat izmēģināja būvēt no lielā karstumā vārīta koka. Daudzveidīgie eksperimenti deva labus rezultātus. A. Dombrovska vijoļu krājumā bija daudzas vijoles, kurās sasniegts viņa ideāls. Daļa no tām atrodas dažādās pasaules zemēs – Vācijā, Austrijā, Amerikā, Krievijā u. c. Vīnē kādā mūzikas mīļotāju ģimenē bija A. Dombrovska vijole, kuru Vīnes mūziķi atzina par labāko Vīnē. A. Dombrovskis pats bija ļoti pārliecināts, ka viņam dažas vijoles ir labākas pat par Antonio Stradivāri vai Gvarnēri vijolēm.

Dombrovskis tik kaisli interesējās par vijolēm un vijoļniekiem, ka 1914. gadā ceļoja uz Bergenu Norvēģijā, lai iepazītos ar lielā norvēģu vijoļnieka Oles Bula dzimteni, viņa dzīvi un darbību. "Pie Ole Bula pieminēja kājām Bergenē nepārtraukti čalo avotiņš, kas vēl tagad liecina par to plūstošo skaņu, kas bijusi viņa spēlē," stāstījis A. Dombrovskis pēc atgriešanās dzimtenē. [36]

Par savām vijolēm A. Dombrovskis rūpējās kā par bērniem. No 1883. līdz 1889. gadam uzbūvētas vairāk nekā 170 vijoles bez numuriem. "Ar 1890. gadu es sāku vijoles numurēt ar 101. numuru. Līdz 1915. gadam uzbūvēto vijoļu un brāču kopskaits ir 1163 instrumenti.

Bet, ieskaitot tos instrumentus, kuri pagatavoti no 1918. gada līdz 1923. gadam, ir 1201 instrumenti.” [38] Mūža beigās A. Dombrovskis pats izteicies, ka savā mūžā ir uzbūvējis ap 2000 vijolu.

Kara un revolūcijas gados A. Dombrovskis savas vijoles, rūpīgi iesaiņotas, evakuēja uz Pēterpili. Šo sarežģīto uzdevumu ar zirgu vezumiem veica viņa dēls Augusts. Pēterpilī vijoles novietoja kādā dzīvoklī 1915. gada 19. jūlijā. Vēlāk arī pats, kad vācieši okupēja Rīgu, bēga uz Pēterpili. Pēterpilī vijoles pārdzīvoja visas revolūcijas briesmas, laimīgi pārlaida visas lielinieku kratīšanas un rekvizīcijas. Tikai 1920. gadā pēc miera noslēgšanas ar Krieviju ar grūtībām vijolu kastes varēja pārsūtīt atpakaļ uz Rīgu, uzlādējot uz Latvijas kuģiem. Pirmās trīs kastes pārbrauca dzimtenē laimīgi, pārējās pēc gada brauca uz zēģelnieka, kur vētras laikā daudzas vijoles bija izmirkušas un sabojājušās un pagāja gads, tās remontējot.

“Lielo politisko notikumu laikā kavēju laiku, būvēdams vijoles. Komunistu valdības laikā 1919. gada martā uzbūvēju četras vijoles. No 1164, 1165, 1166, 1167 ar īpašu ierakstu vāka iekšpusē, bet oktobrī Bermonta laikā atkal četras [No 1168, 1169, 1170, 1171] arī ar ierakstu vāka iekšpusē.” [7]

A. Dombrovskis labi pārzināja vijolspēles pamatprincipus. Piemēram, jaunizgatavotas, svaigas vijoles skaņējums nav tik kvalitatīvs, kā jau labi iespēlētas, vijoles skaņas vislabāk novērtējamas no attāluma, vislabāk aiz aizvērtām durvīm u. c.

A. Dombrovskis savas vijoles pārdevis par samērā mērenu naudu, daudzas [~150] dāvinājis mūziķiem, mūzikas cienītājiem, arī konservatorijas studentiem. Viņš novērojis, ka nopietnāka un saudzējošāka attieksme pret vijolēm ir tiem cilvēkiem, kas par tām maksājuši. Dāvinātās vijoles dažkārt saņēmēji pat pārdevuši. Tas apstiprina faktu, kas viegli nāk, cilvēkam nelielas tik vērtīgs, saudzējams un lolojams kā tas, par ko maksāta nauda.

Jāatzīmē, ka mūža novakarē A. Dombrovskis vienīgā manta bija viņa vijoles. Par to raksta “Brīvās zemes” mūzikas daļas vadītājs Jūlijs

Sproģis: "Savus pēdējos mūža gadus A. Dombrovska tēvs vārda pilnā nozīmē nodzīvoja savu vijoļu saimē. Tā sauktajā "Zaļajā skolā" Mīlgrāvī otrā stāvā ir kāds dzīvoklītis no trim istabām. No šīm trim istabām divas ir pilnas vienīgi ar Augusta Dombrovska tēva vijolēm. Trešajā istabā bija Augusta Dombrovska tēva guļamā istaba. "Man patīk šeit dzīvot starp manām vijolēm." Bet vēl vairāk Augusta Dombrovska tēvam patika klausīties savu vijoļu skaņās. Tās viņam neapnika dienām ilgi. Atminos, ka reiz gandrīz veselas divas dienas no vietas spēlēju Augusta Dombrovska tēvam priekšā uz viņa vijolēm. "Vēl to un vēl to..." un tā stundām ilgi." [36]

Rainis A. Dombrovska bērēs teica izjustu runu, norādot, ka "skaistākā vijole, ko viņš savā mūžā ir būvējis, ir Dombrovska tēva personība. Kas no šīs vijoles atskanējis, to mēs paglabāsim dziļi savas sirds dziļumos" ("Sociāldemokrāts", 1927. gada 20. novembrī).

Liekas, ja Dombrovskis savā mūžā nebūtu veicis tik lielu izglītības un kultūras mecenāta darbu, bet tikai uzbūvējis, izgatavojis 2000 vijoles, labas kvalitātes, mūzikas speciālistu vidū augsti novērtētas, arī tad viņš savu dzīves uzdevumu būtu izpildījis. Vijoļbūve bija viņa vaļsprieks un maza daļa no garajā mūžā paveiktā.

Darbība Rīgas Latviešu biedrībā

Būdams sabiedriska pēc dabas, A. Dombrovskis neapmierinājās tikai ar darbu savā fabrikā un Mīlgrāvja kultūrvides veidošanā. Tiklīdz radās iespēja, 1888. gadā viņš dzīvi iesaistījās RLB darbā, drīz to iecēla par kārtības komisijas priekšnieku. Šo amatu A. Dombrovskis izpildīja ilgus gadus. A. Dombrovskis, būdams kārtības komisijas priekšnieks, sarīkoja izbraukumus zaļumos uz Katlakalni pie Garlība Merķeļa kapa, uz Doli. Interesants bija izbraukums uz Vecāķiem, kuru pirms daudziem gadiem Dombrovskis bija atzinis par apgabalu, kas būtu noderīgs kā peldu un atpūtas vieta vasarā. Toreiz A. Dombrovskis par Vecāķu apmeklējumu izpelnījās kritiku, bet drīz Vecāķi kļuva par

skaistu, vasarnīcām bagātu vietu. Izbraukumu sarīkošana prasīja ne tikai enerģiju un darbaspēku, bet arī ievērojamus materiālos līdzekļus, lai viss labi izdotos. RLB par nesavtīgiem pūliņiem un lielajiem darbiem tās labā izteikusi A. Dombrovskim savu atzinību. [21]

1908. gada 18. jūnijā Ziemeļblāzmas priekšniecības sēdē pēc A. Dombrovska priekšlikuma nolemj nosūtīt RLB Zinību komisijai šādu protestu:

“Augsti godātai Rīgas Latv. Biedrības Zinību komisijai.

Latviešu tautas dēli un meitas pulcējas ik gadus viesmīlīgajās Rīgas Latv. Biedrības telpās uz Zinību komisijas vasaras sapulcēm, lai piedalītos pie šiem tautas zinību svētkiem, sasildītos pie šī latviešu garīgā uguns-kura un smeltos spēku turpmākai dzīvei un centieniem. Mūsu sirsnīgākā vēlēšanās ir, lai svētki arī patiesi būtu latviešu zinību svētki, lai šis uguns-kurs nestu gaismu un siltumu Latvijas kalnos un lejās. Bet ievērojiet to, ka ik gadus zinību svētkos tiek sarīkots tā sauktais “Trīmpus vakars”, kurš ne vien kā nekalpo Zinību komisijas mērķiem, bet met nepatīkamu ēnu uz visiem svētkiem un viņu dalībniekiem, Mīlgrāvja Bezalkohola biedrības “Ziemeļblāzmas” priekšniecība izsaka savu protestu pret “Trīmpus vakaru” sarīkošanu.”

“Par sabiedriskās dzīves veicināšanu viņam daudz parādā Rīgas Latviešu biedrība, kur viņš ilgu gadus bija par kārtības komisijas priekšnieku un kā tāds vadīja biedrības izbraukumus, viņu kuplīnāšanai dažkārt savus līdzekļus nežēlodams... Radīt, veidot, rīkot, kārtot, – ar to Dombrovskim aizgāja katrs brīdis viņa garajā mūžā. Ar to viņš savā vietā pieder pie Latvijas lielajiem cēlējiem, kurus tā nekad nevar aizmirst.” [1, 405]

1926. gada 16. novembrī sabiedriskais darbinieks un filantrops apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeņa 3. šķiru.

Mūža vakars

1927. gada rudenī, progresējot astmas un sirds sklerozes lēkmēm, Dombrovskim bija jāpaliek gultā. Arī tad viņš turpināja interesēties par savu biedrību un darbu plašajā parkā. Pieradis pie patstāvības katrā savā solī, Dombrovskis ne labprāt padevās ārstu aizrādījumiem. Tikai pēdējā laikā, kad slimība bija pieņēmusi sevišķi grūtu veidu, pielietoja medicīnas rīcībā esošos ārkārtējus līdzekļus. Bet bija jau par vēlu. Agonija sākās svētdienas rītā. Augusts Dombrovskis savus pēdējos brīžus pavadīja tuvinieku – dēla, vijoļu virtuozu Augusta, meitas Katrīnas – inženiera Lintnera kundzes un Martas Rinkas vidū. Raksturīgi atzīmēt, ka Dombrovskis šķīrās no dzīves savas nelaiķa sievas dzimšanas dienā, 13. novembrī. Svētdienas pievakarē, pirms agonijas, viņš, it kā kādas nojautas vadīts, pats noteicis savu pēdējo mirkli, trīs reizes atkārtojot: “Septiņos, septiņos..., septiņos...” Un vakarā, plkst. septiņos un piecās minūtēs, Dombrovskis dzīves pavediens pārtrūka. [8]

Pirmajam par notikušo pa telefonu paziņoja izglītības ministram Rainim.

Vecmīlgrāvieši no sava labvēļa atvadījās 17. novembrī, kad šķirsts no Zaļās skolas tika pārvests uz pili. Vakarā, lāpu apgaismotā četrjūgā, sēru mūzikai skanot, šķirsts tika vests gar visu to organizāciju ēkām, kuras Augusts Dombrovskis cēlis, dibinājis un tajās darbojies.

Garīgo ceremoniālu apbedīšanā, kā arī pārvedot no Zaļās skolas uz “Ziemeļblāzmu” izpildīja profesors V. Maldonis. Izvadīšana sākās 20. novembrī plkst. 11 ar garīgu koncertu “Ziemeļblāzmā”, kuras lielajā baltajā zālē stāvēja nelaiķa ozola šķirsts, košos ziedu vainagos un puķēs. Visapkārt zārkam dega gaišu sveču un eļļu ugunis. Plašās telpas pilnas pavadītāju – no tuvienes un tālienes, jauni un veci: visi gribēja nodot pēdējās ardievas. Bēru procesijā piedalījās ap 2000 cilvēku, novēlot mierīgu, saldu dusu aizgājušam latvju tautas gara milzim!

Ceļu uz izeju robežoja Mīlgrāvja brīvprātīgo ugunsdzēsēju rindas, bet goda sardzē šķirsta abās pusēs – “Ziemeļblāzmas” biedri, skauti un gaidas. Garīgo koncertu ievadīja tautas konservatorijas jauktais koris

H. Prūša vadībā ar E. Melngaiļa “Naktī, dziļā naktī” un J. Cīruļa “Klusās sēras”. Vīru koris skandināja dažas sēru melodijas. Stīgu kvartetā un duetā piedalījās A. Dombrovska dēli – brāļi Augusts un Aleksandrs Dombrovski, E. Vīnerts, čellists Alfrēds Ozoliņš u. c. Tad uzstājās “Ziemeļblāzmas” koris un tautas konservatorijas koris ar F. Abta populāro “Augšā aiz zvaigznēm”. Apbedīšana notika skaistajā A. Dombrovska izveidotajā Ziemeļblāzmas parkā paša izraudzītā un noteiktā vietā.

Izvadīšanas runu teica profesors V. Maldonis, ņemdams pamatā paša Dombrovska vārdus: “Ja gribiet staigāt taisnības ceļu, tad lūkojieties tai augstā akmens kalnā, no kura esat izcirsti, un tais dziļās akās, no kā esat izrakti.” Izjustu runu teica Rainis un pārstāvji no vairāk nekā 40 organizācijām. [16]

*Sabiedriskais darbinieks V. Kalpiņš un raksta autore pie Jaņa Rozentāla gleznas “Augusts Dombrovskis”
1989. gadā Ziemeļblāzmas namā pēc
A. Dombrovskim veltīta pasākuma*

1934. gadā 23. septembrī atklāja Augusta Dombrovska kapa pieminekli, kas veidots pēc Jāņa Smiltnieka meta. Gustavs Šķilters darinājis bareljefu, bet pieminekli pilnīgi pabeidzis V. Treijs. Pieminekļa atklāšana izvērtās par nozīmīgu notikumu Vecmīlgrāvja kultūrdzīvē. Tajā piedalījās izglītības ministrs L. Adamovičs, dziedāja “Ziemeļblāzmas” koris. Akmeni iesvētīja profesors V. Maldonis.

Ir pagājuši 11 neatkarīgās Latvijas gadi, 1989. gadā atjaunota bezalkohola biedrība “Ziemeļblāzma”, bērnu svētki Ziemeļblāzmas parkā, par Dombrovska mūža darbu stāsta skolotājas Olgas Ziemeles sakopotie materiāli Rīgas 31. vidusskolas vēstures muzejā. A. Dombrovska 150. dzimšanas dienas atcerei 1995. gadā Latvijas Nacionālajā bibliotēkā bija izveidota Ilzes Lecinskas izstāde “Cilvēks, kas smiltīs radīja avotainu zemi”.

Bet jautājums paliek – kas notiks nākotnē ar Augusta Dombrovska Gaismas pili “Ziemeļblāzma” un skaisto parku ap to, vai Latvijas valstij un tautai būs vajadzīgs A. Dombrovska testamentā novēlētais mūža darbs, vai spēsīm to sakārtot un izmantot kultūras un izglītības mērķiem, kā to bija iecerējis Augusts Dombrovskis.

Avoti un literatūra

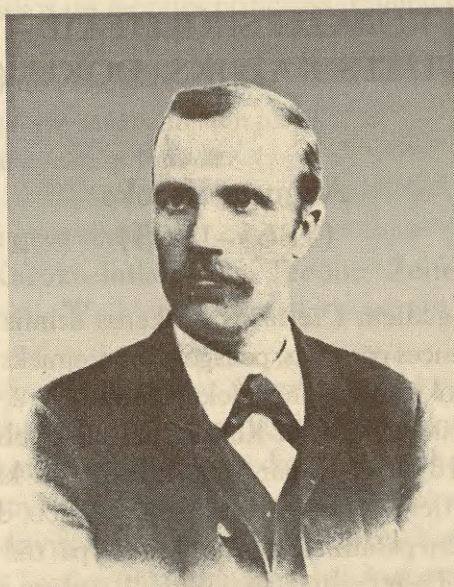
1. Akmens J. Augusts Dombrovskis/ Lielas personības. Prof. A. Dauģes red. – R.: A/S Valters un Rapa, 1937, 3. sēj. – 297.–313. lpp.
2. Augusts Dombrovskis. Apskats// IMM – 1927. – Nr. 11. – 404. – 405. lpp.
3. Augusta Dombrovska piemiņas vakars// IMM – 1928. – Nr. 12. – 538. lpp.
4. Atturības biedrības “Ziemeļblāzma” 25 gadu darbības jubileja// IMM – 1929. – Nr. 10. – 330. lpp.
5. Berhards A. Atmiņai no “Ziemeļblāzmas” laikiem (1900–1925). Fotografiju, nošu un atmiņu albums no Rīgas 31. vidusskolas muzeja arhīva.

6. Bērziņš. I. Augusts Dombrovskis un Ziemeļblāzma. – R.: SIA “Ap-gāds Dixi”, 1993. – 46 lpp.
7. Dombrovskis A. Mana vijole. – R., 1923. – 43 lpp.
8. Dombrovskis–Dumbrājs F. Miris Augusts Dombrovskis// Jaunākās Ziņas. – 1927. – Nr. 257. – 14.11.
9. Dombrovskis–Dumbrājs F. Tuvākam un savai tautai ziedots mūžs// Rīts. – 1934. – Nr. 29.
10. Dunsdorfs E. Triju ievērojamu latviešu testaments// Māksla. – 1991. – Nr. 2. – 50.–51. lpp.
11. Dzidrais avots. Lasāmgrāmata atturības veicināšanai skolā un mā-jā. – R.: Ziemeļblāzma, 1904.
12. Grāpis A. Kluso kāpu valstībā// Literatūra un māksla. – 1981. – Nr. 8.
13. Grāpis A. Kā tapa kultūras darbinieks// Avots. – 1987. – Nr. 2. – 40.–42. lpp.
14. Grāpis A. Personību saskarsmes (Rainis un Dombrovskis)/ Raiņa gadagrāmata. – R.: Liesma, 1989. – 152. – 162. lpp.
15. Grāpis A. Dāvinātāja prieks/ Rīga – 800 – Gadagrāmata, 1996. – 64.–68. lpp.
16. Jaunsudrabiņš J. Mana dzīve. – R., 1937. – 87.–88. lpp.
17. Kapeniece I. Augusta Dombrovskā pedagoģiskās atziņas// Izglītī-ba un Kultūra. – 1995. – 1.06. – 08.06. – 15.06. – 30. lpp.
18. Kaudzīte M. Vēstule Augustam Dombrovskim. LAB Rokrakstu un reto grāmatu nodaļa, f 5.8.8.9.3.
19. Kempelis G. Augusts Dombrovskis. Biografiska skice/ /Rakstu krāj.LPB – 1927. – 243. – 248.
20. Kreicbergs J. Augusta Dombrovskā testaments. LVA 3860. f. 37. Aktu grāmata 87. lieta – 44. lpp.
21. Kreicbergs J. Augusts Dombrovskis. Biografisks zīmējums. – R., 1910. – 34 lpp.
22. Ūzāne L. Saule mūžam mana. – R., Liesma, 1986. – 144., 147. lpp.
23. Labrence V. Leons Paegle. – R., 1969. – 32. lpp.
24. Līgotņū J. Augusta Dombrovskā novēlējums “manai latvju tau-

- tai" sāk realizēties!// Jaunākās Ziņas. – 1933. – Nr. 55. – 09.03.
25. Līgotņu J. Dažādi iespieddarbi par Augustu Dombrovski. LAB Rokrakstu un reto grāmatu nodaļa, f 164.
 26. Līgotņu J. Darbs ceļ vīru (Augusta Dombrovska cīniņi un mūža gaitas)/ Tēvu sēta. – R., 1937. – 209.–239. lpp.
 27. Lūkina C. Gaismas pils Vecmīlgrāvī// Brīvā Latvija. – 1995. – 18.09. – 24.09. – 12. lpp.
 28. Mīlgrāvja Bezalkohola Biedrības darbība par 1911. g. – Mīlgrāvī, 1912. – 12. lpp.
 29. Paegle L. Kopotie raksti. 5. sēj. – R., 1958. – 280 lpp.
 30. Pēterburgas Avīzes. – 1904. – Nr. 65. – 19.09.
 31. Rapa E. Atmiņas par A. Brigaderi, A. Dombrovski un M. Rinku u. c. – R.: Teātra anekdošu apgāds, 1991. – 7., 8. lpp.
 32. Rinkas M. vēstule Līgotņu Jēkabam. LAB Rokrakstu un reto grāmatu nodaļa, f 25,17.
 33. Rīgas Avīze. – 1913. – Nr. 201.–209.
 34. Roziņš F. Rakstu izlase, 1. sēj. – R., 1963. – 35. lpp.
 35. Skalbe K. Augusts Dombrovskis// Jaunākās Ziņas. – 1927. – Nr. 259.
 36. Sproģis J. Vijoles fantasts – Augustu Dombrovski atceroties// Brīvā Zeme. – 1934. – Nr. 217.
 37. Stankevičs A. Zem Neretas debesīm. – R.: Liesma, 1988. – 199. lpp.
 38. Šķilters G. Augusts Dombrovskis// Ilustrēts Žurnāls. – 1924. – Nr. 31.
 39. Triju Zvaigžņu gaisma (1924–1949). – R.: Latvijas Vēstnesis, 1997. – 103., 229. lpp.
 40. Turavskis E. Augusts Dombrovskis un Ziemeļblāzma// Juventus. – 1935. – Nr. 3./4. – 7. lpp.
 41. Vētra M. Rīga toreiz. Atmiņas. – Grāmatu Draugs, 1955. – 28.–30. lpp.
 42. Vidzemes Mīlgrāvja biedrības “Ziemeļblāzma” statūti. – R., 1904. – 31. lpp.
 43. Vītols J. Manas dzīves atmiņas. – Upsala, 1963. – 164.–167. lpp.
 44. Ziemeļblāzma – 25, (1904–1929). – R., 1929. – 18. – 21. lpp.
Fotogrāfijas no Rīgas 31. vidusskolas muzeja.

Aug. Kaphors.

Doak Miller

ROPAŽU SKOLOTĀJI – AUGUSTS KAŽOKS, DOKU ATIS

Augusts Kažoks
(1863–1893)

Pirms 139 gadiem Dzelzavas Sniķeros dzimis latviešu demokrātiskās inteliģences pārstāvis, pedagogs un dzejnieks Augusts Kažoks. Par Augustu Kažoku kā skolotāju dokumentētu faktu, publikāciju maz.

Teodors Zeiferts, kas A. Kažoka darbus publicējis almanahā "Jaunā Raža", 1896. gadā par viņu raksta: "Ja kādreiz runā par nesavtīgiem centieniem, neapremdināmu dedzību, drošu, patstāvīgu darbību, tikumisku pašizliedzību latviešu starpā, tad minams arī Augusts Kažoks... Tā ir palicis šis jauneklis, viens no mūsu tautas krietnākajiem, mazāk ievērots, kā viņa darbs to pelna." [16, 15]

Latvijas Nacionālajā bibliotēkā ir saglabājušies Augusta Kažoka rokraksti – "Dienu grāmata" sešos sējumos. Ieraksti tajā liecina par vīrišķīgas un interesantas personības veidošanos. Pēdējā, 6. sējumā, A. Kažoks aprakstījis savu dzīves un darba posmu Ropažos (1891–1893).

O. Zanders rakstā "Iedēstīt prieku mācīties" apskatījis A. Kažoka biogrāfijas nozīmīgākos posmus, raksturojis viņu kā aktīvu jaunekli – semināristu, sabiedrisku darbinieku, krietnu un gudru pedagogu.

Rakstā "Viņš domā un pie savām domām paliek" O. Zanders raksturojis Augustu Kažoku kā literātu – dzejnieku, atdzejotāju.

Nozīmīgas ir A. Kažoka atstātās epigrammas, apcerējumi, raksti par mūziku, audzināšanas jautājumiem.

Latviešu literatūrā ir saglabājies neliels Augusta Kažoka literārais mantojums: 1893. gadā iznākušais krājumiņš "Dzejoļi", kurā bez oriģināldzejoļiem ir arī Ļermontova, Koļcova, Heines un citu autoru atdzejojumi. Atzīmējamas ir Augusta Kažoka epigrammas. Tajās autors izteicis savus ētiskos un morāles principus. Epigrammā "Spriedums" rakstīts:

Bet viņam ir tik viena liela vaina.

Viņš domā un pie savām domām paliek.

Pat citiem viņas cenšas pierādīt.

* * *

Nav tikuma glēvā cilvēkā.

Augusta Kažoka laikabiedrs Teodors Zeiferts par Kažoka epigrammām teicis: "Raiba dzīve, smalki novērota, nežēlīgā gaismā celta." [16, 15]

Samērā plašu priekšstatu par Augusta Kažoka personību un viņu kā skolotāju (darba metodes, pedagogiskie uzskati, attiecības ar skolēniem, ietekme uz sabiedrību, pedagogiskā pārliecība) varam gūt, izstudējot Augusta Kažoka brāļa Andreja Kažoka rakstus "Par skolotāja August Kažoka dzīvi", kas uzrakstīti pēc Augusta Kažoka nāves. Tajos brālis Andrejs kā liecības izmantojis gan paša Augusta Kažoka vēstules, gan viņa skolēnu vēstuļu un dienasgrāmatu fragmentus.

Īss, bet bagāts mūžs

*Nolauzts ozols vēl tomēr lielāks
nekā augošs kārklis.*

/Augusts Kažoks/

Andrejs Kažoks par savu brāli sniedzis šādus biogrāfiskos datus: Augusts Kažoks dzimis Dzelzavas pagasta Sņiķeros 1863. gada 21. janvārī.

Tēvam mirstot, māte paliek ar nepieaugušiem bērniem, no kuriem vecākajam (Augustam) tikai 13 gadu. Tomēr māte ar savu mīlestību un centību panāk, ka ar palīdzību no dzimtkunga puses varējusi savu vecāko dēlu sūtīt mācīties skolotāja amatu.

Skolas gaitas Augusts Kažoks uzsācis, 8 nedēļas mācīdamies Dzelzavas dārznieka "tādā kā vācu skolā", 2 ziemas – pareizticīgo draudzes skolā, kurai pateicoties viņš savā laikā bija labs krievu valodas pratējs. Tad mācījās Jaun–Gulbenes skolā pusotra gada un tikpat ilgi Cesvaines draudzes skolā. 1880. gadā iestājās Valkas draudzes skolotāju seminārijā un, izstudējis četrgadēju kursu, pabeidza savas mācības 1884. gadā.

Studijas J. Cimzes seminārā bija nozīmīgākais posms Augusta Kažoka personības veidošanās procesā. Pelēkiem vadmalas svārkēm mugurā, katūna lakatiņu ap kaklu – tāds Augusts Kažoks iestājās seminārā. No "smalkas apiešanās" viņš nekā neprata, tādēļ viņš pats izsakās, ka "katrs jauneklis jau no iesākuma "kantains" un paiet laiks, kamēr nelīdzenumi un puni kā ozolam tiek notēsti, un tas pārtop par lietaskoku." [2]

Skolotāju seminārā A. Kažoks strauji sāk veidoties kā personība. Viņš meklē savu pasaules uzskatu, cenšas izprast sabiedrības attīstības likumsakarības, iegūst sev domubiedrus. Jau studiju gados A. Kažoks lielu vērību veltī mūzikai.

Darba gaitas:

Palīgskolotājs Limbažu draudzes skolā – 1884. – 1886. gads.

Ērgemes draudzes skolā – 1886. – 1887. gads.

Aumeisteru skolā – 1887. – 1888. gads.

Āraišu skolā – 1888. – 1891. gads.

Pastāvīga skolotāja vieta Ropažu draudzes skolā 1891. – 1893. gads.

Redzams, ka A. Kažoks bieži mainījis darba vietas. Vai tādēļ, ka bijis slikts skolotājs? Skolotājs viņš bijis teicams, tikai pārāk atklāts, nepakļāvīgs, patstāvīgs savās domās, uzskatos un darbos.

"Tautas skolotājam Limbažos vajag būt klintij bangojošā jūrā," atzīst A. Kažoks. [16, 15]

Limbažos A. Kažoks vada Latviešu biedrības kori un kā kor-dirigents izpelnās tur dzīvojošā Baumaņu Kārļa atzinību. Ne visiem Limbažos patīk jaunā, enerģiskā skolotāja darbība. Kad pilsētas valdes vīri grib ievērojami samazināt A. Kažoka algu, skolotājs no Limbažiem aiziet. Koristi pavada iemīļoto dirigentu ar dziesmu: "Ausekli, vai tu jau projām steidz?"

Ērgemē A. Kažoks nesaprotas ar vietējo mācītāju, pārvācoto latvieti Spalvingu un ir spiests darba vietu atstāt.

Strādādams Āraišos, A. Kažoks sarakstās ar Kaudzītes Matisu. Vēstulēs viņi runā ne tikai par literatūru un latviešu tautas izglītošanās problēmām, bet apspriež arī iespēju ceļot uz Itāliju. A. Kažoks jau labu laiku čakli mācās itāļu valodu.

1891. gadā Augusts Kažoks sāk strādāt Ropažos par draudzes skolas pārzini.

Ropažos aizrit A. Kažoka pēdējie dzīves gadi. Tas nebija viegls periods pedagoga dzīvē – bija jāgādā par skolas telpu uzlabošanu, lielāka skolēnu skaita piesaistīšana skolai prasīja ne mazums pūļu, mācītājs Ports pastāvīgi nodarbināja skolotāju baznīcas darbu veikšanā. Arī sabiedrisko pasākumu organizēšana un vadīšana, smagie sadzīves apstākļi, zemais darba atalgojums veicināja A. Kažoka veselības pasliktināšanos. Būdams tikai 30 gadus vecs, tuberkulozes salauzts, Augusts Kažoks mirst 1893. gada 20. novembrī.

Ropažu draudzes skolā

Ar 1891. gadu Ropažu draudzes skolā darbu sāk dzejnieks, mūziķis (spēlējis klavieres, ērģeles un vijoli), tulkotājs (tulkojis no trim svešvalodām) Augusts Kažoks.

Par skolotāja Augusta Kažoka darba gaitām Ropažos vēstī ieraksti viņa "Dienu grāmatā": "Piekdien, 1891. gada 14. jūnijs. Aizvakar

dabūju vēstules no Ropažu mācītāja E. Porta, caur kuru Konvents mani uzaicina ierasties uz dziedāšanas un ērģeļu spēlēšanas provi Ropažos 27. jūnijā, p. 10. pr. p. (pulksten 10–tos priekš pusdienas – skaidrojums). Tai pašā dienā būšot vēlēšanas." [4]

Nākamais ieraksts stāsta: "Vakar tiku ievēlēts par draudzes skolotāju un ērģelnieku Ropažos. Jauna nodaļa iesākas manā dzīves grāmatā. Lai viņa būtu skaista. Pēcpusdienā apskatīju skaisto skolas dārzu. Daudz ābeļu, ogulāju, dārza mājiņa." [4]

Pēc ieraksta var secināt, ka viens no noteicošiem skolotāja profesionalitātes kritērijiem tolaik bijis – laba dziedāšanas prasme un māka spēlēt mūzikas instrumentu. Jādomā, ka mācītājiem tas bija izdevīgi – vienā personā pieņemts skolotājs, ērģelnieks baznīcā (dievkalpojums), kā arī citu baznīcas darbu pratējs – ierakstu veicējs baznīcas grāmatās u. c.

No A. Kažoka atmiņām uzzinām, ka skolotāja pieņemšanas komisijā piedalījies Ropažu barons Volfs, mācītājs Ports (kurš ir arī skolu padomnieks Vidzemē kopš 1889. gada), bijušais draudzes skolotājs Pētersons (nopircis mājas un tāpēc aiziet no draudzes skolas), Endzeliņa pērminderis Jānis Friedītis un baroniete. Pēc vēlēšanu rezultātu paziņošanas tikušas rīkotas kopējas pusdienas draudzes skolā.

Ar Ropažu baronu Volfu Kažokam laba saprašanās. Barons novērtē jaunā, izglītotā skolotāja spējas, dedzību, vēlēšanos iesaistīt skolas mācībās lielāku skaitu bērnu.

Ropažu mācītājam Portam attieksme pret skolas lietām ir noraidošāka. 1891. gada augustā A. Kažoks raksta: "Skolnieku maz, skolas darba organizēšanai stājas ceļā dažādi likumi, kas kavē darbu. Mācītājs izteica savas domas par skolu – Dumāki un sliktāki iznākot nekā iestājoties. Likumos esot teikts, ka vismaz 12 vajagot skolā būt." [4]

19. gs. beigās Ropažos darbojās arī 3 pagastskolas, no kurām neviena neatradās pagasta centrā. Attālums līdz Endzeliņa skolai bija 5 km, Kākciena skola atradās 10 km, bet Aleksandra (Augšciema) skola 5 km no Ropažiem. Lielo attālumu dēļ, kas sevišķi ziemā bija

grūti pārvarami, daudz bērnu šīs skolas neapmeklēja. Vienīgi draudzes skola atradās pagasta centrā, tāpēc skolēniem tā bija vieglāk pieejama. Taču likums noteica, ka vispirms jāmācās pagastskolā, jāapgūst zināšanu pamati. Tikai tad drikstēja apmeklēt draudzes skolu. Turklāt draudzes skolā skolnieku skaits nedrīkstēja būt mazāks par 12. A. Kažoks pastāvēja uz to, ka draudzes skolā jāatver klase arī bērniem bez priekšzināšanām.

A. Kažoks nepakļaujas šiem likumiem, viņš sarunas ar mācītāju par bērnu iesaistīšanu mācībās turpina. Skolu uzlabošanas un tautas izglītošanas nepieciešamību viņš motivē šādiem vārdiem: "Pēc likuma arī tos 6 nevaram uzņemt draudzes skolā. Cilvēku likumi ir Dieva likumi. (Eita un māciet!) Es jūtu savā sirdī tādu Dieva pavēli. Ekur likums, pēc kura skola stāv tukša." [4]

Mācītāja noraidošā attieksme skolas jautājumos izskaidrojama ar to, ka skolotājam par pienācīgu darbu būtu jāmaksā arī pienācīga alga.

Kažoks pastāstījis baronam Volfam par kādu vecu skolas protokolu, kurā Volfa tēvs iestājies arī par bāreņu un kalpu bērnu obligātu sūtīšanu skolā. Barons apsolijs skolotājam dabūt vajadzīgo skolnieku skaitu, kaut vai tie "no elles būtu jāizrauj". [4]

Un tā, sākoties mācību gadam (1891), Ropažu draudzes skolā jauni skolēni tomēr tikuši uzņemti.

Iestājoties bija jākārto eksāmeni latviešu valodā rakstos, lasīšanā, reliģijas mācībā, rēķināšanā un krievu valodā. Eksāmenu komisijā 1891. gada 19. augustā ir bijuši: barons, mācītājs, skolotājs A. Kažoks. No 13 skolēniem 6 izkrituši, uzņemti 7. Pēc eksāmenu rezultātiem noteica skolas naudu. Tā bija 1 rublis ar kapeikām.

A. Kažoks darbu draudzes skolā sāka ar skolas telpu remontu un labiekārtošanu. Barons Volfs bija atsaucīgs, un ar viņa atbalstu tika veikti dažādi draudzes skolas remonta un labiekārtošanas darbi: salabota grīda un skurstenis, uztaisīti skolas galdi, nokrāsotas tāfeles, remontēta plīts, nopirkts pulkstenis, atļauts taisīt kaplodziņus klasē un "novelkamu trubu ķēķī virs plīts". Mācību gads Ropažu draudzes skolā

bija uzsākts veiksmīgi – skolēni ir, klases telpas izremontētas un labiekārtotas.

Tomēr Ropažu mācītājs Ports izrādīja neuzticību jaunajam skolotājam arī mācību darba organizēšanas jautājumos. Jau novembra mēnesī viņš ieradies skolā, lai "revidētu stundu rādītāju". Augustam Kažokam, profesionālam skolotājam, šāda kontrolēšana šķita nevajadzīga un aizskaroša. 1891. gada 5. novembrī viņš raksta: "Portam daudz kas nepatīkot, p. p., ka es dodot abām klasēm ticības mācību kopā. Katķismu vēl varot dot, bet bībeles stāstus, rēķināšanu vajagot pēc viņa domām 6 stundas par nedēļu. Es saku, es jau arī vēlāk ievērošu, kā būs labāk un kā pārgrozīt labāk." [4]

Tomēr isti sanaidoties Portam ar Kažoku nebija izdevīgi, jo jaunais skolotājs prata ērģeļu spēli, pārzināja krievu valodu, bija noderīgs baznīcas lietu kārtošanā. Tāpēc mācītājs uz skolotāja iebildumiem atbildējis: "Es jau arī neesmu tik bargs – tūliņ šito stundu rādītāju saplēst un pavēlēt – tā jādara. Var jau arī to rādītāju pārgrozīt pēc Ziemassvētkiem." [4]

Skolas dzīves galvenais noteicējs Ropažos 19. gadsimta beigās bija un palika mācītājs.

Augusta Kažoka darbs Ropažu draudzes skolā turpinājās. Skolotājs audzinājis bērnos darba vērtības izpratni, kopā ar viņiem uzkopjot apkārtni, rudenī stādot kokus: "Vakar bijām ar skolniekiem sūnās un sēnēs. (Dārznieks ielika skolai jaunas rūtis.) Pēc pusdienas stādījām kokus." [4]

Kad Ropažos nostrādāti daži mēneši, A. Kažoks jau varējis būt apmierināts ar sava darba pirmajiem rezultātiem. 1891. gada 2. decembrī viņš raksta: "Vakar bija jauks laiks un pirmā advente. Pagājušā nedēļa ar skolniekiem bija labāka. Pie daža laba var redzēt mostamies gara spēkus uz darbiem. Arīdzan skolnieku vispārīgais kopīgais gars paliek labāks, centīgāks, dedzīgāks un jācerē, ka paliks arī kārtīgāks." [4]

Kad pirmais mācību gads skolotāja amatā aizvadīts, Augusta Kažoka pedagoģisko un sabiedrisko darbību novērtē arī Ropažu

sabiedrība. Viņš ņēmis līdzdalību visās tā laika galvenajās sabiedriskās dzīves norisēs – baznīcas dievkalpojumos, kultūras pasākumos, kāzās, bērēs, kristībās. Skolotājs vienmēr tādās reizēs bijis centrālā figūra, kuru ievēroja, kura padomu un palīdzību meklēja vietējie iedzīvotāji. Sevišķi Augusta Kažoka personību un darbu novērtēja skolēnu vecāki.

1892. gadā Augusts Kažoks dienasgrāmatā raksta: "Vecāki esot ar mani mierā, arī skolnieki. Tādēļ, ka es ar mīlestību un laipnību mācot. Es neesot ātrs."

Turīgākie ropažnieki A. Kažoku algoja arī kā privātskolotāju – viņš mācīja mūziku un svešvalodas.

1892. gada vasarā atkal konflikts ar Ropažu mācītāju. Kažoka vadītās biedrības koris gribēja dziedāt Jāņos, taču mācītājs neatļāvis Jāņus svinēt. A. Kažoks šajā jautājumā griezās pie barona Volfa, kurš labprāt būtu ar mieru atļaut izrīkojumu savā parkā, bet "baidoties pēc tam, kad 1 cilvēks zaļumballē ticis nosists". Publika Ropažos nevaldāma, kad brandvīns galvā.

1892. gadā Augusts Kažoks turpināja darbu draudzes skolā. Pedagoģisko zināšanu bagātināšanai viņš apmeklējis tuvākās skolas Allažos, Kākcimā, kurās hospitē stundās. Apmainoties darba pieredzē, arī A. Kažoka stundas Ropažos hospitējuši kolēģi no citām skolām. Skolotāji apsprieduši svešvalodu mācīšanas metodiku. Šajā jautājumā A. Kažokam savi ieskati: "Gramatika nava priekš elementārklases. Iesākt ar maziem vajadzētu ar lietām un bildēm, mācīt papriekš zilbes un skaņu kopojumus precīzi izrunāt, pirms vēl viņiem māca burtus un grūtos vārdus." [4]

Sarunās ar citiem skolotājiem un mācītājiem Augusts Kažoks nebaidījās paust savu viedokli latviešu tautas izglītošanas jautājumos. Uz vārdiem: "Vai ir vajadzīgs un iespējams, ka katrs vienkāršs cilvēks izmācās bez savas dzimtās valodas vēl kādu svešvalodu, vai tad pārējiem gara spēkiem nav jācieš caur to, ka atmiņai uzkrauj tik daudz?" Augusts Kažoks atbildējis: "Caur to tik izglītība pieņemas. Caur darbošanos spēki aug." [4]

Šajā pašā gadā Augusts Kažoks sāka meklēt sev palīgu skolas darbā. 1892. gada 14. janvārī viņš uzaicināja uz Ropažiem savu draugu Doku Ati. A. Kažoks jau bija iepazinis Doku Ata pedagogiskā darba prasmi un to augstu novērtējis.

1893. gada 12. septembrī Kažoks uzzināja par savu slimību. Tuberkuloze. Jau ilgāku laiku skolotājs bija juties slikti, bet 1893. gadā veselība pasliktinājās strauji. Šādā smaga pārbaudījuma brīdī A. Kažoks atzina: "No saviem līdzcilvēkiem daudz mīlestības esmu saņēmis."

Skolotājs turpināja darbu skolā, tomēr apziņa par neārstējamu slimību lika viņam biežāk kavēties pārdomās par nodzīvoto laiku, par darbu, par tuviniekiem: "Par mani sprieduši, ka es, it kā gribēdams pasauli tiesāt, tik stingri izsakot savas domas, esot arī par daudz nebēdīgs. Esmu tomēr mācījies dzīvotams un centies sevi audzināt un palikt labāks." [4]

Augustam Kažokam bija sapnis aizbraukt uz Itāliju. Tas būtu nācis par labu arī viņa veselībai, taču skolotāja alga bija niecīga. Viņš bija

Piemiņas zīme Augustam Kažokam pie Ropažu vidusskolas

izplānojis sešos gados vajadzīgo summu sakrāt, bet jau pēc 3 gadiem 30 gadu vecumā ropažnieki guldīja viņu Ropažu kapsētā.

Skolotāja A. Kažoka ieguldījums Ropažu sabiedrības dzīvē un izglītībā bijis ļoti nozīmīgs. A. Kažoka pedagogiskā darbība pozitīvi novērtēta arī viņa audzēkņu dienasgrāmatās un vēstulēs. Stingrs un prasīgs mācībās un uzvedības jautājumos, saprotošs, iejūtīgs un jautrs jokotājs – citkārt. Izglītots un dziļi inteligēnts – tāds skolotājs palicis audzēkņu un citu viņa laikabiedru atmiņās.

Par to, ka A. Kažoks novērtēts kā spilgta personība Ropažu skolu vēsturē, liecina piemiņas zīme pie Ropažu vidusskolas. No tā ik dienas ropažniekiem pretī raugās šī skolotāja dzīvesgudrais un vērīgais skatiens.

Iedēstīt prieku mācīties

Savā "Dienu grāmatā" Ropažos ceturtdien 1891. gada Jēkaba dienā, 25. jūlijā, Augusts Kažoks ieraksta šādus vārdus: "Ja ir kāda vara varenāka par vareno likteni, tad tā ir drošsirdība, kas likteni nes nesalauzta." [4]

Šajās rindās izpaužas skolotāja garīgais spēks, drosme un neatlaidība, gatavība stāties pretī visām grūtībām, ar kādām tā laika inteligēnces pārstāvjiem nācās saskarties it bieži.

Par Augusta Kažoka vērtību izpratni varam gūt priekšstatu, izlasot dzejoli

Kas ir apskaužams?

Par krietnu vīru tādu godāt varu,

Kas cenšas darīt daiļu savu garu,

Par visām lietām cienī brīvas domas.

Ropažos, 1892. gada 14. novembrī.

Prāta attīstīšana, brīvība domās un darbos – lūk ko augstu vērtēja rindu autors. Tā dzīvoja viņš pats un centās šādu dzīves uztveri ieaudzināt arī savos skolēnos.

Rakstā "Nelaiķis kā skolotājs un audzinātājs" Andrejs Kažoks raksturo Augusta Kažoka kā skolotāja un audzinātāja darbību: "Mana

māsa, kura bija pie viņa skolā, saka, ka nelaiķis pret skolniekiem bijis ļoti stingrs. Mīļojis kārtību. Pie ēdamā galda atkal jautrs – varējis jokot. Uzcītīgus skolniekus ļoti mīlējis. Nekad nepaguris izskaidrot, ja ticis jautāts – lai vai cik dažkārt ļoti noguris. Kādu reiz sacīja, ka būtu gan bijis patikami tikt augstskolā strādāt, bet vai tādām darbam vairāk vērtības, kas jau paaugušus cilvēkus māca? Viņā bija tāda pārliecība, ka katrs ko lieti der, ja tikai ar sirdi un prātu ķeras pie darba. Viņš nicināja tādus, kas visām varēm tikai gribēja tikt siltā vietā un godā. Viņam vajadzēja tikai skolēnu un veselības. Kādreiz viņš rakstīja: "Lūgšim no Dieva veselības un no ļaudīm miera." Viņš nevien mācot skolas mācības uz tām ļoti rūpīgi sagatavojās, bet veica aprakstīšanu katrai stundai atsevišķi, modināja skolēnos garu, tos pamudinādams un sagatavodams darbīgai dzīvei."

A. Kažoks centās izprast un raksturot izglītības, izglītošanas jēdzienu būtību. Piezīmēs "Dell' educazione" viņš raksta: "Kas ir izglītība? Ko tad mēs pie cilvēka lai darām glītu? Viņa drēbes? Locekļus glītus, tīrus? Tad būsīm lelli pagatavojuši. Ja audzināšanu pareizi gribam saprast, tad mums vārds "izglītot" jāsaprot dziļākā nozīmē. Izglītot – attīstīt spēkus – skatīšanās, klausīšanās, domāšana, spriešana. Labklāšana miesīga un garīga." [3]

Redzams, ka skolotājs pievērsis uzmanību ne tikai skolēnu zināšanu apguvei, bet arī dažādu prasmju un iemaņu attīstīšanai, uzsverot audzināšanas nozīmi.

Mācību procesā Augusts Kažoks lielu vērību veltījis skolēnu domāšanas veicināšanai, valodas attīstīšanai, rakstu kultūras veidošanai, prasmei izteikt savas domas un viedokli. Viņš mudinājis skolēnus vērtēt un analizēt ne vien apkārt notiekošo, bet arī pašiem savu rīcību, domas, uzskatus – tāpat mācījis pašvērtējuma pamatus. Par to liecina fakts, ka viņš skolēnus rosinājis rakstīt dienasgrāmatas. Skolēni savās dienasgrāmatās izklāstījuši no skolotāja gūtās atziņas:

"Tas darbs vien lieti der, ko dara ar sirdi un prātu.

Sekmes mācībā kā kalnā kāpšana.

Par mazākajiem vairāk jā rūpējas.

Cilvēkam vajag iet uz priekšu nešaubīdamies – kā pār laipu ejot.

Dzīves laime ceļas no tā, kā cilvēks skatās uz lietām." [2, 6]

Par to, ka cilvēka attīstības priekšnoteikums ir nepārtraukta fiziska un garīga darbība, ka panākumus var gūt tikai pacietīgā un ilgstošā darbā, vēsta šāda atziņa: "Zirgam tik tās ausas jeb labība dod spēku, iet labumā, ko viņš gluži smalki sagremojis. Tādēļ viņš mums jāstrādina pilnīgi, pamatīgi. Tas, ko mēs tagad strādājam, tūliņ augļus nenes – kā pie ābeles." [2]

Āraišu skolas skolnieces dienasgrāmatas fragments stāsta: "Skolotājs A. Kažoks iesauca dažas skolnieces un skolniekus savā istabā un mani arī. Nevarēju saprast kādēļ? Dāvāja man nošu grāmatu. Man bij liels prieks un es nemaz nedomāju, ka esmu tik tuvu skolotājam." [2, 9]

Būt "tuvu skolotājam" – tas nozīmē būt skolotāja mīļtam, novērtētam. Skolēnu dienasgrāmatas un vēstules norāda, ka viņi vēlējušies būt sava skolotāja tuvumā.

Vai skolotājs slinkus skolēnus arī mīlēja? Stāstīja, ka mīlējis, bet ar to starpību, ka tos nevar ar prieku mīlēt kā centīgos.

Savā pedagoģiskajā darbā A. Kažoks nozīmīgu vietu ierādījis latviešu tautas teikām, sakāmvārdiem. Latviešu folkloru A. Kažoks uzskatīja par avotu, kas palīdz veidot skolēnos izpratni par tādām tikumiskām vērtībām kā drosme, darba mīlestība, gudrība un godīgums.

Kāds skolnieks raksta: "Piektdienas vakarā skolotājs mūs paturēja līdz pl. 10 un sacīja, ka mēs vēl nemaz neprotot kārtības un arī strādāt. Skolnieku pulks izskatoties kā nevētīta labība, jo tur graudu nemaz neredzot. Skolotājs vēl minēja piemēru, kā vajagot mācīties, stāstīja "Ērglis un dūja". Skolotājs saka uz skolēniem – nu jūs manis nesaprotat. Ērglis vis nevarot ar to pietikt, ko dūja, bet viņam vajagot pacelties augstāk, bet dūja tikai pa zemi lidinājot un nekur netiekot uz priekšu. Tāpat ejot ar skolniekiem, daži caur grūtumiem sasniedzot augstu stāvokli. Skolotājs stāstīja, ka iekš cilvēka vajagot būt iekšīga spēka, kas to dzenot labu darīt. Arī ozols stāv visām vētrām pāri nemaz nekustēdams un, ja kādreiz gāžas, tad ar visām saknēm. Tāpat arī cilvēkam vajag turēties kā kokam. Sakāmvārds: Tam kokam, ko vējš nogāzis, bij vairāk zaru nekā sakņu." [2, 8]

Pēc ierakstiem redzam, ka skolotājs audzināšanas darbā izmantojis literārus varoņus, salīdzinot ērgļa un dūjas lidojumu ar cilvēka dzīves ceļu un mērķiem, koka spēku ar cilvēka neatlaidību.

Saskarsmē ar līdzcilvēkiem A. Kažoks bijis vienkāršs, satiecīgs un atsaucīgs. Jau būdami pieauguši, savu skolotāju ar cieņu un mīlestību atceras daudzi viņa bijušie audzēkņi. Ne tikai atceras, bet sūta savam skolotājam vēstules, kurās ar pateicību stāsta par galveno, ko savās skolas gaitās guvuši skolotāja personības ietekmē – drosmi, neatlaidību, prasmi sevi novērtēt, tiekšanos pēc jaunām zināšanām. Lūk, dažu vēstuļu fragmenti.

Kāds bijušais skolnieks no Limbažiem A. Kažokam raksta: "Dārgais August! Labprāt no Jums mācītos cīnīties. Labāka ceļa nezinu un arī labāka ceļa vadoņa nevajag, kāds Jūs man esiet. Vārdi "Mācies! Tikai vienu reizi esi jauns!" man atgādināja miesu pārvarēt un ar sevi pašu palikt ienaidā. Nav viss tik viegli, kā domāju, savā uzraudzībā un atlīdzībā mācīties." [2, 14]

Skolotājam veltītās rindas no Āraišu skolas: "Vēl jūtos Jums daudz parādā par šo mazo laiciņu, kurā es no Jums daudz mācījos. Par visām lietām vairāk man atmiņā Jūsu darbīgā enerģija, kas arī manī darījusi iespaidu dzīties uz priekšu, uz augšu." [2, 14]

Cildinošus un sirsnīgus vārdus lasām citā vēstulē no Ērgemes skolas: "Jūsu piemiņa Ērgemē tikmēr nezudīs, kamēr kāds no Jūsu krietniem skolniekiem dzīvos. Jūsu gars dzīvo un strādā pie dažiem Jūsu skolniekiem." [2]

Pats bērnībā zaudējis tēvu un dziļi izjutis tā atbalsta trūkumu, A. Kažoks atzina: "Lielākā daļa posta un nelaimes ceļas caur to, ka cilvēkiem, kamēr tie tiek par pieaugušiem, patstāvīgiem, trūkst vadoņa, trūkst audzinātāja." [3]

Piezīmēs audzināšanas jautājumos A. Kažoks uzsvēris vecāku lomu bērna audzināšanā: "Jau pēc ilgākas parunāšanās vien var pazīt – vai cilvēks pie mātes audzis, jeb vai viņš no siltā mātes klēpja izrauts un vēl mazs iemests aukstajā pasaulē." [3]

Lai apspriestu jautājumus par audzināšanu, skolotājs bieži vērsās

pie bērnu vecākiem gan individuālās sarunās, gan klases sarīkojumos, gan ar priekšlasījumiem pagasta rīkotos pasākumos.

A. Kažoks uzskatīja, ka ne vien skolotājiem, bet arī vecākiem jābūt labiem bērnu pazinējiem, psihologiem, tiem jābūt pacietīgiem, laipniem, gudriem. Tikai tad varēs pilnībā attīstīt bērnu spējas, veidot raksturā tikumiskas īpašības. Par to liecina A. Kažoka teiktās runas, priekšlasījumi par dziedātmācīšanu, atmiņas spēcīnāšanu, audzināšanas aplamību novēršanu. A. Kažoks atzīmēja, ka tieši bērnība ir visnozīmīgākais posms personības veidošanās procesā.

Kādam referātam dots zīmīgs nosaukums "Pavasaris ir sējas laiks un jaunība – svarīgs darba laiks."

A. Kažoka apcerējumā par bērnu audzināšanu lasām nozīmīgas rindas: "Nelikt par daudz grāmatas lasīt, neapgrūtināt atmiņu, bet labāk censties glītot = attīstīt saprašanu. Censties nevis tik mācīt, bet iedēstīt prieku mācīties.

Neiestāstīt bērniem, ka mēs jau visu zinām, bet ka vēl viss liels okeāns neizpētīts, kura krastmalā mēs stāvam un katrs varam zināšanu robežas paplašināt." [3]

Redzams, ka jau tolaik skolotājs A. Kažoks aicinājis lasīt nevis daudz, bet ar izpratni, attīstot domāšanu, ieaudzinot zinātkāri. "Iedēstīt prieku mācīties" sasauca ar mūsdienu pedagoģu mācību motivācijas veidošanas teorijām.

A. Kažoka vārdi "Iedēstīt prieku mācīties" liecina par skolotāja zināšanām bērnu psiholoģijā. Viņš rosinājis mācīt tā, lai bērnam būtu interesanti apgūt vielu, lai skolēns to darītu ar prieku un izpratni. Īsā laikā A. Kažoks iemantoja ne tikai savu skolēnu, bet arī viņu vecāku cieņu un mīlestību.

Augusts Kažoks norādīja uz audzināšanas aplamībām, kā arī uzsvēra vecāku parauga nozīmi audzināšanā: "Daudz vecāku dod bērniem sliktu priekšzīmi caur saviem neapdomātiem vārdiem un darbiem. Viņi neapdomā, ka dažs labs vārdiņš krīt kā sēkla auglīgā tīrumā un vēlākos laikos nes augļus." [3]

Novērojis kā jau mazotnē vecāki aplāpē un apspiež bērna dabisko aktivitāti un tieksmi darboties, skolotājs norāda: "Darbība ir dzīviem radījumiem iedzimusi. Lai skatāmies uz sivēniem un sunīšiem: kad viņi pāēduši, tie spēlējas. Zinām, ka arī bērni ir uz darbošanos – rokas un kājas kustina, staigā, ķer, ņem ko vien varēdami sasniegt. Še redzam, ka daba pati viņus skubina uz darbību, uz strādāšanu, uz uzcītību. Un, ja mēs redzam kur citādi veselu, bet kūtru un slinku cilvēku, tad tas caur audzināšanu ir padarīts par tādu. Kad bērns gribēja kliegt, tam sasēja un satina rokas un kājas, vēlāk lielāku piesēja pie gultas stakles vai ieslēdza vienu pašu kambarī, kad vecāki gāja darbos." [3]

A. Kažoks atzīmēja, ka jau agrā bērnībā jāstādās ieradīnāt bērnu vienmēr vainu meklēt citos. Jāmāca bērnam vērtēt savu rīcību, redzēt un atzīt savas kļūdas.

Svarīgu vietu skolotājs ierādīja darba audzināšanai, mudinādams vecākus izraudzīties bērnam patīkamus darbošanās veidus: "Ieteicams, ka bērni paši sev taisa spēles lietiņas. Pieaugušie to tiem lai laipni ierāda. Ar to liels tikums – pašdarbība, un kur tad vēl pašam darītājam neaprstāms prieks. Tāds bērns liels izaudzis nežņaudzīs vis vaimanādams rokas, kad vaģiem ass pārlūzusi vai ragavām ilkss izskrien." [3]

Ieraksts "Dienu grāmatā" 1892. gada 14. janvārī stāsta: "Parunājām par bērnu audzināšanu. Jāieaudzē cenšanās, dedzība, pūliņš. Dzīšanās pēc kā daiļa un augsta. Lai tie dzīvo raibu, grūtu mūžu: būs vairāk dzīvojuši, vairāk baudījuši. Kodols: ierīko savu dzīvi un darbu tā, ka tie par labu nāk cilvēcei, vispārīgam, kopīgam labumam." [4, 21]

Ieraksta saturs norāda uz skolotāja audzināšanas mērķiem – ieaudzināt skolēnos īpašības, kas ļautu dzīvī sasniegt vairāk, redzēt tālāk, domāt asāk un tālredzīgāk – ne tikai par savu, bet arī par visas sabiedrības nākotni un labklājību.

A. Kažoka pedagoģiskās darbības pamatā atzīmējami, viņaprāt, svarīgākie mācību un audzināšanas uzdevumi: intereses izraisīšana, uzmanības vingrināšana, domāšanas attīstīšana, novērošanas spēju pilnveidošana, pacietības un neatlaidības ieaudzināšana, darba vērtības

izpratnes veidošana, mūzikas uztveres attīstīšana un izkopšana. Par svarīgām A. Kažoks uzskatīja arī prasmi pārvarēt grūtības un brīvi, loģiski izteikt savas domas.

Latvijas inteligences demokrātisko ideju pamatā bija atziņa, ka ceļš uz brīvību iegūstams tikai caur izglītību. Tādēļ A. Kažoks mudināja uz mācīšanos ne tikai savus skolēnus, bet arī pats nebrīdi nepārtrauca pašizglītību.

Vēlēdamies papildināt savas zināšanas pedagoģijas jautājumos, skolotāji 19. gadsimta beigās rīkoja pedagoģiskos vakarus, sanāksmes. A. Kažoks bija aktīvs to apmeklētājs un līdzdalībnieks. Viņš uzstājās sanāksmēs ar runām, priekšlasījumiem par valodu apguves nozīmi, mūziku un citiem ar izglītību un kultūru saistītiem jautājumiem.

Būdam arī mūziķis, A. Kažoks lielu vērību veltīja kora dziedāšanai. 1886. gadā viņš nolasīja plašāku referātu "Par dziedāšanu", kurā lasāmas šādas rindas:

Mūzika ir dvēseles valoda.

Tautasdziesmas ir vismūžīgākā mūzika.

Ir vērts ielūkoties A. Kažoka atstātajā pedagoģiskajā mantojumā, izvērtēt un paņemt vērtīgāko no tā, lai izmantotu savā pedagoģiskajā darbā.

Ropažu draudzes skola

Doku Atis (1861–1903)

Kas silda tā? – es rudens vējam prasū.

Vai raudāja aiz mana loga kāds vai smējās?

Vai saules straume logā lējās?

Ak nē! Tik Tavu grāmatu es lasu.

[J. Sudrabkalna veltījums Doku Atim]

Doku Atis latviešu sabiedrībai vairāk pazīstams kā literāts – rakstnieks, dzejnieks, tulkotājs. Par viņu kā skolotāju materiālu saglabājies maz. Viņa pedagoģiskā darbība nav analizēta.

Vairāk nekā 10 gadus Doku Atis darbojies arī izglītības laukā, strādādam par palīgskolotāju Dzelzavas pagasta skolā un Ropažu draudzes skolā. Doku Atim nebija vajadzīgā skolotāja cenza, tāpēc viņš varēja ieņemt tikai palīgskolotāja vietu, tomēr, būdams cilvēks, kuram piemita daudz pozitīvu personības īpašību, viņš arī izglītības jomā darbojās ar panākumiem. Šādu secinājumu ļauj izdarīt A. Gobas Doku Ata Kopoto rakstu 1. un 2.sējumā apkopotie materiāli – skolēnu atmiņu stāstījumi [10; 11], vēstules Augustam Kažokam un ģimenei [1], kurās Doku Atis apraksta savas skolotāja gaitas.

Viņš bijis skolotājs, kurš pratis vajadzīgajā brīdī celt bērna pašapziņu, meklēt veidus, paņēmienus, metodes, kā labāk un gudrāk iemācīt. Cilvēks, kurš pašizglītības ceļā arvien centies papildināt zināšanas.

Doku Atis devis savu neatkārtojamu ieguldījumu latviešu literatūras attīstībā. Viņa literāro darbību analizējis A. Grigulis, atzīdam rakstnieku par vienu no latviešu literatūras pamatlicējiem. A. Grigulis min Doku Ati līdzās vairākiem citiem pazīstamiem literātiem, Doku Ata laikabiedriem – brāļiem Kaudzītēm, Apsīšu Jēkabam, Augustam Deglavam u. c.

Plaši Doku Ata literāro darbu mantojumu apskatījis un analizējis J. Kadilis "Latviešu literatūras vēstures" 3. daļā. [13]

Doku Ata kā literāta personību visspilgtāk raksturo viņa īpatnējais, nesamākslotais humors, kas caurvij visus autora darbus. A. Saulietis Doku Ata humoru raksturo šādiem vārdiem: "Šis humors nav pie mums pār robežu ieceļojis viesis, viņš ir mūsu pašu, viņš ir latvisks." [9, 195]

Darbodamies rakstniecībā, Doku Atis izkopa sevī asas novērošanas spējas, vienlaikus novērtēdams sabiedrības dzīves norises, cilvēku raksturu gaišās un ēnas puses. Šī novērošanas spēja un prasme izvērtēt, kā arī dzirkstoša humora pilnais gars Doku Atim nenoliedzami noderēja, strādājot skolotāja darbu.

Dzīves un darba gaitas

Doku Atis dzimis 1861. gada 16. janvārī Dzelzavas pagastā Mucenieku mājās. Ģimenē bijuši 10 bērni. Ziņu par Doku Ati nav daudz. Tādēļ, lai iegūtu pilnīgāku priekšstatu par viņa personību, der pieminēt arī dažus gadījumus no viņa bērnības.

"Un tad vectēvs saslima," stāsta Ata māsa Liēna. "Te vienā rītā mūsu pašu tētiņš mūs visus iesauc istabā: vecais tētis mirstot. Sanācām visi, arī no kaimiņiem daži bij atnākuši. Stāvam mierīgi un klusi. Mums visiem vectētiņa tik ļoti žēl. Brālītis Atiņš stāv uz krēsla pie loga. Un, kad tētiņš bij vectēvam aizspiedis acis un kad nomirēju nolika uz galda, lai nomazgātu, tad brālītis, brītiņu noskatījies, teica: "Beigts kā auns." [10, 10]

Šādā sāpīgā brīdī mazā zēna nejaušā piezīme lika arī noskumušajiem pasmaidīt ... cauri asarām. Šo gadījumu atcerējies arī pats rakstnieks, kā to redzam no kādas rokkrakstā palikušas vietas atmiņu tēlojumos "Mans dzīves rīts": "Beigts kā auns!" – es nosaku skumjā balsī, un – viesi un viešņas sāk smieties un tad cits par citu atkārtot manu teikumu. Jā, bet ciemiņi nebij vis gudri ļaudis, viņi nezināja vis, kādēļ es tā sacīju. Es gan zināju : mans tēvs uz šitā galda nokāva aunu, un, kad auns bij beigts, tad tas, ai, tāds liels, garš bij un slābs, tāds pats slābs, kā tagad vectēvs." [10, 10]

Šis agrās atmiņas, kur mazais Atis tā klusībā bija novērojis divas parādības un tās salīdzinājis, un tad skumjā brīdī citiem smieklus izvilinājis, varētu būt zīmīgas visam viņa mūžam, skolotāja un rakstnieka darbam, kur nekad netrūka smalku novērojumu, atjautības un smieklu.

Aplūkojot Doku Ata bērnības laiku, var secināt, ka zēns bijis zinātkārs, bagātu iztēli, vērīgs, interesantu valodu. Bērna gados viņš varējis iedomāties un sev garā iztēloties neticamas lietas. Viss viņam šķitis dzīvības un gudrības, un lieliskuma pilns: suņi runājuši, aitas runājušas, stīpu drāžamais beņķis šķitis klibs vecis ar lielu muti un bez zobiem.

Grāmatu lasīšanu Doku Atim iemācīja māte, bet 12 gadu vecumā viņš sāka apmeklēt Dzelzavas pagastskolu. Ar skolas mācībām gājis labi. Galva viņam bijusi vērīga, prāts apķērīgs. Trīs čaklākie pagastskolas skolēni uz muižkunga rēķina drīkstēja apmeklēt draudzes skolu. Laimīgo vidū iekļuva arī Doku Atis, un 1874. gadā viņš kļuva par Cesvaines draudzes skolas skolēnu.

Skolā viņš bijis visu skolēnu mīlulis. To viņš iemantojis ar savu visai piemīlīgo un oriģināli jocīgo uzvešanos. Doku Ata ierašanās it kā visu šīs skolas dzīvi reformējusi, ieviesies vairāk biedriska gara, sirsnīgas saprašanās.

1877. gadā Doku Atis pabeidza draudzes skolu. Mājas neienesa tik daudz, lai jauneklis varētu skoloties tālāk – pilsētas skolās. Tā Atis palika mājās, saimniekoja un nodarbojās ar zemkopību. Draudzes skola un grāmatas jau bija "samaitājušas" zemnieka dēla parasto dabu, un jaunekli aizvien vairāk pieņēmas vēlēšanās tikt prom plašākā pasaulē.

1878. gadā Doku Atis dabūja palīgskolotāja vietu Dzelzavas pagastā. Kā savu skolotāju Dzelzavas skolā Doku Ati atceras Grašu Karlīna, vēlākā Zuitiņa kundze. Viņai bijis 11 gadu, skolotājam laikam kādi 17 vai 18. Doku Atis viņai palicis atmiņā kā jautras dabas jauneklis, runā izveicīgs un attapīgs, mīlējis jokus un labprāt arī pats izdevīgā reizē stāstījis un taisījis jokus. Īpaši meitenēm skolniecēm šāds jauns un "jocīgs" skolotājs ļoti patīcis. Karlīna jau tolaik viņā iemīlējusies.

Dzelzavas skolā Doku Atis mācīja gandrīz visus obligātos mācību priekšmetus. Principāla Eiņa iesniegtā pārskatā minēts, ka Doku Atis "mācot katēchismu, Bībeles stāstus, lasīšanu, rēķināšanu, ortogrāfiju un korāļu dziedāšanu".

Skolēnu skaits bijis liels – pāri par simtu, tā ka diviem skolotājiem tiku tikām pietika darba. Nav šaubu, ka lielāko daļu no tā veica tieši palīgs. Ārpus skolotāja darba Doku Atis savā istabiņā lasīja, mācījās tālāk, sajuzdams robus savā izglītībā, rakstīja – sākumā tulkoja, vēlāk ķērās pie patstāvīgiem darbiem. Lauku skolotājam tajā laikā bija jāpilda vēl daudzi citi pienākumi. Tā viņam šad un tad bija jāapstāv kāds nelaiķis, jāpiedalās kāzās, bērēs un citos godos.

1887. gada pavasarī, pēc deviņiem darba gadiem, Doku Atis pameta skolotāja vietu. Doku Ata aiziešanu no skolas pamudināja pārkrievošanas sistēma.

Kad palīgskolotāja vieta Dzelzavā bija jāatstāj, Doku Atis jo sparīgāk sāka darboties sabiedriskajā dzīvē un rakstniecībā. Visvairāk viņam jāpateicas, ka jau 1887. gadā Dzelzavā nodibinājās krietna bibliotēka.

Ar lielu sparību viņš ķērās pie atturības biedrības dibināšanas. Viņš sarakstījās ar cittautu atturības biedrību darbiniekiem, ievāca ziņas, iepazīnās ar statūtiem, ar biedrību darbības veidiem. Tā 1891. gadā Dzelzavā tika nodibināta atturības biedrība "Liesma". Ar savu atturības kustību veicinošo darbību Doku Atis Dzelzavā ieguva ne vienu vien ienaidnieku. Viņam nu bija jāstrādā Muceniekos, tēva saimniecībā, jānodarbojas ar zemkopību. Kā viņš juties kā zemkopis, to Doku Atis aprakstījis kādā vēstulē A. Kažokam: "Pie zemkopjiem, kā citi teic, arī es piederot, par to gan ļoti šaubos ar visām savām sarepējušām rokām." [10, 58]

Ap 1882. gadu Doku Atis saraksta pirmo stāstu "Iz nāburgu dzīves". Turpmāk seko darbi "Divas Jāņudienas", "Biedrības svētki", "Paugurieši un citi. 1890. gadā Doku Atis saraksta trīs pasakas: "Ancītis – lielu pasaku meistars", "Par Adatu un Īlenu", "Par gulbju ķēniņu". T. Zeiferts šīs pasakas raksturo vēstulē Doku Atim: "Savas skaidrās un

vienkāršās valodas un tēlojuma dēļ tās ir teicamas. Tās būtu jāliek bērnu lasāmās grāmatās." [11, 68]

Doku Atis atzinies, ka pasakas rakstīt nekad nav bijis viņa sirdslieta. Skolotāju materiālie apstākļi bija tik trūcīgi, ka garām nedrīkstēja laist nevienu iespēju kaut cik nopelnīt. Tā arī Doku Ati uz pasaku rakstīšanu pamudinājis arī kāds kolēģis – "lai kādreiz izlaižot klajā kaut ko priekš bērniem, caur to tikšot pie peļņas". [10, 68]

Neilgu laiku (1892–1893) Doku Atis strādāja Ropažu draudzes skolā. Skolēnu skaits nebija liels, tādēļ darbs Ropažu skolā nebija grūts. Doku Atim atlika laiks nodoties arī literārajai darbībai.

1893. gadā Doku Atis sāka pārdomāt par citu darba lauku – par skolotāju strādāt viņš vairs nevēlējās.

Ropažu mācītājs viņu rekomendēja Inčukalna muižas īpašniekam Volfam. 1893. gada maijā Doku Atis pārcēlās uz Inčukalnu un sāka strādāt par rakstvedi Inčukalna muižā. Inčukalnā viņš nodzīvoja 10 gadus. Doku Ata veselības stāvoklis aizvien pasliktinājās. 1903. gada nogalē Doku Atis ar ģimeni aizbrauca uz Dzelzavu. Tur, savās dzimtajās mājās, 1903. gada 14. novembrī Doku Atis mirst.

Doku Ata devums latviešu tautai – vairāk nekā 10 gadu ilgais darbs izglītības laukā, no tiem gandrīz 2 gadi arī Ropažu draudzes skolā, ir vērtīgs un nenoliedzams.

A. Saulietis 1922. gada 15. septembrī veltījumā Doku Atim raksta:

*"Te, radošas rokas vadīta kalta,
Nu dzīvība runā no akmeņa salta:
Tu dzīvi kā senāk pētoši vēro,
Un klusi Tu smaidi, un klusi Tu sēro.
Tev savas tautas ir zināmas vainas
Un viņas gods un saulainas ainas:
Tu bagātu sirdi visu to tēlo
Un smaidīdams sodi un noskumdams žēlo.*

*Tu sirdi sauc – un klausīt tai tīkas –
Kur nevalda lietas zemas un sīkas:
Kā saulītei pretī ar Tevi iet varam
Un ticēt cēlam un labam garam.” [8]*

Dzejolis, veltīts Doku Atim dienā, kad iesvētīts pieminekļis uz viņa kapa Dzelzavas kapukalnā, apliecina rakstnieka, skolotāja, dzejnieka gara lielumu, prāta asumu, sirds un dvēseles gaišumu un labestību.

Palīgskolotājs Ropažu draudzes skolā

1892. gadā Doku Atis saņēma Augusta Kažoka uzaicinājumu strādāt par palīgskolotāju Ropažu draudzes skolā.

Deviņus gadus nostrādājis par palīgskolotāju Dzelzavā, Doku Atis jau bija guvis zināmu pedagoģiskā darba pieredzi. Dzelzavā gūtās atziņas Doku Atis nekavējās izmantot savās turpmākajās darba gaitās Ropažos.

Ropažos Doku Atis sāka strādāt 14. janvārī. Alga maza, taču arī darba nebija daudz. Doku Ata alga bija 60 rubļi gadā un brīvs uzturs. Skolā tikai ap 30 skolēnu, un tie paši, kā Doku Atis kādā vēstulē priecājas, esot lāga bērni, izņemot dažus, kas negribot paši mācīties un arī citus traucējot. Mācīšanās stundas Ropažos esot tik klusas, it kā klase būtu pavisam tukša, un skolotājam pa to laiku nemaz neesot jāsēd klāt, kā tas esot Dzelzavā bijis.

Skolā Doku Atis strādā aizrautīgi un drīz iemanto skolēnu uzticību un mīlestību.

Kā lasām skolēnu atmiņās, Doku Atim piemītis pievilcīgs humors, jautrs un optimistisks gars – īpašības, kuras skolēni skolotājā augstu novērtē arī mūsdienās.

Doku Atis bijis labs dziedātājs, jau pirmajā gadā sācis mācīt vairākbalsīgu dziedāšanu. Sākumā tikai saviem skolēniem, vēlāk arī pieaugušajiem. No visiem priekšmetiem, kurus mācījis, dziedāšanai

Doku Atis pievērsis vislielāko uzmanību. Ja skolēns nepratis pareizi nodziedāt iemācāmo dziesmu, tad tam vajadzējis iet pie ērgelītēm un mācīties atsevišķi.

Lai celtu skolēnu pašapziņu, viņš dažreiz tīri negaidot vienu otru uzslavējis, kaut gan uzslavas tas nebija pelnījis. Kas par to smējušies, tos aprājis.

Likt skolēniem apzināties savu vērtību, ļaut noticēt savām spējām – nenoliedzams Doku Ata kā skolotāja profesionalitātes rādītājs.

Doku Atis uzskatījis, ka bērnam jau pirms skolas jāierāda lasīšanas pamati. Redzēdams, cik nesagatavoti skolēni uzsāk skolas gaitas, Doku Atis uzrakstījis apcerējumu "Kā jāapietas ar bērniem, kas mācāmi lasīšanā". Šis vecākiem domātais apcerējums dod derīgus padomus, kā arī norāda uz galvenajām kļūdām vecāku darbā, mācot bērnus lasīt: "Bērna pirmā, visnoderīgākā grāmata, kas tam jādod rokās, ir ābece. Tādēļ daži dara aplami, dodami bērniem ābece vietā bībeles stāstu grāmatu, kuru saturs bērniem nav saprotams. ...Nekad nebūs sodīt bērnu ar žagariem lasīšanas dēļ. Ja bērnam pašam nav lustes pie grāmatas, tad arī žagari tās neiedos, bet gan atņems, ja tam agrāk pie tā luste būs bijusi. Un otrs ienaidnieks, kas iznīcina bērnam visu gribu pie grāmatas drīzā laikā, ir tas, ka liek lasīt par daudz uz reizes. Kur bērns atrod grūtumu, no tā viņš sargās. Tādēļ nebūs nekad bērna piespiest ar žagariem pie lasīšanas un nekad nelikt par daudz lasīt." [11, 547]

Doku Atis apcerējumā minējis arī metodi, kā pareizāk un vieglāk bērni apmācāmi lasīšanā. Par skolotāja Doku Ata pedagogisko pieredzi liecina iepriekš minētie novērojumi par galvenajām kļūdām bērnu lasītmācīšanā.

Kā zināms, viens no tā laika sabiedrības lielākajiem un izplatītākajiem trūkumiem bija zems izglītības līmenis un dzeršanas netikums. Doku Atis to ne tikai ievēroja, atspoguļoja savos literārajos darbos, bet vienlaikus sniedza arī savu personisko vērtējumu par šīm parādībām, kā arī praktiski centās kaut ko vērst par labu, mainīt sabiedrības attieksmi un dzīvesveidu.

Redzēdams dzeršanas nodarīto postu zemnieku vidū, Doku Atis par atturības jautājumu uzstājās ar īsti kodolīgiem priekšlasījumiem. Apcerējumā "Trīskārtīgs brīnumu radītājs mūsu dzīvē" Doku Atis raksta: "Vispirms apskatīsim alkoholu kā apmierinātāju līdzekli. Bet kādā vīzē tad alkohols strādā kā skumju, rūpju un sāpju aplusinātājs? Viņš apdullina cilvēka smadzenes, tā ka cilvēks vairs nesajūt, ko viņš patiesībā cieš, tik ilgi, kamēr smadzenes no sava apdulluma nav atkal veselas, jeb, ar citiem vārdiem: kamēr reibums nav izspirdzis. Te mēs mācāmies to atzīt, ka alkohols nenokauj vis mūsu raizes, rūpes un sajūtas, bet ka viņš satriec mūs pašus tā, ka paliekam bez spēka, bez jaudas šīs savas sāpes sajūst." [11, 580]

Skolotāja darbs nekavēja Doku Ati turpināt darboties rakstniecībā. Taisni otrādi: Ropažu laiks skaitāms pie auglīgākajiem. Te viņš sarakstīja bērnības atmiņu tēlojumu "Mans dzīves rīts". Tēlojumā Doku Atis kavējas savā bērnībā. Mēs redzam, ka rakstnieka skats ir bijis tik ass, ka ievērojis tieši raksturīgāko, un to savukārt tik labi pratis attēlot bagātā un saistošā valodā, ka mēs dzīvojam notikumiem līdzī. Stāstu arī šodien lasa mūsu skolās. Ropažos Doku Atis sarakstīja arī dzeju ciklu "Ropalnieku dzejas jeb Drupaliņas iz manas Ropažu dzīves". "Ropalnieku dzejas" ir satīriski humoristiski dzejoliši, kuri saistās ar konkrētiem gadījumiem Doku Ata Ropažu dzīvē – ar savu klasi, skolu, skolēniem, to vecākiem, ropažnieku sadzīvi, dievkalpojumiem baznīcā. Par ropažnieku dzeršanas netikumumu un nesteigšanos sūtīt bērnus skolā zobgalīgais Doku Atis raksta dzejoli

Juglas bērni

Jugla, kas ir tavi bērni?

Teic, kad dzejnieks tevīm jautā!

Jugla saka žāvādama:

Tie ir – ropalnieku tauta.

Kur ir, Jugla, tavi bērni,

Un ko viņi tagad dara?

— Krogū dzer uz rēkinuma,

Gaida jauna pavasara.

Atkalredzēšanās priekus

Baudišu, un vaigs man smaidis,

Pulkiem sanāks mani bērni,

Tiklīdz atkal plostus laidīs. [11, 59]

Ciklā ir atainota arī Ropažu draudzes skola:

9. Ropažu draudzes skola.

1. Ties sinta gadu aka
Star jūglas rekratlē
Un peema' evi-būliņi
Anaut, viņas paņarnē.

2. Un pasa' juntu gālā
Trens skurstonš epibi' atav,
Un sekā', veensi' tēpai
Tēl durvis liktas nar.

3. Kad arā' veji' gauds,
Un drums n' mežs un lauks,
Cik tikams tad pēt' onajot,
Cik pemi' lips un jauts!

4. Ties sauram seņam sedot,
Kad' reto' tas baidjums,
Kad' arā' veji' plōsas,
Kad' mežs un lauks' tats drums.

5. Un kam' ei' laime' leu'is,
Lis' rakdais' baidjums? —
Ties gods' mums skolme'itāsem,
Mums ja, mums abem, mums.

17. I. 92.

Dzejoli Doku Atis aprakstīja skolotāju smagos sadzīves apstākļus – bēniņu telpu bez durvīm, kurā vējainā laikā "svilpo caurvējš". Lai gan nebija viegli, Doku Atis arī grūtības apcer zobgalīgi un ar humoru: "Pie caurām sienām sēdēt, kāds rets tas baudījums." Nav brīnums, ka 19. gs. skolotāji Ropažu draudzes skolā "uzkavējās" samērā neilgu laika sprīdi.

Analizējot Doku Ata literāros darbus, jādomā, ka Ropažos vēl nebija pienācis laiks, kad sabiedrība piedzīvo lielu cenšanos pēc kultūras un izglītības. Tauta vēl dzīvoja dziļā trūkumā, kas arī bija par iemeslu tam, ka uzplauka tādas negatīvas parādības kā alkoholisms, vienaldzīga attieksme pret izglītošanos.

Izanalizējot tos nedaudzos materiālus, kas saglabājušies par Doku Ata pedagoģisko darbību, varam secināt skolotāja audzināšanas un mācīšanas darba galvenos virzienus, kādus viņš centies realizēt savā pedagoga darbā:

1. Pašvērtējuma veicināšana skolēnos.
2. Mūzikas uztveres attīstīšana un izkopšana.
3. Apzinātas lasītprasmes apguves veicināšana.
4. Domāšanas attīstīšana.
5. Iztēles un fantāzijas rosināšana.
6. Neatlaidības un drosmes ieaudzināšana.
7. Sadarbība ar skolēnu vecākiem.

Pārkrievošana turpinājās. Tam sakars ar Doku Ata otrreizējo aiziešanu no skolotāja darba. 1893. gada sākumā Ropažu skolu apmeklēja inspektors. Ar Augusta Kažoka darbu viņš "diezgan labi apmierināts", jo tas prot apmierinoši krievu valodu un esot arī skolēniem kaut cik iemācījis. Turpretī Doku Atis – krievu valodā, protams, pavājš, pie tam ar svešiem kungiem tāds pakautrīgs. Inspektors Kažokam teicis, ka no palīga gan laikam maz labuma esot, vienīgi tikai nu tas, ka lēts – par mazu algu ejot. Pavēlējis dažas jaunas mācību grāmatas ieviest un piekārt ķeizara bildes pie sienas. [4]

Lai gan Doku Atis vēstulēs savai ģimenei rakstīja, ka ropožnieki

par viņu kā skolotāju atsaucoties ļoti labi, arī mācītājs viņu ievērojis kā uzcītīgu cilvēku, tomēr rūgtums par inspektora vārdiem sirdī palika.

Par skolotāju strādāt viņš ilgāk vairs nevēlējās. Drīz Doku Atis no Ropažiem pārcēlās uz Inčukalnu.

Ropažu sabiedrība novērtējusi Doku Ata devumu izglītības attīstībā savā pagastā – arī Doku Atis no piemiņas akmens blakus A. Kažokam ik dienas noraugās ropožnieku dzīves notikumos.

Piemiņas zīmes Doku Atim un Otomāram Oškalnam – 1986. g.
Priekšplānā autore – tēlniece Gaida Grundberga

Divu skolotāju draudzība

Doku Atis un Augusts Kažoks bija novadnieki un draugi. Abi dzimuši Dzelzavā. Viņu dzimtās mājas atradās tikai pāris kilometru attālumā viena no otras. Abiem novadniekiem bija daudz kopīgu gaitu. Kopā viņi izstaigāja Vidzemi un Kurzemi. Abi rosīgi piedalījās pagasta sabiedriskajā dzīvē – spēlēja teātri, sakārtoja bibliotēku, krāja tautasdziesmas, tautas melodijas un citus sava novada folkloras materiālus, kurus iesūtīja F. Brīvzemniekam un Jurjānu Andrejam. Filologam J. Kauliņam viņi deva bagātu materiālu par savas dzimtās Dzelzavas izloksni.

Doku Atis vienmēr atzinis, ka Augusts Kažoks esot atstājis vislielāko ietekmi uz viņa garu. Arī savos pedagoģiskajos uzskatos Doku Atis ietekmējies no drauga, jo Augusts Kažoks taču daudz ilgāk un pamatīgāk skolojies, viņam liela skolotāja darba pieredze.

Doku Atis un A. Kažoks vēstulēs apmainījās skolotāju darba pieredzē. Doku Atis vēstulē A. Kažokam apraksta lasīšanas stundu: "Katru reizi prasu: kas ir uzdots no lasīšanas priekš šās stundas? Jo esmu pienācis, ka daži vēl nemaz nezina uzdotā gabala. Arvien tiek lasināti pa beņķiem pēc kārtas, bet turu par gauži derīgu ieprasīt šim un tam no vidus, caur to vairāk uzmana. Viegla, īsas pasaciņas lieku no galvas stāstīt. Kas bērniem pagrūti saprast, to izskaidroju, turklāt jautādams. Par pusstundu vajag viņiem būt priekšā izlasījušiem, otra pusstunda jāizmanto priekš uzdošanas uz nākamo reizi. Papriekš lasu pats pa mazam gabaliņam priekšā. Izlasījis pajautāju, ja kur vajadzīgs – izskaidroju. Ja vēl atliek laika, tad lasa tie, kas sliktāki prot. Kas nav uzdotā gabala iemācījušies lasīt, tiem jāiet pa pusdienas brīvlaiku kaktā, manā istabā, tiek pielikts viens, kas labāk lasa, par uzmanītāju. Tagad esmu skolniekus ieradinājis pēc rokas pacelšanas piecelties un pēc nolaišanas apsēsties. Šī ir gauži derīga lieta: bērni daudz uzmanīgāki. Protams, Tev jāpateicas. Vai atmini, kad man to stāstīji?" [11, 255]

Stundas apraksts liecina par skolotāja pirmajiem mēģinājumiem

ieviest kādu sistēmu un metodiku bērnu lasītmācīšanā. Liela uzmanība tiek pievērsta lasīšanas vingrinājumiem, atstāstīšanai. Tiek domāts par skolēnu uzmanības koncentrēšanu lasīšanas laikā, par teksta izpratni.

Doku Atis nepārtrauca pašizglītošanos. Viņš aktīvi piedalījās skolotāju konferencēs, vadīja atklātās stundas, analizēja savu un citu skolotāju darbību.

Doku Atis vēstulē Augustam Kažokam (1885. gada 17. oktobrī) apraksta skolotāju konferences norisi: "Decembra 2. otrdienā būs konference Grašu skolā pie Celmiņa. Jāierodas pulksten 9. Pirmā stunda Bībeles stāstos (stāsts par "Žēlīgo samarieti") jādod man, tās citas stundas dos pats skolotājs Celmiņa kungs. Mana metode Bībeles stāstos ir šāda: papriekš stāstu skolniekiem priekšā pa mazam gabaliņam un tad lieku vairāk skolniekiem (citam pēc cita) atstāstīt. Kad tā viss stāsts cauri ņemts, tad lieku atkal no iesākuma un eju cauri jautādams un plašāki izskaidrodams." [11, 307]

Doku Ata vēstules ļauj secināt, ka 19. gs. notikušajās skolotāju konferencēs skolotāji pulcējušies kopā, lai apspriestu mācīšanas metodes, demonstrējuši savu pieredzi atklātās stundās, pēc tam notikušas diskusijas. Tā Doku Atis turpina rakstīt par skolotāju konferenci Grašu skolā: "Konferenci vadīja Dauguļa kungs, jo mācītāja nebija. Bija arī cand. theol. Steiks. Tik divu skolotāju trūka. Tu nu, mīlais, esi no pat mazotnes audzināts un audzis, mēģināts un mēģinājies par skolotāju, tādēļ Tev mans sirds nemiers, ko cietu priekš stundas iesākšanas, nebūs tik patiesīgi apjaustams. Tiešām biju gluži nomāks. Bet skolnieku priekšā es stāvēju kā varonis. Mazo cilvēciņu modrā vēriba man deva aizmirst visu citu, – viss piederēja viņiem. Tādēļ arī panākums bija tāds, kāda vēlējos. Otru stundu (rēķināšanā) deva pats mājas tēvs Celmiņa kungs. Pēdīgi kādu ½ stundas dziedāja trīsbalsīgas dziesmiņas. Te nu tik redzējām panākumus, bet jāredz bij pati darbošanās, caur ko pie panākumiem tiek, tādēļ par to arī nekā nevarēja spriest. Pēc pusdienas gājām pārspriest. Daugulis uzaicināja vienu pēc otra teikt savus piezīmējumus. Par manu stundu Ežiņa

kungam bija visvairāk ko piezīmēt:

1. Es esot runājis nepilnos teikumos.

2. Es esot dažas atbildes pakaļrunājis." [11, 319]

Doku Atis atzinis, ka tā dažkārt darot, bet šai lietā Kraukļu skolotājs Gubeņa kungs viņu attaisnojis. Tas skolēniem drīzāk par labu varot būt, nekā par sliktu, jo skolotājs atbildes caur savu atkārtojumu taču nesabojājis.

Būdams vairāk pieredzējis pedagogs, A. Kažoks nekad neliedza draugam padomu vai paskaidrojumus skolotāja darba jautājumos. Viņš iepazīstināja Doku Ati ar saviem rakstiem un runām, kas veltīti aktuāliem skolu un izglītības jautājumiem, pārrunāja par mācību metodēm, deva padomus audzināšanas jautājumos.

Arī rakstniecībā Doku Ata literāro darbu pirmais vērtētājs bija A. Kažoks. Ropažu skolā sarakstīto Doku Ata darbu "Mans dzīves rīts" A. Kažoks novērtējis kā viņa nozīmīgāko un labāko.

Abu skolotāju draudzība turpinājās arī Ropažos. Vasarās abi devās uz dzimto Dzelzavu, kur Sniķeru Kažoka mājiņā bijusi jautra un interesanta dzīve. Draudzējušies arī A. Kažoka brālis Andrejs ar Doku Ata brāli Pēteri. Svētdienās tur sanākuši abi Doki un viņu māsas, un vēl citi apkaimes jaunieši. Skanējušas dziesmas un smieklī, dažā sirdī modusies karsta mīlestība.

Viņi abi – Atis un Augusts – bijuši lieli runātāji, teicēji, joku taisītāji.

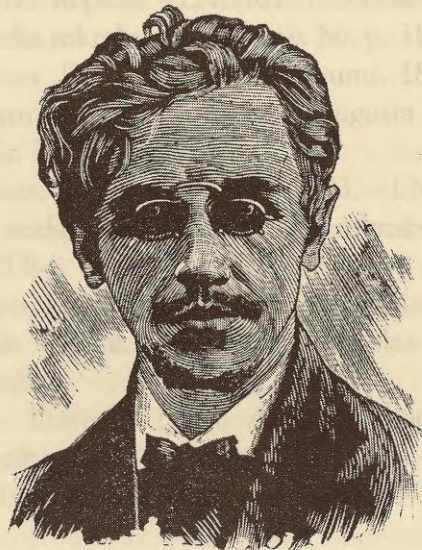
Augusts Kažoks cienīja savu draugu kā gados vecāko: "Tu esi vecāks, tādēļ tev vajaga uz lielā dzīves ceļa arī mēreniem soļiem iet pa priekšu." [10, 53]

Bet Doku Atis prata novērtēt to apstākli, ka draugs ieguvis augstāku izglītību skolotāja profesijā, vairāk dzīvē redzējis, vairāk zina.

Abu skolotāju draudzības pamatā līdz pat pēdējam brīdim bija sapratne, sadarbība profesionālos jautājumos, uzticība un cieņa vienam pret otru.

Avoti un literatūra

1. Doku Ata vēstules vecākiem un māsām. 1892.–1893. – Ropažu vidusskolas novadpētniecības muzeja materiāli.
2. Kažoks Andrejs. Par skolotāja August Kažoka dzīvi. 1895. – Latvijas Nacionālā bibliotēka. Reto rokrakstu un grāmatu nodaļa. Augusta Kažoka rokrakstu fonds. Inv. Nr. p. 321.002. – 24 lpp.
3. Kažoks Augusts. Dell' educazione – piezīmes audzināšanas jautājumos. 1893. Ropažos. – LNB Reto rokrakstu un grāmatu nodaļa. Augusta Kažoka rokrakstu fonds. Inv. Nr. p. 312.002. – 10 lpp.
4. Kažoks Augusts. Dienu grāmata. 6.sējums. 1891–1893. – LNB Reto rokrakstu un grāmatu nodaļa. Augusta Kažoka rokrakstu fonds. Inv. Nr. 368.419. – 67 lpp.
5. Kažoks Augusts. Referāti un runas. 1893. – LNB Reto rokrakstu un grāmatu nodaļa. Augusta Kažoka rokrakstu fonds. Inv.Nr. 312.419. – 19 lpp.
6. Ropažu pagasts. Novadmācība. – R.: Jāņa Sēta, 1999. – 243 lpp.
7. Ropažu skolas vēsture. – Ropažu vidusskolas novadpētniecības muzeja materiāli.
8. Saulietis A. Dzejolis Doku Atim. – Ropažu vidusskolas novadpētniecības muzeja materiāli, 1922.
9. Doku Atis. Izlase/ Sakārtojusi Smilktiņa B. – R.: LVI, 1963. – 517 lpp.
10. Doku Ata Kopoti raksti I/ Sastādījis A. Goba. – R.:Valtera un Rapas akc. sab. izdevums, 1928. – 753 lpp.
11. Doku Ata Kopoti raksti II/ Sastādījis A. Goba. – R.:Valtera un Rapas akc. sab. izdevums, 1928. – 669 lpp.
12. Kažoks A. Dzejoļi. – R.: Drukāts pie Jākobsona Vēveru ielā Nr. 5/7, 1893. – 63 lpp.
13. Latviešu literatūras vēsture III/ Virsredaktors Bērziņš L. – R.: Literatūra, 1935. – 184.–196. lpp.
14. Sauliets A. No radu sētas. – R.: J.Rozes apg., 1927. – 51 lpp.

J. Mahler

FRIČA BĀRDAS PEDAGOĢISKĀ DARBĪBA (1880–1919)

*Bet jaunība brīnās un nezīn, kurp iet, –
tai liekas, ka viņu katrs mākonīts sauktu,
un naktī, kad acis aizdaras ciet,
tad ir it kā spārni pie pleciem augtu...*

[Marta panorāma]¹

Par F. Bārdu ierasts runāt kā par literātu, talantīgu dzejnieku, taču tas ir vienpusīgs skatījums uz viņa darbību. Iemesls, kāpēc netiek runāts par F. Bārdu kā par pedagogu, iespējams, ir tas, ka viņam nav ne grāmatu, ne publikāciju par pedagoģiskām problēmām.

Tomēr F. Bārda savas dzīves lielāko daļu ir veltījis skolotāja darbam. Par to liecina viņa draugu, darba biedru, audzēkņu atmiņas un paša rakstītās vēstules, kurās atspoguļoti F. Bārdas dzīves svarīgākie notikumi.

F. Bārdas Rakstu 1. sējuma ievadrakstā sakārtotāja Inta Čaklā raksta: “Šķiet, Fricis Bārda piederējis pie tiem apskaužamajiem cilvēkiem, kam māksla un dzīve nav divas dažādas lietas, kas saskaņā ar tām vērtībām, ko sludinājis rakstos, arī dzīvojis. Tas varbūt ir augstākais, ko cilvēks var sasniegt.” [3, 4]

Filozofiski vispārināto dzīves gudrību, kas smelta pasaules litera-

¹ Bārda F. Dzejas, 458. lpp.

tūrā un bagātināta ar paša atziņām un pieredzi, F. Bārda dāsni sniedzis savos literārajos darbos, tāpēc ar tiem var saistīt viņa pedagoģiskos uzskatus. To, ko F. Bārda uzskatīja par svarīgu dzīvē, viņš centās ieaudzināt savos skolēnos. F. Bārdam kā skolotājam un audzinātājam nebija vienalga, par kādiem cilvēkiem kļūs dienās viņa audzēkņi, kāds būs viņu izglītības līmenis.

Kā daudzu pedagogu, arī F. Bārdas uzmanības centrā bija cilvēks, kam ir nepieciešama pilnvērtīga izglītība. Tās būtība atklājas darbībā, patiesības meklējumos, emocionālos pārdzīvojumos un sevis pilnveidošanā.

K. Skalbe, rakstnieks un draugs, kādā F. Bārdas atceres dienā teica: “Vislabāk viņu atcerēsies viņa skolēni, kuriem tas atdeva labākos spēkus. Audzinātāja darbs viņam paņēma dvēseli. Varbūt tāpēc, no skolas pārnācis, viņš bija ļoti noguris, kā jau cilvēks, kas strādājis ar pašatdevi.” [12, 123]

Pirmā darba vieta F. Bārdam bija Katlakalna draudzes skola, kur strādāja par palīgskolotāju no 1901. līdz 1905. gadam. Skolas pārzinis Miķelis Zariņš paturēja sev ticības mācību un dziedāšanu, pārējos priekšmetus uzticot Bārdam. Sākumā jaunajam palīgskolotājam gan trūka vajadzīgās audzinātāja prakses, sevišķi metodikā, bet drīz viņš jau iedziļinājies visos pedagoģijas noslēpumos un rīkojās klasē “ar lielāko maņu, iedvešot skolas dzīvē svaigmi un plašāku elpu”. [6, 63]

Būdams muzikāls, viņš ar lielu aizrautību jau pirmajā pusgadā organizēja kuplu kori, kurā piedalījās arī apkārtnes skolotāji. Bieži spēlēja ērģeles vietējā baznīcā, lasīja sprediķus, aizvietodams skolotāju Zariņu. Darba bija daudz – skola, baznīca, koris, bet F. Bārda ar visu tika galā. Tika uzrakstītas pat ludziņas skolēnu izrādēm (piemēram, “Mežmeitu gūsteknis”).

1905. gada pavasarī Bārda neilgu laiku darbojās Strazdumuižas elementārskolā, aizvietodams kādu paziņu.

Tā kā F. Bārda nevēlējās palikt izglītības jomā pusceļā un apmierināties tikai ar tautskolotāja dzīvi, viņš atteicās no palīgskolotāja vietas

Katlakalnā. 1905. gada septembrī Bārda negaidīti ziņoja no Tērbatas vecākiem un brāļiem: “Neesmu vairs Katlakalnā un neesmu arī vairs skolotājs. Tik te nu jums nav jādomā, ka es no skolotāja amata būtu atstādināts, jeb spiests atstāties [..] Šoreiz te pilnīgi mana paša resnais pakausis vainīgs un atstājos tādēļ, ka skolotāja amats mani īsti neapmierina un nespēju pretim turēties dziņai, izmēģināt laimi vēl vienu reizi uz augšu laisties, jo sāpīgi krist patiesībā man nemaz nav iespējams: tādu vietu, kāda manējā bija, man aizvien notes brīdī iespējams atrast, pie tam atstājoties par iemeslu uzdevu sabojātu veselību, un tā veselības stiprināšanas nolūkā teicos es skolotāja amatu atstājam uz vienu vai diviem gadiem, un šos gadus nu es gribu izlietot sagatavošanai uz ģimnāzijas gala eksāmenu un uz studijām. Kad tas man galā tiek, nu – tad ceļš man vaļā, tad ardievu skolotāja amats uz visiem laikiem [..]” [3, 393] Tādā noskaņojumā F. Bārda uz pāris gadiem atstāj skolotāja darbu.

Viņš bija nolēmis turpināt izglītību, studējot filozofiju, tādēļ abi ar brālēnu Teodoru Lāci bija devušies uz Tērbatu. Taču 1905. gada politiskie notikumi šo nodomu izjauca, un pēc pāris mēnešiem abi atkal bija Rīgā. Doma par izglītības turpināšanu nebija zudusi, tāpēc tika nolemts kopā ar brālēnu doties studēt uz Vīni.

Atgriezies dzimtenē, lai nodrošinātu dzīvē kādu reālu pamatu, Bārda paralēli literārajam darbam atjaunoja savas skolotāja gaitas, un nu tas kļuva par viņa darbu līdz mūža beigām. Sākumā tas bija “maizes darbs”, nepieciešamība. “Padodu dažas stundas kādā skolā – 1–2 stundas dienā, vairāk man netik – vajag pašam strādāt, vajag arī drusku miera,” tā 1907. gadā F. Bārda raksta brālim. [3, 416]

Taču pienākuma un atbildības izjūta neļāva darīt kaut ko pavirši, un drīz vien F. Bārda strādāja ar pilnu atdevi, aktīvi iesaistoties pedagoģiskajā darbā.

Un tā, no 1907. līdz 1917. gadam, F. Bārda strādāja par skolotāju A. Korti vīriešu progimnāzijā, kur mācīja latviešu valodu. Pasniedza arī dažas privātstundas.

1908. gada sākumā F. Bārda paplašināja savu darbības lauku. Tas bija laiks, kad sabiedrībā pieauga tieksme pēc izglītības. Tika dibinātas latviešu privātās vidusskolas – Maldoņa, Draudziņas, Ķeniņu, Olava, Odiņa u. c. ar latviešu valodu un literatūru mācību programmā. F. Bārda uzsāka darbu Ķeniņa reālskolā kā latviešu valodas skolotājs.

A. Ķeniņš izsakās par F. Bārdi kā par cilvēku un pedagogu visai cildinoši. F. Bārdas nosvērtība un smalkjūtība bijusi izjūtama no pirmā acumirkļa. Kā raksturīgas iezīmes viņa personībā A. Ķeniņš atceras klusu, atturīgu un smalkjūtīgu izturēšanos, lielu iecietību un toleranci. Attiecības ar kolēģiem šajā laikā bijušas ļoti labas. Arī no skolēnu puses bija manāma liela uzticība un cieņa, kas padziļinājusies gadu no gada. Pedagoģa vienkāršību papildināja Bārdas sirsnība un humanitāte. Skolas aulā nereti rīkoti literāri un muzikāli vakari. Šajos vakaros ar priekšlasījumiem uzstājās arī F. Bārda.

1910. gada rudenī mācību stundu skaits stipri palielinājās. F. Bārda vadīja arī ticības mācību Šulcas sieviešu progimnāzijā. No 1911. gada līdz 1918. gadam bija arī estētikas lektors Jēkaba Dubura dramatiskajosursos. 1910.–1911. gada mācību sezonā estētikā Bārdam bijušas 12 stundas, 1912.–1913. gadā – jau 22 stundas un 1913.–1914. gadā – 27 mācību stundas. [6, 116]

1913. gada otrajā pusē Ķeniņa reālskola pārgāja F. N. Serkova pārziņā. Pedagoģiskais sastāvs, ar dažiem izņēmumiem, palika iepriekšējais. F. Bārda savu darbu turpināja. Mācību stundu skaits, ko vadīja F. Bārda, bija kļuvis vēl lielāks. “Esmu tagad tā apkrāvis skolas un citiem darbiem, ka neatliek laika galvu uz augšu pacelt,” tā par šo laiku rakstīja F. Bārda. [6, 132]

1914. gadā sākās 1. pasaules karš. Kad frontes līnija tuvojās Rīgai, no tās tika evakuēti visi lielākie rūpniecības uzņēmumi un valsts iestādes, kā arī gandrīz visas vidējās un augstākās mācību iestādes. Liela daļa jauniešu palika bez skolas.

1915. gada 3. februārī Latviešu Izglītības biedrība, ko tajā laikā vadīja skolotājs un sabiedriskais darbinieks I. Butulis, ar Tatjanas ko-

mitejas² finansiālu atbalstu A. Ķeniņa skolas telpās atvēra reālskolas klases, bet meitenēm – ģimnāzijas klases. Skolas vadība un pedagogu kolektīvs centās šo skolu izveidot par pilsētas pirmo vidējo mācību iestādi ar latviešu mācību valodu. Šajā laikā F. Bārdas pedagogiskā darbība bija neregulāra. Vasaras kopā ar ģimeni tika pavadītas Rumbiņās, taču F. Bārda sekoja notiekošajam Rīgā.

Kādā vēstulē A. Saulietim F. Bārda raksta: “Šoreiz man padomā [...] kāda tīri reāla un praktiska lieta, par kuru ar Tevi gribēju steigami parunāt. Tu jau būsi lasījis laikrakstos, ka Latvijas Izglītības Biedrība taisoties atvērt zēnu reālskolu un meiteņu ģimnāziju. Un vai zini: mums tajās katrā ziņā vajadzētu regulēt savu priekšmetu stundas. Vārētu iznākt tāpat kā līdz šim: Tu ģimnāzijā, es reālskolā?! [...] Un bez šaubām – skolas tiks labi nostādītas un vēl labāk apmeklētas.” [3, 464]

Un patiešām, F. Bārda saņēma Latviešu Izglītības biedrības uzaicinājumu uzņemties pedagoga pienākumus jaundibinātajā ģimnāzijā.

Interesantas par šo laiku ir darba kolēģes E. Pilsētnieces-Graves atmiņas: “Kad 1916. gada janvāra beigās L.I.B. atvēra savas vidusskolas, starp pedagogiem, kuri bija izteikuši vēlēšanos strādāt jaunajās vidusskolās, bija arī dzejnieks F. Bārda. Vidusskolu priekšdarbu komisija ar prieku atzīmēja F. Bārdas kandidatūru un lūdza viņu ierasties. Un tiešām, ar Bārdas pārnākšanu pie L.I.B. vidusskolām viņas iegūst ne tikai vienu no labākajiem skolotājiem, bet arī audzinātāju vārda pilnā nozīmē. Ar dziļu nopietnību viņš nododas audzināšanas darbam, un kā īsts psihologs, izprazdams jaunās paaudzes dvēseles tieksmes, iemanto visdziļāko cienību un mīlestību audzēkņu starpā.” [10, 94]

Katrā skolas dzīves svarīgākā brīdī, vai tie ir gada svētki vai absolventu atvadīšanās vakars, F. Bārda aktīvi piedalās: “[...] tad viņš jau

² Tatjanas komiteja – sabiedriska organizācija, kas pārzināja tā saukto Tatjanas fondu, kas bija paredzēts izglītības attīstības veicināšanai. To no saviem līdzekļiem bija izveidojusi Krievijas lielkņaziene Tatjana Nikolajeva Romanova.

parādās vairāk kā dzejnieks, kā dziļš domātājs. Lai gan ļoti atturīgs pēc savas dabas, viņš tomēr neatsakās teikt jaunajai paaudzei to, kas viņam tādos brīžos sakāms.” [10, 95]

1916. gada Ziemassvētkiem tuvojoties, Latviešu Izglītības biedrības vidusskolu pedagogu konference lūdza Bārdu rūpēties par to, lai skolēni iestudētu svētku eglītes vakaram piemērotu ludziņu. Bārda, secinādams, ka latviešu literatūrā nav piemērotu ludziņu skolēnu skatuvēm, pats sarakstīja lugu, fantastisku spēli “Spārnotās meitas” un pašaieliedzīgi strādādams, vadīja arī režiju.

E. Pilsētniece-Grave atzīmē arī to, ka skolas pedagogu konferencēs F. Bārda vienmēr izteicis dziļi apsvērtas domas un ierosinājis daudz interesantu pedagoģisku jautājumu. Tāpēc likumsakarīgi, ka tad, kad 1916. gada 6. martā Maskavā tika sasaukta skolu un izglītības darbinieku konference kā pārstāvis no Rīgas skolām tika deleģēts tieši F. Bārda. Kopā ar A. Ķeniņu viņš konferencē stingri aizstāvēja māj mācības lielo nozīmi audzināšanā un reliģijas nepieciešamību, ko sāka noliegt topošie komunisma piekritēji. Radās asas debates, kuru rezultātā tika pieņemta kompromisa rezolūcija: atzīt reliģijas mācību kā neobligātu priekšmetu.

F. Bārda uzstājās ar referātu par Latviešu Izglītības biedrības skolu stāvokli, deklarēja plašas mātes tiesības bērna audzināšanas jautājumos un aizstāvēja nacionālas domas. Pēc konferences F. Bārda pauda savu vērtējumu vēstulē A. Saulietim: “[..] tika 3 dienas spriests un muļķības sarunāts priekš 3 gadi. Vai zini – glupjš un brutāls tomēr ir un paliek tas latviešu tautskolotājs! Un mācījies pēdējos gados viņš arī nav it nekā! Jo gaiši tas kļuva redzams, kad runa bija par reliģiju: gandrīz vienbalsīgi ticis pieņemts (es jau iepriekš demonstratīvi atstāju to gudro sapulci), ka reliģija skolā nevajadzīga! Ko Tu teiksi uz to!” [3, 458]

Ka F. Bārdam rūpēja jauniešu izglītības kvalitāte, proti, skolu programma, liecina 1916. gada 1. maijā rakstīta vēstule (arī A. Saulietim): “Uzaicinājums vidusskolu grāmatu sastādīšanā nāca no manis. Biedrība to pieņēma un publicēja. Bet te ir domātas galvenām kārtām grāmatas tajos priekšmetos, kas līdz šim tiek krieviski pasniegti. [..] Acu-

mirkli Biedrībā ir nodibināta komisija, kurai jāizstrādā jauna programma Izglītības Biedrības vidusskolām. [...] Es savā lietā jau esmu daudz strādājis. Tomēr, lai justos par kompetentu un pilnīgi drošu tik svarīgā lietā, kur vajadzētu nopietni pastrādāt plašai grupai vislabāko speciālistu, – nekādi nevaru. Tādēļ nu griežos arī pie Tevis – padomos [...] ja Tu uzrakstītu vismaz galvenos vilcienos vielu, kāda izņemama pēc rindas vidusskolas klasēs. It sevišķi man gribētos dzirdēt Tavas domas par vecākajām klasēm – sākot no IV, kā arī to, kādi atsevišķi rakstnieku darbi būtu lasāmi V, VI un VII kl.” [3, 467]

Kādā citā vēstulē A. Saulietim: “Man nāk prātā arī tā no mums jau reiz iekustinātā lieta par tās hrestomātijas sastādīšanu [...] tagad bija īstais brīdis: 1) mums laika daudz; 2) ja jau mēs to gaišāko dienu piedzīvosim, tad mūsu priekšmets stāvēs pavisam uz citādām kājām – i cienības, i tiesību ziņā; bez tam: ar programmas ziņā (pasvītrojums F. Bārdas). Te tādēļ vajadzētu sadabūt jaunsastādāmo 1. v. programmu un grāmatu piemērot taisni tai, lai, mierīgam laikam iestājoties, tūlī viņa varētu stāties lietošanā.” [3, 462]

Acīmredzot, šī iecere palikusi idejas līmenī, jo nav nekādu liecību par šādas hrestomātijas izdošanu.

Pēc 1917. gada februāra revolūcijas Rīgā radās vairākas organizācijas, kas pārstāvēja sabiedrības dažādos slāņus. Tās visas pretendēja uz zināmu varas daļu vietējās pašvaldībās. Līdz ar to skolu lietas Rīgā centās pārņemt un pārzināt gan pilsonības izveidotā Sabiedrisko organizāciju padomes skolu nodaļa, gan Rīgas Strādnieku deputātu padomes skolu sekcija. Rūpes par tautas izglītības pārmantošanu bijušajā Rīgas mācību apgabalā centās uzņemties arī 1917. gada 2. aprīlī Valmierā nodibinātās Vidzemes pagaidu zemes skolu nodaļa. 1917. gada 2. maijā Vidzemes pagaidu zemes padomei pievienojās Vidzemes bezzemnieku padome un tika izveidota kopēja skolu nodaļa, ko vadīja skolotājs Jānis Kroders. 16. maijā nodaļa organizēja plašāku apspriedi, kurā piedalījās arī F. Bārda.

1917. gadā tika nodibināta Skolotāju arodbiedrība, kurā F. Bār-

da tika ievēlēts par valdes priekšsēdētāju. Viņš bija kļuvis aktīvs pedagogs, ar lielu tieksmi organizēt un kārtot. Brālim Kārlim F. Bārda par šo laiku raksta: "Dzīve rit tagad diezgan raibi. Bez daudzajiem skolas darbiem ikdienas vismaz kādas 2–3 sēdes, jo pats vairs nezinu, cik dažādās komisijās un padomēs, un valdēs tagad šie ievēlēti." [6, 145]

Par visu vairāk F. Bārdam rūpēja topošās Latvijas liktenis un tās nākotnes kultūra. Tādēļ šī dedzīgā un nemitīgā darbošanās skolu lietās, gatavojot ceļu jauniem kultūras darbiniekiem. Tādēļ viņš interesējies par latviskas skolas reformu, uzstājies sapulcēs un konferencēs par mācību programmas latviskošanu.

Latviska skola ar audzēkņiem, kuri dienās cienīs savu dzimteni, valodu un kultūru, – tāds ir F. Bārdas sapnis. Visspilgtāk to redzam kādā uzrunā mācību gada noslēgumā Latviešu izglītības biedrības vidusskolā 1917. gadā: "Kad es brīvdzīvē staigāju pa mūsu skolas koridoriem un pastāvīgi dzirdu visapkārt sev nemitīgus mūsu valodu izsmejošus kropļojumus jūsu sarunās par zvonokiem, urokiem, peremienām, zadačām utt., [...] manī mostas dziļš kauns [...] par mūsu pašapziņas un pašcieņas trūkumu. Katrā šādā aiz nevēlības pielaistā mūsu valodas kropļojumā es dzirdu izsmieklus par to daudzo mūsu varoņu nāvi, kas tagad ik dienas mirst ar saucieniem uz lūpām: Mēs esam latvieši! [...]"

Mani draugi un draudzenes! Tas, par ko pašreiz runāju, ir tikai viena mūsu dzīves nevēlama parādība – starp daudzām citām. Un tādēļ nu šodien, spraužot atmiņu karodziņu pirmajam kopīgā darbā pavadītajam gadam, varbūt gan cita vajadzīgāka un vērtīgāka uzraksta nevarēsim atrast, kā to: mēs gribam būt latvieši! Ne tā, ka mums par savām domām, runām un darbiem vajadzētu kaunēties, ne tā, ka mūsu pašu vidū runātie vārdi skanētu kā izsmiekls par mūsu varoņu nāvi, bet gan tā, ka lai mūsu tauta varētu arī lepna būt." [2, 64]

Skola ir tā vieta, kur jāaudzina nacionālā pašapziņa, un F. Bārda to dara savās mācību stundās, stāstot par Latviju, tās kultūras vērtībām, valodu. Dzimtās valodas izkopšana īpaši tiek saistīta ar nacionālās piederības apziņas veidošanos.

1917. gada vasarā notika latviešu izglītības darbinieku kongress. Kā Rīgas Latviešu Izglītības biedrības vidusskolu delegāts bija F. Bārda. Latvieši pirmoreiz paši plašākā mērā bija kļuvuši par skolu dzīves noteicējiem. Tērbatas kongresa degpunktā – jautājums par brīvai Latvijai piemērotas skolu sistēmas radīšanu, sākot ar bērnudārzu un beidzot ar augstskolu. Domās par vakareiropeiskās skolu un izglītības sistēmas izveidošanu sapratās visi kongresa dalībnieki, bet citādi tas bija, runājot par mācību programmas, t. i., satura jautājumiem.

Konkrētu iemeslu šīm debatēm deva šķietami tik nevainīgais jautājums par ticības mācības vietu skolu programmās. [7, 220] Ievēribas cienīga kongresā bija F. Bārda runa. Katrs teikums liecināja, ka pārrunājamais temats ir viņa iekšējās pasaules neatņemama sastāvdaļa.

Kā reliģijas skolotājs F. Bārda bija ļoti paties un dziļš. Reliģija viņam bija avots, no kura gūstams daiļais, labais, patiesais, svētais. Viņš atzinis reliģiju par augstākās pilnības atspulgu. Mīlēdams Dievu, F. Bārda šo mīlestību modinājis arī savos skolēnos. Viņš mācījis, ka dzīvē un pasaulē ir neiznikstošas, mūžīgas vērtības, kas to padara skaistāku, svētāku, skaidrāku. Tāpēc viņa ticības mācības stundas izvērtušās par augstāko vērtību meklēšanas brīžiem. Kādā brīlim Kārlim rakstītā vēstulē (20.01.1905.) F. Bārda zīmīgi saka: “Pasaule ir auksta. Kam siltas asinis un silta sirds, tas viņā salst. Zivis un vardes, kam aukstas asinis, nesalst visaukstākā ūdenī. Dubļu peļķu dvēselēm pasaulē vienmēr ir silts. – Un nu tālāk: nav nekāds izglītības stāvoklis, kas cilvēku var padarīt pilnīgu un laimīgu. Katrs stāvoklis ir nelaimīgs, ja viņš tikai stāvoklis, tāpat kā katrs izglītības stāvoklis ir nepilnība. Laime ir nevis stāvoklī, sasniegtā, bet tapšanā, sasniegšanā. Topiet pilnīgi. Bet visas tapšanas gala mērķis ir – Dievs.” [3, 389]

Dieva esamība nav ar prātu uztverama: dievība jāpiedzīvo un jāsaņū. Nevis atrašanās, bet meklēšanā viss jaukums. Ticošam garam, tāpat kā radošam, svarīga izjūtu gradācija. Cik cilvēks liels savos garīgajos meklējumos, tik liela viņa ticība.

F. Bārda rādīja vispirms klasē un tad tautā, sabiedrībā, ka cilvēks nedzīvo no maizes vien, bet arī no gara. Būtiski ir atzīmēt, ka F. Bārda necentās ietekmēt savus audzēkņus reliģiskā garā. Latviešu izglītības biedrības vidusskolā, kas atradās A. Ķeniņa reālskolas telpās (Tērbatas 15/17), kā arī daudzās citās mācību diena sākās ar obligāto rīta lūgšanu, piedaloties visiem skolēniem un mācību spēkiem. Direktors vai kāds no skolotājiem teica īsu uzrunu, visi nodziedāja kādu korāli, kam sekoja tēvreizes skaitīšana. Reizēm pienāca arī F. Bārdas kārtā vadīt šo reliģisko "rīta gara rosmi". Atšķirībā no saviem kolēģiem, kas uzrunā aprobežojās ar trafareto reliģisko terminu lietošanu, F. Bārda to vietā mēdza pievērsties kādam ētikas jautājumam, viņa vārdos audzēkņi klausījās daudz uzmanīgāk nekā pārējos rītos. Otrs piemērs. Skolotājs uzdevis mājās uzrakstīt domrakstu. Audzēknis A. Stegmans atceras, ka viņam bija jāapraksta rudzu laukā guļoša, smagi ievainota kareivja domas. A. Stegmans bija audzis ticīgā ģimenē, un viņa domrakstā centrālo vietu ieņēma mirstošā jaunekļa lūgšanas Dievam. Pats ar savu darbu skolnieks bija apmierināts un ļoti pārsteigts, kad skolotājs, atdodams burtnīcu, ļoti uzmanīgā un taktiskā veidā izteica kritiku par sacerējuma pārāk reliģiozo raksturu. A. Stegmans vēl ilgi atcerējās skolotāja aizrādījumu, ka Dievs mājō visā dabā un arī cilvēka dvēselē, ka varēja pievērsties arī Dieva tēmai, bet nebija vajadzības to atstāt kā galveno un vienīgo. [13, 159]

F. Bārda bija tālu no dogmatiskās konfesiju reliģijas, bet pēc būtības reliģiju vērtēja ļoti augstu. Par viņa attieksmi pret reliģiju, ciktāl tā izpaudās darbībā skolā, stāsta kāds cits gadījums. Skolā darbojās skolēnu pulciņš. Kādā paplašinātā pulciņa sēdē kāds kreisi noskaņots skolēns nolasīja iznīcinošu referātu par reliģiju. Sākās debates. Klāt bija arī mācītājs Bilmanis (Latviešu Izglītības biedrības skolā darbojās arī mācītāji: E. Bergs, L. Bērziņš, arī mācītājs Bilmanis). Viņš bija tik sašutis un nevarēja saprast, ka vēl ir iespējams debatēt. Pēc Bilmaņa domām, sēdi vajadzēja tūliņ slēgt. F. Bārda šādu viedokli atzina par nepareizu, jo tas tikai pierādītu skolotāju nespēku. Bilmanis demonstra-

tīvi atstāja zāli. Šādu mācītāja izturēšanos F. Bārda vērtēja kā pavisam aplamu. Viņu atbalstīja arī darba biedrs E. Meklers. Abi izteicās par reliģiju pēc būtības un, pamatojoties uz filozofiskām atziņām, minētā skolēna ieskatu pierādīja kā seklu diletantismu. Pērējie skolēni bija abu skolotāju pusē.

Gadījums pierāda, ka F. Bārda nemēģināja ietekmēt vai nosodīt kāda reliģiskos uzskatus, bet gan centās izskaidrot, ja tas bija nepieciešams, vienu vai otru viedokli. Vēlreiz jāuzsver, ka F. Bārda uzskatīja, ka ticības kodols ir "Dievu piedzīvot savā sirdī un sajust Viņu".

Reliģiskās apziņas stiprināšanai ir nozīme, jo tās centrā ir garīgs cilvēks, kuram nevar būt sveša līdzcietība, cilvēcība, spēja just. Reliģija ir īpatnējs dzīves izjūtas veids, kas veido noteiktas darbības un dzīvesveidu. F. Bārda vienmēr ir atbalstījis reliģijas mācību skolās, taču interesanti atzīmēt viņa teikto apcerē "Domas par reliģiju": "Ja [...] mūsu skolās reliģijas pasniegšana atrastos vienīgi vācu garīdznieku rokās un ja šī garīdzniecība izlietotu šo izdevību, lai latvju jaunatnē iznīcinātu latviešu nacionālo apziņu, es būtu pirmais, kas balsotu par šādas reliģijas izmešanu no skolas – taisni reliģijas vārdā!" [3, 378]

Neparastas aktivitātes pilns F. Bārdam bija 1918. gads. Pēc Latviešu Izglītības biedrības lūguma viņš izveidoja Valmierā vidusskolu. Vidusskolā bija zēnu un meiteņu kopmācība un latviešu valoda kā mācību valoda visās klasēs. Šīs skolas izveidošana bija F. Bārdas pūļu nopelns, būdams tās idejiskais un faktiskais vadītājs, viņš darbā un sēdēs pavadījis visu brīvo laiku. Skola veidojās grūtos apstākļos. Trūka skolotāju, inventāra, telpu. Valmiera bija Kurzemes bēgļu pārpildīta. No 153 skolēniem tikai trīsdesmit vienam vecāki spēja segt mācību maksu. Bēgļu bērniem un arī daudziem valmieriešiem bija jādod brīvskola.

Izglītības darbinieks, skolu vēstures pētnieks L. Adamovičs (1884–1942) ļoti atzinīgi izsakās par F. Bārdas darbu Valmierā: "Visa darba atbildību iznesa uz saviem pleciem F. Bārda. Var droši teikt: ja nebūtu Bārdas, nebūtu nodibinājusies arī Valmieras Izglītības biedrība, nebūtu iekārtota arī latviešu reālgimnāzija. Arī vēlāk kā skolas va-

kad vien pie viņa vakarā iegāja, es viņu tā atradu," tā F. Bārdu atceras K. Skalbe. [12, 124]

1919. gada janvāra beigās F. Bārdas veselības stāvoklis bija ļoti pasliktinājies, radot tuviniekiem nopietnas bažas. F. Bārda spiests atteikties no piedāvātās direktora vietas ģimnāzijā un arī no lekcijām estētikā dramatiskajosursos. Vēstulē Zeltmatim viņš raksta: "Zīmējoties uz tām lekcijām, man jāsaka, ka šoziem laikam atsacīšos no visām gudrības kultivēšanām, jo slimība mani tomēr stipri ir aizņēmusi ne bez sekām uz dažiem iekšējiem orgāniem." [6, 152]

Diemžēl 1919. gada 13. marts ir pēdējā F. Bārdas mūža diena. Gandrīz 18 gadus no savas īsās dzīves (1880–1919) F. Bārda bija veltījis pedagoģiskajai darbībai: latviešu valodas un literatūras, ticības mācības skolotājs, audzinātājs, estētikas lektors dramatiskajosursos, Valmieras reālgimnāzijas dibinātājs un direktors, Valmieras apriņķa skolu inspektors, Skolotāju arodbiedrības valdes priekšsēdētājs, dalībnieks skolotāju konferencēs. Tas ir tikai atsevišķu faktu uzskaitījums. Skolotāja amats bija kļuvis par misiju un sirdslietu. Viņam rūpēja jauniešu, iespējamo kultūras darbinieku, izglītības līmenis.

Ja sākumā F. Bārda uztvēra pedagoga darbu kā blakuslietu literārajai darbībai, tad 1918. gadā Baltijas Tehniskās augstskolas vadībai rakstītajā autobiogrāfijā lasām, ka ne tikai literāro, bet arī pedagoģisko darbību viņš minējis kā turpmāko savas dzīves mērķi. Iespējams, ka 1919. gada 13. martā tika zaudēts ne tikai izcils dzejnieks, bet arī daudz ko vēl nepaveicis izcils pedagogs.

Gan kā latviešu valodas skolotājs, gan kā audzinātājs F. Bārda savu darbu darīja ar sirdi un dvēseli. Ja skolotāja amats zināmā mērā traucēja rakstnieka darbu, tad savukārt viņa literāta talants apaugļoja skolotāja darbu. Pedagoga darbs arī ir mākslas darbs. Tam nepieciešama laba skolēnu iepazīšana, priekšmeta prašana un metodiska veiklība. Visas minētās prasības F. Bārda sevī teicami apvienoja.

Kā audzinātājs F. Bārda mīlējis savus skolēnus. Viņš nepiederēja pie tiem pedagogiem, kuri pēc novadītajām mācību stundām ir tāli

un nepieejami audzēkņiem. Kā skolēni paši apliecina, katrā laikā viņi varēja griezties pie F. Bārdas ar vienu vai otru pašiem neizprotamu jautājumu kā pie vecākā biedra un labprāt viņš atsaucās uz jaunatnes jautājumiem, sniedza savus paskaidrojumus. Dzejnieks sirsnīgi devis padomus dažādos skolas un dzīves jautājumos.

F. Bārdas audzēknis Mariss Vētra atceras, ka bija jāraksta domraksts "Manas dzīves mērķis", kurā viņš izklāstījis savas mākslinieciskās iedomas kļūt par dziedātāju. F. Bārda izsaucis skolnieku pie sevis uz mājām aprunāties. "Sirdsapziņa man mazdrusiņ trīcēja," stāsta M. Vētra. "Dažas dienas pirms liktenīgā domraksta, kad latviešu literatūras stundā klase lasīja Rūdolfu Blaumaņa "Nāves ēnā", biju paslēpies zem mēteļu kaudzes pēdējā solā un – rēju. [..] Toreiz man gluži dabīgi izdevās attēlot mazāku sunīti – rejot un kautot [..] Arī dzejnieks Fricis Bārda ticēja manam suņa tēlojumam un pārtrauca "Nāves ēnu", līdz suņuks būs izdzīts no klases. Neesošo suni dzenājot, literatūras stundā sacēlās brīnumaina kņada [..] Kad rējienu un kaucieni izbeidzās, bet suns neatradās, lielais dzejnieks apvainojās. Viņš nevarēja saprast, ka, lasot Blaumaņa "Nāves ēnā", ir iespējams riet, kaut un citādi muļķoties. Viņš nespēja to attaisnot un ilgi, ilgi strostoja visu klasi. Fricis Bārdas acis bija asaras." [16, 19] Taču izrādījās, ka tas nav pārrunu iemesls. Skolotāju interesēja audzēkņa nākotnes plāni.

"Jūs gribat kļūt par dziedātāju? – bez lielām aplinkus valodām viņš ķērās man tieši pie rāgiem. – Jūs laikam iedomājaties, ka tas ir ļoti viegli? Jūs laikam domājat, ka mākslinieki tikai dzied un dzejo, bet nekā ne-strādā. Būt par mākslinieku, mans draugs, – viņš patiesi teica: mans draugs – ir grūtāk nekā būt par dzelzceļa strādnieku un pastmeistaru." Tā kā sešpadsmitgadīgā Marisa apņēmība būt par dziedātāju bija nesatricināma, skolotājs teicis: "Tad pamēģiniet arī. Jāstrādā būs smagi, smagāk nekā katrā citā darbā. Tikai tas cilvēks izaug par mākslinieku, kas mākslai ziedo visu savu dzīvi, savu darbu, savus priekus un atpūtu[..]" [16, 11]

F. Bārda priecājās, ja skolēni arī paši apmeklēja viņu mājās svarīgās lietās. Viņš bija viens no tiem skolotājiem, kurš aktīvi piedalījās

audzēkņu ārpusklases pasākumos, pulciņu nodarbībās, gan pats referēdams par kādu interesantu tematu, gan izteikdams savas domas vienā vai otrā principiālā jautājumā, gan ierosinādams jauno paaudzi domāt, spriest un saprast vienu otru dzīves parādību. F. Bārda nemanot kļuva par skolēnu vadoni un radīja viņos pret sevi dziļu godbijību.

F. Bārda savus skolēnus labi pazina. Zināja viņu labās un sliktās īpašības, jo centās audzēkņus iepazīt ne tikai mācību stundās, bet arī ārpus tām. Skolēni, pat paši nerātnākie un palaidnīgākie, viņam labprāt klausīja un ar prieku izpildīja viņa aizrādījumus.

Liela nozīme bija tieši F. Bārdas personībai: vienmēr nopietns un pamatīgs savā darbā, taisnīgs un patiess, sirsnīgs un reizē arī bargs, ja bija nepieciešams. Tomēr, ko apsolījis, arī vienmēr izpildījis. To pašu stingri prasīja arī no saviem audzēkņiem. F. Bārda bija skolēniem teicams paraugs vārdos un darbos. Viņš bija labs audzinātājs un skolotājs, jo apvienojis abus uzdevumus: audzinādams mācījis, mācīdams audzinājis.

Ir saglabājušās F. Bārdas piezīmes par audzināšanas jautājumiem (rokrakstā, nav publicētas).

[..] Tāda atziņa un varbūt pati galvenā starp visām citām – ir, piemēram, pašdarbības princips mācību padziļināšanā. Mehāniskās iekalšanas metode mums vairs pazīstama tikai komisijās un veco laiku skolmeistaru dzīves humoristikas tēlojumos. Mēs zinām – pie tās mēs vairs it nekad neatgriezīsimies [..] un vismaz teorijā tam piekrist arī [..] paviršais skolotājs, kas pie pašdarbības metodes padziļināšanas un izkopšanas [..] daudz galvu nemēdz lauzīt.

Bet te nu mums uzkrīt kāda ārkārtīgi dīvaina parādība: kamēr skolas dzīves viena puse (t. i., zinību piesavināšanās) ir bijusi padota tik radikālām pārgrozībām, tikmēr otra, kas ar pirmo diezgan cieši saistīta, t. i.: disciplīnas uzturēšana un vispārīgā audzināšana [..] mūsu dienās ir tāda pat, kāda viņa bij' priekš 50 vai 100 gadiem. Zināms, ne jau visur, bet vismaz mūsu tuvākajā apkārtnē. Varētu pat teikt: 4/5 no visām skolām.

Caur ko tas izskaidrojams? Vai disciplīnas lietās viss [...] tik ideāli un labi, ka te nekas jauns vairāk meklējams [...] Jo vairāk tādēļ uzmacas jautājums: caur ko tas notiek? Kā izskaidrojama šī nepiedodamā vienaldzība un vecvecāis sanīkušais šablonisms disciplīnas lietā? [...]

Tomēr pats galvenais dzelonis skolā vispār – un it sevišķi arī vidusskolā – ir vienpusīga prāta un atmiņas (pasvītrojums F. Bārdas) skola, kas atstāj novārtā varbūt pašu galveno daļu no cilvēka personības – t. i., jūtas un gribu, jeb ar vienu vārdu sakot – raksturu. Tikai tā varam izskaidrot līdz šim valdošos uzskatus par skolas disciplīnu. Un tiešām: ko tad parastā disciplīna prasa no skolēna? Lai viņš sēž mierīgi, ka viņu var mācīt; lai brīvstundās nedauza logus, nelauž kaklu sev un citiem. Un panākams tas ir tā, ka skolotājs pastāvīgi lai seko uz pēdām [...] Un citādi tas arī nemaz nav domājams. Lai bērni aplamības nedarītu, mums viņus vajag audzināt. Bet audzināšanas vietā mēs viņus baram. Tādēļ mums nav jābrīnās par mūsu bērnu palaidnībām [...] Brīnums gan būtu bijis, ja caur ganīšanu viņi būtu palikuši par labi audzinātiem. Tik daudz tur enerģijas katru īsu mirkli aiziet bojā [...] Tik vajadzētu viņu prast vadīt un tīkamā lietderīgā virzienā.” [11]

F. Bārda uzskata, ka disciplīna, mācību saturs, skolēna raksturs ir cieši savā starpā saistāmas lietas. Disciplīnu nevar nodrošināt ar sodiem, kliegšanu, bāršanu. Kā liecina audzēkņu atmiņas, savās mācību stundās F. Bārdam ar disciplīnu nebija problēmu, taču audzinātājs par audzināmo klasi ir atbildīgs arī ārpus mācību stundas. Te parādījās F. Bārdas kā klases vadītāja spējas.

Audzēknis A. Stegmans atceras F. Bārdu kā audzinātāju Latvijas Izglītības biedrības vidusskolā. Divreiz mēnesī pēc mācību stundām bija paredzētas pārrunas par uzvedību, sekmēm un tamlīdzīgiem “sāpīgiem” jautājumiem. Audzēkņi gaidīja, ka F. Bārda “lasīs morāli, strostēs slinkos un vainīgos.” [13, 160] Taču audzinātājs, klasei par lielu izbrīnu, “sprediķa vietā lika stāstīt par sevi, par savām ārpusklases interesēm, mājas apstākļiem. Skolotājs gribēja jauniešus tuvāk iepazīt, novērot, atrast varbūt arī vissliktākajā kādu labu graudu. Kādu reizi šādu pār-

runu laikā F. Bārda teicis: "Jūs zināt, ka visi skolotāji, ar retiem izņēmumiem un ne bez pamata, par 4. klasi ir ļoti sliktās domās. Bet vai mēs kopīgiem spēkiem nevarētu pierādīt, ka viņi redzējuši tikai vienu lietas pusi? Negaidīsim viņu kritiku, bet kritizēsim paši sevi. Un ne ar kādām vispārīgām frāzēm un solījumiem laboties, bet apskatot katru atsevišķu skolas disciplīnas pārkāpuma gadījumu." [13, 160] Šim nolūkam F. Bārda ierosināja nodibināt "klases uzvedības žurnālu", kurā paši skolēni katru dienu aprakstītu visus tamlīdzīgus notikumus, nekautrējoties nosaukt vainīgos. Ierakstus pārrunu stundā nolasīs un apspriedīs, nevis ar nolūku pelt vai sodīt, bet gan kopīgi apsverot, vai attiecīgās izdarības varēja arī nenotikt. Par žurnāla galveno redaktoru audzinātājs ieteica ievēlēt vienu no gados vecākajiem zēniem, kurš arī bija visu nebēdnību vadonis. F. Bārda intuitīvi izmantoja daudz vēlāk Makarenko teorētiski pamatoto "uzticības momentu", lai radītu lūzumu vispirms klases "redaktora" attieksmē pret disciplīnu, paredzēdams, ka "vadoņa" jaunā nostāja ietekmēs arī pārējos. F. Bārda pats vērtējumus deva reti, atstājot šo uzdevumu klases kolektīvam. Izņēmuma gadījums bijis klases uzvedība kādā franču valodas mācību stundā, kad audzinātājs uzskatīja par nepieciešamu izteikt savu nostāju. Runa bija par "naudēšanu" mācību stundas laikā. Skolotājs centās ieskaidrot, cik nesmalkjūtīgi un neattaisnojami ir tā izturēties pret vientuļu, vairs ne jaunu sievieti, kurai Latvijā nav neviena tuvnieka (franču valodas skolotāja slikti runāja krieviski, kas arī noderēja par iemeslu smieklīgu stundā) un kuras tautieši lej savas asinis cīņā ar kopēju ienaidnieku. Turpmāk franču valodas mācību stundas notikušas mierīgā gaisotnē. Tādējādi F. Bārda rūpējās par audzēkņu ētiskajiem uzskatiem, mācīja izprast, līdzī just cilvēkam, izturēties pret otru ar cieņu, veidot pozitīvu attieksmi pret citiem un sevi, rosināja spēju paškritiski spriest, jo dzelniekam nekas nebija "tik pretīgs kā izlaidīga, nedisciplinēta dzīve." [8, 183]

F. Bārda savās mācību stundās nekad nepacēla balsi, kā to parasti darīja pārējie pedagogi, un reizēm izlikās it kā nemanām klases ne-

rātnības. Miers un kārtība klasē tika panākta, radot interesi par mācību vielas saturu. "Mūs sāka interesēt tas, par ko runāja šis mierīgais, nosvērtais cilvēks paklusā balsī, un paši skolēni sāka apsaukt traucētājus," atceras audzēknis A. Stegmans. Izjūsts stāstījums un pareizi radītā gaisotne mobilizēja skolēnu uzmanību.

Lūk, ieskats dažās F. Bārdas vadītajās literatūras mācību stundās.

Atceras audzēknis A. Šērmanis: "Pirmā latviešu valodas stunda ... Pumpura "Lāčplēsis". [...] Skolotājs stāsta par Staburagu ... Un stāsts par Staburagu sāka raibo klausītāju pulku aizraut: no katedras puses nāca aina pēc ainas, tēlojums pēc tēlojuma, pilni tik daiļu salīdzinājumu, ka visi kā apburti klausījās vārdu mūzikā. Viss ārējais, kas pirmajā acumirkli saistīja uzmanību, bija nozudis. Likās, ka stāstītāja persona nemaz vairs neeksistētu, – tikai stāsts kļuva arvien skaidrāk un skaidrāk redzams mūsu gara acīm ... Kā sauc jauno skolotāju? Viens otrs zināja: Fricis Bārda [...] un tā Bārda pirmo divu gadu laikā bija mūsu mīļākais skolotājs." [14, 115]

Audzēkņa J. Valdmaņa atmiņās spilgti palikušas literatūras mācību stundas, kad tika runāts par Raiņa "Zelta zirgu" (1918./19. mācību gads Latviešu Izglītības biedrības vidusskolā). "Bārda nerunāja par dramatisko fonu kā tādu; viņu saistīja Zelta zirga centrālā figūra – Antiņš – kā ētiska personība. Un ar sevišķu mīlestību [...] dzejnieks uzkavējās pie Antiņa dialoga ar Balto tētiņu. Mēs ar lielāko interesi, dziļā aizrautībā, klausījāmies Bārdas klusā, melodiskā balsī, kad viņš analizēja un izcēla visas gaišās, pozitīvās Antiņa īpašības, kad cildināja pašreizējā cilvēka mīlestību un lielo sirds skaidrību. Ārā aizloga – tur bija okupācijas pasaule, bet klasē – klusa latvju saimīte, kura kaldināja sev nākotni, kaldināja savās krūtīs jaunas sirdis. Stunda bija kā svinīgs dievkalpojums.

Tad Bārda lika mums rakstīt par Antiņu. Mēs ar aizrautību rakstījām gari un plaši. Cik atmiņos, tad savā darbā biju atstāstījis Bārdas vārdus. Viņi nāca no sirds, un es tos rakstīju kā savus. Nav slikti būt zem gaišas personības iespaids – to zinu vēl tagad, kad redzu, cik

dziļas pēdas atstājis manā dvēselē Bārda kā audzinātājs. Un tā tas ir ar daudziem viņa audzēkņiem.” [15, 83]

Sākumā gan skolēni F. Bārdas mācību stundās jutuši zināmu garlaicību. Iemesls tam, protams, parastā neuzticība, kamēr vēl nav kopā strādāts, kamēr vēl viens otru nav iepazinuši. Bija radies iespaids, ka nebūs nekā interesanta, nekā saistoša, nekā aizraujoša. Pirms tam latviešu valodu un literatūru mācījis Viktors Eglītis. “Tas nāca ar skaļu patosu, uzsvērdams savu īpatnību, pie reizes politizēdams pret okupācijas režīmu. Lai ar mēs par viņu bieži vien pazobojāmies, nokrustījām pat par “jolkinu”, ar savu skaļumu viņš reizēm mūs stipri aizskāra. Pie Bārdas neko tādu neredzēja. Viņš ar savu klusumu, domīgumu, kluso balsi it kā notušējās, lai gan pedantiski raudzījās uz disciplīnas ieturēšanu. Tomēr, gluži nemanot, viņš kļuva par mūsu vadoni un radīja mūsos pret sevi dziļu, paliekošu godbijību. Viņa vārdu negrozījām un vispāri – ironiskā, humoristiskā tonī par viņu nerunājām.” [15, 83]

Anna Kalniņa, kordirģenta Teodora Kalniņa māsa, atceras, ka F. Bārda kā skolotājs bija ļoti stingrs, pat pedantisks savu prasību izpildē. Latviešu valodas konspekti tika regulāri pārbaudīti. “Mēs skolotāja prasības ar prieku izpildījām. Pats dzejnieks bija arvien tīri, glīti ģērbies [..]. Dzejnieks klasē nerunāja nekādā augstā stilā. Mēs bijām kara laika bērni, sanākuši no dažādām malām un skolām. [..] pedagogs, kā šķiet, bija spraudis sev par mērķi, pirmām kārtām, iemācīt dzimtās valodas pagalmu turēt tīru [..]” [17, 5]

Kā latviešu valodas skolotājs F. Bārda spēja daudz stāstīt par dzimto valodu, tās radniecību ar senprūšu valodām, par aizguvumiem no kaimiņtautām, par barbarismiem un atzīstamiem svešvārdiem. Viņš vienmēr bija pret valodas kropļošanu, lai gan, mācot valodu, F. Bārda kā galveno uzskatīja ne tik daudz pareizrakstību, bet gan saturu un idejas.

A. Kalniņa turpina: “Parasti katrs skolnieks klasē sēž savā vietā, bet pirms latviešu valodas stundām dažkārt notika strīdi vietu dēļ, jo katra no mums vēlējās nosēsties skolotāja galdam tuvāk [..] Bet ne jau

mēs, meitenes, vien dievinājām savu skolotāju. Arī zēnu reālskolā, kas atradās ar mums blakus telpās, viņš tika turēts cieņā un godā.” [17, 5]

Skolā pastāvēja skolēnu pulciņš “Rīts”. Tika izdots arī žurnāls ar tādu pašu nosaukumu. Tajā jaunie, topošie literāti varēja izmēģināt savas spējas kā dzejā, tā prozā. Šī skolēnu pulciņa dvēsele bija F. Bārda. Bieži notika literāri vakari, kuros tika apspriesti dažādi jautājumi, notika diskusijas, bet F. Bārdas klātbūtnē strīdi līdz asumiem nenonāca: “Gadijās arī tā,” turpina savās atmiņās A. Kalniņa, “ka pulciņa sanāksmē F. Bārda nemaz nebija manāms, bet, kad strīdu atmosfēra pārāk sakarsa un varēja notikt eksplozija, dzejnieks nez no kurienes pēkšņi atradās nelaimes vietā [..]. Viņš bija strādājis skolotāju istabā, varbūt labojis burtnīcas, visu strīdus gaitu dzirdējis un kritiskā brīdī steidzies palīgā. Būdams apveltīts ar reti bagātu fantāziju un tēlainu valodu, viņš runāja tik pārliecinoši, ka tajā brīdī visus savaldzināja. Kas Bārdu dzirdēja, tas nevarēja palikt vienaldzīgs, kaut arī būdams citas pārliecības cilvēks. Dzejnieks prata pierādīt kā vienas, tā otras puses maldus. Pulciņa sanāksmes bija interesantas, jau tādēļ vien, ka tajās varēja bieži dzirdēt Bārdu runājam [..]. Ar F. Bārdas saslīmšanu pulciņa “Rīts” darbība apsīka. Mums pietrūka iedvesmotāja, liela saturoša spēka, jo visi mēs griezāties ap Bārdu kā planētas ap savu sauli.” [17, 5]

Direktrise E. Lieknis-Vitenberga, kas darbojās Latvijas Izglītības biedrības ģimnāzijā, raksturo F. Bārdas pedagoģisko darbu pozitīvi: “Bārda imponējis [..] kā nopietns pēdāgogs, kam savi noteikti ētiski uzskati. Proponējis viedokli, ka bērņus vajag audzināt nevis ar bardzību, bet ar pieeju viņu dvēselēm.” [6, 144]

F. Bārda kā skolotājs bija prasīgs gan pret sevi, gan pret audzēkņiem. Uzdotais bija vienmēr jāizpilda kārtīgi un rūpīgi. Skolēnu koncepti, mājas darbi tika regulāri pārbaudīti.

F. Bārda neuzspieda audzēkņiem savu viedokli, jo augstu vērtēja patstāvīgu domāšanu. “Kas attiecas uz “patstāvīgu domāšanu”, tad man liekas: tai vajadzētu priekš katra tikpat nepieciešami kā patstāvīgi zābaki un patstāvīgi svārki,” rakstīja F. Bārda. Katram jāizveido savs vie-

doklis. Skolotājs var būt tikai padomdevējs. Patstāvīgi darot un domājot, var attīstīties individualitāte, personība.

F. Bārdas izpratnē audzināšana ir gribas, jūtu un prāta attīstīšana.

Liela nozīme personības izveidē ir estētiskajai audzināšanai. Tiek sme pēc skaistuma, estētiskām vajadzībām ir jāizkopj. Estētiskās jūtas ir spēja uztvert un novērtēt apkārtējo pasauli no skaistuma vai neglītuma, cildenuma vai zemiskuma, traģiskuma vai komiskuma viedokļa, kas izraisa cilvēkā noteiktu pārdzīvojumu, Cilvēka estētisko jūtu dziļumu nosaka viņa vispārējā kultūra, jūtu attīstība, individuālā apdāvinātība, estētiskā izglītība un audzināšana. F. Bārda uzsver prāta nozīmi skaistuma izpratnē, "atzīt vienīgi tikai jūtas un fantāziju nozīmē vienu dzīvības koka zaru noturēt par visu koku". [3, 283]

Estētikas mācību stundas F. Bārdam bija vistuvākās, jo tajās apvienojās viņa mīlestība pret literatūru un filozofiju. Ar dziļu cieņu viņš uzskatīja pie ievērojamākiem estētikas pētniekiem un viņu uzskatiem. F. Bārda mācīja uztvert, izprast, vērtēt un patstāvīgi radīt skaisto dzīvē un mākslā.

Literatūras mācību stundās viņš norādīja uz patiesi daiļo un cilvēcīgo. Skaistais un labais ir vienlīdzīgi jēdzieni.

Iepazīstinot skolēnus ar latviešu fōkloru – pasakām, teikām, mīklām, buramvārdiem –, F. Bārda prata pārlicinoši parādīt, kā šajos tautas mutvārdu daiļrades žanros izpaudās gan senču asās novērošanas spējas un asprātība, gan arī, piemēram, pareizu tropu izvēlē – tautas skaistuma izjūta.

Audzēknis A. Stegmans stāsta, cik ļoti dziļi atmiņā palicis, kā, lasot klasei priekšā tautasdziesmu:

"Ak tu manu veco tēvu,

Baltās maizes arājiņu,

Kā dūjiņa nopūtās,

Garas vagas galiņā",

skolotājs prata likt izjust, cik poētiski, skaisti un skumji aizkustinoši skan salīdzinājums "kā dūjiņa nopūtās". [13, 160]

Skaistums atklāj dvēseli, un dvēsele savukārt atklāj skaistumu, tāda ir F. Bārdas pārlicība. Pasaulē saskatīt skaisto – tas ir liels spēks un liela gudrība.

F. Bārda spēja savas teorētiskās zināšanas, ētiskos un estētiskos uzskatus pielietot pedagoģiskajā darbībā. Pats būdams literāts, viņš labi izpratis citu latviešu rakstnieku darbus, meklējis tajos reliģiskas, ētiskas, estētiskas un filozofiskas idejas. Tā viņa mācību stundas kļuva vērtīgas, pievilcīgas un dzīvas. Skolotāja nopietnie vārdi dziļi atbalsojās audzēkņu dvēselēs.

Daudzas pedagoģiskas atziņas ir nozīmīgas tikai sava laikmeta robežās, bet daudzas – pārdzīvo laikmetu un nezaudē nozīmi arī mūsdienās. F. Bārdas pedagoģiskās atziņas audzināšanas jautājumos ir būtiskas arī šodienas skolā.

F. Bārda nav publicējis pedagoģiska rakstura darbus, tie saglabājušies sarakstē vai lasāmi vēstulēs, taču visiem ir pieejams viņa daiļrades atstātais mantojums. To, ko viņš uzskatīja par svarīgu dzīvē kā cilvēks, dzejnieks, skolotājs, audzinātājs, F. Bārda ir paudis dzejā un to arī, kā liecina audzēkņu atmiņas, centies ieaudzināt saviem skolēniem. F. Bārdas pedagoģiskās atziņas netieši ir lasāmas viņa dzejā, un mūsdienu skolotājs tās prasmīgi var pielietot mācību un audzināšanas darbā, jo tās garīgās vērtības, ko F. Bārda uzsvēra savā laikā, arī mūsu dienās ir aktuālas. Pareizi būtu teikt, mūsu 21. gadsimta sākuma tehniski attīstītā laikmetā nemateriālajām vērtībām būtu jāpiešķir lielāka nozīme, tās jāaktualizē.

Divdesmitā gadsimta sākumā par latviešu kultūras situāciju F. Bārda raksta: “Man negribētos samaitāt omulību visiem tiem, kuri jūtas apmierināti, pat lepni ar mūsu tagadnes garīgo atmosfēru, kulturālo augšanu un idejisko meklēšanu. Bet grūti ir atsvabināties no domām, ka vērdiviņš ir palicis mūsu garīgo vērtību mēraukla, valdnieks un simbols. Ar to nebūt negribu teikt, ka mēs esam garīgi pavisam nabagi, ka mums nekā nav. Tā jau būtu Dieva zaimošana. Bet visa mūsu bagātība cirkulē vērdiviņos. No visa kā mums kaut kas. Bet tikai par vēr-

diņu: par vērdiņu zinātnes, par vērdiņu mākslas, par vērdiņu pasaules slavas, par vērdiņu patriotisma, par vērdiņu šovinisma, par vērdiņu liberālisma, par vērdiņu demokrātisma, par vērdiņu sociālisma, par vērdiņu aristokrātisma, par vērdiņu varonības, par vērdiņu godīguma, par vērdiņu fanātisma par vērdiņu reālisma, simbolisma – un kas visas tās skaistās lietas lai sasauc! [...] Grūti pagaidām sacīt, vai šī sīkmanība tikai gadījums vai divdesmitā gadsimteņa, šī pirmā un lielākā kultūras un visu garīgo vērtību decentralizācijas laikmeta, neizbēgama attīstības stadija.” [4, 65]

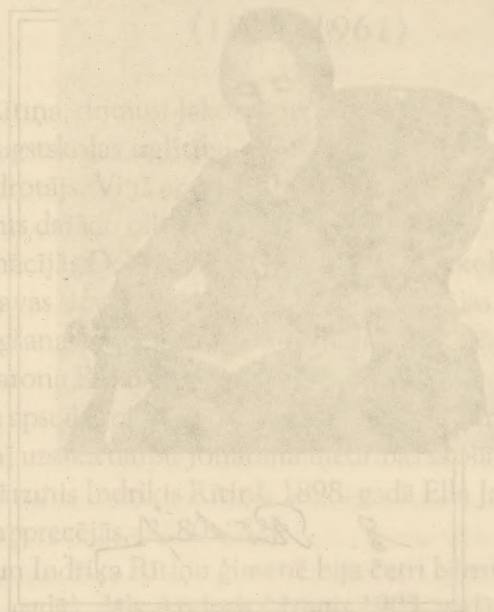
Vai šie vārdi ir tainīgi? Vai katrs laikmets tos nevar teikt par sevi? Pārāk lielai pašapmierinātībai nav pamata – tagad vēl mazāk nekā divdesmitā gadsimta sākumā, F. Bārdas laikā.

Literatūra

1. Bārda F. Dzejas. – R.: Latvijas Valsts izdevniecība, 1959. – 458 lpp.
2. Bārda F. Kopotie raksti/ red. P. Ērmanis, 4. sēj. – R.: Valters un Rapa, 1938. – 391 lpp.
3. Bārda F. Raksti, divos sējumos/ sast. Inta Čaklā. – R.: Liesma, 1990.–1992.
4. Čaklā I. F. Bārdas rakstus lasot// Grāmata. – 1990. – Nr. 1. – 62.–65. lpp.
5. Fricis Bārda/ Kundziņš K. Laiki un likteņi. – [Bruklina] – 1952. – 61.–64. lpp.
6. Kārkliņš K. Fricis Bārda: dzīvē un darbā: monogrāfija. – R.: Raņķis, 1935. – 245 lpp.
7. Kundziņš K. Manas atmiņas par Frici Bārdu// Ceļš. – 1946. – Nr. 5. – 220.–223. lpp.
8. Mauriņa Z. Friča Bārdas dzīve un personība// Laras Lapa. – 1979./80. – Nr. 18. – 310. lpp.
9. Milzere M. Latviešu rakstnieku portretu skices: Mācību līdzeklis. – R.: Zvaigzne, 1994. – 207 lpp.
10. Pilsētiece-Grave F. Fricis Bārda// Rīgas pilsētas 2. vidusskolas (agrākā Latviešu Izglītības biedrības vidusskola) pirmie desmit gadi (1916.–1926.). – R., 1926. – 94.–96. lpp.
11. RLMVM, inv.nr. 53739.
12. Skalbe K. Friča Bārdas piemiņai// Skalbe K. Kopotie raksti. – R., 1939. – 8. sēj. – 123.–124. lpp.
13. Stegmans A. Fricis Bārda kā skolotājs un audzinātājs// Karogs. – 1984. – Nr. 3. – 159.–161. lpp.
14. Šērmanis A. Mūsu klasē/ Rīgas pilsētas 2.vidusskolas (agrākā Latviešu Izglītības biedrības vidusskola) pirmie desmit gadi (1916.–1926.). – R., 1926. – 115.–116. lpp.
15. Valdmanis J. Mazas atmiņas par dzejnieku Fr. Bārdu// Latvju Grāmata. – 1929. – Nr. 2. – 83.–84. lpp.

16. Vētra M. Rīga toreiz ...: Atmiņas. – Bruklina: Grāmatu Draugs, 1955. – 328 lpp.
17. Zanders O. Turēt tīru dzimtās valodas pagalmu ... Dzejnieks pedagoga gaitās// Skolotāju Avīze. – 1980. – 5. marts. – Nr. 10. – 5. lpp.

Fotogrāfija no F. Bārdas dzejoļu krājuma: Dzejas. – R.: LVI, 1959.

1. ...
2. ...
3. ...
4. ...
5. ...
6. ...
7. ...
8. ...
9. ...
10. ...
11. ...
12. ...
13. ...
14. ...
15. ...

E. Ribiš

DABASZINĪBU SKOLOTĀJA ELLA RĪTIŅA (1879–1961)

Ella Rītiņa, dzimusi Jakobsone, ir pirmā latviešu dabaszinību skolotāja ar augstskolas izglītību. Ellas tēvs bija mākslas audējs, aužamo stāvu izgudrotājs. Viņš ar paminu un nīšu iekārtu pratis audumos iegūt līdz simts dažādu rakstu.

Ella mācījās Dobeles ķēstera Francmaņa skolā. 1896. gadā viņa beidza Jelgavas sieviešu ģimnāziju ar mājskolotājas tiesībam. Pēc ģimnāzijas beigšanas viņa vienu gadu strādāja par mājskolotāju Slokenbekā pie barona Reka.

Darba apstākļi pie barona Reka bija nepatīkami, tāpēc viņa 1897. gada rudenī uzsāka darbu Jonatāna biedrības skolā Rīgā. Minēto skolu vadīja pārzinis Indriķis Rītiņš. 1898. gadā Ella Jakobsone un Indriķis Rītiņš apprecējās. [2, 80 – 82]

Ellas un Indriķa Rītiņu ģimenē bija četri bērni: meita Anna (dzimusi 1902. gadā), dēls Andrejs (dzimis 1903. gadā), meita Rūta (dzimusi 1908. gadā) un dēls Juris (dzimis 1913. gadā). Dēls Juris miris gadu pēc Rīgas pilsētas 1. ģimnāzijas beigšanas, dēls Andrejs gāja bojā boļševiku okupācijas gadā, vecākā meita Aina mira Latvijā. Ellas un Indriķa meita Rūta Gulbe dzīvoja Denverā (ASV). Pie viņiem savas vecumdienas pavadīja arī Ella un Indriķis Rītiņi. [2, 80 – 82]

E. Rītiņas mērķis bija studēt medicīnu. Viņa gribēja iestāties tikko atvērtajā Pēterburgas Sieviešu medicīnas institūtā. Taču tas neizdevās, jo tajā uzņēma tikai muižnieku izcelsmes personas.

1900. gadā Ella Rītiņa iestājās Bernes universitātes (Šveice) Medicīnas fakultātē, bet 1901. gadā viņa izglītību turpināja Maskavas Sieviešu augstāko kursu dabaszinātņu nodaļā. 1904. gadā E. Rītiņa ieguva ģimnāzijas dabaszinību skolotājas diplomu.

1904. gada rudenī E. Rītiņa ar izcilām sekmēm uzsāka darbu vairākās Rīgas mācību iestādēs: A. Būmanes-Ķeniņas, M. Lerches meiteņu skolā, A. Ķeniņa reālskolā un dažosursos.

1907. gadā E. Rītiņa pēc Šveices pedagoga E. Niča uzrakstīja grāmatu "Mazo dabas pētnieku audzinātājiem". [13]

Kopā ar I. Rītiņu viņa no vācu valodas iztulkoja O. Šmeila "Dabas stāstus" [18; 19] un B. Landsberga ekskursiju grāmatu "Mežos un ārēs". [3; 4] Viņa rakstīja arī pedagoģiskajos žurnālos. [10; 11; 15]

E. Rītiņa piedalījās Latvijas Skolotāju savienības darbā. Pirmajos skolotāju vasarasursos, kas notika 1909. gada jūnijā, E. Rītiņa un J. Greste vadīja praktiskos darbus dabaszinībās. [7, 9 – 10]

E. Rītiņa lasīja arī priekšlasījumus par dabaszinību mācīšanu, demonstrēja eksperimentus u. c. [7, 11]

V. Ūsiņš un A. Staris grāmatas "Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890. g. līdz 1940. g." ievadā atzīmē, ka E. Rītiņa uzsvēra dabaszinību mācīšanas nepieciešamību, norādot, ka šis priekšmets rosina dabas attīstības likumus izmantot cilvēku labā. Viņa atzina, ka dabaszinību mācīšana ar **induktīvo metodi** dod iespēju skolēniem mēģinājumu un novērojumu ceļā pārbaudīt faktus un to sakarības, sekmē skolēnu pašierosmes darbību, izkopj viņu patstāvību. [8]

Pirmā pasaules kara laikā Rītiņu ģimene dzīvoja Maskavā. E. Rītiņa strādāja latviešu bēgļu skolā, kā arī no Rīgas evakuētājā M. Lārinas-Lerches ģimnāzijā un skolotāju sabiedrības komercskolā.

E. Rītiņa Maskavā aktīvi piedalījās Latviešu kultūras biroja darbā: viņa kopā ar E. Ausmanu, N. Bahmanu, K. Dēķenu, R. Kleperu, R. Liepiņu, O. Nilsonu, F. Osī un I. Rītiņu sastādīja Latvijas skolu programmu projektu dabas zinībās un ģeogrāfijā. [6]

M. Gorskis un J. Guseva rakstā "Ķīmijas zināšanu elementu mā-

cišana Latvijas draudžu pamatskolās (līdz 1940. g.)” [1, 29] atzīmē, ka 1916. gadā latviešu bēgļu Kultūras biroja Maskavas rajona komiteja izstrādāja 4-gadīgajām bēgļu skolām pirmo dabaszinību programmu latviešu tautskolu vēsturē, kas ar dažām izmaiņām kalpoja par pamatu visām līdz 1940. gadam izdotajām programmām (ap 100 latviešu bēgļu skolas atvērtas uz 1914. gada 1. jūlija privātskolu likuma pamata; pēc šī likuma skolas uzturētājiem bija tiesības noteikt mācību programmas un mācību valodu).

Maskavas Kultūras biroja izglītības nodaļa (nodaļas vadītājs A. Ķeniņš) “[..] par savu pirmo uzdevumu [..] atzina tādu programmu izstrādāšanu, kas noderētu ne vien bēgļu skolām, bet varētu likt arī pamatu nacionālai skolai dzimtenē. Principu noskaidrošanai sasauca bēgļu skolu un izglītības darbinieku konferenci 6. – 8. martā. Konferencē piedalījās līdz 200 personu. To lielum lielais vairums bija maskavieši, bet bija arī Rīgas, Pēterpils, Charkovas, Orlas, Samaras, Nižņij-Novgorodas un Kozlovas bēgļu skolu darbinieki. Konference ar sajūsmu uzņēma E. Rītiņa kundzes rūpīgi izstrādāto programmu dabas zinātnēm [..].”

Šajā dokumentā bija ne tikai rūpīgi atlasīta mācību viela, bet arī norādīti pamatprincipi, uz kuriem jābalstās dabaszinību mācīšanās. Pēc programmas sastādītāju viedokļa skolas dabaszinātņu mērķis – iepazīstināt skolēnus ar apkārtējo dabu: kā dzīvo, tā nedzīvo, parādīt, kā cilvēks izmanto dabu savām vajadzībām, vingrināt un izkopt bērnu intelektu, jūtas un gribu.

Bija paredzēts neapskatīt atsevišķus objektus, bet dabas kopas, kur atsevišķie objekti parādās uz vesela dabas ainas fona. Mācāmais par dzīvo dabu ir cieši jāsaista ar ģeogrāfijas, fizikas, ķīmijas zināšanām. Mācību darbu paredzēts balstīt uz kopējiem novērojumiem un eksperimentiem. Mācību vielas sadalē ievērojama atkarība no sezonas: botānikas un zooloģijas materiāls ir mācāms rudenī un pavasarī, anatomija, ģeogrāfija, fizika, ķīmija – ziemā. [1]

1917. gadā viņa piedalījās latviešu skolotāju kongresā Tērbatā. [5]

1918. gadā E. Rītiņa atgriezās no Maskavas un strādāja Valmieras sieviešu ģimnāzijā, bet no 1919. gada rudens līdz aiziešanai pensijā 1936. gadā – Rīgas 1. ģimnāzijā. [9]

Ēvalds Palde šādi raksturo savu skolotāju Ellu Rītiņu: “Savā patsniedzamajā priekšmetā viņa bija autoritāte un pārzināja to pilnīgi, ko mēs drīz vien nojautām. To pasniegt Latvijas brīvvalsts sākuma gados nebija viegli, jo skolas grāmatu latviešu valodā dabas zinībās vēl nebija. Lai gan mēs visi spējām lasīt un saprast krievu valodu – jo pirmos dzīves gadus vēl mācījāmies arī krieviski – krievu valodas dabas zinību grāmatu skolotāja nelietoja. Cik atceros, viņa nekādas pašrocīgas piezīmes pastāvīgi nelietoja, bet runāja brīvi un sakarīgi no galvas, vajadzības gadījumā teikto ilustrējot ar zīmējumu uz tāfeles. Labākai uztverei dažreiz lietoja tabulas ar augu un dzīvnieku attēliem. Mēs svarīgāko centāmies pierakstīt un atcerēties. Ja, uzdoto atprasot, viņai radās iespaids, ka nav saprasts, skolotāja teikto papildināja vai pat stundu atkārtoja, mierīgi un bez uztraukuma, nevienu skolēnu nevainojot. Tā ir reta īpašība, kas sastopama tikai pie nedaudziem pedagogiem. [...] Viņai ienākot klasē, mēs visi rātņi sēdējām savos solos, un neatceros arī kādus disciplīnas pārkāpumus viņas stundu laikā. Viņa ieradās klasē ar vieglu smaidu un ar tādu klasi atstāja.

Tā Rītiņa ar savām zināšanām un pedagoģisko taktu mācēja uzturēt klasē ne vien labu disciplīnu, bet ieguva vispārēju cieņu kā mūsu klasē, tā visā skolā. Ella Rītiņa bija pret visiem vienlīdz laipna un taisnīga, ar lielu pienākuma apziņu un darba prieku. Viņa neuzskatīja, ka mācāmie priekšmeti būtu tik svarīgi, lai skolēni uzdoto iekaltu galvā. Viņa pārrunāja un atkārtoja, ļāva jautāt un debatēt, līdz visi saprata. Galvenais, kas audzēkņus valdzināja, bija viņas mierīgā runa, iecietība un taisnīgums.

[...] Vēl nāk atmiņā, ka, pabeidzot botānikas kursu, viņa mūsu klasei uzdeva vasaras darbu. Vajadzēja savā apkārtnē savākt 30 ziedaugu, tos nospiest, uzlīmēt uz burtnīcu lapām, kā arī identificēt, nosakot latvisko un latīnisko nosaukumu, lietojot tikko iznākušo agronoma J. Bic-

ka "Latvijas augu noteicēju." [9]

1926. gadā nāca klajā E. Rītiņas "Vadonis skolēnu darbiem dabas mācībās vidusskolā. Pirmais posms: zooloģija". [14]

Ella Rītiņa ir apbalvota ar Triju Zvaigžņu ordeņa trešo šķiru. [9] Latvijas Skolotāju savienība Ellai Rītiņai nosvinēja 30 gadu darba atceres svētkus. [7, 84]

E. Rītiņas atziņas par dabaszinību mācīšanu skolā

1909. gadā žurnālā "Izglītība" tika ievietots E. Rītiņas raksts "Dabas mācība skolā" [10] No mūsdienu skatījuma – labi pārdomāts, teorētiski izvērsts raksts dabaszinību metodikā, kas nav zaudējis savu aktualitāti arī mūsdienās.

Rakstā aplūkoti šādi galvenie jautājumi:

I

1. Kāpēc dabas mācība ir jā māca skolā?

(E. Rītiņa raksta par materiālo un formālo izglītību.)

2. Dabas mācība un tikumība.

"Nav cita kritērija priekš tikumības, kā darbības saskaņa ar gribu. Tāpēc arī nevar būt runas par tikumības ieaudzinašanu caur baušļu un gatavu tikumības recepšu iekalšanu. Ētiska ir vienīgi audzināšana uz brīvu pašdarbību." [10, 54]

3. Dabas zinības un skolēna garīgo prasību paplašināšana.

"[...] Dabas mācība, tāpat kā citas zinību nozares skolā, paplašina skolēna garīgās prasības, jo ievada viņu jaunu ideju pasaulē, kuras gan materiāla, gan filosofiska rakstura." [10; 54]

4. Dabas zinības un estētiskais elements.

II

1. Kas jāmāca?

"[...] mācības vielai jābūt tādai, kas sekmē skolēna vispārīgu attīstību un vispārīgu izglītību. Materiālam jābūt stingri zinātniskam [...]. [...] materiāls un metode jāizvēl tādi, kas pieietami tautskolas audzēkņa saprašanai." [10, 55]

2. Kā jāmāca?

"[...] mācības metodei jābūt stingri zinātniskai. Tomēr mērķis, pēc kura jācenšas, ir **ne tikai zināšanu pasniegšana skolēniem**, bet pēc iespējas plaša skolēnu garīgo spēju attīstīšana." [10, 55]

3. Kā sasniedzami dabas mācību mērķi skolā?

◆ Novērojums un eksperiments.

"Novērojums ir pamats visai mūsu zināšanai par dabu. Viņš dod materiālu tālākai zinātniskai darbībai un ir arī vienīgā drošā metode, kā pārbaudīt loģiskā ceļā iegūtos pētījumu slēdzienus. Novērojums kā metode stingri jāatsķir no vienkāršas nejaušas parādību uzņemšanas." [10, 55]

◆ Analīze un hipotēze.

◆ Bioloģiskā metode.

"1) Jārāda, ka dzīves veids un organisma būve (forma un funkcija) atrodas ciešā sakarā un 2) ka dzīvas būtnes nav izolējamas no pārējās pasaules, bet dzīvo zināmā apkārtnē [...]. Zem vārda "apkārtnē" saprotami fizikāliski un ķīmiski iespaidi (smarags, gaiss, barības avoti) un organismu savstarpējās attiecības." [10, 56]

"Ko skolēns pats griezis, pats redzējis un pētījis, tas neaizslīd kā ēna garām apziņai, bet iespiežas uz laiku laikiem atmiņā." [10, 57]

◆ Praktiskie darbi.

"1) Uzdevumam jābūt stingri noteiktam un norobežotam. Mazākiem bērniem jāuzdod vieglāki darbi, vecākiem komplicētāki. 2) Uzdevumam jābūt tādām, lai noteiktā laikā tiešām var

paveikt, jo pretējā gadījumā radīsies neapmierinājuma sajūta, tas var pavisam apslāpēt interesi nevien priekš šiem darbiem, bet priekš dabas mācībām vispārīgi. Lai skolotājs prastu uzdevumu saskaņot ar laiku, viņam pašam katrā ziņā darbs iepriekš jāizmēģina, jāpārlicinās, kādi var rasties misēkļi un cik tie aizņem laika. 3) Darbam nedrīkst būt nejaušības raksturs. [...] Skolotājam no svara arī pārlicināties, kā skolēns strādā, mehāniski vai apzinīgi. To tas var panākt ar jautājumiem, caur skolēnu rakstītiem pārskatiem vai caur skolēna zīmējumu. Pēdējais nereti dod visisāko un skaidrāko bildi par to, kāds garīgs darbs pavadījis skolēna fiziskās manipulācijas.” [10, 58–59]

- ◆ Akvāriju un terāriju ierīkošana un uzturēšana.

- ◆ Skolas dārzs.

“Dārza zemei nav jābūt visgarām labai, vietām tai pat jābūt ļoti nabadzīgai. Dārzā jādēsta tie mūsu dzimtenes augi, kuri noder stādu dzīves ilustrēšanai. [...] Labi, ja dārzā var ierīkot nelielu dīķi, kur kultivēt ūdens augus, par piemēru, elodeju, spirogīru, glīvenes. Te skolēni varētu novērot arī dažādu sīku ūdens kustonīšu dzīvi. Izmēģinājumi pierādījuši, ka dārzā var audzēt arī dažādus purva stādus, ja tos ievieto ēnainās dobēs. Gar dārza sētu varētu audzināt kāpelētāju stādus, kā meža vīnu, tīteņus, apiņus, arī parazitisko linu zīdu. [...] Lai netrūktu materiāla rudens semestrim, daži stādi sējami jūlija sākumā otram lāgam.” [10; 120]

- ◆ Botānisko dārzu apmeklēšana.

- ◆ Augu sēšana puķu podos.

- ◆ Ekskursijas.

“Bet, ja arī skolā būtu ierīkoti terāriji, akvāriji, skolas dārzs utt., apmierināties ar to skolotājs nedrīkst. Tie vēl nav pati daba, bet dabas mācības gala mērķis ir taču **dabas** parādību un likumu aptveršana un saprašana viņas visumā. [...] Ekskursijā skolēns sastopas vaigu vaigā ar pašu dabu, viņas pilnībā un sarežģītā dažādībā, ik uz soļa uzdu-

ras jau no kursa pazīstamiem priekšmetiem un parādībām, bet jaunos dabīgos apstākļos. Gandrīz visi pedagogi tagad vienās domās par ekskursiju nepieciešamību. Daži pat atrod, ka dabas mācības stundas vienmēr drīkstot noturēt tikai ekskursijās, pašā dabā. [...] Ekskursijās skolēns iepazīstas ar parādībām viņu dabiskās attiecībās, sastop botāniku, zooloģisku un mineraloģisku vielu vienkopus, ciešā sakarā, redz, kā organismi atkarīgi viens no otra un no fizikāliskiem un ķīmiskiem apstākļiem; iepazīstas arī ar tām pārmaiņām dabā, kas saistītas ar gadu laiku maiņu. Estētisko nozīmi dabas mācību kurss var iegūt gandrīz vienīgi ar ekskursiju palīdzību. [...] Ekskursijās skolēns ne tikai piesavinājas daudz interesantu un derīgu zināšanu, bet šī uzņemšana savienota ar zināmu jūtu padziļinājumu, kurš pamudina uz tālāku darbību un ienes dzīvību mācības gaitā. Jo spilgtāki saistās jūtu elementi ar zināmas parādības novērošanu – jo dziļāk viņa iespējas apziņā un iegūst lielāku izglītojošu vērtību. [...] Ekskursijās skolotājs var ar skolēnu palīdzību sakrāt materiālu arī stundām un praktiskiem darbiem.” [10, 121–122]

“Ekskursijas temati var būt ļoti dažādi: sniega kušana pavasarī, strautiņu izcelšanās, smilšu nosērēšanās, saules stāvoklis dažādos gada laikos un parādības, kas ar to sakarā, – dzīvības pamošanās pavasarī, dzīvnieku un stādu sagatavošanās uz ziemu, koku arhitektūra, dzīvnieku pēdas sniegā utt. Ļoti ieteicami sarīkot ekskursijas uz vienu un to pašu vietu dažādos gadalaikos, lai skolēni redzētu, cik atkarīga organiskā dzīve no apkārtnes fizikāliskiem un ķīmiskiem apstākļiem. Ieteicami arī ekskursijās iepazīties ar t. s. kopdzīvēm, *bioconosa* (общезитие). [10, 123] [...] Padomus, kā sarīkojamas ekskursijas, skolotāji atradīs grāmatās: [...] un Landsberga “*Streifzüge durch Wald und Flur*”.

Ella un Indriķis Rītiņi šo B. Landsberga grāmatu pārtulkoja no vācu valodas latviešu valodā. Tās 1. un 2. daļa iznāca 1911. un 1912. gadā ar nosaukumu “Mežos un ārēs”. [3, 4]

1. daļas priekšvārdā Ella un Indriķis Rītiņi raksta: “Uzskatāmas principa izlietošana audzināšanā vispār un dabas mācībā sevišķi laiž vienmēr dziļākas saknes arī pie mums. Jo dienas, jo vairāk audzi-

nātāji cenšas mācīt tieši, iepazīstināt ar pašu attiecīgo priekšmetu viņa dabiskajos apstākļos. Pēdējā nolūkā arī pie mums tagad parasta parādība – **ekskursijas**, kur audzēkņi vaigu vaigā mācās pazīt apkārtni un viņas parādības.” [3]

Tulkotāji atzīmē, ka B. Landsberga grāmata ir iztulkota gandrīz visās Eiropas kultūras valodās, pat ungāru un somu.

Lielas grūtības autoriem sagādāja augu un dzīvnieku nosaukumi latviešu valodā. Tulkotāji norāda, ka nosaukumus latviešu valodā viņi ņēmuši no J. Ilstera, M. Birsmāņa, F. Arāja-Brīvā, J. Klinges, J. B. Fišera, O. von Lōvis, Švēdes, G. Zeidlica, V. Petersena darbiem. Kukaiņu nosaukumus sniedzis Maskavas profesors N. U. Kulagins.

Jāpiezīmē, ka tulkotajā grāmatā nereti atrodami tulkotāju zemsvītras skaidrojumi.

◆ Mācību līdzekļi.

“Lai dabas mācības pietiekoši izpildītu savu vietu audzināšanas sistēmā, jācenšas, ka mācīšanās būtu allaž apraugāma, dibināta uz novērojumiem. Klasē vislabāk rādīt bērniem dabiskus objektus: dzīvus stādus, kustoņus, skeletus, preparātus spirtā, terārijus, minerālus utt. Bet vienmēr tas nav iespējams. [...] Jācenšas pie skolas nodibināt mācības līdzekļu muzeju, bet jāgādā arī par labām bildēm un modeļiem, ar ko izpalīdzēties tais gadījumos, kad oriģināli nepieietami. [10, 125] [...]

Labs mācības līdzeklis ir arī modelis, kaut gan viņš nevar atsvērt dabisku objektu. Lietots blakus pēdējam, modelis nereti labāk noskaidro to, kas dabiskā priekšmetā sava sūkuma dēļ neskaidrs. Šai ziņā ļoti noderīgi par piemēru augs, acs, sirds modeļi. [...] Bildēm jābūt tik lielām, ka visa klase var zīmējumu gaiši redzēt un uz vienas bildes nedrīkst būt saspiests daudz zīmējumu. Tādā gadījumā skolēni nespēj koncentrēt uzmanību uz pārrunājamā objekta zīmējumu ... Nedrīkst nekad piemirst, ka vislabākā bilde nevar atsvērt pašu priekšmetu, nedz viņa modeli, tāpat arī ka blakus pēdējam un bildēm nedrīkst trūkt visvienkāršākā palīga līdzekļa – **paša skolotāja zīmējuma** uz tāfeles. Zīmējumā skolotājam iespēja uzsvērt zināmas parādības galveno pusi, at-

stājot pie malas sīkumus, kas nereti traucē uztvert pareizi parādības ideju. Tāpat atkal skolēna zīmējums skolotājam bieži vienīgā pareizā mērāukla par to, vai skolēns pilnīgi sapratis pārrunājamo parādību.” [10, 126.]

Rakstā “Dabas mācība skolā” E. Rītiņa sniedz savu viedokli par dažu dabas zinību metodiķu ieteikumiem. Piemēram, viņa šādi vērtē Frīdriha Junges un Dmitrija Kaigorodova metodiskās nostādnes: “Pēc Junges domām viss dabas mācību kurss skolā iedalāms un mācāms pēc kopdzīvēm, jo tikai tādā ceļā esot iespējams iedziļināties intīmajā sakarā, kas valda starp dažādām stādu un dzīvnieku formām. Piedzīvojumi rāda, ka tāds mācīšanas veids nav iespējams dažādu iemeslu dēļ: p. pr. kopdzīves nav zinātniski pietiekoši izpētītas, pilsētās viņas nepietiekamas novērojumiem; tiešai novērošanai ikvienā apvidū būs pieejamas tikai dažas kopdzīves u. c. [..] Paraugus, kā iepazīties ar kopdzīvēm, sniedz Junge savā grāmatā “*Der Dorfteich als Lebensgemeinschaft*” un Kaigorodovs savā – “*Опыт программы по общежитиям*”. “Dorfteicha” pirmā daļā Junge izsaka savus ieskatus par dabas mācību metodi un tad dabas mācību kursa parauga programmu, kuru tas izvedis praksē Ķīles pilsētas meiteņu skolā. Tagad pedagogu starpā Junges iekustinātās domas par bioloģiskā principa ieviešanu pie dabas mācību pasniegšanas kļuvušas par vispāratzītu patiesību. Vienīgi Junges ieteiktie realizēšanas veidi izrādījušies par neizvedamiem. Pamatīgu kritiku par Junges nopelniem un nozīmi var atrast O. Šmeila grāmatiņā “*Über die Reformbestrebungen auf dem Gebiete des naturwissenschaftlichen Unterrichts*”. “Dorfteicha” otrā daļa, kur Junge grib rādīt, kā viņš domāja savus ieskatus izvedam dzīvē, saturā ļoti daudz interesantu praktisku aizrādījumu, nelūkojot uz to, ka grāmata jau ļābi paveca (iznākusi 1885. g.). Kaigorodovs nav originels; viņš tikai pārnēsis Junges idejas uz Krieviju, iepazīstinādams ar tām krievu pedagogu aprindās un ar daudz dedzīgiem rakstiem gribēdams sajūsmināt Lībena sistematizēšanas tradīcijās stingušos krievu dabas mācības skolotājus. Minētā Kaigorodova programma sniedz vērtīgus mājienu par Vidus-Krievijas kopdzīvēm.” [10, 124]

E. Rītiņa par skolēnu patstāvīgo darbu dabas parādību novērošanā un pētīšanā

Grāmatas "Mazo dabas pētnieku audzinātājiem" [13] priekšvārdā E. Rītiņa norāda, ka grāmatas "galvenais nolūks ir piemēru veidā dot mājienu audzinātājiem, kādā kārtā dabas parādību novērošana varētu ierosināt audzēkņus uz tālāku pētīšanu un domāšanu. Tāpēc arī grāmatiņa ir raibs savirknējums, bez sistēmas un metodiskas kārtības. Protams, audzinātājs nevarēs izlietot visus šos piemērus gluži tādā veidā, kādi viņi te sniegti, viņam būs jāievēro vienmēr vietējie apstākļi. **Vispusība neronaš pate no sevis, viņa modināma un izkopjama**, bet tas iespējams tikai tad, ja audzinātājs nepieturas pie mākslīgas metodes un grāmatu gudrības vien, bet pilniem kausiem smeļ no pašas dabas un dzīves." [13, 3]

Priekšvārda nobeigumā E. Rītiņa norāda, ka E. Niča grāmatai Šveicē bija lieli panākumi, un parakstās kā "pārstrādātāja". [13, 4]

Grāmatā aplūkoti 79 temati:

1. Tritons kāzu uzvalkā.
2. Suņi slikti redz.
3. Kā var pazīt kaļķakmeņus.
4. Zvana skaņas.
5. Aplūko bitītes.
6. Kāpēc jauna mūra mājas mitras.
7. Nosusinātā pļava.
8. Dažādas sejas.
9. Ciets un mīksts ūdens.
10. Kā var izmērīt egles augstumu.
11. Pārslidoošs un noslidoošs mēness.
12. Trejādi ziedi.
13. Kā papardes vairojas.
14. Kukaiņziedis.
15. Kapracis.
16. Svarīgs dabas noslēpums.

17. Sēklu izplatīšana.
18. Medus rasa.
19. Ķērpji ir sabiedrīgi stādi.
20. Putnu ligzdiņa.
21. Likumība dabā.
22. Laupītāja ala.
23. Asinsutis.
24. Melnie vilku zobi.
25. Kā dakšastis izsargājas no ienaidniekiem.
26. Labības rūsa.
27. Āboliņa tītenis.
28. Sliekas.
29. Iz skudru dzīves.
30. Sāja un skāba zeme.
31. Gliemežu oliņas.
32. Vēja ziedainis.
33. Par odiņu.
34. Starp bezdelīgas ķermeņa būvi un dzīvesveidu ir saskaņa.
35. Kukaiņu ēdājs stāds.
36. Pangābols.
37. Cik augsts ir mūsu baznīcas tornis?
38. Zaļais sisenis.
39. Gaismas laušana.
40. Dzegužspļaudekļi.
41. Rūsa.
42. Nedzīvajā mūra kaktā.
43. Nezāle ciņā dēļ pašzūtas.
44. Siltums izpleš ķermeņus.
45. Kūdrājā.
46. Rasa un sarma.
47. Tranu kaušana.
48. Meža gaiss.

49. Zibinvads.
50. Kur plūksis šis pušķis.
51. Pārakmeņojumi.
52. Kāpostu tauriņu kāpuru lapsenes.
53. Purna un nagu sērga.
54. Par etiķi.
55. Okulēšana.
56. Ko mums mednieks stāstīja par lapsu.
57. Pļavas zemes izpētīšana.
58. Ābele kā viesnīcnieks.
59. Tārpainais ābols.
61. Sēnes.
62. Ievainotu stādu pašdziedēšanās.
63. Pavirši cilvēki.
64. Spīdoša malka.
65. Zemestrīce.
66. Rūgšana.
67. Tufakmens.
68. Divējādas elektrības.
69. Mūsu blēdīgais takšelis.
- 70 Rīgas šokolādes fabrikā.
71. Piena ceļš.
72. Skaistākā zvaigžņu grupa.
73. Godalgotā govs.
74. Nevienādi temperamenti.
75. Meža zvēru pēdas sniegā.
76. Zvaigžņotas naktis janvārī.
77. Ziedoša lazda.
78. Laika zoba iespaids.
79. Pavasara vēstneši.

E. Rītiņas grāmatā “Mazo dabas pētnieku audzinātājiem”
aplūkoto tematu klasifikācija

Disciplīna	Numurs grāmatā
Astronomija	11, 71, 72, 76
Ģeoloģija	3, 30, 51, 57, 65, 67, 78
Fizika	4, 39, 44, 46, 49, 59, 68
Ķīmija	6, 9, 41, 48, 54, 64, 66
Matemātika	10, 37
Botānika	12, 13, 14, 16, 17, 21, 27, 32, 35, 43, 45, 50, 62, 70, 77
Bezmugurkaulnieku zooloģija	1, 5, 15, 18, 22, 23, 25, 28, 29, 31, 33, 36, 38, 47, 52, 60
Mugurkaulnieku zooloģija	2, 20, 34, 40, 56, 69, 73, 75
Cilvēks	8, 63, 74
Mikoloģija	19, 24, 26, 61
Ekoloģija	7, 42, 58, 79
Lauksaimniecība	53, 55

Lai lasītājs varētu gūt priekšstatu par Ellas Rītiņas uzrakstītās grāmatas stilu, iepazīsimies ar pirmā temata “**Tritons kāzu uzvalkā**” aprakstu:

“Ah! Tas bij jauki! Šo priekšpusdienu skolotājs aizveda mūs uz Baltās muižas pļavu. Tur viņš mums rādīja kādā vecā, koka dēļiem izsistā, zaļām aļģēm apaugušā akā visai ņiprus dzīvnieciņus.

– Mierā! Nesaduļķojiet ūdeni! Jūs redzēsiet, ka šai ūdenī kaut ko noķersu!

Patlaban pašaujas garām divas garastainas būtnes; tur arī viena un tālāk redzu vēl vienu galviņu iz ūdens izbāztu! Skolotājs novelk svārkus, uzloka krekla piedurknes un izzvejo divus nevienādus dzīv-

nieciņus. — Ah! Ūdens ķirzakas! — Priecīgi iesaucas skolēni, apzīmēdami ar šo vārdu tritonu. Skaisti dzīvnieciņi! Tūliņ ievietojam tos līdzpaņemtā un ar skaidru ūdeni piepildītā stikla traukā, tur viņus varam labāk aplūkot. Varens tritonu pāritis krāšņā kāzu uzvalkā! Tēviņš patik mums labāk, nekā mātīte. Melni traipekļainā, brūnā mugura ar majestātiski izrobotu muguras seksti, ar skaistām baltām punktiņām un plankumiem apklātie sāni un koši dzeltenā pavēdere piedod tēviņam apbrīnošanas cienīgu greznumu. Arī mātīte glīts radijumiņš! Ka viņa vienkāršāk gērbusies, nekā tēviņš, tas mums liekas savādi, bet ja jau tas nu reiz ir! Arī viņai tumši-dzeltena pavēdere un brūna mugurpuse glīti izraibota, tomēr traipekļi mazāk nošķiras. Jau pašā pirmā acumirklī viņa atšķirama caur to, ka viņa izskatās neveiklāka un tai trūkst muguras sekstes, kā tēviņam.

* * *

Ļoti tīkams tritonu pāritis, kurš jaukajā pavasarī jautri un bezbēdīgi dzīvo pa diķiem, purvainiem grāvjiem un akām, tērpies glītājā kāzu svētku uzvalkā! Lai tritonus varētu aplūkot arī turpmāk, mēs viņus, mājās pārnākuši, ievietojam **akvārijā**. Nopietni mēs apņēmāmies mīļos tritoniņus pēc iespējas labi kopt, gādāt, ka tiem netrūkst telpu, kur rotaļāties, labas, bagātīgas pārtikas, svaiga ūdens, gaismas, veselīga gaisa, saulainas, sausas vietiņas un noderīgu paslēptuvju, lai uzturēšanās ērtajā akvārijā viņiem būtu patīkama. Bet, lai neaizmirstam šad tad apmeklēt arī veco aku Baltās muižas pļavā un novērot, kā dzīvo tritoni savā vaļā, tad mēs vislabāk izzināsim, kāda kopšana vajadzīga mūsu mazajiem audzēkņiem.

Cik maz mūsu jaunību pieradina griezt vērību uz visai interesanto rāpuļu un abinieku dzīvi! Cik daudz varētu mantot, novērojot pavasarī p. p. varžu apdzīvotu diķi vai purvu! Kad audzinātājs aiz nezināšanas un tamdēļ arī intereses trūkuma neizrāda uz šādu labu gadījumu, vai arī, kā tas bieži notiek, min šos mīļos, derīgos dzīvnieciņus

tikai ar nicinošiem vārdiem, it kā tie būtu nepilnīgas pasaules riebiģie atkritumu radījumi, tad, protams, nav ko brīnīties, ka skolas solu atstājusī paaudze tikai ar riebumu runā par tritoniem, krupjiem u. tml.! Novēro mūsu ķirzaku, glodeņu, zalkšu, krupju, varžu, koka varžu, salamandru un tritonu dzīvi! Visai interesanti atradumi būs tev bagātīga atmaksa par patērētajām pūlēm un laiku, un tu piedzīvosi daudz prieka pie šiem mīļajiem dzīvnieciņiem, par kuriem lielākā daļa tavu līdzcilvēku spriež tik nicinoši!” [13, 5 – 6]

E. Rītiņas grāmata “Mazo dabas pētnieku audzinātājiem” ir uzrakstīta tam laikam vairāk vai mazāk atbilstošā zinātniskuma līmenī. Informācija tanī apvienota blokos viena paragrāfa ietvaros. Paragrāfi savukārt nav apvienoti blokos.

Grāmatas tekstā būtiskais ir izdalīts ar retinātu druku, pastarpinātais sniegts sīkākā drukā.

Augiem un dzīvniekiem ir minēti to latīniskie nosaukumi, ķīmiskālijām doti ķīmiskie simboli un formulas. Grāmatā ir daži uzskatāmi zīmējumi, piemēram, egles augstuma mērīšana [13, 14], gaismas laušanas skaidrojums [13, 42] un meža dzīvnieku pēdas ziemā [13, 52].

E. Rītiņas grāmata “Mazo dabas pētnieku audzinātājiem” kalpo skolēnu patstāvīga darba organizācijai. Uzdevumu nostādnes ir mērķtiecīgas, uzdevumi ir samērā vienkārši izpildāmi. Atsevišķos gadījumos ir norādes paškontroles organizēšanai.

E. Rītiņa lielu vērību ir veltījusi didaktiskajam aspektam: loģiskās domāšanas attīstīšanai un audziņošās funkcijas realizēšanai. Ievērots arī funkcionālais aspekts: pasaules uzskata un attieksmju veidošana. Lai gan dominējošā šinī grāmatā ir informatīvā funkcija.

Atsevišķus E. Rītiņas tematus varētu publicēt populāros skolotāju un skolēnu preses izdevumos.

Pati Ella Rītiņa ar nožēlu rakstīja, ka “[..] daži skolotāji neatdro grāmatiņā nekā saistoša un pārmet sistēmas trūkumu. Man jāaizrāda, ka te nepareizi uztverta autora ideja. Autors nav gribējis dot vadoni ekskursiju sarīkošanai, ne arī sistemātisku dabas mācību kursu. Viņš

tikai rāda, ka audzinātājam jāpieradina savi audzēkņi vienmēr lūkoties ar vaļējām acīm pasaulē, atrast interesantu vielu ne tikai tur, kur daba saista skatus ar savu krāšņumu un bagātību, bet arī tādā veidā, kur uz pirmā acu uzmetiena viss liekas kails un bez dzīvības; ne tikai dabas klēpī, bet arī ļaužu drūzmā, šaurajās pilsētas ielās; ne vien dienā, bet arī pie zvaigžņotas debess ... Izaudzināt vispusīgus cilvēkus, kam uzņēmīga sirds un prāts pret visādām parādībām apkārtējā pasaulē, tas ir Niča ideāls, un to viņš ar savu grāmatiņu arī lielā mērā veicina. Arī ekskursiju rīkotāji [...] atradīs Niča grāmatiņā daudz interesantu un pamācošu.” [10, 125]

E. Rītiņas grāmata “**Vadonis skolēnu darbiem dabas mācībās vidusskolā. Pirmais posms: Zooloģija**” [14] sastāv no ievada un četrām nodaļām: 1. Darbarīki; 2. Mikroskops; 3. Kā ar mikroskopu jārikojas; 4. Darbu gaita. Grāmatā aplūkoti šādi temati: amēba, tupelīte, zvaniņinfuzorija, hidra, aknu divmutis, slieka, upes gliemene, upes vēzis, dafnija, ciklops, melnais prusaks (bezmugurkaulnieki), asaris, varde, ķirzaka, balodis, trusis (mugurkaulnieki).

Ievadā sastādītāja raksta: “Pēdējā laikā vairs nav sevišķi jāuzsver, ka dabaszinību mācīšanai skolā jādibinās uz uzskatāmības principa; tā tagad jau vispār atzīta, nediskutējama dabaszinību metodikas aksioma. Ne tik pilnīga vienprātība valda jautājumā, cik lielā mērā uzskatāmības ceļā piesavināmais zinību materiāls jāuzņem skolēnam patstāvīgi, t. s. **praktisko darbu ceļā**, un kas atstājams skolēna demonstrējumiem. Tomēr arvien redzamāku pārsvaru gūst doma, ka skolēnu patstāvīgajam darbam robežas ierādāmas cik vien iespējams plašas: ja arī līdz ar to sašaurinātos skolas kursa apjoms, tad totiesu skolēnu zināšanas kļūs nesamērojami dziļākas un dabaszinību audzinošā nozīme ievērojami lielāka.” [14, 3]

Izpildot darbus, E. Rītiņa ieteic iepazīties ar dzīviem objektiem un tikai tad sākt strādāt ar nedzīvo materiālu. Darba gaita un novērojumi ir jāprotokolē. Liela vērtība ir jāpievērš zīmēšanai: “Zīmēšana piespiež pamatīgāk ieskatīties preparējamā objektā; viņa redzēto arī nostiprina atmiņā.” [14, 9]

Piemēram: B. Posmainie tārpi (Annelides).

10. Slieka (*Lumbricus terrestris*).

Materiala iegūšana. Visvieglāk sliekas atrodamas, rokot pēc lietus siltā laikā sakņu dārzā, skaidienā, kūts tuvumā vai citur, kur zemē daudz trūdvielu. Praktiskiem darbiem jāizmeklē prāvāki eksemplāri. Sliekas var viegli uzglabāt arī ziemai. Viņas jāievieto līdz ar zemi prāvus puķu podos vai koka kastītēs. Zeme šad tad jāaplaista.

Ārējā apskate. Liekam sliekai līst pa filtrpapīri: dzirdam vieglu troksni no sariņu berzēšanās gar papīri. Velkot ar mitru pirkstu gar vēderu no pakalģala uz priekšģalu, sajūtam skarbumu, kuŗa cēlonis šie paši sariņi. Aplūkojot lupā, redzam katrā segmentā 4 sariņu pārus. Aizķeroties zemes nelīdzenumos, sariņi palīdz sliekai tikt uz priekšu. Sliekai kustoties, novērojama arī muskulatūras darbība. (15. zīm.)

Sliekai gaŗš "tārpvēidģgs" ķermenis. Priekšģals resnāks un tumšāks par pakalģalu. Mugura tumšāka nekā vēders. Ķermenis sastāv no apaļiem posmiem, kuŗu skaits ļoti liels (apm. 200). Šos posmus sauc par **segmentiem**. Mute nav pašā galā, bet mazliet uz vēderpusi, tā ka galva izveido it kā snuķģti. Pakalģalā atrodas **analais caurums**. Vēderpusē netālu no galvas atrodas **vairošanās organi**. Slieka pieder pie divdzimumu dzģvniekiem jeb hermafroditiem, jo viņai ir abu dzimumu vairošanās organi, 10. un 11. segmentos t. s. **sēklasķermenģši**, un 13. segmentā – sģviešu kģrtas organi – **olnģcas**. Šo organu izvadkanali nobeidzas ārpusē ar diviem spraudzģnu pģŗiem 14. un 15. segmentos. Drusku tālāk, starp 32. un 37. segmentiem, redzams ādas piepampums, t. s. **jostiņa**. Šģ jostiņa atdala gļotas, kas gaisā sacietē. No šģs elastģgās vielas slieka darina kokonu, kuŗā uzglabģjas oliņas.

Sliekas uzšķģrģšana. Sliekas viegli nobeidzas 10% spirta atšķaidģjumā. No spirta izģģmuģi, slieku noslaukģm ar mģkstu drģnu: spirtģ viņģ apklģjusies gļotģm. Tad piesprauģam slieku kniepatatģm pie vanniņas vaska dibena. Pie tam jāģievģro, ka mugurai jģbģt virspusē un ka nedrģkst saplosģt galvas smadzenes, kuŗas atrodas pirmģ segmentģ. Tģpēc priekģģjo kniepatatu iesprauģam 2. – 4. segmentģ. Uzgrģģzam

slieku ar šķērītēm, sākot no analā cauruma līdz mutei. Sargāties laist šķērītes par dziļu, jo jāpārgriež tikai āda un muskuļu kārtā, neaiztiekot iekšējos organus. Griezianam jāiet ne pa pašu vidu, bet pa kreisi vai labi no muguras asinsvada, kuņš muguras vidus līnijā redzams cauri ādai kā sarkans pavediens. Pēc tam ielejam vanniņā ūdeni un ar skalpeļa galu pārgriežam plānās plēvītes, kas piestiprinātas vienā pusē pie zarnas, otrā – pie ķermeņa sienas. Šīs plēvītes sadala ķermeņa telpu mazos dobumiņos, kuņi atbilst ārējiem segmentiem. Griezuma malas tagad uzmanīgi atveļam un piespraužam pie vaska, kā to redzam zīmējumā. (16. zīm.)

Iekšējie organi. No sliekas iekšējiem organiem pirmais duŗas acīs gremošanas aparats. Tas sastāv no stobra, kuŗā atšķiram vairāk nodaļu. Priekšgalā atrodas **rikle** (*pharynx*), tai seko **barības vads** (*oesophagus*) ar ieŗmaugām, tālāk apaļa tumŗa **guzna**, tad **muskuļkuņģis** un beidzot brūngandzeltēna **zarna**.

Asinstrauku sistema. Virs barības kanala stieŗjas muguras asinsdzīsla, kuŗu jau redzēŗjām ādai cauri kā sarkanu pavedienu. Sliekas asiņu sarkanā krāsa ceļas no **hemoglobina** tāpat kā mugurkauldzīvniekiem. No muguras asiņu stobriņa atiet zari, kas kā smalkas, tikai lupā saskatāmas stīpiņas aptveŗ zarnu un izbeidzas vēdera asinstraukā. Stīpiņas, kas atrodas 7.–11. segmentos, ir resnākas un labi saredzamas pat acīm. Saraudamās un izplezdamās viņas dzen asinis no muguras asinsdzīslas uz vēdera asinsvadu. Muguras asinsvadā tek no pakaļas uz priekŗgalu, vēdera dzīslā – otrādi.

Nervu sistema. Sliekas nervu sistema atrodas zem zarnas. Tāpēc, lai to varētu apskatīt, gremošanas organi jāizgrieŗ. Gremošanas kanala preparēšanu iesāķ no pakaļgala. Ar tverkli zarnu pietura, bet ar skalpeļa galu atgrieŗ plēvītes, kas to piestiprina pie ķermeņa sienas. Kad šis darbs nobeigts, atklāŗjas nervu un izvadorganu sistēmas, kā redzams zīmējumā. (17. zīm.) Nervu sistema sastāv no smalka, balta pavediena: lupā redzams, ka pavedienā pamīŗu seko resnākas un tievākas vietas. Resnāķās ir t. s. **mezgli** jeb **gangliji**, bet tievāķie – **komisuras**, kas

ganglijus sasaista **nervu ķēdītē**. Galvgalā nervu ķēdīte nobeidzas ar gangliju, no kuŗa komisuras atiet katrā pusē uz augšu. Te komisuras apskauj rikli un saplūst kopā ganglijā, kuŗu sauc par **virsrīkles gangliju** jeb **galvas smadzenēm**. (18. zīm.)

Izvadorganu sistema sastāv no tieviem stobriem, t. s. **nefridijiem**. Viņi atrodas pa 2 katrā segmentā, atskaitot dažus priekšējos segmentus, kuŗos izvadorganu nav. Katrs nefridijs atveŗas ar vienu galu ķermeņa dobumā, ar otru uz āru. Kādu nefridiji izgriezuŗi, ieliekam uz priekŗmetstikliņa ūdenspilienā, apsedzam ar segstikliņu un aplūkojam mikroskopā.” [14, 16–19]

Tekstu papildina kvalitatīvas reāli priekŗmetiskas ilustrācijas (piemēram, zīmējumi par slieku: ārējā uzbūve, uzŗķērsta slieka, tās nervu un izvadorganu sistēma). Tas dod iespēju atklāt aplūkojamo objektu būtību, sistematizēt un vispārināt zināŗanas.

“Grāmatā ieteiktie darba pajēmieni dibināŗ uz personīgiem piedzīvojumiem un arī uz paŗas praksē pārbaudītiem attiecīgāŗ cittautu literatūras norādījumiem Kā galvenos avotus izmantoju Kūkentala, Raikova un B. Œmidta darbus.” [14; 3]

E. Rītiņas grāmatai “Vadonis skolēnu darbiem dabas mācībāŗ vidusskolā. Pirmais posms: zooloģija” ir strikta sistēma, tā ir uzrakstīta instruktīvi metodiskā stilā. Izmantojot grāmatā ieteikto darba secību, skolēni var strādāt arī patstāvīgi.

Mācību vielas izklāŗtā var atrast arī dažas zināŗniska rakstura neprecizitāŗes.

Ne visi termini un jēdzieni atbilst mūsdienāŗ lietotajiem, jo nepārtraukti attīstāŗs ne tikai sarunvaloda, bet arī zināŗniskā terminoloģija: tiek precizēti jau lietojamie termini un jēdzieni, meklēti jauni – visatbilstoŗākie.

Dabas zinību programmas tautskolām projekts

Programmas projektā ir norādīts, ka dabas zinības 1.–4. klasē māca 2 stundas nedēļā, bet 5. klasē – 4.

“Dabas zinību mērķis – bērnus iepazīstināt ar apkārtējo dabu un tiem spēkiem, kas viņā darbojas, pieradinot viņus novērot un taisīt slēdzienus, kā arī rādīt, kā cilvēks dabas priekšmetus un tās spēkus izmanto savām vajadzībām.

1. Viela sakārtojama tā, ka neapskata atsevišķus objektus, bet dabas ainas, kur atsevišķie objekti parādās uz veselas dabas ainas fona. Kopsaderīgais apskatāms kopā, pēc iespējas saistot arī fiziku ar dabas stāstiem.

Dabas mācība tautskolās nav sadalāma atsevišķās disciplīnās – fizika, ķīmija, botānika, zooloģija utt., bet dabas priekšmeti un parādības apskatāmi kopsakarā.

2. Apstrādājumā valda ne sauss apraksts un klasifikācija, bet bioloģisks apskats. Bērniem jāredz, kā dabas būtne rodas, kā tā savam uzdevumam apbruņota, kā piemērojas apstākļiem, kā barojas un sargājas, kā atsevišķie orgāni izpilda savu uzdevumu. Viņiem jāatskārst kopsakars visā dabā un jāprot to visu skaidri izteikt.

3. Pats apstrādājums pamatojas uz novērojumiem un slēdzieniem, kurus bērns atnes jau līdzī, skolā iestājoties. Tālākā darbība dibinājas uz kopējiem novērojumiem, skolēnu patstāvīgajiem novērojumiem un eksperimentiem.

4. Lai bērni mācītos patstāvīgi novērot un asinātu skatu, viņiem jānodod pēc iespējas uz katru stundu novērojumu uzdevumi. Daži procesi dabas dzīvē prasa nepārtrauktu novērošanu. Te izveidami mēģinājumi klasē, skolas dārzā. Dabas būtnes, pēc iespējas, jāreda pašas. Ja tādas nav dabūjamas, tad var lietot preparātus, modeļus, zīmējumus. Vislabākos pakalpojumus dod skolotāja paša zīmējumi klasē un bērnu zīmējumi burtnīcās.

5. Uzskaitītā viela pārējama saskaņā ar dabas maiņām un cilvēku darbiem, kādēļ vielas sakārtošana un seku rinda atstāta katra skolotāja paša ieskatam, saskaņā ar viņa skolas apstākļiem.

PIRMAIS GADS

A. Vasaras beigas.

Dienas garums un saules stāvoklis (augstums); debess puses. Pusdienas ēnas garums. Siltums, viņa iespaids uz ūdeni, citiem priekšmetiem (zemi). Gaiss. Siltuma iespaids uz gaisu. Siltuma mērīšana. Gaisa, ūdens un zemes temperatūras mērīšana. Ūdens izgarošana, garaiņu sabiezēšana, migla, rasa, lietus. Pie izgarošanas pāri paliekošas cietas vielas.

B. Augi dārzā un sakņu dārzā.

Novērot pie lefkojas, zirņa, burkāna, rutka, kāposta, ābeles un citiem dārza augiem un istabas puķēm: sakne kā ūdens uzsūcēja, lapu kā ūdens izgarinātāja. Stādu barības vielu krātuves.

Kādiem nolūkiem stādiem vajadzīgas krātuves? (salīdzināt burkānu, rutku, kāpostu u. c. I un II gadā; no kurienes radies otrā gada garais stublājs, ziedi, augļi utt.?)

Zieds, medus, zieda viesi.

Auglis; sēkla, viņas nozīme auga dzīvē.

C. Rudens.

Ievads.

Saules lēkti un rieti 10. sept.; dienas garuma mazināšanās, pusdienas ēnas pagarināšanās ("Saules ceļa" pamazināšanās). Gaisa, zemes un ūdens temperatūras krišana. Rudens iezīmes kā pēdējās sekas (migla, lietus, salnas, pārmaiņas pie augiem un dzīvniekiem, cilvēka dzīvē).

D. Cilvēka gaitas.

Augu barības vielu krātuvju, augļu utt. izmantošana no cilvēkiem. Šis "ražas" novākšana dārzā un tīrumā. Mūsu labības. Kartupeļu lauks. Lini un kaņepes. Rudens darbi dārzā, tīrumā, rijā, klētī, pagrabā ... Dzirnāvās. Milti un putraini. Maizes cepšana. Iesals. Ziemas sēklas iestrādāšana.

E. Mūsu mājlopi un putni.

Zirgs kā cilvēka palīgs ar savu spēku, ātro gaitu, gara īpašībām, ķermeņa daļām (āda, mēsli, spalvas). Barība, tās satveršana; zobi. Kā aizstāvas. Mazs kumeļš.

Govs, viņas derīgums. Govs kā augu ēdājs (mēle, žokļi, zobi). Atgremošana. Govs ieroči. Nagi.

Aita. (Salīdzinājums ar govi; kazu.)

Cūka, tās derīgums. Barošanās (visu ēdāja; snūķis, zobi). Kā aizsargāta no aukstuma. Sivēni.

Suns. Kuras īpašības padara par cilvēka draugu un palīgu. Jutekļi. Barošanās (barība, tās iegūšana, zobi, mēle, lakšana), suņa dažādības. Kucēni.

Kaķis. Barošanās. Kā ķermenis piemērots laupītāju dzīvei (jutekļi, stāvs, pēdas un nagī, zobi). Kaķa daba. Kaķēni. Kamdēļ šos dzīvniekus sauc par zīdītājiem?

Vista – putns. Kā putni izšķiras no zīdītāju dzīvniekiem (kājas, spalvas, spārni, knābis, pēcnācēji). Vista, kā zemes putns (spārni īsi, ķermenis smags, kājas spēcīgas). Barība; cālis. Kamdēļ vistai drīkst būt daudz cāļu? (ligzdbēgļi; paši seko mātei). Novēro, kā dzer, kā ēd. Vai barību sasmalcina, vai norij graudus veselus?

Pīle – peldētāju putns (miesai laivas forma, apklāta biezu spalvu un dūnu kārtu, eļļas dziedzeri, kājas kā airi). Barība. Kādēļ iet ūdenī? Pīlēni.

Balodis. Kamdēļ var augstu un viegli laisties (garens ķermenis, smaili spārni). Barība. Kādēļ nespēj graudus sasmalcināt? (Knābis vā-

rīgs.) Kā dzer. Mazuļi. Kādēļ nedrīkst būt daudz bērnu? (ligzduļi, grūti kopjami).

F. Dabas dzīve rudenī.

(Turpinājums.)

Arāja pavadoņi: vārna, sējas vārna u. c. Ko putni meklē arumos. Gāju putni. Gāju putnu laišanās kārtība (rindā, kāšī, kamolā). Gaisa pretestība. Kāpēc gāju putni aizlaižas? Kāpuri un viņu iekūņošanās (iekūņošanās novērošana, kūniņu uzglabāšana).

Rudzu un ziemas kviešu dīgšana un asnošana. (Zirņa un pupas diedzēšana.) Kā stādi izsēj sēklas?

Sarma, sniegs, ledus, krusa. Mākoņas. Vējš, tā virzieni. Lietus mērīšana, gaisa temperatūras novērošana; mākoņas, viņu virzieni. Vēja stiprums un virzieni.

Lapu raisīšanās un nobiršana. Pumpuri, ziedu pakariņas. Stādu sagatavošanās uz dusu. Dzīvnieku sagatavošanās uz ziemu (vasaras spalvas maiņa, tauku krājumi). Cilvēku sagatavošanās uz ziemu.

G. Ziema.

Ievads.

Dienas un nakts garums 10. dec. un pusdienas ēnas garums. Saules lēkti un rieti, salīdzinot ar augustu un septembri. Gaisa temperatūra. Ziemas dabas savādības. Stādi ziemas dusā. Rudzu lauks. Dzīvnieku dusa. Mājas dzīvnieki ziemas dzīvokļos; pārmaiņa viņu dzīves apstākļos, barība utt.

H. Cilvēks ziemā.

Barības iegūšana un apstrādāšana. Gādība par apģērbu. Mājlopu apgādāšana. Rūpes par dzīvokli, par siltumu. Braukšana ziemā, salīdzinot ar vasaru. Dažādi amati, materiāli, darba rīki. Bērnu dzīve (mājās, skolā, viesos).

I. Ziemciešu dzīvnieki.

Zaķis – augļu koku postītājs ziemā. Zobi. Barība vasarā. Kā var panest ziemas aukstumu? Ziemas spalvas krāsa, salīdzinot ar vasaras. Ienaidnieki, glābšanās no ienaidniekiem (smalka dzirde, ātra gaita, cilpošana).

Lapsa – laupītāja. Ķermeņa būve. Barība. Zobi. Spalva vasarā un ziemā. Dzīvoklis. Salīdzini ar suni.

Vāvere. Vāveres “ligzda” un barības krājumi. Vāvere saulainās un sala dienās. Kā vāvere piemērota dzīvei kokos (pirksti, kājas, ķermenis, aste, nagi). Barība. Vāvere – žurkas un zaķa radniece – graužēja (zobi, lūpas). Dzīves veids.

Āpsis – ziemas midzenī. Kā āpsis spēj darināt sev alu? Kamdēļ tā vajadzīga? Āpša medības (takši). Ķermeņa būve (pēdminis). Barība (zobi). Kā spēj pavadīt ziemu miegā bez ēšanas (tauku krājumi zem ādas rudenī).

Sikspārnis – ziemas miegā, atmoda siltumā. Ķermeņa būve un kustēšanās veids (kājas, pirksti, līdu plēve; jušanas spēja, redze). Barība (zobi – kukaiņu ēdājs). Kamdēļ ziemu guļ? Nozīme dabā.

J. Pavasarī.

Dienas un nakts garums 10.martā, lēkti un rieti. Pusdienas saule un ēnas garums, salīdzinājums ar agrāk novērotiem. Temperatūras un laika iezīmes. Mājas dzīvnieki pavasarī (atnešanās, mazuļi). Koku un krūmu pumpuri, viņu plaucēšana. Lecekšu sagatavošana. Pūpoli. Kūniņu pārvēršanās. Kukaiņu atmoda (tauriņi, mušas, bites). Gāju putnu atgriešanās. Putnu kalendārs. Novērojumi pie strazdu auriņa. **Stārks** un viņa ligzda. **Bezdelīga** un tās ligzda. Sēklu diedzēšana podos, kastēs, lecektī, dārzā un novērojumi. Pirmie ziedi (ziedu kalendārs). Putnu ligzdu novērošana. Ligzdbēgļi un ligzdguļi. Kurkuļi un to audzēšana.

OTRAIS GADS

A. Dārzā.

Kā stāda lapas novada saknēm ūdeni.

- 1) Novērojumi pie bietes, kāļa, burkāna, kāposta u. c. Viduci rasinātāji augi.
- 2) Novērojumi pie kokiem (par piem. liepa), krūmiem u. c. apmali rasinātājiem.

Stāda tiekšanās pēc saules (apsauļotā puķe bagātāka zariem, žuburiem un līdz ar to lapām). Lapu mozaika; augšējās lapas neaizēno apakšējās (burkāns, saulgrieze). Stumbra tiekšanās uz augšu: a) patstāvīgi (koki, saulgriezes u. c., b) ar vītņu palīdzību (zirnīs, ķirbis u. c.), c) ar tīšanos (kāršu pupa, apinis).

Zieds, viņa atsevišķas daļas un to nozīme; (novērojumi: kālis, zirnīs, baltā nātre, magone, saulgrieze, cūkpiene u. c.). Divdzimuma un viendzimuma ziedi (gurķis, ķirbis).

Kukaiņi kā ziedu apputinātāji (zieda forma piemērota zināmiem kukaiņiem, piem., baltā nātre un zemes bite, baltais āboliņš un bite); medus ziedā; zieda spilgtā krāsa un smarža.

Bite – mājas dzīvnieks. Dzīve stropā. Bišu sabiedrības locekļi. Spietošana. Darbi stropā. Bites ziemā. Kā bites ķermenis piemērots viņas darbam. Bites elpošana. Bites ienaidnieki. Aizsargāšanās. Bitei līdzīgi kukaiņi; zemes bite, lapsene u. c.

Muša. Ķermeņa īpašības, attīstība, kaitīgums. Cīņa. Mušas radnieki: gaļas muša, dunduri.

Tauriņi un to kāpuri.

Zirneklis. Ķermenis, tīkls, kukaiņu ķeršana.

Augļi un to sēklu izplatīšanās (cūkpiene, usne, kļava, osis, liepa, dadža galvas, ogas).

B. Mežs.

Egle un priede rudenī (čiekuri, sēklas, zaru riņķi).

Ozols un zīle. Pangas.

Koka vecuma noteikšana pēc celma gadu riņķiem.

Lazda un rieksts.

Gaismas daudzums dažādos mežos. Meža apakšaugu bagātība atkarībā no gaismas daudzuma un citiem apstākļiem.

Mežs kā mitruma uzglabātājs. **Sūnas un ķērpji.**

Sēnes. Ēdamas un giftīgas sēnes.

Meža dzīvnieki; stirna, salīdzinot ar govi. Dzenis – koku dzīvnieks (perēklis, pārtika, pirksti, aste, galva un kakls, knābis, mēle). Dzeņa nozīme mežā. Sīlis (viņa nedarbi), teteris, irbe (salīdzinājumā ar vistu), krustknābis (ziemcietis; barība, knābja savādība, aizsargkrāsa).

Zīlīte, no kā pārtiek ziemā, derīgums.

Skudras. Sabiedrības locekļi. Darbi, nozīme mežā.

Gliemeži. Ķermenis. Elpošana. Kā aizsargāts pret izžūšanu. Barība, kustības, vairošanās, ziemas dusa.

C.

Arhimeda likums. Specifiskais svars. Peldēšana. Piena un spirta mērītāji. Komunicējošie trauki. Avots, ūdensvads. Aka. Strūkle aka. Arteziskā aka. Hidrauliskā prese. Hidrauliskais spiediens. Kapilāri (sūnas, sēnes).

Gaisa spiediens. Pumpis. Šļirce, gaisa pumpis, barometrs. Gaisa kustības (vējš un viesuļi).

Magnētisms. Elektrība (pievilkšana un atgrūšana, leidenes pudele, labi un slikti vadītāji, elektriskā dzirkstele, elektrības mašīna). Zibens un pērkons. Zibens novedēji.

D.

Ūdens. Tīrs un netīrs, ciets un mīksts ūdens. Filtrēšana. Destilēšana. Apslēptais siltums, ūdenim vāroties un sniegam un ledum kū-

tot. Termometra izgatavošana. Ūdens apjoms salā.

Granīts, viņa sadrupšana. Smiltis, māli. Stikla izgatavošana. Māla trauki. Porcelāna kiegēļi.

E.

Pavasara atmoda mežā; lazdas ziedēšana. Bērza sulu tecēšana. Pumpuru raisīšanās. Dažādu lapu koku plaukšanas laiks un jauno lapu īpatnības (krāsa, smarža, veids u. c.). Koku ziedēšana: a) vējziedainie (lazda, bērzs, ozols); b) kukaiņu ziedainie (kļava, ābele, ķirsis, pilādzis, kastanis). Vienmājīgie (ozols, bērzs) un divmājīgie augi (vītols). Egles un priedes jaunie asni, viņu ziedi. Mežam kaitīgie kukaiņi (tinēji, ķirmji, ozolvabole u. c.). Putni un viņu nozīme kukaiņu iznīcināšanā (dzenis, dzeguze). Ķirzaka. Ķirzakas miesas temperatūra un uzturas vieta. Viņas krāsa. Ķirzaka – laupītājs (jutekļi, kustības, nagi, mute, vairošanās). Zalktis. Kustības. Pārtikas iegūšana. Ādas maiņa, vairošanās. Ziemas guļa. Odze. Pazīšanas zīmes. Krāsas atkarība no dzīves vietas. Barības iegūšana (ģifts zobī). Ko darīt odzes kostam?

Pavasara puķes: palazdene, vējotne, kreimene, vijolīte. Zemes stumbra nozīme. Tulpe, zosu sīpols. Sīpola nozīme. Mazpurene, cīruļīte, dzegužpuķes, guma nozīme.

Pļava. Pļavas nozīme lopkopībā. Sausa un mitra pļava. Galvenie sausas pļavas augi. Mitras pļavas augi un zeme (dzelzszāle, grīši, zaķu lipiņas, sūnas, skābenes). Ciņi. Pļavu grāvošana. Drenēšana. Sausu pļavu appludināšana. Nivelēšana. Pļavu mēslošana.

Varde. Āda, uzturas vieta, krāsa, barība. Jutekļi, kustības, mute. Vairošanās.

Tīrumā. Vasaras labības. Tīruma nogatavošana, sējas maiņas kārtība un lauku skaits, dažādu labību sēšanas laiks, iestrādāšanas savādības utt.

Papuve, viņas mēslošana un apstrādāšana. Rudzu ziedēšana. Āboliņš. Stādu lapu sula. Tīruma nezāles (rudzupuķes, kokāļi, magones, lāčauzas, usnes, kosas, pīpenes, lauku nelķe). Zieda dusa. Āboliņa zīds. Stādi-parazīti.

Cīrulis (dziesma, krāsa, ligzda, olas). Paipala, grieze, lauka irbe, lauka pele (zobi, kaitīgums). Vanags un pūce kā peļu iznīcinātāji. Vanaga krāsa, ligzda, ķermenis saskaņā ar laupītāju dzīves veidu. Pūce – laupītājs “nakts putns”; īpatnības ar to sakarā.

Sisenis. Viņa dziesma, kustības, barošānās, vairošanās. Ozolva-
boles kāpuri (kā attīstās, kaitīgums).

Slika. Dzīves vieta, kustības, barība, jutekļi, nozīme zemkopībā.

Kurmīšs. Kā ķermenis piemērots dzīvei zemē; barība; nozīme dabā un cilvēka dzīvē.

TREŠAIS GADS

A.

Atmata. Stādu piemērošanās sausai vietai: 1) lapas – mitruma uzglabātājas (laimiņš, zaķu rāčenis, amols, salīdzinājumā ar istabas kak-tusu, aloe), 2) lapas sikas, pūkām apaugušas (vērmele, kaķu pēdiņa).

Stādu aizsargāšanās pret dzīvniekiem. Dadža dzeloņi, gundegas
ģiftīgā sula.

Purvs. Kūdras sūna. Kūdra. Zilene. Dzērvene. Lācene. Vāverāji (viņu piemērošanās pārāk mitrai dzīves vietai). Rasene. Taucene (viņas īpatnējā barošānās). Ķīvīte (kājas, dzīves vieta).

Ezers. Ezermalas augi (divdabju sūrenes, ūdens gundega, niedra, kalme, vardulenes, bultenes, ūdens lēpes, ūdens ziedi). Šā stāda īpatnības sakarā ar augšanas vietu. Ezera sašaurināšanās, pamazām aizau-got. Kūdras izcelšanās.

Mūsu parastās zivis. Piem., laupītāja – līdaka. Kā ķermenis pie-mērots dzīvei ūdenī (forma, kustēšanās rīki, elpošana, pūslis). Barība, vairošanās. Mākslīgā zivju audzēšana. Zveja.

Vēzis. Ķermeņa daļas. Bruņas. Krāsa. Jutekļi. Barošānās rīki. Kus-tības. Elpošana. Vairošanās.

Ūdens vabole. Kā elpo. Kāpura dzīves veids.

Upes gliemene. Kā piemērojas mazkustīgam dzīves veidam. Ķermenis. Barošanās un elpošanas savādības. Aizsargāšanās.

Ods. Salīdzinājumā ar mušu. Oda mute. Oda vairošanās. Oda kaitīgums. Cīņa ar odiem.

B.

Gaiss. Viņa sastāvs. Skābeklis. Degšana. Ogļskābā gāze. Cilvēka elpošana. Zivs elpošana. Stādu elpošana.

Ūdenī kūstošas un nekūstošas vielas. Destilēts ūdens. Temperatūras dažādība destilētam un izkusušas vielas saturošam ūdenim vāroties un sasaldot. Mākslīga aukstuma radīšana. Saldētava. Kaļķakmens. Kaļķis. Ģipsis. Vārāmā sāls. Dažāda veida sāls iegūšana. Akmeņogles. Apkurināšana. Dedzināmā gāze, akmeņogļu darvas u. c. gāzes fabrikas atkritumu izmantošana. Nafta, no viņas iegūstamie produkti.

Metāli. Zelts. Sudrabs. Varš. Alva. Dzelzs rūdas un to apstrādāšana. Čuguns. Kaļamā dzelzs. Tērauds. Dzīvsudrabs.

Gaisma. Gaismas refleksija. Dažādi spoguļi. Gaismas staru laušana. Gaismas staru sadalīšanās prizmā. Varavīksne. Baltā krāsa. Lēcas. Fotografa aparāts. Tālskatis. Palielināmais stikls. Mikroskops.

Galvaniskā elektrība. Elektomagnēts, telegrāfs, telefons, elektriskais zvans, elektriskā gaisma.

Inercija. Trīšanās. Zemes pievilkšana. Svira. Kloks. Svārs. Bezrēķons. Slīps līdzenums. Ķīlis. Pendelis. Sienas pulkstenis. Tvaika mašīna. Dzelzceļš.

Pavasari.

Īss sakarīgs pārskats par augu dzīvi.

Sēkla. Viņas atsevišķo daļu nozīme. Viendīgļlapju, divdīgļlapju augi. Kas nepieciešams, lai sēkla varētu dīgt: a) ūdens, b) siltums, c) gaiss (stērķeļu pārvēršanās cukurā). Sēklas barības krājumu izsīkšana un dīgļa sausā svara mazināšanās. Dīgļa patstāvīga barošanās. No kādām vielām stāds sastāv (pelnu vielas, ogles). Ko stāds uzņem ar

sakni no zemes? Stāda audzēšana destilētā un pelnu vielas saturošā ūdenī. Stādam nepieciešamās pelnu vielas. Dažādas zemes. Saknes, kā minerālu sadrupšanas veicinātājas. Mitruma, trūdu vielu, māla, smilts % sastāva izpētīšana. Izmēģinājuma lauki. Dabīgie un mākslīgie mēsli. Zaļbarība kā mēsli.

Stādu iekšējā būve. Šūniņas. Stāda audi. Sakņu iekšējā būve. Kā saknes iesūc barības sulu. Sakņu spurgaliņas. Ko stāds saņem no gaisa? Mēģinājums, ka gaisā atrodas ogļskābā gāze. Ogļskābās gāzes sadalīšana ar magnija palīdzību. Ogļskābās gāzes sadalīšana lapās zem saules iespaيدا. Stādu nozīme gaisa tīrīšanā. Istabas puķes. Hlorofila nozīme. Kā gaiss iekļūst lapās? Lapas iekšējā būve. Stērķeles un citas ogli saturošas vielas, kuras stādi izstrādā no uzņemtās barības. Ogle kā saules enerģijas uzglabātāja. Stādi kā šīs enerģijas iekrājēji. Dzīvnieku un cilvēku atkarība no stādiem.

Stumbra nozīme. Stumbra iekšējā būve. Malkas un lūku kārtas. Kambijs. Stumbra augšana. Gada riņķi. Divējāda strāva stumbrā. Ūdens izgarošana lapās, kā sulu augšup kāpšanas cēlonis. Izgarošana dažādos apstākļos (siltā, aukstā, sausā un mitrā gaisā, gaismā un tumšā). Lapu nobiršana rudenī. Stumbra sega. Korķa kārtas. Stumbra ievainojumu sadzīšana. Koku un krūmu potēšana.

Zieda nozīme. Zieda apputrināšana. Pašapputrināšana un krustēniska apputrināšana. Dažādie ierīkojumi pašapputrināšanai. Kukaiņi un vējš kā krustēniskas apputrināšanas veicinātāji. Zieda apaugļošana. Augļu un sēkļu attīstīšanās.

CETURTAIS GADS

Sporu stādi.

- 1) **Paparde.** Zemes stumbrs. Lapu lielums, plānums un sastāvs atkarībā no ēnainas augšanas vietas. Jauno lapu īpatnības. Sporas. Kā viņas pasargātas no lietus. Pirmdīgļis.

- 2) **Sūnas** (dzegužlini). Stublājs un lapas sausā laikā, mitrumā. Sporu pogaļa. Ierīkojums, kā vējš var izkaisīt tikai sausas sporas. Pirmdīgļis. Sūnu nozīme vienmērīga gaisa mitruma uzturēšanā. Šūnas kā auglīgas zemes sagatavotājas. Kūdra. Sūnas pļavā, dārzā. Kā cilvēks izlieto sūnas.
- 3) **Aļģes** jeb ūdenssūnas. Viņas mīkstais ķermenis sakarā ar augšanas vietu. Daudzšūniņu un viēšūniņu aļģes. Aļģu nozīme priekš ūdens dzīvniekiem.
- 4) **Sēnes**. Atmatene. Augļu nesējs. Kā pasargātas no bojāšanās negatavas sporas. Micēlijs un viņa nozīme. Sēņu barošanās īpašības. Vienkāršas sēnes: pelējumi, raugs. Alus darināšana un maizes cepšana. Cukura sadalīšana spirtā un ogļskābē. Sēnes liekēdes. Vilka zobs. Labības rūsa. Melnplaukas. Kartupeļu sēnīte.

Baktērijas.

Viņu veids, lielums, vairošanās, sporas. Baktērijas kā trūdēšanas cēlonis. Derīgas baktērijas (rūgušpiens, skābi kāposti, gurķi, baktērijas uz tauriņziežu saknēm). Baktērijas-parazīti, lipīgu slimību cēlonis. Apstākļi, kas baktērijas nomaitā.

Pirmdzīvnieki.

Amēba. Tupelīte.

Kā no olas attīstās cāļitis. Orgāni kā šūniņu sakopojums. Cilvēka un kustoņu daudzšūniņu organisms.

Cilvēks.

Skelets. Viņa nozīme. Locītavas. Skeleta vielu sastāvs. Kaulu izkropļošana bērībā, skolā. Galvas kausa un ģimja kauli. Mugurkauls. Viņa forma un daļas atkarībā no to uzdevuma. Krūšu kurvis un tā nozīme. Plecu un gurnu josla, roku un kāju kauli. Kādiem jābūt apaviem?

Muskuļi. Viņu sastāvs. Muskuļu šķiedras. Muskuļu nozīme. Ap-

zinīgas un neapzinīgas muskuļu kustības. Muskuļu sasīšana strādājot. Muskuļu nogurums. Iešana. Sēdēšana. Stāvēšana. Muskuļu atpūta. Muskuļu vingrošana.

Nervu sistēma. Viņas nozīme. Kustību nervi un jušanas nervi. Galvas smadzenes un muguras smadzenes. Nervu kopšana. Nervu nogurums. Miegš. Uzbudinoši dzērieni.

Jutekļu orgāni. Acs. Viņas nozīme. Acs aizsargi. Acs ābols.

Redze. Acs piemērošanās spēja. Tuvredzība un tālredzība. Brillēs. Acu saudzēšana un kopšana. Apgaismošana. Dabīgā gaisma. Petrolejas lampa. Gāzes apgaismošana. Spirta lampa. Elektriskā gaisma.

Auss. Viņas nozīme. Skaņu cēloņi. Kā auss ierīkota skaņu viļņu novadīšanai līdz dzirdes nerviem. Asu kopšana.

Deguns. Viņa nozīme. Viņa kopšana (iesnas).

Mēle. Viņas nozīme.

Āda kā taustes orgāns.

Elpošana. Elpošanas nozīme. Miesas temperatūra. Ielpotais un izelpotais gaiss. Elpošanas organi. Āda kā elpošanas orgāns. Elpošanas kustības. Gaisa normālsastāvs. Gaisa temperatūra. Miesas temperatūras dabīgie regulatori (plaušas, āda). Mākslīgie regulatori – apģērbs, dzīvoklis, apkurināšana.

Apģērbs. Viņa normālās īpašības. Kaitīgs apģērbs. Gulta.

Dzīvoklis. Saules nozīme. Būvmateriālu īpašības. Istabu augstums un plašums. Dzīvokļu mitrums. Ķēķis. Atkritumu kaitīgums. Viņu aizvākšana. Kanalizācija pilsētā.

Apkūrināšana. Kurināmie materiāli. Normaltemperatūra istabās. Kurināšanas veidi. Krāsnis. Centrālā apkūrināšana.

Ventilācija. Dabīga. Mākslīga. Dezinfekcija. Saule. Tīrība. Ķīmiski un fiziski dezinfekcijas līdzekļi.

Elpojamo orgānu slimības. Elpojamo orgānu kopšana. Elpošanas vingrināšana, fizisks darbs, rotaļas, sports. Mākslīga elpošana (palīdzība slīkoņiem, tvanā pamirušajiem).

Asiņu riņķošana. Asinis mikroskopā. Plazma. Asins ķermenīši.

Sarkanie asins ķermenīši. Viņu nozīme. Balto asins ķermenīšu nozīme. Cīņa ar mikroorganismiem. Baktēriju ģifts. Miesas pretģifts. Baku potēšana. Pastērs. Traku suņu sakosto potēšana. Sirds. Viņas darbība. Asintrauki. Asiņu riņķošana (lielais riņķis un mazais riņķis). Ievainojumu ārstēšana.

Barības sagremošana. Kāpēc mēs ēdam. Barības vielas. Aizdara un baudu vielas. Ūdens nozīme priekš cilvēka miesas. Dzeramais ūdens. Ēdienu sagatavošana. Gaļas vārīšana, cepšana. Slimu lopu gaļa (trihinas, bantes tārps un viņa finnas). Olu barības vērtība. Kā pazīt, vai olas svaigas? Piens. Viņa nozīme pirmā dzīvības gadā. Piena viltošana. Piena uzglabāšana. Sviests. Siers. Dažādu labības graudu barības vērtība. Sēnālas. Pākšaugi, viņu barības vērtība. Kartupeļi. Dārza saknes un augi, viņu nozīme priekš veselības. Sēnes. Kafijas un tējas iespaids uz miesu. Spirtotu dzērienu kaitīgums. Ēdiena pārveidošanās gremojamos organos. Barība. Mute. Zobi. Zobu nozīme. Zobu sastāvs. Zobu maitāšanās. Zobu kopšana.

Mēle. Viņas nozīme. Siekalas. Barības norīšana.

Barība kuņģī. Kuņģa muskuļi. Kuņģa sula un viņas darbība.

Barība zarnās. Žults. Aizkuņģa dziedzera sula. Viņu nozīme. Barības pāriešana asinīs. Aklā zarna (aklās zarnas iekaisums). Resnā zarna un viņas darbība. Gremošanas organu higiēna.

Izvadorgani.

Nieres. Viņu nozīme. Nieru būve un darbība. Nieru higiēna. Āda kā izvadorgans. Ādas mikroskopiskā uzbūve. Ādas kopšana.

C.

Klasifikācijas nozīme.

Pārskats par dzīvnieku un stādu valsts svarīgākajiem iedalījumiem.”

E. Rītiņa – viena no pirmajām dabaszinību metodiķēm Latvijā

E. Rītiņa ir veikusi atzīstamu darbu progresīvo dabaszinību mācīšanas metodikas ideju propagandā latviešu valodā un to ieviešanā, mācību programmu izstrādē un tam laikam progresīvu dabaszinātņiska satura grāmatu tulkošanā no vācu valodas latviešu valodā.

Tas nebija viegls darbs. Kā rāda tā laika posma publikāciju saturs par pedagoģiskiem tematiem, nereti rakstu autori – latvieši sastapās ar ignoranci un nesapratni. Atsevišķas publikācijas, arī grāmatas tika asi un nereti pat indīgi kritizētas. Jaunais ienāca ar grūtībām.

Varbūt Ellai Rītiņai bija nedaudz vieglāk nekā citiem, jo viņai līdzī darbojās dzīvesbiedrs, pedagoģis Indriķis Rītiņš.

Indriķis Rītiņš ir dzimis Lutriņu pagastā skolotāju ģimenē. Pēc vietējās pagastskolas beigšanas viņš mācījās Kuldīgas ministrijas skolā un Baltijas skolotāju seminārā.

Pēc Baltijas skolotāju semināra beigšanas I. Rītiņš strādāja par skolotāju Siguldas, bet pēc tam Rankas draudzes skolā un rosīgi piedalījās sabiedriskajā dzīvē. No 1896. gada līdz 1906. gadam viņš bija Jonatāna biedrības skolas direktors Rīgā. Šajā laika jaunais skolotājs pievērsās jaunstrāvnieku kustībai un iesaistījās nelegālajos sociāldemokrātiskajos pulciņos, kuru dalībnieki sākumā cīnījās ne vien par “visu zemju proletāriešu” interesēm, bet arī par latviešu nacionālajām vērtībām – valodu, kultūru un izglītību. Aktīvi atbalstīdams sociāldemokrātiskās idejas, I. Rītiņš kļuva par 1905.–1907. gada revolūcijas notikumu dalībnieku. Pēc revolūcijas sakāves I. Rītiņš neilgu laiku uzturējās emigrācijā, bet, atgriezies no tās, iestājās Leshafta Augstākajos kursos Pēterburgā. 1907. gadā viņš ieradās Rīgā, kur tika apcietināts un izsūtīts trimdā uz Iekškrieviju.

1908. gada I. Rītiņš ieradās Maskavā un iestājās Komercestitūtā, kuru beidza 1915. gadā.

Vērsdamies pret rusifikācijas tendences pastiprināšanos Latvijā, I. Rītiņš žurnālā “Izglītība” 1909. un 1910. gadā publicēja vairākus rak-

stus, kuros protestēja pret latviešu bērnu pārkrievošanas centieniem.

Pirmā pasaules kara laikā I. Rītiņš Maskavā aktīvi darbojās Kultūras birojā, bet pēc atgriešanās Latvijā neilgu laiku strādāja Izglītības ministrijā, kur organizēja skolotāju kvalifikācijas celšanu, mācību programmu sastādīšanu un veica citus pienākumus. 1920. gadā I. Rītiņu iecēla par 4. vidusskolas direktoru, bet, kad 1934. gadā šo mācību iestādi slēdza, viņu atvaļināja pensijā. Strādādams 4. vidusskolā, I. Rītiņš aktīvi darbojās Latvijas Skolotāju savienībā un ieguva popularitāti plašās skolotāju aprindās. [8, 71–76]

Savos uzskatos Ella Rītiņa idejiski tuva angļu filosofam Herbertam Spenseram (1820–1903). 1859. gadā H. Spensers savās esejās jautāja, kādas zināšanas ir visvērtīgākās. Viņš norādīja, ka skolu programmās trūkst praktisku un lietderīgu zināšanu. Mācību vielu, pēc H. Spensera, var padarīt nozīmīgāku, iepazīstinot skolēnus ar zinātnes, tehnoloģijas un sabiedrības mijiedarbību. H. Spensers novēroja, ka skolēni pasīvi uztver citu idejas, tāpēc skolēniem pašiem vajag pētīt, jautāt, darboties.

Raksta autore pieļauj, ka E. Rītiņa rakstā “Dabas mācība skolā”, apkopojot metodiskās atziņas, pamatojās uz krievu pedagoga Valerīna Polovcova (1862–1918) darbiem.

Liela nozīme Ellas Rītiņas biogrāfijā bija studijām Bernes universitātē Šveicē. No turienes tika atvesta un latviskota E. Niča grāmata “Mazo dabas pētnieku audzinātājiem”.

Sastādot dabaszinību mācību programmu latviešu tautskolām 1916. gadā, E. Rītiņa kopā ar citiem līdzautoriem izmantojusi vācu pedagogu F. Junges, B. Landsberga, O. Šmeila u. c. metodiskās idejas.

Mums ir jābūt lepnēm, ka starp akadēmiski izglītotām latvietēm XX gs. sākumā bija skolotāja Ella Rītiņa. Un vienlaicīgi ir jāzsaka nožēla, ka viņa netika uzaicināta autoru kolektīvā, veidojot “Dabas mācības metodiku”, kura iznāca 1931. gadā.

Paulis Kupčs grāmatā “Dabas mācības un lauksaimniecības metodika”, kura iznāca piecus gadus vēlāk, veltīja Rītiņu ģimenei vienu

teikumu: "Bioloģiskās metodes popularizēšanā Latvijas skolās lieli nopelni skolotājiem Rītiņiem, kas tulko latviešu valodā Šmeila grāmatas un Landsberga "Mežos un ārēs"."

Ir jāpateicas emigrācijā dzīvojošiem latviešiem, kuri savos darbos snieguši ieskatu par Ellu Rītiņu kā pedagogi un dabaszinātnieci.

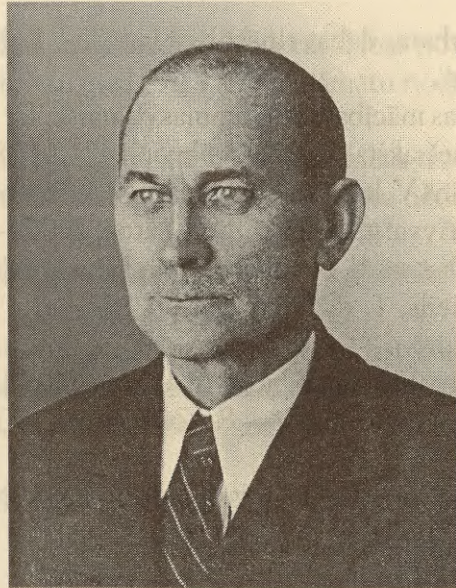
1. Rītiņi, Ells. Bioloģiskās metodes popularizēšanā Latvijas skolās lieli nopelni skolotājiem Rītiņiem, kas tulko latviešu valodā Šmeila grāmatas un Landsberga "Mežos un ārēs". - Rīga: Latvijas Zinātnes akadēmija, 1974. - 80-82 lpp.
2. Landsbergs, J. Mežos un ārēs. - Rīga: Latvijas Zinātnes akadēmija, 1974. - 101 lpp.
3. Rītiņi, Ells. // Latviešu dabaszinātnieku darbi. - Rīga: Latvijas Zinātnes akadēmija, 1974. - 101 lpp.
4. Landsbergs, J. Mežos un ārēs. - Rīga: Latvijas Zinātnes akadēmija, 1974. - 101 lpp.
5. Rītiņi, Ells. - Rīga: Latvijas Zinātnes akadēmija, 1974. - 101 lpp.
6. Latvijas tautscola programmas projekts. - Rīga: Latvijas Zinātnes akadēmija, 1974. - 101 lpp.
7. Latvijas skolotāju savienības izdevums. - Rīga: Latvijas skolotāju savienības izdevums, 1927. - 122 lpp.
8. Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890. g. līdz 1940. g. Antoloģija. - Rīga: Zvaigzne, 1994. - 240 lpp.
9. Rīgas pilsētas I. ģimnāzijas Rakstu krājums. - B. I. v. RPI. G. 1910. - Rīga: Zvaigzne, 1994. - 240 lpp.
10. Rītiņa E. Dabas mācība skolā // Izglītība. - 1909. - 51-52, 120-126 lpp.
11. Rītiņa E. Latvijas Skolotāju Biedrības Muzeju Komisijas darbība // Izglītība. - 1910. - 194. lpp.

Avoti un literatūra

1. Gorskis M., Guseva J. Ķīmijas zināšanu elementu mācīšana Latvijas draudžu un pamatskolās (līdz 1940.g.) / Dabaszinību mācību grāmata vakar un šodien. – Bauska: Bauskas raj. skolu valde, Bauskas raj. Pedagogu izglītības centrs, 1995. – 27.–35.lpp.
2. Ella Rītiņa, dzim. Jakobsone // Trimdas Skola. – 1954. – Nr. 2. – 80.–82.lpp.
3. Landsbergs B. Mežos un ārēs. Vadonis dabas novērošanā. 1. d. – R.: Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas izd., 1911. – 115 lpp.
4. Landsbergs B. Mežos un ārēs. Vadonis dabas novērošanā. 2. d. – R.: Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas izd., 1912. – 136 lpp.
5. Latviešu skolotāju delegātu kongresa darbība un lēmumi Tērbatā, no 8.–13. jūnijam 1917. gadā.
6. Latviešu tautskolu programmas projekts. Izstrādājusi Kultūras biroja Izglītības nodaļa. – Maskavā: Latviešu bēgļu apgādāšanas Centrālkomiteja, Maskavas rajona komiteja – Kultūras birojs, 1916. – 32.–44. lpp.
7. Latvijas Skolotāju savienība. 1917.–1927. 10 gadu darbības atcerei / Sast. K. Dēķens. – R.: Latvijas Skolotāju savienības izdevums, 1927. – 152 lpp.
8. Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890.g. līdz 1940.g. Antoloģija. – R.: Zvaigzne, 1994. – 240 lpp.
9. Rīgas pilsētas 1. ģimnāzija. Rakstu krājums. – B. i. v.: RP1.Ģ bijušo audzēkņu Zviedrijā izdevums, b. g. – 590 lpp.
10. Rītiņa E. Dabas mācība skolā // Izglītība. – 1909. – 51.–59., 120.–126. lpp.
11. Rītiņa E. Latviešu Skolotāju Biedrības Muzeju Komisijas darbība // Izglītība. – 1910. – 794. lpp.

13. Rītiņa E. Mazo dabas pētnieku audzinātājiem. Pēc E. Nīča: Dažādi interesanti novērojumi un paraugi, kā jaunā paaudze pieradināma pie vispusīgas un pamatīgas dabas parādību novērošanas. – R.: Pedagoģiskās bibliotēkas apgādībā, 1907. – 100 lpp.
14. Rītiņa E. Vadonis skolēnu darbiem dabas mācībās vidusskolā. Pirmais posms: zooloģija. – R.: Akc. sab. Valters un Rapa izd., 1926. – 59 lpp.
15. Rītiņa E. Tērbatas dabas zinātniskā izstāde // Izglītība. – 1911. – 158.–159. lpp.
16. Rītiņš I. Dabas mācības programmas pamatskolai // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1920. – Nr. 5. – 424.–425. lpp.
17. Staris A., Ūsiņš V. Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā. – R.: Zinātne, 2000. – 307 lpp.
18. Šmeils O. Dabas stāsti. No bioloģiskā redzesstāvokļa aplūkojis prof. Dr. Otto Šmeils. 1. d. Dzīvnieki un cilvēks. – R.: Zichmanis, 1908. – 168 lpp.
19. Šmeils O. Dabas stāsti. No bioloģiskā redzesstāvokļa aplūkojis prof. Dr. Otto Šmeils. 2. d. Stādi. – R.: Zichmanis, 1908. – 135 lpp.

Fotogrāfija no žurnāla “Trimdas Skola” – 1954., Nr. 2, 81. lpp.

Stanley

SKOLOTĀJA ALFRĒDA VĀRDAUŅA DARBĪGAIS MŪŽS (1879–1982)

Gulbenes rajona Jaungulbenes pagastā atrodas Gulbīša vidusskola, kuras pirmais direktors bija **Alfrēds Vārdaunis**.

Alfrēds Vārdaunis – skolotājs, kura vārdu katrs jaungulbenietis piemin ar cieņu.

Alfrēds Vārdaunis – Jaungulbenes Dziedāšanas biedrības vadītājs, Jaungulbenes kora diriģents.

Alfrēds Vārdaunis – bitenieks, vienkāršs, labs cilvēks ģimenē, sabiedrībā.

Alfrēds Vārdaunis – skolotājs, skolas direktors, kurš Gulbīša vidusskolai atdevis 29 savas dzīves gadus.

Alfrēds Vārdaunis – skolotājs, kuru atceras viņa audzēkņi. Kā apliecinājums skolotāja mūžam – 100 gadu jubilejas svinības 1979. gada martā, kad skolotājs pēdējo reizi uzrunāja savus sirmos skolēnus; mākslinieka, Alfrēda Vārdauņa skolnieka, Induļa Rankas kaltais piemiņklis skolotājam, kas atklāts pie Gulbīša vidusskolas 1989. gada 1. septembrī.

Alfrēda Vārdauņa vārdam ir centrālā vieta Gulbīša vidusskolas novadpētniecības muzejā, kurā ir skatāma skolas vēsture, pagasta vēsture. Iepazīstot skolas vēsturi, skolēni mācās mīlēt skolu, kurā iegūst izglītību. Tajā skolēniem pirmā saskare ar vēsturi. Skolas vēsture kalpo kā līdzeklis pagasta un valsts vēstures labākai izpratnei.

Alfrēds Vārdaunis – skolotājs, kura vārdam ir paliekoša vieta visas republikas skolu vēsturē – tāda ir mana un manu kolēģu, kā arī viņa bijušo skolēnu pārliecība.

Ģimene un darbs

Alfrēds Vārdaunis dzimis 1879. gada 25. martā Jaungulbenes pagasta Ķirškalnu mājās (tagad Daukstu pagasts), miris 1982. gada 25. aprīlī, apglabāts Ušuru kapsētā 1982. gada 2. maijā.

Dzimis rentnieka ģimenē. Tēvs – Aleksis Andreja dēls, māte – Līze Spriča meita (dzimusi Berģe). Vecāki nomājuši no Jaungulbenes muižas zemi, kura vietām apaugusi ar mežu, krūmiem, pat veidojušies nelieli purviņi. Bijis nepieciešams līst līdumus, celt ēkas, kur apmesties pašiem un novietot mājlopus. Dzīvojuši ļoti pieticīgi, tas vēlāk ietekmējis arī skolotāja izglītošanos.

Alfrēda Vārdauņa vecāki

Alfrēdam Vārdaunim bijuši divi brāļi: Edvarts – dzīvojis no 1875. līdz 1938. gadam, miris 63 gadu vecumā, Arvīds – dzīvojis no 1891. līdz 1982. gadam, miris 91 gada vecumā; māsa Emīlija dzīvojusi no 1883. līdz 1976. gadam, mirusi 93 gadu vecumā. Tātad ilgdzīvotāji, taču Alfrēds Vārdaunis pārspējis visus, nodzīvodams 103 gadus.

Visi četri bērni jau no mazotnes piedalījušies darbos, lai palīdzētu vecākiem. Alfrēds no 7 gadu vecuma sācis gana gaitas un pa vaļas brīžiem palīdzējis vecākiem arī citos darbos. No mazotnes iemācījies būt taupīgs.

Desmit gadu vecumā sācis mācīties Jaungulbenes pagasta Kūšilu jeb tā sauktajā Kurmja skolā (Oskars Kurmis bijis skolotājs, tāpēc arī tā iesaukta). No pirmās klases ticis pārcelts uz trešo klasi, jo ar mācībām veicies ļoti labi. Tas tāpēc, ka, iestājoties skolā, jau pratis lasīt jebkurā grāmatā. Skolā arī ticis uzskatīts par centīgu un apdāvinātu skolēnu. Kūšilu skolā zēns mācījies no 1889. līdz 1891. gadam.

Pēc Kūšilu skolas beigšanas strādājis pie vecākiem saimniecībā.

No 1894. gada līdz 1896. gadam mācījies Jaungulbenes (tagad Līgo) pagasta divklasīgajā ministrijas skolā Siltajos.

Alfrēdam Vārdaunim bijusi liela vēlme būt par skolotāju.

Kad pienākusi pavēle pagasta skolās mācīt krievu valodu, tad skolās bijis jāpieņem palīgskolotāji krievu valodas mācīšanai. Alfrēds Vārdaunis kā palīgskolotājs strādājis Dūres pagastā 1896./1897. mācību gadā. Alga bijusi maza. Algu maksājuši un ēdinājuši tie skolotāji, kuri krievu valodu mācīt neprata, tādējādi šiem skolotājiem Alfrēds Vārdaunis bijis palīgskolotājs. [2, 2]

Pēc tam strādājis 1897./1898. mācību gadā Gaujienas pagastā arī par palīgskolotāju, mācījis krievu valodu. [2, 2]

Ar savām zināšanām viņš nav bijis apmierināts, tāpēc 1898. gada vasarā pašmācības ceļā sagatavojies un 1898. gada rudenī iestājies Vietalvas Ministrijas skolā viengadīgajos pedagoģiskajosursos, jo tur sagatavoja skolotājus un izsniedza dokumentus par tiesībām strādāt par skolotāju. Visus eksāmenus A. Vārdaunis nokārtojis teicami.

No 1899. līdz 1914. gadam Alfrēds Vārdaunis strādājis par skolotāju Ērgļu pagasta Katriņas skolā. Mācījis dziedāšanu, krievu valodu, rokdarbus.

Katriņa skolotājam sevišķi miļa, jo šeit 1910. gada 16. maijā apprecējies ar Mariju Dambīti. Katriņā piedzimuši dēli: 1910. gadā Edgars, pazīstamais mākslinieks, scenogrāfs Edgars Vārdaunis, 1914. gadā – Pēteris, 1912. – meita Aina.

Pirmā pasaules kara laikā karojis Krievijas armijas sastāvā. Nokļuvis gūstā. No gūsta Austrijā viņš rakstījis pastkartes saviem tuviniekiem. Tajās izteiktas rūpes par bērniem un tuviniekiem, cieņa pret tiem, nedomājot par sevi. [5]

Pēc Pirmā pasaules kara atsācis darbu Katriņas skolā 1918. gadā.

Alfrēda Vārdauna ģimene
1 rindā no kreisās: sievasmāte
Maija Dambīte, sieva Marija
Vārdaune, meita Mirdza,
Alfrēds Vārdaunis.
2 rindā no kreisās: bērni
Edgars, Aina, Pēteris

1919. gadā Alfrēds Vārdaunis ar ģimeni pārcēlies uz dzimto Jaungulbenes pagastu un sācis strādāt par skolotāju 1. pakāpes pamatskolā Kalna skolā. Šeit 1920. gadā ģimenē piedzimis ceturtais bērns – meita Mirdza. Kalna skolā strādājis līdz 1928. gadam. [2, 2] Būdams aktīvs skolotājs viņš rosinājis apkārtējos ļaudis iesaistīties skolas materiālās bāzes uzlabošanā, organizējot skolā tirdziņus, koncertus, bet par iegūtiem līdzekļiem skolai iegādāts pat radioaparāts. Ļoti rūpējies, lai skolas inventārs netiktu sabojāts. [3] Tur skolotājs bijis labs organizators, un tas arī ietekmējis skolotāja turpmāko dzīvi un darbu.

No 1928. līdz 1957. gadam skolotāja dzīve un darbs tagadējā Gulbīša vidusskolā. Tajā viņš bijis gan skolas pārzinis, gan direktors, gan skolotājs. Alfrēda Vārdauna vadībā veikta bijušās kroga ēkas pārbūve pēc arhitekta Kundziņa plāna. Skolas izbūves laikā skolotājs katru dienu mērojis kājām ceļu no Kalna skolas uz Gulbīti – 6 kilometrus, pēc tam dzīvojis skolā Gulbītī.

1931. gadā nopircis mājas Vārpiņas netālu no skolas, kurā nodzīvojis līdz mūža beigām. [2, 2] Tagad viņš nebija tikai skolotājs, bet arī jaunsaimnieks. Vārpiņas atrodas pagasta sabiedriskā centra tuvumā – turpat 6-klasīgā pamatskola (no 1954. gada vidusskola), Gulbīša doktorāts (tagad Gulbīša vidusskolas sākumskolas klašu ēka), veikals (pašreiz dzīvokļi), pagastmāja (Otrā pasaules kara laikā nodedzināta), Dziedāšanas biedrības nams (tagad Jaungulbenes pagasta tautas nams). Kā atceras skolotāja mazmeita Sarmīte Salmane no tā, ko viņai stāstījis vectēvs, ģimenē saukts par tētiņu, tad viņš iegādājies saimniecībai labības pļaujamo mašīnu, zāles pļaujamo mašīnu, zirga grābekli, arkļus, labības tīrāmo (vētījamo) mašīnu “Triumfs”. [3] Saimniecībā bijuši 13 hektāri zemes, tā jākopj. Kā atceras viņa meita Mirdza, tad Alfrēdam Vārdaunim to paticis darīt, bet tas nebijis kā tāds īpašs pienākums.

Pavasaros tētiņš ar sētuvī plecos gājis pa apstrādāto zemi un sējis graudus nākamajai ražai. Toreiz akurāta sējuma darbam bijuši vajadzīgi palīgi, kuri biržojuši tīrumu. Praktiski tas noticis tā, ka pirmais pa tīrumu gājis tētiņš. Viņš no sētuves ņēmis graudus pamīšus abām ro-

kām un izsējis tīrumā slaidā sviedumā tā, lai tie kristu vienādā biezu-
mā un vienādā platumā zemes sloksnēs. Tā kā nākamā gājienā sējējs
nevar saskatīt iepriekšējā sējā kritušo graudu sānu līniju, tad to iezī-
mēja ar biržošānu. Šis darbiņš derēja bērniem. Taupības nolūkā mājās
jāuzvelk vecāki apavi, jo biržošana notika ar vienas kājas apavu pur-
nu pa zemi ievelkot svītru tur, kur beidzās sēto graudu līnija. Biržot
varēja pirms vai pēc sējēja. Ja neievilka svītru ar kāju, tad aiz sevis
varēja vilkt smagāku priekšmetu, kas ievilka svītru. Kā atceras skolo-
tāja meita Mirdza, tad “Vārpiņu” laukus apsējis tikai tētiņš. Graudu
sēšanas pareiza darbība panākama ar ilgāka laika roku pieradināšanu
līdz prasmīgumam. Nemākuļa sētie lauki pēc graudu uzdīgšanas izska-
tās briesmīgi, tāpēc sēšanu neuzticējuši katram. Tētiņa sētie lauki bi-
juši labi, skaisti. Skolotājs Alfrēds Vārdaunis – tētiņš, sējējs tīrumā ar
plecos iekārtu graudu vāceli un paša gatavotām pastaliņām kājās. Arī
smagāko darbu – zemes aršanu, ja laiks atļāvis, veicis pats, bet, ja bijis
aizņemts, tad to darījis kāds cits. Visos darbos saimniecībā tiekušies
būt akurāti, tāpat kā tētiņš. Strādājuši visi, kas dzīvojuši mājās. Arī
meita Mirdza kopā ar tētiņu un citiem piedalījusies šajos darbos. Pa-
matskolas laikā vasarā ganījusi govīs un aitas, bet rudeņos, pēc atnāk-
šanas no skolas, ar mācību grāmatām groziņā atkal izgājusi ganos, tā
palīdzējusi saimniecībā saviem vecākiem. [4] Ir bijis arī tā, ka Jaun-
gulbenes kora dziedātāji devušies skolotājam palīgā pie siena savākša-
nas. To atceroties, viņa meita savās atmiņās raksta: “Tā kā Gulbīti
kora mēģinājumi notika arī svētdienās, tad pēc mēģinājuma, ja labs
laiks, tie kora dziedātāji, sevišķi puīši, vīri, arī sievas un meitas omulī-
bai, kuriem nebija jāsteidzas uz mājām, savstarpēji sarunāja un pietei-
cās savam diriģentam, skolotājam palīdzēt vākt sienu, kraut āboliņu.
Protams, tās bija tikai reizes. Šodien to atceroties, nezinu, vai toreiz
tā bija sirsnība pret tētiņu, jo koristi nebija tikai diriģenta dēļ, un tas
mudināja parādīt pateicību diriģentam. Ja nebūtu kora, nebūtu ne
skaisto Līgo svētku, ne visu citu svētku tādā pacēlumā.” [4]

Par skolas direktoru A. Vārdaunis skolā strādājis līdz 1952. ga-

da augustam, bet kā skolotājs līdz 1957. gadam. Pēc 1952. gada skolā esot sadedzinātas bibliotēkas grāmatas, kuras Alfrēda Vārdauna laikā glabātas metāla mucās skolas bēniņos. Tās esot bijušas grāmatas, kas vāktas no 1928. gada – gan pirktas, gan ziedotas, atsaucoties Draudzīgajam aicinājumam. To skolotājs ļoti pārdzīvojis. [4]

Pateicoties skolotājam Alfrēdam Vārdaunim, ticis saglabāts Jaungulbenes Dziedāšanas biedrības karogs, kuru viņš nodevis Gulbenes rajona vēstures un mākslas muzejam. Tā padomju laikā ir bijusi liela uzdrīkstēšanās.

No 1952. gada līdz 1965. gadam A. Vārdaunis strādājis arī par biškopi kolhozā “Blāzma”. Lai varētu kvalitatīvi veikt biškopja darbu, beidzis kvalifikācijas celšanas kursus biškopībā, rakstījis biškopja dienasgrāmatu, saskatījis ķīmizācijas kaitīgo ietekmi uz bitēm. Jaunākajiem atzinumiem biškopībā sekojis lasot žurnālu “Dārzs un Drava”. [5] Sešdesmitajos gados bijis padomdevējs Gulbiša vidusskolai biškopībā. Viņa mazmeita Sarmīte Salmane atceras: “Arī manās bērniības atmiņās bites dūc, san, sīc. Tad es ieraugu savu tētiņu biškopja amata tērpā. Seju viņš iebāzis apaļā sietā, tērpies gaišzilā kokvilnas halātā. Viņš spaida dūmekļa plēšīnas, kūp dūmi. Es skatījos, kā tētiņš nāca ar medus kasti (tajā bija ievietoti rāmīši), taču bites lidoja līdz medus kastei. Atceros, kā mans brālis Juris ienāca istabā, skaļi raudādams, jo kreisajā plakstiņā bija iedzēlusi bite. Ja no sākuma es it kā biju drošāka, tad pamazām arvien vairāk sāku vairīties no saskares ar bitēm. Pietika dzirdēt bites sīkšanu savos matos un pāris reizes izjust dzēlienus galvā, ka es pie bitēm nebiju piedabūjama. Medus garšoja, bet no bišu dzēlieniem baidījos. Bites manā atmiņā palikušas, vectēva apbrīnotas. Viņš labi pārzināja bišu dzīvi un prata interesanti un saistoši par tām stāstīt. Tētiņš pie bitēm strādāja lēnām kustībām, nesteidzās, nenervozēja. Viņam tās īpaši nedzēla, jo viņš prata īpaši ar tām sarunāties – mierīgi, klusu, un, manuprāt, galvenais, tās nekaitināja alkohola smaka un cigaretes dūmi, jo mūsu tētiņš nekad nesmēķēja un nelietoja alkoholu.” [3] Liels biteniēks bijis arī skolotāja dēls Pēteris

un skolotāja brālis Arvīds, arī skolotāja brāļa Edvarta dēls Ēvalds. [3]

Skolotājs nevienam, kurš vēlējies nodarboties ar bitēm, nav liezdis padomu. Nereti pats aizgājis pamācīt un parādīt. [3]

A. Vārdaunis kolhoza pirmajos gados vijis zirga grožus un vīrves vezumu pārsiešanai. Tad arī viņa mazbērni virvju vīšanas beigu posmā bijuši palīgi.

Skolotājs gatavojis arī izkopts kātus ar diviem kārtīgiem rokturiem un pats arī izkapti iesējis.

Brīvajā laikā viņš lasījis laikrakstus, žurnālus, iesējis žurnālus. Žurnālu iesiešanu mācījis arī mazmeitai. Vaļas brīžos skolotājs saviem mazbērniem stāstījis ļoti daudz dažādu notikumu. Sevišķi jauki bijuši vakari pie maizes krāsns, kurā kvēlojušas ogles, siltums plūdis istabā, un tētiņš sarunājies ar mazbērniem. Dažreiz viņš arī dziedājis dziesmiņu "Aiz kalniņa mēnestiņš". Bieži tā sēdējuši pie krāsns, kamēr satumsis. Tās stundas tētiņš saucis par sirmām stundām. Mazbērniem nemaz neesot patīcis, ka pārtraukta šo stundu burvība, ieslēdzot elektrību [3]. Skolotājs vienmēr atradis kādu nodarbošanos.

Skolotājs Alfrēds Vārdaunis – ilgdzīvotājs ar darbīgu mūžu – tā īsti varam teikt par skolotāju. Savam bijušajam kolēģim Aleksandram Poišam 1974. gadā teicis, ka turēšoties līdz 100 gadiem. [3]

Vārdu turējis – 1979. gada 25. martā svinējis 100 gadu jubileju, bet no dzīves šķīries 103 gadu vecumā.

Kordiriģents

Alfrēds Vārdaunis kā kordiriģents jaunības gados darbojies Ērgļu pagasta Katriņā. Savās atmiņās Alfrēds Vārdaunis par to rakstījis: "Kad aizgāju uz savu darbu Katriņas skolā 1899. gada rudenī, tad Ērgļos bija vairāki kori. Vecākais no viņiem bija Labdarības biedrības jauktais koris. Pie Izglītības biedrības līdz ar biedrības nama uzcelšanu nodibinājās jauktais koris. Šos koros es piedalījos kā dziedātājs, bet vajadzības gadījumā, ja kora diriģents bija aizņemts ar citu uzdevumu, noturēju kora mēģinājumus un sarīkojumos diriģēju attiecīgo kori. Strādā-

jot skolā Katriņā, jau pirmajā ziemā nodibināju jaukto kori.” [3] Ērgļos skolotājs ticis ar literatūras klasiķi Rūdolfu Blaumani, piedalījies viņa lugu uzvedumos, bet Rūdolfa Blaumaņa bērēs diriģējis Ērgļu draudzes korim vienu dziesmu. [6, 18; 112]

Lielāko mūža daļu no 1919. gada līdz 1956. gadam vadījis korus Jaungulbenes pagastā, bet kā Dziedāšanas biedrības vadītājs – no 1933. līdz 1940. gadam.

Pēdējo reizi savā dzīvē diriģējis Gulbenes rajona apvienotajam korim dziesmu “Pūt vējiņi” 1971. gadā Jaungulbenes estrādē 92 gadu vecumā, atzīmējot Jaungulbenes kora simtgadi. Uz skatuves skolotāju uzveda viņa bijušie koristi Juris Melnis un Voldemārs Stienis. [3] Es, raksta autore, tad atrados skatītāju vidū un varu šodien teikt, ka tas bija ļoti aizkustinošs brīdis visiem šā pasākuma dalībniekiem. Kā norādījusi savās atmiņās skolotāja Elza Ūdre, tad “tā sajūta nav aprakstāma, kas pārņēma visus. Liekas, ka Baltais tēvs stāv mūsu priekšā un izdāļā savu svētību”. [3]

*Jaungulbenes Dziedāšanas biedrības koris 1936. gadā,
1. rindā vidū: kordiriģents, skolotājs Alfrēds Vārdaunis*

Vadot kori, A. Vārdaunis bijis taktisks, noteikts prasībās, mēģinājumos prasījis precizitāti, tanī pat laikā pratis uzmundrināt. Kā atceras 1932. gada vīru dubultkvarteta dalībnieks Voldemārs Stienis, tad skolotājs, pats dziedot blakus viņam otro tenoru, tikai nedaudz saspiežot Voldemāra roku, licis manīt, kad jāuzmanās, lai balsi noturētu pareizi. Voldemārs Stienis vēl tagad atceras trīsdesmitos gados dziedātās dziesmas: E. Dārziņa "Pie tēvu zemes", P. Jurjāna "Kas īstens latvietis", K. Blaumaņa "Latviski lai skan dziesmas". [3] Par kora mēģinājumu apmeklētību diriģents izdarījis ierakstus īpašā žurnālā. Ar sapratni izturējies pret dienas darbos nogurušajiem cilvēkiem, kas mērojuši vairākus kilometrus uz kora mēģinājumiem. Viņa vadītie kori jau no Kalna

*Jaungulbenes Dziedāšanas biedrības koris Dziesmu svētkos
Daugavpils Stropu mežā 1940. gada 16. jūnijā.
Centrā – no kreisās sestais – kordiriģents, skolotājs Alfrēds Vārdaunis*

skolas laikiem bija guvuši popularitāti. Jaunieši uz kora mēģinājumiem pulcējušies no Siltājiem, no Elstēm, no Kalna skolas, no Obravas. Sa-
steiguši lauku darbus un prom uz dziedāšanu. [3]

Kordiriģenta Alfrēda Vārdauna vadībā koris piedalījies 7., 8., 9.
un 10. dziesmu svētkos, 1938. gadā koristi izpelnījušies dziesmu svēt-
ku virsdiriģenta atzinību.

Kordiriģenta Alfrēda Vārdauna vadībā koris piedalījies dziesmu
svētkos ne tikai Rīgā, bet arī Madonā, Cescvainē, Gulbenē, Daugavpilī.

Dziesmu dienas rīkotas arī Jaungulbenē Dzirnavsila estrādē. Ta-
jās piedalījušies kori no tuvākiem pagastiem.

Kora dziesma skanējusi Dziesmu svētkos, dažādos Dziedāšanas
biedrības organizētajos pasākumos pagastā. Laikā no 1932. līdz
1940. gadam katrā Jaungulbenes pagasta pasākumā ir uzstājies vai nu
koris, vai arī dubultkvartets diriģenta Alfrēda Vārdauna vadībā. Ko-
ris dziedājis arī Ušuru kapu svētkos. [2, 3].

Vadot kori, skolotājs pievērsies latviešu tautasdziesmai, caur to
tiecies savos koristos radīt tādas vērtības kā darba mīlestību, uzticību,
skaistā izjūtu, labestību cilvēku savstarpējās attiecībās, cieņas pilnu at-
tieksmi pret tuviniekiem. Padomju periods arī skolotāja vadītajam ko-
rim diktēja savus nosacījumus repertuāra izvēlē, tomēr tautasdziesma
nezuda. Kora priekšnesumos skanējušas J. Vītola "Himna", E. Dārzi-
ņa "Mēness starus stīgo", E. Melngaiļa "Bārenītes slavināšana", "Lo-
katies mežu gali", "Jāņu vakars", "Pūt, vējiņi". [2, 3; 59]

Kā kordiriģents skolotājs Alfrēds Vārdaunis darbojies ļoti nopietni,
nežēlodams sevi, savu laiku. Viņa mācītās dziesmas ir atstājušas palie-
košu iespaidu uz cilvēkiem, tās, kā liecina koristu atmiņas, ir zināms
spēka avots pat sirmā vecumā.

Skolotāja kordiriģenta Alfrēda Vārdauna pašai dziedīgais darbs,
dziesma īpašu skanējumu ieguva viņa simtgadē, tajā garīgās vērtības
atklājās visspilgtāk. 77 gadu vecumā Alma Bormane, koriste no Kal-
na skolas, par dziedāšanu savā vēstulē diriģentam 1979. gada martā

rakstījusi: "Tās jaukās dziesmiņas, kuras Jūs mums mācījāt dziedāt, ir palikušas atmiņā man līdz sirmam vecumam kā dāsna dāvana, kā spēka avots grūtās dienās. Kad es dzirdu pa radio toreiz mūsu dziedātās dziesmas, man tā sirds saviļņojas, ka bez asarām nevaru iztikt. Cik jauki toreiz skanēja "Ūdensrožu vainags" Jaungulbenē Dzirnavsila līcī." [5]

Alfrēda Vārdauna 100 gadu jubilejā 1979. gada 25. martā koriģenta gadsimta jubileja tika salīdzināta ar kora svētkiem, ko īsā uzrunā izteica kora dalībniiece Helga Aumeistere: "Tavs mūžs veltīts dziesmai. Mēs visi – gan veci, gan jauni – nākam pie Tevis Tavos lielajos kora svētkos pateikt paldies par dāsno mūžu, par lielajiem mūža darbiem, par sirsniņu un mīlestību." [5]

Pašdarbības teātra dvēsele

Dziedāšanas biedrības darbs neaprobežojās tikai ar kora darbību. Tās dalībnieki spēlēja teātri, runāja dzeju, paši organizēja valsts svētku svinības, organizēja Jaungulbenes Dziesmu svētkus, stādīja Vienības parku 1935. gada 15. maijā, svinēja pļaujas svētkus, latviešu tautas tradicionālos svētkus. [2, 3; 54]

Ierosme kultūras darba organizēšanā ņemta līdz no Ērgļiem. Daudz ierosmes tālākajā darbā izmantojis no sadarbības ar Rūdolfu Blaumani. Ērgļos skolotājs darbojies ne tikai kori, bet arī pašdarbības teātri. Spēlējis R. Blaumaņa "Skroderdienas Silmačos" Rūdi. Šo lomu skolotājs atcerējies vēl sirmā vecumā, jo tur varējies izdziedāties. [6, 18; 142] Bet Rūdolfu Blaumaņa "Indrānos" tēlojis Noliņu. [6, 18; 124] No Rūdolfu Blaumaņa teātrim mācījies grimēšanu, jo, kā skolotājs Alfrēds Vārdaunis norādījis, tad mazākās lomās grimēties atļauts pašiem, un skolotājs to darijis, jo viņam bijusi vēlme to iemācīties. [6, 18; 141]

Teātra atmosfēra, tas, ka Alfrēds Vārdaunis savā laikā spēlējis teātri, pie tam kopā ar Rūdolfu Blaumani, ietekmējis skolotāja dēlu Edgaru. Uz to norādījis mākslinieks intervijā laikrakstam "Dzirkstele": "Atceros, ka mans pirmais zīmējums bija "Skroderdienas Silmačos" Ābrama kostīmskice, kas vēl arvien man glabājas, bet to es nevienam

nerādu. Tas pamatskolā. Pirms tam es gan biju jau ar naglu apzīmējis klavierēm spīdīgos sānus ar dažādām figūrām. Honorārs bija pēriens. Tomēr tas kaut kā sasaucās, es esmu nonācis muzikālā teātrī. [6, 17; 3]

Jaungulbenē Dziedāšanas biedrības teātra iestudējumos skolotājs daudz iesaistījis savus ģimenes locekļus, protams, spēlējis arī pats. Tā Dziedāšanas biedrības 60 gadu atceres vakarā 1932. gada 21. augustā pēc kora uzstāšanās diriģenta Alfrēda Vārdauna vadībā izrādīta R. Blaumaņa "Potivāra nams", kurā Almas lomu tēlojusi skolotāja meita Aina. [2, 3; 18] Arī pats skolotājs Jaungulbenē spēlējis teātrī, piemēram, 1934. gada 9. decembrī R. Blaumaņa "Zaļos" tēlojis Kārlēnu. [2,3; 45] Pašdarbnieku vidū bijusi arī sieva Marija. Dēls Edgars ticis iesaistīts aktieru grimēšanā, tāpat arī skatuves dekorācijas bieži tikušas gatavotas pēc Edgara Vārdauna meta. Bet dekorāciju izgatavošanu veicis pats skolotājs.

Teātra mēģinājumi notikuši dziļā sirsnībā, bieži kopā fotografējusies. Dalībnieki saauguši kā nedalāma kopa. Pašdarbniekiem prasījis, lai rūpīgi un dziļi izstudē personu raksturus, darbības stāvokļus, dialogus, lai katrs iejustos pilnīgi savā lomā, lai neko lieku neradot no sevis.

Alfrēds Vārdaunis labprāt spēlējis tās lomas, kuras tēlojot varējis dziedāt, tātad dziesmai viņa dzīvē bijusi noteikta vieta.

Jaungulbenes dziedāšanas biedrības vadītājs

No 1933. gada līdz 1940. gadam skolotājs Alfrēds Vārdaunis bijis Dziedāšanas biedrības priekšnieks. Viņa vadībā noritējusi daudzpusīga biedrības darbība. Dziedāšanas biedrība kļuvusi par visa pagasta kultūras dzīves organizatori. Dziedāšanas biedrības vadībā darbojies ne tikai koris, pašdarbības teātris, bet notikuši plaši pagasta pasākumi – valsts svētku atzīmēšana, kuroš nekad nav izpalikusi valsts himna "Dievs, svētī Latviju", latviešu tradicionālo svētku svinēšana.

Jaungulbenes Dziedāšanas biedrības hronikā parādās ļoti daudzpusīga tās darbība Dziedāšanas biedrības valdes priekšsēdētāja Alfrēda Vārdauna vadībā. Tautas vienotības idejai kalpojusi Vienības par-

ka stādīšana, kuras organizēšanā 1935. gada 15. maijā un pašā stādīšanā piedalījies Gulbiša 6-klasīgās pamatskolas pārzinis, Dziedāšanas biedrības vadītājs Alfrēds Vārdaunis. Interesanti, ka jau tad Alfrēds Vārdaunis pievērsa uzmanību skolai, lai tā būtu ne tikai izglītības, bet arī kultūras centrs. Gājienam pulcējās pie Gulbiša 6-klasīgās pamatskolas, izvietojās ar karogiem pie skolas uz Vienības laukuma (tagad Gulbiša vidusskolas sporta laukums). [2, 3; 54] Vienības parka izveidē kociņi sanumurēti, par to īpaši ieraksti Dziedāšanas biedrības hronikā, kas apstiprināti ar parakstiem: nr. 3, Jaungulbenes Dziedāšanas biedrība iestādīja ozolu, parakstījis Dziedāšanas biedrības priekšnieks Alfrēds Vārdaunis un vēl četri biedrības biedri [2, 3; 57]; nr. 14, ozols iedēstīts no Gulbiša pamatskolas, parakstījis skolas pārzinis Alfrēds Vārdaunis. [2, 3; 58] Šajā parkā ir bijis ierīkots paaugstinājums (tas saglabājies arī pašreiz), kur uzstāties koristiem, vīru dubultkvartetam. Vēl šodien aug daļa tolaik stādīto kociņu, bet ikdienā šeit skan bērnu balsis, jo tur izveidots skolas sporta laukums.

Alfrēds Vārdaunis veiksmīgi vadījis Dziedāšanas biedrības un lauksaimniecības biedrības sadarbību, organizējot kopējus pasākumus. Tā 1935. gada 16. jūnijā Jaungulbenē rīkoti plaši tautas svētki. Šeit pirmoreiz spilgti izpaudies vienības, vienprātības un sadarbības gars. Šie rīkoti tautas svētki Jaungulbenes pils parkā izcēlušies kā liels notikums vietējā pagasta dzīvē. Tajā piedalījies arī valdības pārstāvis no zemkopības ministrijas J. Birznieks. Tautas svētkos Jaungulbenes dziedāšanas biedrības koris kordiriģenta Alfrēda Vārdauna vadībā izpildījis vairākas dziesmas. [2, 3; 65]

Dziedāšanas biedrības darbu atbalstījusi pagasta pašvaldība, rīkoti kopēji pasākumi, kuri sastāvējuši it kā no divām daļām – referāti, tad priekšnesumi.

Pļaujas svētki Dziedāšanas biedrības namā "Gulbītī" 1935. gada 20. oktobrī. Tajos atgādne par grāmatu un preses izdevumu lomu jaunatnes audzināšanā, par Kārļa Ulmaņa Draudzīgo aicinājumu – ziedot grāmatas skolai. Ļoti svarīgi katrā lauku pagastā radīt rosīgu sa-

biedrisko centru, kur jaunatnei pieslieties un apmierināt savas garīgās vajadzības. [2, 3; 72] 1938. gada 30. janvārī kultūras dienā Dziedāšanas biedrības namā Sabiedrisko lietu kultūras departamenta referents Baltiņš runājis par grāmatas nozīmi, par to, kādu iespaidu uz lasītāju atstāj grāmata. [2, 3; 125] Grāmatas, preses izdevumi, citāda rakstura palīdzība skolai – tā ir aktuāla problēma arī šodienas skolai.

Nav tikusi aizmirsta Mātes diena, kas svinēta kā ģimenes svētki, un tajā aktīvu dalību ņēmusi dāmu komiteja. [2, 3; 127]

Lai aktivizētu pašus Dziedāšanas biedrības biedrus, tās vadītāja Alfrēda Vārdauna vadībā notikuši Dziedāšanas biedrības vakari. Arī tajos pievērsta uzmanība jauniešu izglītošanai, viņu audzināšanai. 1935. gada 2. jūnijā A. Platacis nolasījis referātu “Jaunatne laikmeta krustcelēs”, kurā izteikta doma, “ka jaunatne būs tā, kas paliks mūsu vietā un nākotnei nesīs jaunā laikmeta idejas un augļus, tāpēc neiztrausimies ar sevis slavinašanu, nevairīsimies objektīvas kritikas”. [2, 3; 62]

Rīkoti pasākumi, kas varētu sekmēt saimniekošanas attīstību, piemēram, kūdras propagandas diena, kuru Jaungulbenes Dziedāšanas biedrība kopā ar Gulbenes lauksaimniecības biedrību rīkojusi 1936. gada 2. augustā. Tajā klātesošie iepazīstināti ar kūdru kā pakaišu un mēslošanas materiālu, īpaša saruna bijusi par mežu aizsardzību. Pēc šiem lasījumiem sekojis jautrības vakars ar priekšnesumiem. [2, 3; 95]

Jaungulbenes Dziedāšanas biedrības vadītājs Alfrēds Vārdaunis, būdams skolotājs, Dziedāšanas biedrības darbu virzījis, lai tas kalpotu jauniešu audzināšanai, tātad ne tikai skolā, bet arī pagasta mēroga pasākumos – interesanti, saturā bagāti Ziemassvētki, Vecā gada pavadīšana un Jaunā gada sagaidīšana, Līgo svētki, neizpalicis arī masķu vakars.

Alfrēda Vārdauna darbība saistās arī ar kino ienākšanu Jaungulbenē. Filmas rādītas atsevišķi pieaugušajiem un skolas jaunatnei. [2, 3; 105]

Dziedāšanas biedrības valde Alfrēda Vārdauna vadībā ir risinājusi arī saimnieciskas dabas jautājumus, piemēram, par plašāka slēgta šķūņa uzbūvēšanu (šobrīd tas joprojām tiek izmantots), par palieņņa

izbūvi pajūgu novietošanai (šobrīd pārbūvēts par malkas šķūni). 1938. gada 30. oktobrī Dziedāšanas biedrība savā namā rikojusi tirdziņu (sauktu hronikā par bazāru) elektriskās apgaismošanas ievilkšanas izdevumu segšanai. Hronikā ir norādīts, ka šā pasākuma organizēšanā dziļa pateicība jāizsaka biedrības priekšniekam Alfrēdam Vārdaunim. [2, 3; 131]

Tātad Alfrēda Vārdauna darbu Dziedāšanas biedrībā atzinīgi vērtējuši paši tās dalībnieki.

Kā Dziedāšanas biedrības vadītājs Alfrēds Vārdaunis pratis novērtēt tās dalībnieku darbu, norādot, kā arī dziedāšana korī, teātra spēlēšana ir nopietns darbs. 1934. gadā 21. janvārī notikušajā Dziedāšanas biedrības biedru vakarā viņš norādījis uz apstākļiem, kādos norit Dziedāšanas biedrības darbs. “Bieži dalībniekiem pēc izkapt vai grābekļa nolikšanas ir jāņem rokā dziesmu notis vai teātra grāmatiņa, jā-mācās un jāiet uz vairākus kilometrus attālo biedrības māju uz mēģinājumu. Visa nakts aiziet, sabiedrisko darbu veicot, un atkal rītā ir gaismu ir jāsāk savs kārtējais darbs pļavā, tīrumā. Biedrības vārdā visiem dalībniekiem silts paldies.” [2, 3; 22]

Alfrēds Vārdaunis ir bijis ne tikai prasīgs Dziedāšanas biedrības vadītājs visos jautājumos, bet arī cilvēks, kurš prot novērtēt un pateikt paldies.

Skolas dibinātājs un direktors

Pēc Jaungulbenes pagasta valdes ierosinājuma Jaungulbenes pagasta “Gulbītī” ar 1928. gada 1. oktobri darbu uzsākusi Gulbīša 1. pakāpes pamatskola (no 1954. gada – vidusskola), kurā no 1928. gada līdz 1952. gadam Alfrēds Vārdaunis bijis skolas pārzinis, direktors, bet no 1952. gada līdz 1957. gadam – skolotājs. Uz darbu Gulbītī skolotājs pārnācis no Jaungulbenes pagasta 1. pakāpes Kalna pamatskolas 1928. gadā.

Alfrēda Vārdauna vadībā veikta bijušā kroga ēkas pārbūve skolas vajadzībām. Tā kā telpas skolai mācību gada sākumā vēl nav bijušas kārtībā, tad stundas noturētas Jaungulbenes Dziedāšanas biedrības

namā (tagadējā Jaungulbenes tautas namā). Tikai ar 1928. gada 18. novembri mācības uzsāktas skolas ēkā. Sākotnēji, 1928./1929. mācību gadā, bijusi apvienotā klase – 1. klasē 32 skolēni, 2. klasē 14 skolēni un viens skolotājs Alfrēds Vārdaunis. Darbs bijis grūts, jo skolas telpas izrādījušās par šaurām, tāpēc no 1931. līdz 1932. gadam Alfrēda Vārdauna vadībā uzcelta piebūve, izmantojot tikai pagasta līdzekļus.

Direktors rūpīgi sekojis pie skolas atrodošās zemes lietderīgai izmantošanai, atjaunojis augļu dārzu. Vēl tagad aug Alfrēda Vārdauna vadībā stādītās ābeles.

Arī Gulbītī, tāpat kā Kalna 1. pakāpes pamatskolā, direktors uzmanību pievērsis skolas materiālajai bāzei, jo skola ar mācību līdzekļiem bijusi apgādāta vāji. Tāpēc skolā organizēti sarīkojumi, bet tajos iegūtie līdzekļi izlietoti mācību materiālās bāzes uzlabošanai.

Direktora vadībā skola piedalījies visos valsts svētkos, Latvijas valsts neatkarības dienā svētku uzrunu teicis skolas direktors Alfrēds Vārdaunis. Direktors nozīmīgu vietu ierādījis audzināšanai tēvzemes mīlestības garā. [2, 3; 123]

Politisko režīmu maiņa valstī – vācu okupācija un padomju vara – ietekmēja katra cilvēka darbu un dzīvi, arī direktora Alfrēda Vārdauna, taču, būdams iekšēji spēcīga personība, viņš turpināja strādāt par direktoru, rūpējies par skolu. Vācu okupācijas laikā skolā tikusi ieviesta pat tradīcija – rītu sākt ar lūgšanu. Skolas direktors to pacēlis garīgi, dvēseliski – uz rīta lūgšanu iet divatā, pāri, klusu, kā uz baznīcu iet. Tikai sestdienās lūgšana bijusi pēc stundām. Mācību gada beigās, kad saņemtas liecības, tad savā uzrunā skolas direktors Alfrēds Vārdaunis pamācījis pateikties saviem vecākiem par pūlēm – “pasakiet palīdzies un nobučojiet viņus” – tā atmiņās raksta Maiga Lietiņa. [3]

Padomju laiks izdarīja savas korekcijas skolas darbā, tomēr Alfrēds Vārdaunis atrada sevī spēku un neļāvās grūtībās salūzt. Tas nebija viegli, jo arī Alfrēda Vārdauna ģimene šinī laikā cieta – 1949. gada 25. martā uz Sibīriju tika izsūtīta skolotāja meita Mirdza, – atgriezās tikai 1956. gadā. To dienu atceras skolotāja mazmeita Sarmīte Salma-

ne: "No Gulbenes tika izvesta Mirdza kopā ar savu mazo meitiņu. Vec-tēvs kamanās bija braucis uz Gulbeni. Viņš ticis vēl pie vagona, kurā bijusi meita Mirdza un tās meitiņa Daina. Man gadījās būt uz kāpnēm, kad vectēvs atbrauca mājās. Acīs stāv skats, kā vējš kamanās plivina viņa mazmeitas Dainiņas mazo plastmasas priekšautiņu, bet tētiņa seja bija kā pārakmeņojusies. Tā uz astoņiem gadiem ģimenē ie-nāca jaunas rūpes – atbalstīt Mirdzas ģimeni kā vien var, gan sūtot paciņas, gan naudu. 1956. gada 13. novembrī Mirdza atgriezās. Prieka un rūgtuma asaras mijās, kad pieminēja mirušo Dainīti, bet bija piedzimis dēls Māris. Toreiz izvešanas dienā skolotāji nezināja, ka tētiņam izvesta jaunākā meita, un uz viņa dzimšanas dienu bija atsūtījuši dāvanu. Dāvanu saņēmis, viņš to aplūkoja, tad saņēma galvu rokās un apraudājās. Tā bija viņa septiņdesmitā dzimšanas diena." [3]

Direktors cieta tīri cilvēcīgi, kad no skolas sola 1949. gada 25. martā tika paņemti viņa skolēni. "*Direktoram drebēja rokas un balss, bet savaldījās, neko neteicis, tikai viņa skats mūs mierināja un roka noglāstīja tuvākā galvu,*" tā to dienu atceras viņa skolniece, tagadējā skolotāja Elza Ūdre [3].

Gulbīša vidusskola (līdz 1954. gadam - pamatskola) ar skolas direktoru Alfrēdu Vārdauni priekšgalā visās ar politisko režīmu maiņu valstī saistītās pārmaiņās saglabāja latvisko identitāti ar dziesmas pār-liecinošo spēku un darbu. [3]

Kā skolas direktors Alfrēdu Vārdauni cienīja kolēģi, viņu respek-tēja. Direktors labi pratis sastrādāties ar citiem pedagogiem, daudzi no tiem ilgu gadu nostrādājuši skolā (E. Eglīte, G. Poiša, A. Poišs), arī vecāki par skolas vadītāju izteikušies labi. Tā par skolas direktoru atmiņās raksta viņa skolnieks Jānis Tikmers. [3]

To jūtam, lasot Gulbīša vidusskolas ilggadējās skolotājas Ainas Ot-to (Stiprais) atmiņas par skolotāju Alfrēdu Vārdauni: "*1952. gadā absolvēju Madonas 1. vidusskolas pedagoģisko klasi un mani norīkoja darbā uz Gulbīša vidusskolu. Ar lielu satraukumu braucu palūkoties uz dar-ba vietu, norunāt, kas būs darāms. Nemītējos bažīties, kas mani tur gai-*

da. Skolā sastapu rēķinvedi, kurš pastāstīja, ka skolas direktors Alfrēds Vārdaunis esot mājās. Man bija ļoti neērti turp doties, taču gāju vien. Mājās pagalmā pretī nāca simpātisks vīrietis, kurš sirsnīgi smaidīja. Mēs iepazināmies. Jā, tas bija Alfrēds Vārdaunis. Sirsnība un vienkāršība, kas izpaudās ik vārdā, mani uzmundrināja un iedrošināja. Mājās braucu mierīgu sirdi, zinādama, ka strādāšu kopā ar labu, gudru skolotāju, krietnu cilvēku." [3]

Tā arī vēlāk pierādījies. Skolotājs Alfrēds Vārdaunis arvien bijis darbīgs, sirsnīgs, nekad skolotāja Aina Otto neesot dzirdējusi, ka viņš skarbi runātu ar saviem audzēkņiem vai kolēģiem. Būdams arvien mierīgs, nosvērts, saprotošs, skolotājs pratis ikvienam iedvest ticību saviem spēkiem. Un tā neuzkrītoši viņš īstenojis prasības, bez kurām nav iedomājama diena un kur nu vēl skolā. [3]

Saprātīgs un darbīgs cilvēks. Viņš lieliski prata iedziļināties otrā cilvēkā, lasīt viņa domas. To viņš prasīja arī no citiem skolotājiem. Skolotājs tiecās panākt, lai katrs skolēns virzītos zinību kalnā, neapstātos grūtību priekšā. Viņš pats labi kontaktējās ar skolēniem un to prasīja arī no pārējiem. Skolotājs Alfrēds Vārdaunis bija prasīgs skolas vadītājs, arī kā skolotājs lieliski sapratās ar bērniem, kolēģiem un sabiedrību, arvien rūpējās par skolas pilnveidi. [3]

Piedaloties tradicionālajās skolotāju apspriedēs pirms mācību gada sākuma, direktors ļoti rūpīgi atzīmējis sev visas norādes par mācību un audzināšanas darbu kopumā. Tad skolotāju kolektīvā pedagoģiskās padomes sēdēs vēlreiz izrunāts, ko varētu darīt darba uzlabošanā. Par to skolotāja piezīmēs atradu norādes arī uz šodien aktuālām problēmām – skolēnu slodze, mājas darbu apjoms, metožu maiņa, kontroldarbu daudzums vienā dienā. [5] Šinī ziņā direktors rādījis piemēru – rudenī, pavasarī bieži stundas noturēdams ārpus telpām dabā.

Direktoram ļoti rūpējusi skolas iekšējās un ārējās vides sakoptība, skolas apkārtnes sakoptība. Tāpēc rudenī un pavasaros rīkotas skolas apkārtnes sakopšanas talkas. Viņš aicinājis ne tikai sakopt skolas teritoriju, bet arī to vienmēr uzturēt kārtībā. Un ne tikai skolas,

bet katram savas mājas apkārtni sakopt, noslaucīt tās pagalmu arī ikdienā. Direktors aicinājis saskatīt skaisto tuvākajā apkārtņē.

Skolas direktors saukts mīļi par Vārdaun̄tēvu. Vārdaun̄tēvs – tas skan ar cieņu, ar respektu. Vārdaun̄tēvs izstaro vienkāršību, labestību.

“Redzu Vārdaun̄tēvu kā maža auguma cilvēku, sirmiem matiem, pelēcīgā uzvalkā, brūnu portfeli rokās. Tāds viņš steidzīgiem solīšiem katru dienu nāca uz skolu no savām Vārpiņām,” tā mīļi skolotāju atceras Elza Ūdre. [3]

Skolotājs

Skolotājs ir pedagogs, izglītības darbinieks ar speciālo pedagoģisko izglītību, kurš veic pedagoģisko darbu kādā izglītības iestādē vai licencētā privātp praksē, māca, palīdz apgūt zināšanas, vada mācību procesu. [6, 11; 160]

Arī skolotājs Alfrēds Vārdaunis ar Vietalvas Ministrijas skolas viengadīgajos pedagoģiskajosursos iegūto pedagoģisko izglītību Gulbiša vidusskolā (toreiz pamatskolā) mācījis dziedāšanu, ticības mācību (līdz 1940. gadam), matemātiku, glītrakstus, rokdarbus, krievu valodu, dabas mācību, vadījis skolēnu kori.

Stundās bijis prasīgs, taisnīgs, bērņus vērtējis vienādi, nevienam nav devis nekādas priekšrocības. Viņam visi bērņi bija audzināmi, pret

Skolotājs Alfrēds Vārdaunis
1951. gadā

saviem bērniem arī skolā bijušas tādas pat prasības kā pret pārējiem, nekādas atlaides. Skolotāja mazmeita Sarmīte Salmane atceras, ka skolotājs viņai mācījis krievu valodu un dziedāšanu. Mājās sekojis stingri, lai visu izmācās rūpīgi, skolā nekādas privilēģijas nebaudījusi. Reiz, kad mācījusies 3.klasē, stundas sākumā gribējusi pateikt par strīdu ar kādu meiteni, bet skolotājs atteicis, abas rokas nedaudz paceldams, ka nesākšot nu ar sūdzēšanos. Sarmīte aizvainota nejutusies, ar to viss arī beidzies. [3]

Skolotājs strādājis 1928./1929. mācību gadā apvienotajā 1. un 2. klasē, mācījis visus mācību priekšmetus, bet, kad pedagogu skaits palielinājies, tad dziedāšanu, rokdarbus zēniem, glītrakstus, vadījis skolēnu kori. Ja skolotājs strādājis ar 1. klasi, tad 2. klasei devis citu darbiņu, un otrādi. Skolēni bijuši klusi, neviens stundu neesot traucējis. [3]

Skolēniem bijusi bijība, bet tā bijusi cieņas pilna bijība. Tā stāstīja viņa skolniece Helga Aumeistere. [3]

Skolotājs organizējis vienkāršas sporta nodarbības, mācījis lietderīgi pavadīt brīvo laiku, ievērojot visus pieklājības likumus. Lielu vērtību veltījis savstarpējo attiecību kultūrai. Skolotājs mācījis, kā uzvesties pie galda, uz ceļa, sadzīvē vispār. [3]

Dziedāšanas stundās mācījis dziedāt latviešu tautasdziesmas, mācījis teoriju, bet notis gan bijis jāapgūst. Centies iemācīt katram, izskaidrojot, kāda nozīme ir dziesmai sadzīvē. Nepieļāvis rūkšanu, prasījis skaidru dikciju. Bieži pats dziedājis priekšā, dziedājis līdz skolēniem. Kā atceras viņa skolniece, tagad pensionāre Maiga Galeja, tad skolotājs pratis dziedāšanas stundās katru iedrošināt, tas viņam izdevies ar sirsniņu, klusinātu uzmundrinājumu. [3]

Vadot skolēnu kori, dziedāšanas stundas mācījis skaisti, izjusti dziedāt. Skolēni uzstājušies ar dziesmām skolas sarīkojumos. Skolēnos radusies sajūta, ka dziesma – tā, liekas, bijusi viņa dzīve. [3]

Dabas mācībā skolotājs iepazīstinājis skolēnus ar tuvāko apkārtni, saistījis dabas zinības ar vēsturi. Stundas bieži noturējis dabā, līcis izjust tuvākās apkārtnes skaistumu. Tā skolēni mācījušies mīlēt savu valsti.

Glītrakstu stundās skolēni mācījušies veidot glītu savu rokrakstu. Skolotāja paša rokraksts bijis skolēniem īstākais paraugs. Noteikts slīpums, skaidri, salasāmi visi burti. Necietis smērējumus, švīkājumus. Interesanti ir tas, kā norādījusi skolotāja mazmeita Sarmīte Salmane, ka skolotājs ir bijis kreilis. Taču viņš ir iemācījies rakstīt ar labo roku, un viņam bijis ļoti skaists, skaidrs rokraksts. Tolaik rakstīja ar spalvaskātu, un skolotājs to turējis un rakstījis ar gandrīz iztaisnotu rādītāja pirkstu, jo tad iznākot glītāks raksts. Viņš gribēja, lai visi tā turētu spalvaskātu, bet tas jau tik viegli nepadevās. Sarmīte un brālis Juris bieži zīmējuši, tad Sarmīte turējusi kāsi saliektu rādītāja pirkstu, uz to vec-tēvs aizrādījis. [3]

Krievu valodu mācījis nevis kā valodu, kuru mācīt uzliek valsts noteiktā ideoloģija, bet gan izskaidrojis valodu apguves nozīmi vispār ikviena cilvēka dzīvē. Norādījis valodu apguves lomu kontaktos ar cit-tautiešiem, bet īpaši uzsvēris to nozīmi citu kultūru iepazīšanā. Oriģi-nālā valodā izlasītai grāmatai ir cita vērtība. To vienmēr uzsvēris sko-lotājs. [3]

Rokdarbu stundās mācījis izgatavot priekšmetus, kas lietojami vir-tuvē – maizes dēlišus, koka karotes. Skolotājs mācījis salabot krēslu, galdu, mācījis izgatavot koka grābekli. Kā atceras viņa skolnieks, tagad pensionārs Dzintars Galejs, tad ne vienmēr varējuši stundā iesākto darbu pabeigt, tas bijis jāpabeidz mājās. Tā, piemēram, gata-vojuši nēšus, darbu pabeiguši mājās un tad uz nākamo stundu nesuši atrādīt, skolotājs to novērtējis. Šinī darbā Dzintaram ļoti labi pavei-cies, un skolotājs piedāvājis pat nopirkt no viņa izgatavotos nēšus. [3] Rokdarbu stundās mācījušies arī darbus, kas veicami dārzā.

Skolotāja Alfrēda Vārdaņa darbībā mācību stundās var saskatīt integrēto mācību iezīmes. Tas liecina, ka gudrs skolotājs jau sen sa-pratis mācību priekšmetu savstarpējo saikni, to audzinošo ietekmi.

Zēnu palaidnības notikušas arī toreiz, bet neticis dzirdēts, ka sko-lotājs paceltu balsi vai izteiktu draudus. Pārrunas notikušas audzinošā

lestība; gribējis, lai visi viņa audzēkņi izaugtu par labiem cilvēkiem. [3]

Savas pārdomas par skolotāju izsaka A. Vārdauna krustmeita, literatūrzinātniece Dzidra Vārdaune, Gulbiša tautskolas 1943. gada absolvente.

Dzīvē par vislielāko vērtību uzskatu krietnu, patiesu cilvēku. Tas ir cilvēks, kas nes sevī tik daudz mīlestības pret visu pasauli, ka nemitīgi spēj dot to citiem, un, jo vairāk dod, jo bagātāks kļūst pats. Šāda nesavtīga savas mīlestības atdošana, manuprāt, visvairāk nepieciešama skolotājam. Jo tieši viņš ir tas, kas jaunajās bērnu sirsniņās sēj pirmo cilvēkmīlestības sēklu un ieaudzina sapratni par labo un ļauno, cildeno un zemisko. Ieaudzina mīlestību pret dzīvību un pasaules skaistumu, pret savu tautu un tēvutēvu zemi – Latviju.

*Alfrēds Vārdaunis 100 gadu jubilejā kopā ar
dēlu Edgaru un meitu Mirdzu*

Šādas gaišas tradīcijas bija iekoptas manā pirmajā skolā, ko tolaik sauca par Gulbīša pamatskolu. Un es patiesi lepojos, ka šo skolu, kurā bija brīnišķīgi skolotāji, vadīja mans krusttēvs Alfrēds Vārdaunis. Lepojos un vēl šodien svarīgos dzīves brīžos domās sarunājos ar viņu, prasot padomu. Atceros, ka bieži vien arī mans tēvs prasīja padomu tieši viņam.

Alfrēds Vārdaunis bija autoritāte – audzinātājs ar pedagoga talantu. Stingrs, prasīgs, bet nekad nepacēla balsi. Mēs, mazie rakari (kā skolotājs mūs dažkārt uzrunāja, kad bijām kaut ko nogrēkojušies), viņu cienījām un mīlējām. Domāju, ka viens no viņa pedagoga talanta pamatiem bija gudra mīlestība pret bērniem un prasme saskatīt jaunajā cilvēciņā topošu personību, pret kuru jāizturas ar cieņu.

Neesmu dzejniece un dzejoļus esmu rakstījusi tikai savam priekam un vismīļākajiem cilvēkiem. Savu paldies skolotājam Alfrēdam Vārdaunim pateicu viņa bērnu dienā "Ušuru" kapsētā ar šādām rindām:

Tu mani mācīji pēc patiesības tiekties

Un pāri sīkam lielo saskatīt,

Un lepni lūzt, ne, vājā vaidot, liekties.

Tu mani mācīji tik viegli zemi mīt,

Lai katru soli var tā mīlot svētīt

Un saulei neaizliedz pār maniem ceļiem līt.

Tu mani mācīji kā gaudus domas vētīt

Un jūtas dziļā cilvēcībā vērst.

Nu Tavu devumu es nesu savā klētī

Un draugiem dalīšu, kas nāks pie manis sērst.

Skolotāju skolotājs

Skolotājs ir cilvēks, no kura mācās, apgūst dzīves pieredzi, zināšanas. No skolotāja Alfrēda Vārdauna mācījušies ne tikai skolēni, bet arī viņa kolēģi skolotāji.

Skolotājs kā gaiša personība palicis savu kolēģu atmiņās. Pensionētā skolotāja Lidija Kočanova (Preise) atceras skolotāju savu dar-

ba gaitu sākumā: "Man bija jāaudzina 2. klase. Alfrēds Vārdaunis maniem audzēkņiem mācīja krievu valodu. Kolēģi man ieteica pieredzes apguves nolūkā pavērot šī pedagoga vadītās stundas. Es to arī dariju. Biju pārsteigta par pedagoga lieliskajām spējām, meistarību. Stundas mērķis bija sasniegts nemanot, jo strādāja viņš viegli, raiti, kā rotaļādamies. Katra stunda man bija atklājums." [3]

Arī ārpus skolas, mājās, jau pensijā esot, viņš bija ļoti vienkāršs, labestības pilns skolotājs, kurš neliedza savu padomu.

Skolotājs Alfrēds Vārdaunis savā darbā tiecies, lai katrs skolotājs rastu individuālu pieeju pat vislielākajam blēņdarim, lai skolēnos stiprinātu pārliecību savām spējām.

Skolotājs bija ļoti atsaucīgs tad, kad kolēģiem bijis nepieciešams padoms. Spilgtāk bijušie kolēģi atceras tās reizes, kad kaut kas licis satraukties. Skolotāja Aina Otto atceras dienu, kad skolā ieradusies Izglītības ministrijas inspekcija. Skolotājs Alfrēds Vārdaunis skolā vairs nav strādājis, tātad tas ir bijis pēc 1957. gada: "Man nākamajā dienā dabas mācības stundā 4. klasē jā māca par bitēm. Lauzīju galvu, ko un kā labāk izdarīt. Atcerējusies mūsu labo padomdevēju, steidzos pie viņa. Skolotājs mani laipni sagaidīja un uzklaušīja, kālab esmu atnākusi, uzlika roku man uz pleca un aicināja nākt ar visu klasi uz stundu. Tā nākamajā dienā devāmies pie pensionētā skolotāja Alfrēda Vārdauna. Vēl šodien atceros to brīnišķīgo stundu. Skolotājs tik interesanti stāstīja par bitēm, uzskatāmi rādīja, un mēs visi, arī inspektore, kura piedalījās, bijām pārsteigti par plašajām zināšanām, kuras arī mums bija iespēja gūt īsajā brīdī. Jā, guvām visi, jo arī es pati toreiz daudz uzzināju par bišu dzīvi." [3] Skolotājs daudz pats mācījies pašmācības ceļā. To esmu sapratusi, iepazīstoties ar viņa piezīmju grāmatu. Tajā viņa vērojumi stundās, to analīze. Tāpat skolotājs daudz vērojis bites, un par tām arī vērojumi fiksēti īpašā piezīmju grāmatā, droši vien tāpēc tik interesanta arī bijusi šī stunda. [5]

Skolotājs ne reizi vien metodiski sniedzis ieteikumus darbam. Skolotājam īpaši tuva bijusi darbaudzināšana. Darbaudzināšanu viņš saīs-

tījis ar audzināšanu darbam jau no mazotnes, ar atbildības jūtu veidošanu par katru darbu, ar cieņas veidošanu pret darba darītāju.

Skolotājs arī ikdienā prasījis rūpīgi izpildīt visus darbus ne tikai skolā, bet arī katram savās mājās. Pats bijis prasīgs arī savā ģimenē. Pat vēl šodien 81 gada vecumā atceras skolotāja meita Mirdza: “Rudeņos, līdztekus darbam skolā, bija šķūnī jāsaved nopļautā un vārtos saliktā, izžuvusi labība. Vedēji bijām – tētiņš – krāvējs vezumā, es – vezuma taisītāja. Tad es ievēroju, cik rūpīgi no atbrīvotiem vārtu kokiem tētiņš nolasa pēdējo labības stiebru, lai neplivinātos vējā. Ne tikai tas, mēs ar groziņiem rokās pārstaigājām zirga vilkmes pļāvēja nopļautos laukus, uzlasot visas vārpas. Tā bija ne tikai rūpība, bet arī kārtība. No bērnu dienās redzētā, kārtības izjūta paliek visam mūžam.” [4] Šeit redzam skolotāju kā paraugu attieksmē pret jebkuru darbu, viņa personīgo paraugu.

Sarunās ar skolotājiem viņš nopietni runājis par audzināšanu darbam, uzsverot skolotāja nozīmi skolēnu tālākās attīstības virzienā. “Uz skolu bērni atnāk dažādi: viens kustīgs, visu redz, dzird, visur ir klāt, otrs kluss, mierīgs, maz dzird, maz par kaut ko interesējas. Te nu skolotājam – audzinātājam labi jāpārdomā, kā un ar ko iesākt, lai abos ieaudzinātu darba mīlestību. Ir nepieciešams iedrošināt, stiprinot griesspēku, vedot pie atziņas, ka arī viņš ko spēj, tik vajag darboties, censties.” [2, 5; 2] Skolotājs devis vērtīgus padomus, kas jāievēro, lai sekmētu darba mīlestības ieaudzināšanu.

- Ej kā paraugs pa priekšu pie darba pat pie visgrūtākā un apzinies, ka tevi novēro daudzu audzēkņu acis.
- Uztici bērnam vienu uzdevumu pēc otra un raugies, lai viņš ne vien to veiktu, bet lai arī pārdzīvotu – izjustu to labsajūtu, kas rodas pēc labi padarīta darba.
- Meklē ikkatrā bērna dabā, pat vissliktākā, kaut ko pozitīvu; to nostādi kā līdzsvarojumu, apskatot darba trūkumus.
- Nekad nezaudē ticību, ka tavs audzēknis var laboties, kļūt labs un derīgs sabiedrībai. Un, ja arī to zaudē, tomēr nekad to nesaki

audzēkņiem, ar to tu izdzēsīsi varbūt pēdējo gaišo stariņu viņa dvēselē, un viss turpmākais darbs būs bez panākuma.

- Nemodini bērņā sevis nicināšanas izjūtu, sakot, ka viņš nespēj un nespēs nekad to, ko citi var. Uzmundrinājums te reizēm dara brīnumus.
- Visur un vienmēr centies audzēkņiem noskaidrot darāmā darba mērķi un tā nepieciešamību, lai bērņi darbu uzskatītu kā daļu no dzīves, bez kura tā ir tukša.
- Ir novērots, ka vēlākā dzīvē liela daļa to audzēkņu, kas skolā tika uzskatīti par nevaldāmiem, dzīvē kļūst par labiem cilvēkiem. Tāpēc būsim apdomīgi savos spriedumos, vairāk iedziļināsimies pārkāpumu cēloņos, būsim audzinātāji, bet ne soģi.
- Ļausim bērņiem darboties. Lai paši atrod, izdomā, lai darbu paveic līdz galam.
- Nepietiek priecāties, ka bērņš pats izrāda interesi un patiku par kādu darbu, bet šī interese mums jāuztur. Mēs nedrīkstam bērņu noraidīt, norādīt, ka nav laika, jo mēs esam atbildīgi par viņa nākotni. Mums jādod grāmata, lai tā modinātu vēl tālākas intereses. [2, 5; 3; 4]

Skolotājs akcentējis, ka tas, kas pats patiesi mīl darbu, atradis katrā laikā un katrā vietā to nepieciešamāko, varbūt pat to labāko paņēmienu, kā rīkoties, lai pie mērķa tiktu. [2, 5; 5].

Šeit tiešākais piemērs bijis pats skolotājs Alfrēds Vārdaunis, kas kā skolotāja paraugs ir dziļi sirdīs iegūlies viņa audzēkņos skolotājos. To apstiprina arī 1979. gada 25. martā skolotāja Alfrēda Vārdauna 100 gadu jubilejā viņa bijušā skolnieka, toreizējā Madonas vidusskolas direktora A. Treiča teiktais:

“Šodien Jūs kļūstat par leģendu. Šodien mūsu republikā otra tāda nav. Skolotāja darbu turpina desmitiem jaunu cilvēku. Mēs meklējam pretīmnācējā Jūsu domu un dvēseliskos pavedienus. Esam priecīgi, ja tādus atrodam.” [5]

Skolotājs Alfrēds Vārdaunis bijis īsts, neatkārtojams skolotājs, kura pedagogiskais talants ir bijis paraugs viņa toreizējiem kolēģiem. Skolotājs atstājis paliekošu ietekmi savos skolēnos, īpaši tajos, kuri tālāk savā dzīvē izvēlējušies skolotāja profesiju. Skolotājs Alfrēds Vārdaunis tiem kļuvis par skolotāja paraugu, etalonu, pēc kura tiekties.

Darba augstais novērtējums

Skolotāja Alfrēda Vārdauna nesavtīgais darbs novērtēts gan cariskās Krievijas laikā, gan Latvijas brīvvalsts laikā, gan padomju okupācijas laikā.

Manuprāt, tas tāpēc, ka A. Vārdauni viņa dzīvesdarbībā vadījušas vispārcilvēciskās vērtības, nevis katram laikmetam raksturīgā ideoloģija.

1913. gadā skolotājs par darbu skolā apbalvots ar piemiņas bronzas medaļu sakarā ar Romanovu dinastijas 300 gadu jubileju. [2, 2; 9]

1929. gadā skolotājs apbalvots ar 5. pakāpes Triju Zvaigžņu ordeni. Tas ir visaugstākais skolotāja Alfrēda Vārdauna darba novērtējums. Tā piešķiršanas pamatojums izteikts izglītības ministra 1929. gada 11. oktobra iesniegumā Triju Zvaigžņu ordeņa domei: "Kā skolotājs strādā 31 gadu. Ilggadīgs, cītīgs darbs skolā un sabiedrībā. Lūdzam ordeņa 5. šķiru." [2, 2; 10]

1947. gadā Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes Prezidijs piešķīris Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Nopelniem bagātā skolotāja goda nosaukumu. [2, 2; 14]

1956. gadā Cesvaines rajona komjaunatnes komiteja apbalvojuši ar Goda rakstu par teicamu darbu stundās izgatavoto darbarīku un priekšmetu sagatavošanu Cesvaines rajona skolu tēlotājas un lietišķās mākslas izstādei. [2, 2; 17]

Sveicot skolotāju Alfrēdu Vārdauni gadsimta jubilejā 1979. gada 25. martā, viņa nopelnus jaunatnes audzināšanā atzina Gulbenes rajona Tautas deputātu padomēs izpildu komiteja, pasniedzot Goda rakstu, kurā ieraksts "par lielo ieguldījumu jaunatnes audzināšanā, kuru mākslas attīstībā un sakarā ar 100. dzimšanas dienu". [2, 2; 20]

Atzinību skolotājs Alfrēds Vārdaunis izpelnījies arī kā kordirigents.

1938. gadā skolotājam izteikta pateicība kā kordirigentam par viņa vadītā kora līdzdalību 9. Latviešu dziesmu svētkos. [2, 2; 21]

1949. gadā saņemta Gulbenes apriņķa Darbaļaužu deputātu padomes izpildu komitejas pateicība par pieliktajām pūlēm kora sagatavošanā Dziesmu dienai. [2, 2;16]

1955. gadā LPSR Kultūras ministrija un Kultūras darbinieku arodbiedrība apbalvojusi skolotāju Alfrēdu Vārdauni ar Goda rakstu par sasniegumiem pašdarbības organizēšanā Cesvaines rajonā un rosīgu piedalīšanos jaunatnes festivālam veltīto pasākumu īstenošanā. [2, 2; 18]

Skolotājs saņēmis vairākus Goda rakstus kā dravnieks, aktīvs Jaungulbenes patērētāju biedrības biedrs.

Visaugstākais skolotāja Alfrēda Vārdauna mūža novērtējums ir Vārdaunčēvs viņa audzēkņu atmiņās, tas, ka skolotājs nekad nav aizmirsts. Uz to norādījusi viņa meita Mirdza Kalēja Vārdaunčēva simtgadu jubilejā: "Sabiedrība kā agrāk, tā tagad ir kopā ar viņu. Skolotājs nekad nav aizmirsts. Bieži viesi mājās ir skolotāji no Gulbīša vidusskolas. Tas ir visa viņa garā mūža visvērtīgākais atalgojums." [5]

Simgadu jubilejas svinību ierosinātāji bija viņa bijušie audzēkņi, kuru ierosme guva plašu atbalsi. Rezultātā – plašas svinības Jaungulbenes tautas namā (bijušajā Jaungulbenes Dziedāšanas biedrības namā) 1979. gada 25. martā. [2, 2]

Simgadu jubilejas svinībās viņa audzēkņu vidū radusies doma par pieminekli pie Gulbīša vidusskolas visu cienītajam skolotājam Alfrēdam Vārdaunim. To apņēmies izkalt mākslinieks, viņa skolnieks Indulis Ranka. Pieminekļa projekts jau drīz bijis gatavs, bet ilgi to nebija ļauts atklāt. Tāds bija laiks – ar aizliegumiem. Bija jānāk atmodai, un tikai 1989. gada 1. septembrī šī iecere īstenojās. [2, 1; 2–10] Šajā dienā atnākuši arī bijušie skolēni ar sirmām galvām, bet možu un gaišu skatu. Toreiz godināts ticis LPSR Nopelniem bagātais skolotājs Alfrēds Vārdaunis, bet nedzirdēta palikusi ziņa par Triju Zvaigžņu ordeni – šī atmoda nākusi vēlāk. Skolotāja Alfrēda Vārdauna mūžam paldies, tāpat kā viņa simtgadē, teikts ar A. Gobas vārdiem:

“Es sapnī redzēju: bij dārznieks balts,
Tam darba vīra seja rūpes pauda,
Viņš klausījās, kā stumbros sulas šalc,
Ar cieto delnu raupjo mizu glauda.
Kā smaržu kupenā bij tinies ārs,
Kur bišu saimes sanot putināja
Es pamodos, bet sapnis līdzās stāj
Un nepiekāpīgs liek man atcerēties:
Tas taču bijī tu, mans skolotāj,
Kam krāšņi dārzā uzzied sēkla sētā.” [6, 10; 4]

*Skolotāja Alfrēda Vārdauna piemiņas akmens atklāšana
1989. gada 1. septembrī, tēlnieks Indulis Ranka.
No kreisās: mazdēls Juris Salmanis, mazmeita Sarmīte Salmane,
meita Mirdza Kalēja*

Alfrēda Vārdaņa personības individuālais stils

Skolotājs Alfrēds Vārdaunis – personība, ko tieši intervēt nav iespējams, bet kura ir radījusi priekšstatu par sevi.

Par Alfrēda Vārdaņa personību varēju spriest pēc tā, kādu to uztvēruši un novērtējuši viņa skolēni un viņa kolēģi. Lai izvērtētu Alfrēda Vārdaņa personības individuālo stilu, ļoti nozīmīgas bija atmiņas, kuras sniedza viņa skolēni un koristi Jānis Tikmers, Elza Ūdre, Helga Aumeistere, Jānis Šmits, Maiga Lietiņa, Dzidra Kārkliņa, Voldemārs Stienis, Dzintars Galejs, Maiga Galeja, Magda Putniņa, Ausma Paula. Īpaši jāatzīmē skolotāja Alfrēda Vārdaņa meitas Mirdzas Kalējas un mazmeitas Sarmītes Salmanes atmiņas.

Skolotāju Alfrēdu Vārdauni raksturo aktīva dzīvesdarbība līdz mūža nogalei. Visu mūžu strādājis – skolā, savā piemājas saimniecībā, bišu dravā, sabiedriskā kārtā vadījis Jaungulbenes kori, aktīvi darbojies pašdarbības teātrī, analizējis notiekošo sabiedrībā, pasaulē. Skolotājs Alfrēds Vārdaunis pašreizējā dzīvē vadījis kori, negaidīdams ne atļūdzību, ne pateicību, bet priecājies par labi izdevušos kopējo dziesmu, par klausītāju aplausiem.

Skolotājs Alfrēds Vārdaunis izceļas ar pozitīvām rakstura īpašībām, aktīvu. Apzinīgu attieksmi pret cilvēkiem. Lasot, salīdzinot atmiņas par skolotāju Alfrēdu Vārdauni, tā vien šķiet, ka atmiņu rakstītāji viens no otra norakstījuši, pat vārdi sakrīt

...taisnīgs cilvēks, ārēji mierīgs un savaldīgs.

...atceros kā mierīgu, nosvērtu un līdzsvarotu personību.

...skolotājs Alfrēds Vārdaunis bija daudzveidīga personība.

...skolotājs nekad nepacēla balsi, nekliedza.

...skolotājs runāja klusinātā balsī.

...no viņa staroja labestība.

...vienmēr bija prasīgs un taisnīgs, nosvērts, kluss, it kā nemānāms, tikai vienmēr jūtama viņa pozitīvā klātbūtne. Tas bija Vārdaņtēva stils – kluss, sirsnīgs, bet prasīgs savās prasībās, cilvēks ar dziļu tēvzemes mīlestību, ar mīlestību un dziesmu. [3]

Skolotāja Alfrēda Vārdauna individuālo stilu raksturo arī paša skolotāja rakstītās vēstules no gūsta Pirmā pasaules kara laikā saviem tuviniekiem, vēstules meitai Mirdzai uz Sibīriju laikā no 1949. gada līdz 1956. gadam, skolotāja ieraksti savas saimniecības grāmatā. Tur vērojama ārkārtīgi niansēta dabas mīlestība, darba mīlestība, analizējot savas un kolēģu veiksmes un neveiksmes, ģimenes mīlestība, uzticība latviešu tautas tradīcijām. Skolotājs saimniecības grāmatā katru savu ierakstu sācis ar laika apstākļu raksturojumu, ar novērojumiem pie bitēm, un tad arī ieraksti par svinamām dienām, tie ir skolotāja pārdomu ieraksti. 1961. gada 31. decembrī ieraksts – *Ir vecā gada vakars, pēdējais šī 1961. gadā. Jaunais gads jau klauvē pie durvīm. Kāds viņš būs, ko nesīs cilvēcei, katram cilvēkam?* [5] 1963. gada 24. decembrī ieraksts – *Ir svētku sestdienas vakars, bet pašu svētku gan nav.* [5] 1964. gada 24. jūnijā – *Jāņu diena, bet neviens līgo gan neatskan. Tā pamazām izzūd viss latviskais.* [5] Tās ir tikai dažas skolotāja pārdomas, bet tās rada skolotāja attieksmi pret apkārt notiekošo, tajās iekšējs pārdzīvojums.

Skolotājs Alfrēds Vārdaunis pratis iedziļināties katra problēmā. „..ražas novākšana lauku mājās bija aizkavējusies. Nevarējām bieži apmeklēt skolu, jo bija jāpalīdz vecākiem gan labību novākt, gan kartupeļus novākt. Skolotājs redzēja, ka klase pustukša, par to mūs nesodīja, bet noteica, ka, ja pietrūks maizītes, tad mēs ziemā nevarēsim apmeklēt skolu un mācīties,” lasāms H. Aumeisteres atmiņās.

Tieši iedziļināties katra skolēna problēmās ir ļoti būtiski arī šodienas skolotājam.

Skolotāja Alfrēda Vārdauna personības individuālo stilu raksturo ļoti būtiski elementi:

nekad nav smēķējis,
nekad nav lietojis alkoholu,
turējies pie bitēm – lietojis medu.

Un šos trīs elementus viņš un viņa tuvinieki ir minējuši kā ilgā mūža noslēpumu.

Tā uz jautājumu par skolotāja ilgo mūžu skolotāja meita Mirdza Kalēja 1979. gadā atbildējusi: "Tam pamatā ir lielais gribasspēks un dzīvotprieks. Mūsu tētiņš savā mūžā nav smēķējis, nav lietojis alkoholu. Viņa vaļasprieks ir bites. Kur bites, tur veselība." [5] Viņa skolnieks Viktors Baltgailis, kura ģimenei bijušas tuvākas attiecības ar skolotāju, norādījis savās atmiņās, ka viesībās pie galda pielietā glāzīte skolotājam tā arī nostāvējusi neskarta. [3]

Tanī laikā bija raksturīga atturības biedrību darbība, tāda darbojusies arī Druvienā, un kāds aktīvisks bija pat griezies pēc padoma pie skolotāja. To lasīju šī druvienieša vēstulē.

"Tu visu mūžu esi bijis darba rūķis, esi mācījis un rādījis, kādam cilvēkam vajadzētu būt. Esi tālu stāvējis no alkohola un tabakas dūmiem un to postošām sekām." [5]

Skolotāja Alfrēda Vārdauna individualitāti ietekmējusi ir arī sieva Marija, kas "darbam dzimusi un uzaugusi, vienmēr nopietna un rūpīga, klusa un darbīga", tā par skolotāja dzīvesdraugu savā vēstulē viņam rakstījis 1961. gada 25. janvārī kolēģis no Ērgļu laika Juris Blaus. [5]

Skolotājam Alfrēdam Vārdaunim piemītis vērīgums.

Viņš ātri pamanījis, tieši profesionāli ievērojis, izdarījis secinājumus par skolēnu savstarpējām attiecībām, kā arī par skolotāju attiecībām. Skolotājs pratis ļoti taktiski norādīt uz kļūdām, cenšoties rast kopēju risinājumu, neuzspiežot savu viedokli. Viņš pratis runāt ar katru un visos apstākļos.

Arī ģimenē viņš nav uzspiedis savu viedokli, to īpaši savās atmiņās uzsver meita Mirdza. "Tētiņam piemita cēla īpašība, kuras dēļ viņš man ir vistuvākais ģimenē. Viņš neuzspieda savu gribu otram, sevišķi laikā, kad ir jaunība un rodas draudzība jauniešu vidū. Tētiņš nediktēja, ar kuriem satīkties, ar kuriem ne. Ar jauniešiem, ar kuriem bija pazīstama, viņš sarunājās saprotoši kā skolotājs. Varbūt tētiņš mani pazina labāk, kā es sevi, un ticēja man, bet nekad nelasīja morāli," tā par skolotāja vērīgumu, par uzticēšanos cilvēkiem rakstā viņa meita Mirdza. [4]

Dvēseliski jūtīga personība, tā viņu raksturojis Pirmā pasaules kara cīņu biedrs K. Kalniņš, tā izskaidrojis gūstā krišanas iemeslus. “Tu teici, ka, apgūstot kara mākslu, skrienot un durot ar šautenes durkli ar salmiem piebāztā un stellēs iekārtā maisā, Tev ik reizes birstot asaras. Tev bij par daudz jūtīga dvēsele, un tamdēļ Tu kriti gūstā.” [5]

Skolotājs saskatīja dziesmas audzinošo lomu, uzskatīja, ka tā var pasargāt pagasta jauniešus no alkohola. Viņam piemita izcilas spējas ar dziesmu aizraut jauniešus un tas izsauca sabiedrības atzinību. To vēl šodien atceras un ar cieņu saka Vārdauņtēvs. Tādu otru cilvēku dzīvē neatceros, kas varētu aizvietot viņa vietu. “Tu esi saglabājies atmiņās pēc tik daudziem gadiem laikam gan ar savu sirsnību, laipnību, jūtīgumu, patīkamu balsi tembru.” [3]

Skolotājs Alfrēds Vārdaunis ģimenes lokā ticis saukts par tētiņu. Tas skan mīli un silti. Par to, kādu redzēja tuvinieki tētiņu, lasīju viņa meitas Mirdzas dienasgrāmatā, kurā ieskatīties man tika dota iespēja. “Mūsu tētiņa dabā ielikts: dzīvē būt nesavtīgam, vispirms domāt par otru, mazāk par sevi. Viņam vienmēr bija vēlēšanās, lai viss būtu labi – mājās, darbā, arī ģimenes locekļiem viņu dzīvēs. Nerimstoša uzmanība un līdzīgi dzīvošana citu priekiem un neveiksmēm. Nekad tētiņu neredzējām ķildīgu, ja nu tomēr drusku iekarsīgs bija par savu taisnību. Par skolas pārzini vai direktoru būdams, viņš neatbalstīja skolotāju ķildas, bet vienmēr nesaskaņas mēģināja nokārtot izrunājoties. Viņš no sevis katram atdeva daudz gudru dzīvē pārbaudītu padomu. Labestība pret visiem, tā bija izcila viņa rakstura īpašība. Būdams pensijā un vēl juzdams sevī spēku, tētiņš daudz darbu mājās padarīja. Mājā viņš iesēja vecās grāmatas un šo vērtīgo grāmatu iesiešanas darbu viņš mācīja un mudināja to darīt citiem. Viņš neatteica izvadīt aizgājējus uz mūža mājām. Viņš bija stiprs cilvēks. Ļoti sāpīga bija redzespēju lēna zaudēšana. Ko viņš ar acīm neredzēja, to juta ar darbā, amatā pieradinātiem pirkstiem. Piemēram, bišu rāmīšos iestiprināt jaunas vaska loksnes.” [4] Kamēr skolotājs bijis tik spēcīgs, ka pats pārgājis istabu nesaredzēdams, viņš ik rītus piekopus skolas laika

parasto rituālu: kārtīgi pats nomazgājis rokas un seju. Dvielītīm bijis jābūt vienā vietā. Kā novērojusi meita Mirdza, tad savu gultu rītos saklājis pats. To viņš darījis lēnām kustībām un ļoti rūpīgi. Šis skats bijis pievilcīgs un reizē meitā izsaucis žēlumu. Ar taustes un saprāta palīdzību viņš klājis segas, ar taustīšanu pārlūkodams vai nav par garu, vai greizi, reizē ar rokām kā noglāstīdams katru sajusto segas kroku. Nekad nav redzētas segas saklātas šķībi vai greizi, vienmēr tās bijušas akurāti uzklātas. Pēc šī darbiņa viņš atsēdies uz gultas klusēdams, neko nepieprasīdams, pacietīgi gaidījis brokastis. Tā kādās brokastīs bijusi piena putraimu putra un uz šķīvīša kumosīņos sagriezta sviestmaize. Pēc aicinājuma tētiņš atsēdies pie galda un, it kā lai nenoģrūstu, rokas uzmanīgi pārlaidis pār šķīvi, paņēmis maizīti, karoti un sācis ēst lēni, mierīgi. Pa laikam pārvilcis roku galda malai, vai tur nav nokritusi kāda drupača. Kad maizīte apēsta, piena putras bļodiņu ar karoti smaltstījis tik ilgi, kamēr šķītis, ka tur nepaliek ne pilīte. Sataustījis kabatā kabatlakatiņu, skolotājs noslaucījies un tad neiztrūkstošais paldies. Mūža nogalē guļoša bijusi skolotāja dzīvesbiedre Marija (saukta ģimenē par mammīti), tad skolotājs pēc brokastīm devies pie viņas. Kad jutušies labāk, tad ritējušas sarunas par pagājušiem laikiem. Skolotājs līdz mūža nogalei saglabājis skaidru apziņu, kas liecina par viņa lielu iekšēju spēku. Par to savās atmiņās meita Mirdza: “Ir arī tā, ka veci cilvēki savā grūtumā ir kašķīgi, uzstājīgi prasībās par sevi, ka ir tik veci, ka laiks aiziet... lai iežēlinātu pret sevi piederīgos. No tētiņa to nekad nepiedzīvoju. Nedzirdēju nekad gaušanos par vecuma uzvelto grūtību – aklumu un kurlumu. Viņš bija viegli kopjams – paklausīgs, ļoti iejūtīgs pat lielā vecumā. Uztraucās, vai nenodara kādam pāri. Reti tādi cilvēki, kuri, pārvarēdami savu grūto likteni, vairāk domā par citu grūtumiem. Es viņā skatījos un domās teicu viņam – tētiņ, tu izskaties mūža galā pēc mīļa baltā dieviņa. Es tiešām esmu apbrīnojusi tētiņu ne tikai agrāk, bet arī mūža nogalē. Viņam bija augsta inteliģence, liela noturība sevī, lai nepārsteigtos. Katru reizi, kad es braucu mājup un atvadījos no tētiņa, viņš nekad neaizmirsā pateikt: “Paldies,

paldies!” Skolotājs mūža nogalē bijis ļoti jūtīgs. Tētiņu aizkustinājušas citu rūpes par viņu. Viņam pat asaras saskrējušas acīs, kad mazmeita Sarmīte vai kāds cits mājinieks tikai segu sakārtojuši tā, lai nesalst viņam mugura. Skolotājs pārdzīvojis, pats būdams lielā vecumā, sev tuvu cilvēku nāvi. 1980. gadā 66 gadu vecumā miris dēls Pēteris un 68 gadu vecumā meita Aina, 1981. gadā 96 gadu vecumā mirusi dzīvesbiedre Marija. Tad visu tuvinieku mīlestība tika veltīta tikai tētiņam. Tētiņš turējās līdz 1982. gada 25. aprīlim. Viņš bija iekšēji stiprs cilvēks. [3]

Alfrēds Vārdaunis – neatkārtojams skolotājs, personība ar tikai viņam raksturīgu individuālu stilu, kas nodevis daudz vērtīga saviem audzēkņiem, saviem tuviniekiem.

Izpētot un sistematizējot materiālus par skolotāju un Jaungulbenes sabiedrības dvēseli Alfrēdu Vārdauni dažādos laikmetos, atklājas **pedagoģiskās vērtības**, kuras savu nozīmi laika gaitā nav zaudējušas:

- mācību un audzināšanas darbā cieņa pret skolēnu kā individualitāti, cieņa, kas savijās ar stingrām prasībām;
- mācību priekšmetu satura izmantošana audzināšanas darbam, īpaši akcentējot nacionālās pašapziņas veidošanos, Tēvzemes mīlestības audzināšanu;
- darba mīlestības veicināšana gan mācību procesā, gan ārpus stundām;
- skolotāja personīgais paraugs kā skolēnu personības attīstības sekmetājs;
- pozitīva pedagoģiskā saskarsme kā skolotāja un skolēnu kopējās darbības veicinošs faktors;
- skolotājs – kultūras darba virzītājs pagastā;
- skolotājs – pedagoģiskās meistarības pilnveidotājs kolektīvā.

Alfrēds Vārdaunis ir līdz šim vienīgais Gulbīša vidusskolas skolotājs, kurš apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeni.

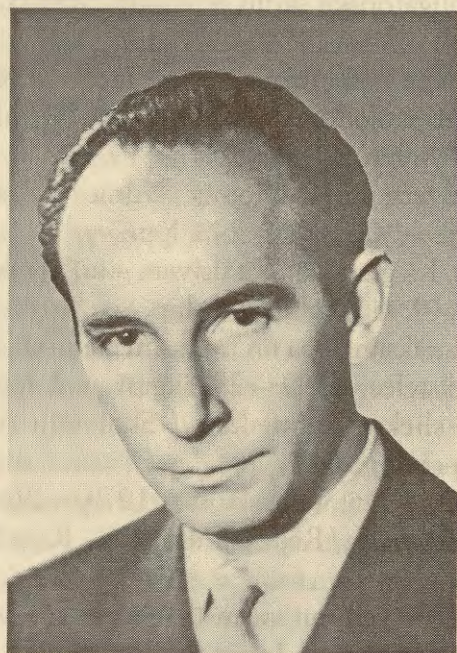
Skolotāja Alfrēda Vārdauna mūžs – 103 gadi – darbīgs, dziesmots mūžs, atdots skolai un vietējai sabiedrībai. Tam ir paliekoša vieta Latvijas skolu vēsturē.

Avoti un literatūra

1. **Latvijas Valsts vēstures arhīvs**
 - 1.1. LVVA, 1133. f., 1. apr., 252.1., 33. lpp.
 - 1.2. LVVA, 6637, f., 1. apr., 84.1., 65.–66. lpp.
 - 1.3. LVVA, 6637, f., 2. apr., 1912.1., 39. lpp.
 - 1.4. LVVA, 6637, f., 2. apr., 1915.1., 76. lpp.
 - 1.5. LVVA, 6637, f., 2. apr., 1917.1., 71. lpp.
2. **Gulbīša vidusskolas novadpētniecības muzeja pamatfonds**
 - 2.1. G1V,422. Albums par skolotājam Alfrēdam Vārdaunim veltītā pieminekļa atklāšanu. – 1989.
 - 2.2. G1V,421. Fotoalbums par skolotāju Alfrēdu Vārdauni. 1879.–1982.
 - 2.3. G1V,65. Jaungulbenes Dziedāšanas biedrības hronika. 1932.–1940.
 - 2.4. G1V,423. Mācību un audzināšanas darbs 1945./1946. mācību gadā.
 - 2.5. G1V,64. Vārdaunis A. Referāts par bērnu audzināšanu. – Ap 1941.–1944.
3. **Gulbīša vidusskolas novadpētniecības muzeja palīgfonds – atmiņas par skolotāju Alfrēdu Vārdauni**
4. **Mirdzas Kalējas – Alfrēda Vārdauna meitas – personīgais arhīvs**
5. **Sarmītes Salmanes – Alfrēda Vārdauna mazmeitas – personīgais arhīvs**
6. **Literatūra**
 - 6.1. Bērziņš J. Par scenogrāfu nepiedzimst // Rīgas Balss. – 1985. – 24. septembris. – 3. lpp.
 - 6.2. Brīvdabas ekspozīcija // Rīgas Balss. – 1980. – 19. aprīlis. – 3. lpp.
 - 6.3. Dziedātāja A. Paldies par gaišumu, ko esat devis, simtgadniek! // Dzirkstele. – 1979. – 22. marts. – 4. lpp.
 - 6.4. Es viņu pazīstu // Bibliogrāfiskā arhīva apgāds. – Rīga, 1939. – 562 lpp.

- 6.5. Ģeibaks M. Koru jumim apaļš simts! // Padomju Jaunatne. – 1971. – 8. jūlijs – 4. lpp.
- 6.6. Karpova Ā. Personība un individuālais stils. – Rīga: Latvijas Universitāte, 1994. – 291 lpp.
- 6.7. Karpova Ā. Personība. Teorijas un to rādītāji. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1998. – 222 lpp.
- 6.8. Latvijas obligatorisko skolu skolotāju saraksts, Latviešu skolas 1923., 1924. – Rīga, 1924. – 150 lpp.
- 6.9. Liepa L., Liepa P., Gulbene. – Rīga: Liesma, 1976. – 64. lpp.
- 6.10. Mūsu sirmais skolotāj, Alfrēd Vārdauni! // Dzirkstele. – 1979. – 22. marts. – 4. lpp.
- 6.11. Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca // Sast. aut. kol. – Rīga; Zvaigzne ABC, 2000. – 248. lpp.
- 6.12. Pokšāne D. Kā graudam būt dzīvam – arī apraktam // Dzirkstele. – 1989. – 9. septembris. – 2. lpp.
- 6.13. Rone A. Sanāksim kopā un izteiksim cieņu skolotājam Vārdaunim // Dzirkstele. – 1989. – 29. augusts. – 2. lpp.
- 6.14. Simtgades sliksni sasniedzot // Skolotāju Avīze. – 1979. – 25. marts. – 3. lpp.
- 6.15. Simtgadnieki // Dzimtenes Balss. – 1979. – 29. marts. – 3. lpp.
- 6.16. Svešvārdu vārdnīca / Red. D. Guļevska. – Rīga: Norden, 1996. – 799. lpp.
- 6.17. Ūdris J. Vēlam veiksmi sacensībā pašam ar sevi // Dzirkstele. – 1980. – 6. decembris. – 3. lpp.
- 6.18. Varavīksne. Literārais mantojums / Sast. L. Volkova. – Rīga: Liesma, 1982. – 146. lpp.

Fotogrāfijas no Alfrēda Vārdauna mazmeitas Sarmītes Salmanes personīgā arhīva.

M. Ben

MENDELIS BAŠS LATVIJAS MŪZIKAS KULTŪRĀ (dz. 1919)

Pedagoga, komponista un diriģenta darbība atklāj profesora Mendeļa Baša personības daudzveidību. Viņa personības cilvēciskā būtība un profesionālās darbības jomas ir bijušas ciešā mijiedarbībā, viena otru ietekmējušas un pilnveidojušas. Darbs ar studentiem un mūziķu kolektīviem liek justies viņam vienmēr kā optimistam, meklēt radošas pieejas darbā. Šie meklējumi iespaido arī vēlāko kompozīciju rašanos, īpaši aranžējumus pūtēju orķestrim, opereti "Trīnes grēki" u. c. Mendelis Bašs, strādādams par pedagogu, komponistu un diriģentu, ir saglabājis nosvērtību, nesamākslotību un laipnību raksturā, optimismu un mērķtiecību darbā.

Bērnība un jaunības gadi

Profesora Mendeļa Baša dzīve, kopš dzimšanas 1919. gada 14. aprīlī, ir cieši saistīta ar Rīgu. Bašu ģimenē auguši trīs dēli, Mendelis bijis vecākais no viņiem. Viņa tēvs Hackelis Bašs bija apavu modelētājs, kuram piederēja mazs apavu veikaliņš. Tēvam bijusi skaista aizraušanās – viņš ļoti mīlējis dziedāt. Kādu laiku viņš bija privāti mācījis dziedāšanu pie Pāvula Jurjāna skolnieka, izcilā tenora Paula Saksa, vēlāk pie itāļu profesora Zanetti. Arī mājās Mendeļa tēvs bieži dziedāja operu ārijas, ebreju tautasdziesmas, sinagogas melodijas, kā arī kādu laiku dziedāja sinagogas kori.

Mendeļa māte Helēna Baša ir bijusi mājsaimniece, kura šad un tad palīdzējusi tēvam darbā apavu veikaliņā. Viņa bijusi arī ļoti laba rokdarbniece, izšuvusi spilvenus, galdautus un kā laba un rūpīga māte visvairāk laika veltījusi bērnu audzināšanai.

Mendeļa Baša muzikalitāte un absolūtās muzikālās dzirdes dotības atklājas jau agri. "Man bija kādi trīs gadiņi, kad es jau varēju kaut ko nospēlēt uz klavierēm. Atnāca ciemiņi, lūdza uzspēlēt, viņi dziedāšot līdzī! Biju ļoti aizvainots, ka dziedāšana atskanēja tonalitātē, kurā nevarēju nospēlēt pavadījumu," tā savas pirmās bērniņas atceras profesors. [10]

Kad zēnam bija pieci vai seši gadi, tēvs sāka meklēt viņam piemērotu privātskolotāju klavierspēlē. Viņš gribēja sarunāt Hermana Brauna māti – Doru Braunu (1892–1973), kura 1916. gadā absolvēja Pēterburgas konservatoriju, uzreiz iemantojot lieliskas pedagoģes slavu, un no 1924. līdz 1940. gadam Rīgā vadīja savu studiju, bet pēc kara strādāja par pedagoģi Emīla Dārziņa mūzikas vidusskolā un Jēzupa Vītola Latvijas Valsts konservatorijā. Daudzi, kas pie viņas mācījās, vēlāk iestājās konservatorijā, arī viņas dēls – Hermanis Brauns. Diemžēl Dora Brauna par privāttundām prasīja diezgan augstu samaksu, un Mendeļa tēvs to nevarēja atļauties. Viņa ieteica kādu savu skolnieci. Jaunā skolotāja, kurai nebija pedagoģiskā darba pieredzes, nespēja ieinteresēt zēnu. "Pats es pratu vairāk izspēlēt, nekā viņa mācīja," atceras profesors, un pēc trim gadiem viņš pameta mūzikas nodarbības. "Ja negribi, tad nevajag," teica viņa tēvs.

Tomēr ar mūziku viņa dzīve bija saistīta arī šajā laikā, jo Mendelis dziedāja sinagogas korī. Tas bija četrbalsīgs jauktais koris, kas sastāvēja no vīru grupas – tenori, basi – un zēnu balsīm. Koris dziedāja tādus nopietnus darbus kā Johana Sebastiāna Baha (1685–1750), Georga Frīdriha Hendeļa (1685–1759) oratoriju fragmentus. Iespējams, ka šajā korī tika konstatēta arī Mendeļa absolūtā dzirde. Viņš nekādi nevarēja saprast, kāpēc diriģents meklē tonalitāti ar kamertoņa palīdzību, ja jebkurš nepieciešamais tonis tāpat saklausāms ar iekšējo dzir-

di. Šajā korī Mendelis Bašs dziedāja līdz 13 gadu vecumam.

Paralēli viņš vēl dziedāja zēnu korī, kas regulāri piedalījās operu iestudējumos. Par dziedāšanu izrādēs zēns saņēma atalgojumu (Ls 2) un par brīvu varēja skatīties operas. Šajā laikā kora kormeistars bija Kārlis Kažociņš, kas, redzot, ka Mendelis precīzi seko līdz nošu tekstam, uzticēja viņam ļoti svarīgu uzdevumu – klavierizvilkuma nošu pāršķiršanu.

Pamatskolas izglītību Mendelis Bašs ieguva ebreju sešgadīgajā skolā, ko pabeidza 1932. gadā. Gadu viņš mācījās ebreju ģimnāzijā, pēc tam jaunietis nolēma apgūt specialitāti, kas nodrošina darbu, un iestājās ebreju arodskolā, ko pabeidza 1936. gadā diplomēta mehāniķa specialitātē.

Tomēr Mendelis, būdams izcili muzikāli apdāvināts cilvēks, nespēja iztikt bez mūzikas. Iesākumā viņš vēlējās spēlēt pavadijumu, kad tēvs dziedāja operu ārijas. Vēlāk sāka improvizēt, un Mendelim Bašam radās ideja turpināt mācīties mūziku. Šoreiz tēvs dēlam ieteica: “Ej un sameklē pats sev skolotāju.” Tad viņš sāka mācīties pie skolotāja Kārļa Zaļupa, Latvijas konservatorijas profesora A. Dauguļa klavieru klases absolventa, kuram bija pašam sava mūzikas studija. Pateicoties spilgtai muzikālajai apdāvinātībai un dziļai personīgai ieinteresētībai mācīties, Mendēļa mūziķa prasmes attīstījās ļoti strauji, gada laikā viņš guva milzu panākumus un sāka lolot sapni iestāties konservatorijā.

Tolaik Mendelis Bašs strādāja par mehāniķi svaru fabrikā. Kļūt par pianistu? Viņš tomēr vēl šaubījās. Laiks šķita nokavēts, un bija bail, ka viņa kā mehāniķa rokas ir zaudējušas nepieciešamo lokanību. Tad nejauši tika atrasta Jēkaba Graubiņa grāmata “Mūzikas elementārteorijas pamati”. Tā tik ļoti ieinteresēja Mendeli, ka viņš saprata – jāmeklē mūzikas teorijas skolotājs. Ebreju komponists un mūzikas teorijas pasniedzējs Efraims Šklars (1871–1941), bijušais Nikolaja Rimska-Korsakova students Pēterburgas konservatorijā, ieteica savu dēlu, un trīs nedēļu laikā tika apgūts viss elementārteorijas kurss,

arī solfedžo nekādu problēmu nesagādāja. Jaunais skolotājs ieteica Mendelim iestāties konservatorijas kompozīcijas klasē. “Vai tad kompozīciju var mācīties?” tas Mendelim Bašam toreiz likās nesaprotami.

Tajā laikā Mendelim bija vēl kāds sapnis – kļūt par jūrnīeku, lai būtu iespēja redzēt pasauli. Ebreju biedrībai bija savs trīsmastu buriņš, un kuģa kapteinis meklēja jaunekļus, lai apmācītu viņus par jūrnīekiem. Mendelis nolēmis, ja neiestāsies konservatorijā, tad ies par matrozi uz kuģa. Tomēr jūrā ar kuģi aizbrauca Mendēļa vidējais brālis Ābrams Bašs, kļūdamas par izcilu jūrnīeku.

Studijas Latvijas konservatorijā

1937. gadā Mendelis Bašs kārtoja iestājek sāmenus Latvijas konservatorijā. Kad profesors Jāzeps Vītols jautājis: “Ko jūs gribētu mācīties – harmoniju, pirmo formu, otro formu, polifoniju?”, atbilde bijusi: “Es gribētu mācīties pie jums, profesori!” atceras maestro Bašs. Tā kā Mendelis prata improvizēt, viņš iestājek sāmenam uzrakstīja tango līdzīgu kompozīciju. Pārbaudīja arī dzirdi, harmoniju un klavierspēli, un rezultātā Mendelis Bašs tika uzņemts profesora Jāzepa Vītola kompozīcijas klasē!

Par studijām bija jāmaksā, tāpēc līdz 1940. gadam M. Bašs apvienoja mācības augstskolā ar darbu fabrikā.

Mendēļa Baša pedagogi pirmskara Latvijas konservatorijā: solfedžo – Pēteris Barisons; obligātā harmonija – Ādolfs Ābele; speciālā harmonija – Jāzeps Vītols; praktiskā harmonija – Ādolfs Skulte; mūzikas vēsture – Jēkabs Vītoliņš; folklorā – Jēkabs Graubiņš; instrumentācija – Jānis Mediņš; klavieres – katru gadu cits pedagogs, bet spilgtāk atmiņā palicis Hugo Štrauss; kompozīcija, polifonija, fūga – Jāzeps Vītols.

Mendelis Bašs atzīst, ka pirmie nozīmīgākie iespaidi ir gūti no profesora Jāzepa Vītola. “Pirmkārt, jau kā cilvēks viņš bija ļoti inteligents, pretimnākošs, gudrs, visus konsekvēnti uzrunāja uz Jūs. Profesoru J. Vītoli visi ļoti cienīja, kad viņu satika konservatorijas gaitēnos, visi uz-

reiz nostājās gar malām, lai viņu sveicinātu. Profesora stundas bija ļoti interesantas. Visi studenti sēdēja pie klavierēm, Vītols spēlēja darbus un analizēja kļūdas, paskaidroja, kā būtu pareizāk izvairīties no tām. Definējot jēdzienus, viņš izmantoja tēlainus salīdzinājumus, piemēram, harmonija ir tik bagāta, daudzveidīga un neizsmeļama kā zvaigznes debesīs,” atceras maestro Bašs.

Jāzeps Vītola klasē kopā ar Mendeli Bašu mācījās vēl seši studenti, vēlāk viņi palika tikai pieci – Mendelis Bašs, Eduards Šēnfelds, Imants Sakss, Valentīns Bērzkalns, Indulis Kalniņš (diriģenta Teodora Kalniņa dēls), jo sestais diemžēl nesekmības dēļ tika atskaitīts. Vienu kursu augstāk mācījās šodien pazīstamais latviešu trimdas komponists, Alberts Jērums. Pēdējie divi gadi pie Jāzeps Vītola Mendelim Bašam bija gandrīz kā privātsundas, jo pārējie kursa biedri, kas bija vecāki, tika iesaukti armijā. Vēl mācījās arī Eduards Šēnfelds. Jāzeps Vītols strādāja divas stundas pēc kārtas: divas reizes nedēļā teorētiskie priekšmeti un divas reizes – kompozīcija. 1940. gadā Mendelis Bašs konservatorijā pie Jāzeps Vītola mācījās jau viens pats – divas reizes nedēļā fūga un divas reizes – kompozīcija. Kad viss bija izskatīts un pārrunāts, viņi abi nodarbojās ar skaņdarbu analīzi un šad tad arī četrciņģi uzspēlēja klavieres. Mendelis Bašs atzīst, ka ļoti daudz ir guvis no šīm individuālajām nodarbībām, īpaši formas izpratnē. Pēdējā gadā Mendelim Bašam piešķīra Ls 80 stipendiju, un viņš beidzot varēja atstāt darbu fabrikā.

Kara laiks

Studijas ritēja ar panākumiem, bet pienāca traģiskais 1941. gada jūnijs, kad hitleriskās Vācijas karaspēks okupēja Latviju un sākās represijas pret ebrejiem – vajāšana, geto, masu slepkavības, dzīvu cilvēku dedzināšana sinagogā [6, 52]. Mendelis Bašs kopā ar jaunāko brāli, kuram šajā laikā bija tikai 15 gadi, un tēvu nokļuva cietumā, bet no turienes – vācu koncentrācijas nometnē, vispirms Rīgā, pēc tam Liepājā. Izrādījās, ka ne velti viņš ir beidzis arodskolu! Nacistiem bija

vajadzīgi visāda veida amatnieki, un mehāniķa profesija glāba Mendelja Baša dzīvību. Kara beigās viņam izdevās aizbēgt no Liepājas koncentrācijas nometnes. Bet diemžēl tēvs ar jaunāko brāli, kas jau agrāk nonāca Liepājā, ar kuģi tika aizvesti uz Vāciju, kur nokļuva Štuthtoftas koncentrācijas nāves nometnē, bet visi Rīgā dzīvojošie radnieki tika noslepkavoti Rumbulas mežā.

Pēc kara, cerot, ka brālis un tēvs izglābsies, Mendelis atgriezās Rīgā. Visi tuvinieki bija gājuši bojā – jaunākais brālis miris no tīfa 1944. gadā pirms Ziemassvētkiem, tēvs – no bada 1945. gada 4. martā, dzīvs ir palicis vienīgi vidējais brālis, kurš pirms kara sākuma kā jūrniece, vedot nelegālos iebraucējus, nokļuva Izraēlā. Telavivā atrodas plāksne, uz kuras ir iegravēts teksts, ka šinī vietā 1939. gada augustā pietāja kuģis, kuru vadīja Ābrams Bašs – Goda pilsonis.

Studijas turpinās

Pēc kara beigām 1945. gadā Mendelis Bašs stājās vēlreiz Latvijas konservatorijā. Ar jauno konservatorijas rektoru Alfrēdu Kalniņu viņš iepriekš nebija pazīstams. Profesora Jāzepa Vītola Rīgā vairs nebija, jo 1944. gadā viņš bija devies trimdā uz Vāciju. Kompozīcijas un diriģēšanas nodarbības tagad vadīja viņa skolnieki. Iestājeksāmenā Mendelis Bašs nospēlēja savas variācijas, kuras uzrakstīja pēc atmiņas. Šīs variācijas bija pēdējais komponētais darbs profesora Jāzepa Vītola vadībā, uzrakstīts 1941. gada maijā, kuru viņš nevarēja parādīt eksāmenā, lai tiktu pārcelts uz nākamo kursu, jo sākās karš.

Ādolfs Skulte atcerējās Mendeli un ieskaitīja savā kompozīcijas klasē. “Ā. Skulte bija lojāls cilvēks. Kara gados, 1941. vai 1942. gadā, viņš bija atradis ārā izmestas fotogrāfijas, starp tām arī manu. Viņš visu savāca, lai atdotu katram savu atpakaļ. Tā man ir vienīgā jaunības dienu bilde,” atceras Mendelis Bašs. Prof. Ā. Skulte prata atrast katram studentam individuālu pieeju, kas vēlāk parādījās viņu skaņdarbu rokrakstu atšķirībās.

Šajā laikā M. Bašs mācījās pie daudziem izciliem pedagogiem – pie Lūcijas Garūtas un Lijas Krasinskas – skaņdarbu analīzi, pie Jāņa Ivanova – instrumentāciju, pie Valentīna Utkina – partitūras lasīšanu, pie Lijas Krasinskas un Jēkaba Vītoļa – mūzikas vēsturi, pie Alfrēda Kalniņa pirmajā gadā, pēc tam pie Doras Braunas – klavierspēli.

1948. gadā Mendelis Bašs absolvēja Ādolfa Skultes kompozīcijas klasi, kļūdamas pirmais pēckara Latvijas konservatorijas Kompozīcijas nodaļas diplomētais komponists.

Kaut arī ar 1947. gadu bija aizsākti atbildīgi pedagoģiskie pienākumi Jāzepa Mediņa mūzikas vidusskolā, jaunais mākslinieks juta aicinājumu profesionālo zināšanu papildināšanai. Viņš studēja Pētera Barisona, bet pēc viņa nāves profesora Leonīda Vīgnera vadībā konservatorijas simfoniskā orķestra diriģentu klasē, savu otro diplomu ar pārlicinošām sekmēm iegūstot 1950. gadā. Mendelis Bašs atceras, ka P. Barisons iesākumā negribēja viņu ņemt savā diriģēšanas klasē, pamatojot to ar nepietiekošu augumu, meklēdams arī citus ieganstus. Pateicoties Haraldam Mednim un paša uzstājībai, P. Barisons tomēr piekrita Mendeli Bašu ņemt savā klasē. “Viņš veselu gadu lika mācīties diriģēt taktsfigūras – divas ceturtdaļas, četras ceturtdaļas, ar vienu roku divi, ar otru trīs, tad ar vienu roku trīs, ar otru četri. Acīmredzot viņš gribēja, lai man apnīk, bet sasniedza pretējo. Es skatījos, kā stundās diriģē Haralds Mednis, Rihards Glāzups, līdz beidzot arī man uzdeva kādu no Jozefa Haidna (1732–1802) simfonijām, vēlāk Aleksandra Čadova “Kikimoru” u. c., tā negribot viņš mācīja man diriģēt,” atceras Bašs. Pie Leonīda Vīgnera stundās bijis pavisam citādāk. “L. Vīgners prasīja pilnībā pārvaldīt orķestra partitūru, sīki analizēt izpildījumu, – kādus štrihus pielietot, kāda tam nozīme izpildījumā, arī dziļi izpētīt, kāds ir mūzikas saturs. Vienmēr mūzika izsaka kaut kādu domu vai kādu ainu, un tāpēc vajag ļaut darboties fantāzijai, ne tikai klausīties kailas skaņas, jo katrs motīvs, katra frāze izsaka kaut kādu domu vai noskaņojumu,” stāsta Mendelis Bašs.

Vēsturiski tas bija pirmais Latvijas simfonisko orķestru diriģentu

pēckara izlaidums, kad reizē ar Mendeli Bašu diplomu saņēma arī Edgars Tons, Haralds Mednis un Marija Mediņa. Minēto absolventu radošās darbības liktenis bija ļoti atšķirīgs. Ne visiem tika dota iespēja pārbaudīt studijās iegūtās zināšanas praksē pie simfoniskā orķestra. Lai gan otra diriģenta vieta Radio orķestrī gadiem ilgi bija brīva, solījumu no Leonīda Vīgnera bija daudz, bet reālajā dzīvē diemžēl nerealizējās.

Mendeļa Baša personības veidošanos bērībā un jaunībā ļoti labvēlīgi ietekmēja sociālā vide. Vispirms ģimene, kurā tēvs bieži muzicēja, dziedāšana sinagogas korī un operas korī bērībā. Vēlāk mācības pie tādiem skolotājiem, kas ieinteresēja zēnu nopietni sākt studēt mūziku. Un visbeidzot mācības pirmskara Latvijas konservatorijā pie visizcilākajiem latviešu mūziķiem, no kuriem, kā uzsver pats Mendelis Bašs, vislielāko ietekmi uz viņa daiļradi un personības veidošanos ir atstājis Jāzeps Vītols. Šī ietekme ir manāma ne tikai M. Baša nosvērtajā raksturā, laipnībā pret ikvienu cilvēku, nesavtīgā padomu došanā, bet arī pedagoģiskajā, izpildītāja un komponista darbā.

Nopietnu ietekmi uz profesora Mendeļa Baša personības attīstību ir atstājis Otrais pasaules karš. Ģimenes un labākā skolotāja zaudējums, grūtības sadzīvē – tā caur grūtībām tiek norūdīta personība, izlemjot sevi veltīt mūzikai, iestājoties otrreiz Latvijas konservatorijā, lai ar mūzikas valodas starpniecību varētu izteikt savas lielās zaudējuma sāpes.

Pedagoģiskā darbība

Jāzeps Mediņa mūzikas vidusskolā

Savas radošā darba gaitas Mendelis Bašs uzsāka kā nosvērta, laipna un stipra personība, kuras veidošanos ir ietekmējusi gan ģimene, gan pirmskara Latvijas konservatorijas pasniedzēji un vide, gan smagais kara laiks.

Vēl būdams Latvijas Valsts konservatorijas students, Mendelis Bašs sāka strādāt par pedagogu Jāzepa Mediņa mūzikas vidusskolā, kur pasniedza mūzikas teorijas priekšmetus: harmoniju, solfedžo, vēlāk arī speciālos – kompozīciju, polifoniju komponistiem. Sāka veidoties pedagoģiskā pieredze un cieša sadarbība ar pirmajiem talantīgajiem audzēkņiem, topošajiem komponistiem Ringoldu Ori, Aldoni Kalniņu un mūzikas zinātnieku Ludvigu Kārkliņu. Atceroties mācības Jāzepa Mediņa mūzikas vidusskolā, Ludvigs Kārkliņš stāsta, ka tajā laikā skolā strādāja daudzi lieliski pedagogi, arī Jānis Līcītis, viens no pēdējiem J. Vitola skolniekiem, kurš bija izveidojis Kompozīcijas nodaļu un vadīja to. J. Līcītis skolā bija visiem ļoti liela autoritāte, ļoti ziņošs un prasīgs pasniedzējs, strādāja arī konservatorijā. Arī programmas ievirze bija tuva konservatorijas programmai, – pirmajā kursā audzēkņi rakstīja vienkāršās formas, otrajā – variācijas, trešajā – sonāti un pēdējā kursā – klavieru trio. Drīz vien Kompozīcijas nodaļa pārtapa par Mūzikas teorijas nodaļu. Pedagogu saimei pievienojās arī Marija Mediņa ar mūzikas formu un vēlāk arī solfedžo.

Ierasto studiju gaitu pārtrauca latviešu tautai traģiskie notikumi 1949. gada martā, kā rezultātā L. Kārkliņš zaudēja vecāku atbalstu (viņus no Ēdoles pagasta izsūtīja uz Sibīriju), nelielā audzēkņu grupa palika bez pasniedzēja. Arī Jānim Līcītim bija lemts tālais ceļš uz austrumiem. Šādā dramatiskā situācijā mūzikas vidusskolas direktors profesors Nikolajs Vanadziņš uzaicināja par pasniedzēju vēl jauno komponistu Mendeli Bašu, kurš tikai gadu iepriekš bija pabeidzis Ā. Skultes klasi konservatorijā un tobrīd turpināja studijas L. Viņnera simfoniskās diriģēšanas klasē. Jau iepriekš mūzikas skolas audzēkņu uzmanībai nebija pagājuši secen gaidāmā skolotāja biežie simfoniskās mūzikas koncertu apmeklējumi.

Audzēkņu satraukums par mācību gaitas turpinājumu – kāds tad būs jaunais skolotājs – izrādījās lieks. “Mendelim Bašam pavisam nepiemita nereti jauniem skolotājiem tipiskā pašpārliecinātība, pārspīlētās prasības un rūpes par savas autoritātes neaizskaramību,” atceras

L. Kārkliņš, “jaunais pasniedzējs ienāca klasē, it kā būtu mūsu kolēģis. Viņš aicināja mūs iepazīstināt ar iepriekšējā laikā paveikto un pašreizējām rūpēm. Mana Sonāte klavierēm bija tikpat kā pabeigta, un īpašu problēmu nebija. Tad pasniedzējs atvēra šo Sonāti un nospēlēja no sākuma līdz beigām, gandrīz bez kādas aizķeršanās. Varēja apjaust, ka Mendelim Bašam ar klavierēm ir labas “attiecības” un par to pārliecinājās audzēkņi atkārtoti.” Pasniedzējs pateica dažus atzinīgus vārdus, dažas vispārējas dabas piezīmes un vēlēja turpināt atsevišķu faktūras aspektu izstrādi. Kad L. Kārkliņš mācījās pēdējā kursā un rakstīja savu pirmo instrumentālo ansambli – klavieru trio, nereti nodarbības ar skolotāju M. Bašu daudz kas tika pārspriests, galvenokārt, formveides principi, faktūras izvēršana, balsu koordinācija, dramaturģijas pamatprincipu īstenošana, daži aspekti tika salīdzināti ar citu autoru līdzīga žanra darbiem. Taču ikviena tikšanās, ikviena stunda bija gai-dīta. Nodarbību pamatā bija mierīgas, analītiskas pārrunas un, īpaši akcentē L. Kārkliņš, M. Bašs nereti labprāt improvizēja. Ja skaņdarba tematiskā materiāla izvērsumā vai dramaturģijā bija radusies kāda problēma, skolotājs mazāk runāja, bet it kā “domāja skaņās” – dažādas iespējas atklājot improvizācijās. Protams, to atcerēties izdevās ne vienmēr un tāds arī nebija pasniedzēja mērķis. Tas bija svarīgs impulss turpmākam darbam, lai audzēknis neaizietu no kārtējās nodarbības bezcerīgā noskaņojumā. Ar darba rezultātiem parasti abas puses palika apmierinātas.

Latvijas konservatorijā –
Jāzepa Vītola Latvijas Valsts konservatorijā –
Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijā

1950. gadā pēc Jēkaba Mediņa uzaicinājuma sākās M. Baša darbs Latvijas konservatorijā, kas turpinājās līdz 1995. gadam. Iesākumā profesors mācīja kordiriģentiem harmoniju, polifoniju un skaņdarbu analīzi, bet no 1952. gada vadīja savu kora diriģēšanas klasi. Tajā laikā kordiriģentu nodaļā trūkuši pedagogi ar profesionālo izglītību diriģēšanas

specialitātē. M. Bašs bija pirmais pedagogs kordiriģentu nodaļā, kuram bija profesionālā izglītība kompozīcijā un orķestra diriģēšanā. Profesors atceras, ka “izmēģinājās daudzi, bet nebija aicinājuma. Ir ļoti liela atšķirība starp diriģentu mākslinieku un diriģentu pedagogu. Lai būtu labs pedagogs, ir jābūt sevišķām dotībām un prasmēm, individuālai pieejai katram studentam”. [12, 2]

Visus šos gadus M. Bašs strādāja galvenokārt kordiriģentu nodaļā, izkopjot diriģēšanas tehnikas metodiku, dodot saviem studentiem arī stabilas profesionālās zināšanas, kuras pats smēlies no tādiem izciliem mūziķiem un pedagogiem kā prof. Jāzeps Vītols, prof. Ādolfs Skulte, prof. Jānis Ivanovs, prof. Leonīds Vīgners u. c. Viņš ieviesa jūtamā pārmaiņas diriģēšanas tehnikas izpratnē un skaņdarbu repertuāra prasību kvalitātē. Vienlaikus lielu uzmanību veltīja izpildāmā skaņdarba tēlainā satura atklāšanai, visām muzikālās struktūras īpatnībām, kora skanējumam un niansēm. Arī konservatorijā, tāpat kā J. Mediņa mūzikas vidusskolā, M. Baša darba norise, kā atzīmē profesors L. Kārklīšs, bija ar mieru un mīlestību. “Pedagoģiskais darbs vienmēr bijis mans aicinājums. Praktiskais darbs teātrī un orķestrī turēja mani pašu vajadzīgā formā, bet, galvenais, bagātināja pieredzi, ko varēju izmantot, audzinot studentos izpratni par diriģēšanu kā profesiju,” stāsta profesors. [12, 2] Tādēļ arī nav brīnums, ka daudzi gribēja mācīties pie profesora M. Baša, un eksāmenu atzīmes parasti bija tikai un vienīgi teicamas.

Liela nozīme bija kopīgam radošam darbam ar koncertmeistarēm. Pie viņa strādājusi Maija Saiva, Mina Daņilēviča, Natālija Šrēdere, Regīna Kamenščikova, kas bija izcilas pianistes. Visilgāk, no 1967. gada līdz pat pēdējam darba gadam, Gaļina Anšeleviča. “Kad es sāku strādāt pie Maestro, ļoti uztraucos, jo nebiju pārliecināta, vai varēšu izturēt un attaisnot viņa prasīgumu. Tomēr man darbs ar profesoru ļoti iepatikās. Mēs strādājām pie mūzikas tēlainības, izpildījuma stila un rakstura, un visi aizrādījumi vienmēr ir bijuši korekti, precīzi un attaisnoti. Pa šiem gadiem esam kļuvuši gandrīz kā radi,” tā ar dziļu pietāti stāsta Gaļina Anšeleviča.

Metodiskais darbs

1960. gadā Mendelis Bašs sāka lasīt lekcijas Mācību iestāžu metodiskā kabineta rīkotajos kvalifikācijas celšanasursos un semināros mūzikas pedagogiem, orķestra diriģentiem un pūtēju orķestra diriģentiem. Lekciju tēmas ir profesoram ļoti tuvas – Diriģēšanas tehnikas pamati, Formas analīze, Instrumentācijas iespējas, Aranžēšana u. c. Šādas lekcijas kā vieslektors M. Bašs lasījis arī Daugavpils Pedagoģiskajā institūtā un Liepājas Pedagoģiskajā institūtā, kur lekcija tikusi arī filmēta. “Es centos visu pamatot, lai stāstītam būtu jēga,” atceras profesors.

Vērtīgas atziņas apkopotas zinātniskajā darbā, kas ir arī metodiskais mācību līdzeklis – “Diriģēšanas tehnikas pamati” – publicēts 1982. gadā. Metodiskajā darbā ir analizēti jēdzieni – taktēšana un diriģēšana, raksturots diriģēšanas aparāts, analizētas taktēšanas figūras. “Šajā darbā ir apkopots tas, ko es stāstīju studentiem stundās, diriģentiem kvalifikācijas celšanasursos un ko biju novērojis darbā pie citim diriģentiem, īpaši Leonīda Viņnera,” skaidro Mendelis Bašs. Profesors domā, ka šo mācību līdzekli varētu papildināt ar jaunām atziņām, īpaši tādos aspektos, kas nav dziļāk analizēti darbā.

No 1951. līdz 1959. gadam Mendelis Bašs strādāja Emīla Melngaiļa Tautas mākslas namā par mūzikas konsultantu un muzikālo redaktoru. Viņa darbs šeit bija saistīts ar Dziesmu svētku repertuāra grāmatīņu rediģēšanu un konsultāciju sniegšanu komponistiem amatieriem. Šie komponisti lielākoties bija koru, dažādu kolektīvu un orķestru vadītāji, kas sacerēja skaņdarbus tieši saviem kolektīviem. M. Bašs atceras, ka dažus viņš ir spējis ieinteresēt arī profesionāli pievērsties komponēšanai, iesakot stāties konservatorijas kompozīcijas klasē. Viens no šādiem komponistiem amatieriem, kurš iestājies konservatorijā un beidzis kompozīcijas klasi, ir pazīstamais mūzikas pedagogs Ēvalds Siliņš.

Profesora studenti

No 1953. līdz 1990. gadam M. Baša diriģēšanas klasi Jāzepa Vītola Latvijas Valsts konservatorijā un no 1990. līdz 1996. gadam Jā-

zēpa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijā absolvējuši aptuveni 100 speciālisti, kuru vidū ir ne mazums visizcilāko šīs profesijas pārstāvju. Kopš 1975. gada Mendelis Bašs Latvijas Valsts konservatorijā strādāja ne tikai ar kordiriģentiem un mūzikas pedagogiem, bet pasniedza arī orķestra diriģēšanu.

Kora diriģēšanas klase:

Marina Malaja ((1953, augstskolas absolvēšanas gads); Ārija Melgaile (1953); Valērija Damniece (1953); Astrīda Dreiblate (1954); Velta Ķepule (1954); Elvīra Prince (1954); Antoņina Pukste (1954); Terēze (Šadurska) Broka (1954); Valdis Dreģis (1955); Georgs Dovgjallo (1955); Edvīns Dreiblats (1955); Centis Kriķis (1955); Imants Kokars (1956); Mefodijs Skuja (1956); Raisa Azimova (1958); Jānis Valdēns (1958); Broņislava Fridrihsone (1959).

Ilga Rozenfelde (1961); Vija Andersone (1962); Ēriks Kamene (1962); Viesturs Liepiņš (1963); Lilita Grundberga (1963); Jānis Kaktiņš (1964); Līvija Lagzdiņa (1964); Biruta Mūrniece (1964); Aleksandrs Viļumanis (1965); Jānis Mencis (1965); Oļģerts Cintiņš (1966); Haralds Krauklis (1967); Anita Okuņa (1969); Silvija Sudņika (1972); Ēriks Apsītis (1974); Jeļena (Ogļezņeva) Vavilova (1979); Jeļena Haritonova (1980); Inese Māliņa (1980); Svetlana Trombicka (1980); Inga Dziļuma (1982); Sima Jakuba (1982); Jānis Dzērve (1983); Egīls Lipšāns (1985); Māra Marnauza (1987), Valts Pūce (1987); Juris Vītums (1989); Roberts Hansons (1989); Aivars Kalniņš (1990); Māris Drēviņš (1990); Māris Kupčs (1991); Guntars Bernāts (1992); Valdis Bernhofs (1992); Andris Gailis (1992); Agnis Augustinovičs (1993); Normunds Ķirsis (1993); Māris Binders (1994); Eizēns Leimanis (1995); Mārtiņš Mednis (1995).

Simfoniskā un pūtēju orķestra diriģēšanas klase:

Ilga Josta (1979); Larisa Šutova (1979); Vilis Kokamegi (1993); Artūrs Maculēvičs (1993); Jānis Repša (1993); Pēteris Ērglis (1995); Kalvis Ozoliņš (1995); Anrijs Jankevics (1995).

Orķestra diriģēšanas klase mūzikas pedagogiem:

Laimdota Silava (1974); Daina Kaula (1978); Ilga Josta (1979); Larisa Šutova (1979); Jānis Grigalis (1971); Māris Ivanovs (1975); Everita Sedleniece (1985).

Asistentūra un maģistrantūra:

Pēteris Rudzītis (1982); Jānis Grigalis (1982); Edvīns Dziļums (1989); Egīls Lipšāns (1992); Sarma Puķīte; Arvīds Platpers (1988); Raitis Ašmanis; Vita Timermane (1994); Aira Birziņa (1993).

Operas klase:

Kārlis Zariņš; Gurijs Antipovs; Laima Andersone-Silāre; Kārlis Miesnieks; Austra Tauriņa; Jēkabs Krēsliņš; Inta Spanovska; Samsons

Pēc operas klases eksāmena. 1981. gads.

*Pirmajā rindā no kreisās: Inese Galante, diriģents M. Bašs,
pirmais no labās: režisors G. Gailītis*

Izjumovs (1979); Bruno Egle (1981); Inese Galante (1982); Aivars Krancmanis (1982); Viktors Svjatovidovs (1983); Freda Kalēja (1984); Andris Miķelsons (1984) Vilis Uljanskis (1984) Dmitrijs Solovjovs (1984).

Profesoram pēc aiziešanas no Latvijas Mūzikas akadēmijas 1995. gadā darbs ar studentiem, topošajiem mūzikas skolotājiem turpinās Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolā, kur viņš māca diriģēšanu un vada arī meistarklasi docētājiem, sekmējot Diriģēšanas katedras docētāju pedagoģisko, metodisko un zinātniski pētniecisko darbību.

Profesors ir neiztrūkstošs Valsts kvalifikācijas un citu diriģēšanas eksāmenu, kā arī Latvijas mūzikas skolotāju un RPIVA diriģēšanas konkursu komisijas loceklis.

Pedagoģiskie principi

Profesors M. Bašs pats atklāj, ka viņam kopumā studentu ir vairāk nekā 100, un, tā kā visas specialitātes stundas ir tikai individuālās, ar katru izveidojās ļoti labas attiecības, un tās saglabājās ilgi. Studenti profesoru cienīja un ciena. Šī cieņa ir abpusēja. Profesors žurnāla "Dziesmusvētki" intervijā saka: "Ar jauniem cilvēkiem strādāt ir viegli un interesanti." [9, 8] "Es pret visiem izturos ļoti laipni, cenšos neapvainot nevienu, pat ja kāds to ir pelnījis. Vienmēr meklēju cilvēkā labākās īpašības, bet sliktās mēģinu labot delikātā veidā. Un nekad neesmu žēlojis laiku, lai paskaidrotu to, ko students nav sapratis." [11, 14] Tieši tāpēc ar studentiem profesors allaž varējis saprasties ļoti labi. "Grūti pateikt, kā tas ir noticis," teic profesors Mendelis Bašs, "bet kontaktu esmu atradis ar visiem studentiem, pat ar tādiem, kuri nevarēja sastrādāties ar citiem pedagogiem un bija spiesti no viņiem aiziet. Bieži šos studentus pārceļa pie manis, un mēs patiešām labi tikām galā. Acīmredzot esmu pratis sarunāties ar cilvēkiem, nevienu neapvainojot un vienmēr spējot argumentēt to, ko saku un mācu. Diriģēšanas māksla ir ļoti savdabīga, – šeit ir lietas, par kurām var strīdēties. Daudzi pedagogi nevar vai neprot izskaidrot, un starp studentu un

pedagogu rodas "rīvēšanās". Manā darbībā tā nekad nav noticis." [11, 14]

Lai izpētītu profesora M. Baša pedagoģiskos principus, tika uzdoti vairāki jautājumi viņa bijušajiem studentiem. Tā izdevās noskaidrot, ka Mendelim Bašam svarīgākais kora darba iestudēšanā ir

- atklāt muzikālā tēla māksliniecisko veidolu;
- diriģēšanas tehnika kā ļoti svarīgs līdzeklis satura atklāsmē;
- precizitāte nošu teksta un komponista prasību atklāsmē;
- teksta un mūzikas vienotība;
- skaņdarba analīze.

Lai veidotos laba sadarbība stundās un noritētu veiksmīgs mācību process, nepieciešami šādi priekšnoteikumi:

- darba mīlestība;
- ieinteresētība;
- disciplīna;
- jāpārzina mūzikas materiāls, partitūra;
- pedagoga pamatoto prasību izpratne, lai tās realizētu praktiski;
- abpusēja sapratne gan no pedagoga, gan studenta puses;
- laba koncertmeistare.

Kā profesors reaģē konfliktsituācijās darba procesā?

Šajā jautājumā visiem studentiem bija līdzīgas atbildes ar dažiem papildinājumiem:

- neatceros šādas situācijas;
- nav bijušas;
- deva iespēju arī kļūdīties, lai pats varētu apzināties savas kļūdas;
- neceļ paniku, problēmas risina pragmatiski;
- mierina citus.

Kādas ir M. Baša attiecības ar saviem audzēkņiem?

Ļoti labas attiecības, svinēti arī kopēji svētki; saprotošas; vienkāršas; sirsnīgas; konstruktīvas; lietišķas; draudzīgas; koleģiālas; tēvišķas; labestīgas.

Visas bijušo studentu atbildes apliecina, ka profesors ir ietekmējis viņu personības veidošanos:

- veicināja precizitāti, kas tagad nepieciešama, strādājot administratīvo darbu;
- ar darba precizitāti un metožu skaidrību mudināja pievērsties pedagoģiskajam darbam;
- rosināja analītiski visu pārdomāt, būt precīzai, mērķtiecīgai, paškritiskai;
- mainījās mūzikas uztvere;
- pievērsos vairāk instrumentālajai mūzikai un orķestra diriģēšanas jautājumiem;
- radīja interesi par opermūziku un lielas formas darbiem.

Aptaujas laikā daži bijušie studenti dalījās arī citās atmiņās par profesoru.

“Meistarība, Inteliģence, Pacietība” – tā raksturo savu bijušo pedagoģu M. Bašu diriģents Aleksandrs Viļumanis, kurš pie profesora mācījās J. Vītola Latvijas Valsts konservatorijā no 1960. līdz 1965. gadam. Visur, kur A. Viļumanis uzstājies, saņēmis uzslavas par izteiksmīgu diriģēšanas tehniku. Arī pirmā tikšanās ar orķestri notikusi profesora vadībā. A. Viļumanis uzskata, ka studiju pamatā bija mērķtiecīga un pacietīga virzība uz diriģenta personības attīstību, par to visu viņš ir no sirds pateicīgs savam profesoram.

Diriģents un pedagoģis profesors Imants Kokars stāsta: “Sākot studēt 1951. gadā Latvijas Valsts konservatorijā, izvēlējos sev diriģēšanā pedagoģu Mendeli Bašu, – toreiz vēl gados jauno, bet jau tolaik ļoti iecienīto – diriģenta žesta valodas un manuālās tehnikas kopēju, kurš ievadīja un nostiprināja līdz gadsimta beigām mūsu Alma Mater autoritāti ar savu perfekti izstrādāto audzināšanas un prasīguma metodi. Viņa plašā erudīcija dažādos mūzikas žanros – polifonijā, aranžēšanā, kompozīcijā, orķestra diriģēšanā – palīdzēja man veidoties kā profesionālam diriģentam, ieaudzināt mērķtiecību, ar padziļinātu interpretācijas metodi atklāt un “izlasīt” katras partitūras iekšējo pasauli.” I. Kokars atceras, ka profesors vienmēr piedalījās studentu rīkotajos pasākumos un sarīkojumos. Vēl joprojām spilgtā atmiņā viņam ir izlaidu-

ma trīs dienu ilgais noslēgums Kaibalā, Daugavas krastā, kur braukuši visi ar laivām, cepuši zosi, rīkojuši karnevālu – M. Bašs bijis “mežoņu” virsaitis. Tādu jauku kopā pavadītu brīžu ir bijis daudz. “Ceru, ka mans skolotājs ar savu labestību, humora dzirkstīti un dzīves prieku vēl ilgi būs mūsu vidū,” novēl profesors I. Kokars.

Pedagoģe un diriģente Jeļena Vavilova atceras, ka profesors darbā ar studentu izturas ļoti mierīgi, jo viņam nekas nav jāpierāda, viņš var piedāvāt vairākus variantus, un studentam pašam ir jāizšķiras, kādu viņš grib dzirdēt izpildījumu. Tādēļ arī profesoram nav nepieciešams runāt neapmierinātā, paaugstinātā balss tonī.

Diriģente Aira Birziņa stāsta, ka Mendelis Bašs ir tik nosvērts un līdzsvarots cilvēks, ka konfliktsituācijas viņam saskarsmē ar cilvēkiem vispār nav iespējamās. Viņa studiju procesa attiecības ar profesoru raksturo, no vienas puses, kā vienkāršas un sirsnīgas, no otras – konstruktīvas un lietišķas. “Viņš ir skolotājs vārda labākajā un īstajā nozīmē,” uzsver A. Birziņa.

Diriģents Guntars Bernāts atzīst “Man ļoti simpatizē profesora nosvērtība un pārliecība, ka problēmas ir risināmas un atrisināmas. Viņš stāv pāri daudzām neprognozējamām nebūšanām un ekstremālām situācijām, ja tādas rodas.”

Dziesmu svētku virsdiriģente, pedagoģe Terēze Broka domā, ka katrs students savā mācību procesā iepazīst daudzus pasniedzējus, taču ne katrs no tiem pēc augstskolas beigšanas paliek spilgtā atmiņā, īpaši, ja pēc studijām ir pagājuši pat gadu desmiti. Viņa atceras: “Kordiriģentu fakultāti Latvijas konservatorijā beidzu 1954. gadā. Tā sagadījās, ka mana kursa studentiem bieži mainījās pasniedzēji diriģēšanā, arī man. Tomēr liktenis bija labvēlīgs, pēdējo pusotru mācību gadu diriģēšanu apguvu pie viena no lielākajām autoritātēm Kordiriģentu fakultātē – pasniedzēja M. Baša. Ar kādu bijību vēru jaunā pasniedzēja klases durvis (un ne tikai es)! Fascinēja viņa miers, iekšējā inteliģence, mērķtiecīgi profesionālie aizrādījumi, bez liekvārdības, dziļas metodiskās zināšanas un tikpat dziļa muzikalitāte. Nokavēt stundu vai

aiziet uz to nesagatavotam?! Skolotājs nepārmeta, ja kādreiz uzdevums stundā nebija līdz galam izpildīts. Taču šī "pārmetošā" klusēšana uz studentu iedarbojās daudz sāpīgāk, lai vairāk to nepiedzīvotu. Jā, tā bija gan dziļa cieņa pret Skolotāju, gan katras viņa pasniegtās stundas vērtības apziņa. Diriģēšanas tehnika bija pakļauta vispirms katra skaņdarba satura atklāsmei, vai tas bija lielas formas darbs vai maza miniatūra. Dziļi un pamatīgi pasniedzējs M. Bašs lika studentam vispirms izprast, izanalizēt katra skaņdarba satura muzikālo būtību un tikpat nopietni, bez ārišķībām žestā, to "ielikt" diriģenta rokās. Protams, ne visu tik īsā apmācību laika posmā no Skolotāja apgūt bija iespējams, taču katru viņa piezīmi vai aizrādījumu ar pateicību atceros visu mūžu, strādājot gan radošajā, gan īpaši pedagoģiskajā darbā."

Profesors M. Bašs stāsta, ka viņam ļoti palīdzēja tas, ka, pasniedzot skaņdarbu analīzi, vajadzēja prast analizēt, izskaidrot, argumentēt. Šeit iegūtās prasmes viņš izmanto savā pedagoga praksē, mācot diriģēšanu. [7, 8]

Vērojot profesora Mendēļa Baša stundas un arī jautājot viņam, kā tad būtu jāsāk iestudēt skaņdarbs, atbilde ir: "Sākumā vienmēr sāku ar skaņdarba analīzi, jāizanalizē teksts, saturs, forma, mūzika." Tas regulāri tiek prasīts arī no M. Baša studentiem, lai gan profesors atzīst, ka reti kurš to dara un tieši tādēļ bieži nonāk strupceļā, jo nevar atklāt formu un līdz ar to arī skaņdarba izpildījumu. Tālākais darbs skaņdarba iestudēšanā ir saistīts ar diriģēšanas *štrihu* dažādību, kas ir atkarīga no dinamikas, tempa, satura. Strādājot pie diriģēšanas *štrih*iem, turpinās arī darbs pie analīzes, jo tagad teorētiskās zināšanas tiek pielietotas praksē. Liela nozīme, diriģējot mūziku bez teksta, ir iztēlei un fantāzijai. Interpretējot skaņdarbu, svarīgi ir pēc iespējas precīzāk atklāt mūzikai raksturīgās nianšes, teorētiski to varētu nosaukt par diriģēšanas zīmējumu, ko nedrīkst sajaukt ar taktsfigūras zīmējumu. Profesors atzīst, ka visgrūtāk ir atraisīt studentos emocionālo izteiksmību un tas arī ne vienmēr izdodas, jo vaina šajā ziņā ir pašos studentos. Metodiskajā darbā "Diriģēšanas tehnikas pamati" viņš raksta: "Diri-

ģējot diriģents pārraida savu iedomu jeb izjūtu un dziesmas izpratni, pakļaujot izpildītājus, un to var panākt nevis ar roku tehniskām kustībām, bet ar visu žesta izteiksmi, mīmiku un diriģenta stāju.” [2, 4]

Diriģēšana kā specialitāte neatšķiras no jebkuras citas mūziķa – izpildītāja specialitātes. Lai to apgūtu, ir jāvingrinās, jāstrādā. Uz jau tājumu, kas diriģentam ir svarīgāks – diriģēšanas tehnika vai emocionālitate, M. Bašs atbild: “Galvenais ir stabils pamats – diriģēšanas tehnika un teorētiskās zināšanas. Diriģents ar savām emocijām izskatās smieklīgs, ja pamatā nav labi izkopta manuālā tehnika. Ja pamats ir stabils, ar laiku katrs var izveidot savu diriģēšanas stilu. Ja students strādā pie savas tehnikas, stājas, emocionālā artistiskuma izveidošanas, tad rezultāti ir nodrošināti. Visu diktē mūzika!” [12, 2]

Bet ko darīt, ja tomēr studentam neizdodas izpildīt profesora prasības? Mendelis Bašs iesaka meklēt dažādus vingrinājumus, lai beidzot nepieciešamā diriģēšanas kustība izdotos. Galvenais ir sajust pirkstu galos mūzikas plūdumu. Tas ir ļoti svarīgi. Profesors neizslēdz arī ķermeņa kustību. Nekad nebūs kustību par daudz, ja students izpratīs vajadzīgo *štrihu* nozīmi un mūzikas izteiksmību. Ja tomēr kustību ir par daudz, notiek tēlošana, lai gan to nevar izslēgt no diriģenta darbības. Profesors Arvīds Platpers, kurš pie Mendeļa Baša studēja aspirantūrā, atceras, ka ilgu laika posmu tieši ar dažādu vingrinājumu palīdzību tika labota un pilnveidota viņa diriģēšanas tehnika. Un tas nenoliedzami ļauj izpildītāju kolektīvam atsaukties precīzi uz diriģenta norādījumiem un prasībām, veidojot mākslinieciski pilnvērtīgu tēlu.

Veicot M. Baša bijušo studentu aptauju, gandrīz visi atceras, ka viņa stundās bija jūtama sistēma. Šī sistēma ir virzīta uz virsotnes sasniegšanu. Iespējams, ka tāpēc daudzi M. Baša studenti kļūst diriģēšanas konkursu laureāti, jo viņi ir droši gan par sevi, gan savu diriģēšanas tehniku.

Profesors atzīst, ka visas viņa stundas nevar būt augstā līmenī, jo tas, kā veiksies darbs, lielākoties ir atkarīgs no studenta. Ja students nav sagatavojies stundai, tad pedagogs pārvēršas par “dresētāju”, bet

tas no diriģēšanas mācību procesa ir jāizslēdz. Ļoti daudz kas ir atkarīgs arī no studenta emocionālā un psiholoģiskā noskaņojuma. Jeļena Vavilova, kura pie profesora mācījās tikai pēdējā gadā, atceras, ka Mendelim Bašam bijusi izcila erudīcija tā laika pedagogu vidū, jo viņš precīzi novērtējis audzēkņa profesionālo varēšanu un, pamatojoties uz savu intuīciju, ļāvis studentam pašam attīstīties tālāk. "Atnākot pie viņa uz stundu, es jutos kā pilnvērtīga diriģente," atceras J. Vavilova.

Mendeļa Baša pedagoģiskie principi, kas noskaidroti ar studentu aptaujas un intervijas palīdzību, sarunās ar profesoru un pēc viņa grāmatas "Diriģēšanas tehnikas pamati" analīzes, ir šādi:

Audzināšanas:

- pozitīvas attieksmes veidošana pret mūziku;
- intereses veidošana par dažādiem mūzikas žanriem;
- pozitīva attieksme pret cilvēku.

Mācību:

- jāievēro konkrētā skaņdarba laikmeta stils, rakstības stils un konkrētā autora prasības;
- jāpaskaidro studentam tā, lai viņš to pieņem, ne tikai saprot – izpildījuma pamatojums;
- katrā darbā caur mūziku jāredz un jāizpilda konkrētā tēlojošā aina, zemteksts.

Sistēmiskuma:

- darba regularitāte;
- darba analīze;
- darba procesa loģiskums;
- darba gaita no vieglāka uzdevuma uz grūtāku.

Jāsecina, ka profesors ir pedagoģijas mākslas darbinieks – radošs pedagogs, kas ar savu darbību, balstītu uz pedagoģisku meistarību, psiholoģisku smalkjūtību, pedagoģisku taktu un inteligentu pieeju darbam – veicina un aktivizē studentu radošo izziņu, iedrošina studentus veikt pētniecisko darbību, rosina viņu izziņas motivāciju.

Ģeniālais latviešu diriģents L. Vīgners savās atmiņās par

skolēniem, darbu un principiem orķestra diriģēšanas klasē raksta: "Sākumā konservatorijā man bija orķestra diriģēšana, vēlāk es pārtraucu mācīt un teicu: pietiek, mums tik daudz diriģentu nevajag!... Es pieņēmu pavisam trijos posmos. Pirmajā posmā bija tie, kuri ieņēma visus galvenos diriģentu posteņus: Tons – galvenais, Glāzups – galvenais. Viļumanis – galvenais – arī ir mana izlaiduma, beidzamais, kuru es piecus gadus dresēju... Bašs arī bija pie manis, un tad, kad Daugavpilī atklāja operu, kura pāris gadus eksistēja, Brehmane-Štengele tur bija galvenā režisore, bet Bašs – visa organizētājs un diriģents. Viņš ir lielisks pedagogs un bija diriģents pūtēju orķestrī "Rīga." [13, 32] Zinot profesora L. Vignera stingros un augstos profesionālos kritērijus mūzikas mākslā un pedagoģijā un viņa tiešumu saskarsmē, šāds profesora M. Baša kā pedagoga novērtējums ir ļoti nozīmīgs. M. Bašs pats uzskata, ka ir savu bijušo skolotāju – J. Vītola, Ā. Skultes un L. Vignera – pedagoģisko principu turpinātājs.

Ir ļoti daudz veidu un paņēmieni, kā vienu un to pašu informāciju nodot adresātam, jo katra studenta uztvere un rezultativitāte ir atšķirīga, un Mendelis Bašs spēj katram atrast savu pieeju.

Komponista darbība

Komponēšanai Mendelis Bašs veltījis mazāk laika, radītas kompozīcijas instrumentālās, simfoniskās un vokālās mūzikas žanros. Visi nozīmīgākie sacerējumi saistīti ar 40. gadu beigu posmu, 50./60. gadu periodu. Kā atceras profesors žurnāla "Dziesmusvētki" intervijā, "pedagoģiskais darbs un darbs teātrī savulaik traucējis nodoties jaunradei. Vienmēr pietrūcis laika, vienmēr bijis jādara kaut kas cits, vienmēr kaut kam jāgatavojas. Jaunībā, kad viņš tikko beidzis konservatoriju, ļoti vēlējies rakstīt, un viņš rakstījis, bet bijušas grūtības ar atskaņošanu. Šādas problēmas visu laiku *nokāvušas* vēlēšanos komponēt." [9, 9]

Savos darbos viņš atspoguļo Otrā pasaules kara izraisītās emocijas un aktuālas tā laika tēmas. Mendelja Baša mūzikā dominē emocionāli dramatiskā līnija; tās liriski episkais raksturs sasaucas ar krievu

klasiskās mūzikas, kā arī viņa skolotāju profesora Jāzepa Vītola un profesora Ādolfa Skultes skolas klasiskajām tradīcijām. [1, 34] Joahims Brauns raksta, ka Mendēļa Baša skaņdarbiem sveši negaidīti pavērsieni, asi konflikti, dramatiski samezģlojumi. Mūzika rit vairāk vai mazāk vienmērīgā plūsmā, viscaur skanīga, ar plašas elpas melodiku. J. Brauns uzsver, ka komponista Mendēļa Baša mūzikā jūtams viņa skolotāja Ā. Skultes orķestrālais tvēriens. [8, 15]

Oļģerts Grāvītis par vienu no Mendēļa Baša komponista darbības zīmīgākajām īpašībām uzskata viņa paškritisko, radošo pieeju. Viņš raksta: “.. samērā pieticģgas ir komponista M. Baša opusu kvantitātes. Toties kvalitāte kopumā apbrģnojami liela. Pārliecinoša ir viņa mūzikas profesionalitāte: nevainojams formas slģpģjums, krāšģno harmoniju un polifonisko zģmģjumu lģjums, tehniski lieliski nostrādātā, vienmēr skanģgā un mūziķiem ērtā (tiklab simfoniskā, kā pūtģju) instrumentācijā.” [4, 4]

Simfoniju – balādi (1949) Oļģerts Grāvītis raksturo kā dziļi satūrģgu un episku. Tās pirmatskaņojums notika 1952. gada 26. oktobrģ Rģgā Leonģda Vģgnera vadģbā. Ludvģgs Kārķliņš vairākos aspektos šo mūziku salģdzina ar Mendēļa Baša skolotāja Ādolfa Skultes tā laika daiļradi. Šis darbs salģdzinoši plaši ir analizģts Ludvģga Kārķliņa grāmatā “Simfoniskie darbi latviešu mūzikā”. Tas ir programmatisks sacerģjums. Diezgan plaši izvērstaģs ievads ieturģts episki tumšos toņos. Tālākā attģstģba pāriet lirisko tģlu sfģrā. Sacerģjums noslēdzas ar plašu kodu. [5, 228]

Poģmas vijolei un simfoniskajam orķestrim (1955) mūzikas valoda ir romantiskām niansģm caurausta. Joahims Brauns to raksturo šādi: “Bezgalģgs dziedāģjums, kas daģos viļģnos sasniedz arī dramatisku ieskaņu.” [8, 15] Tā ir lģnā daģa no savā laikā iecerģtā vijolģkoncerta. 1969. gadā pģc M. Baša 50. gadu jubilejas koncerta Silvģja Stumbre recenzģjā to raksturo kā patģkamu ar savu lakonismu. [14]

Ar ģstu simfoniķa vģrienu, kā raksturo Oļģerts Grāvītis, rakstģta plašā partģtģra reģģsora R. Kalniņa mākslas filmai “Ilze” (1959). Tā vei-

dota kā svīta. Ludvigs Kārklīņš šo mūziku raksturo kā tematiski saliedētu sacerējumu ar skaistu, dziedošu melodiku un vienkāršu, dabisku mūzikas attīstību, taču bez lielākām pretenzijām mūzikas tēlainībā. [5, 227] “Astoņās mazās ainās atklājas Latvijas dabas skati: vietām pastorāli, idilliski, vietām īsa pavasara negaisa iespaidā,” tā šo svītu raksturo Joahims Brauns. [8, 15] Diemžēl, kā atzīst pats Mendelis Bašs, šī ir padomju propagandas filma par kolhoziem, mežabrāļiem un tāpēc mūsu laikam vairs nav aktuāla, tādēļ arī netiek rādīta.

Oratoriju “Fašisma upuru piemiņai” (1961) ar G. Beiliņa tekstu solistiem, korim un orķestrim caurstrāvo traģisku, personīgo pārdzīvojumu nedziedināmās sāpes. Par šo darbu 1969. gada nogalē un 1970. gada sākumā Joahims Brauns, Silvija Stumbre, Marģeris Zariņš ir rakstījuši plašas recenzijas. J. Brauns raksta, ka jau pirmās Prologa skaņas mobilizē klausītāja uzmanību. It kā ārēji mierīgā melodiskā līnija, kas visā pirmajā daļā skan uz stīgu instrumentu tremolo fona, dveš traģiskas priekšnojautas elpu. Emocionāli iedarbīgi ir G. Beiliņa vārdi, kas kā sāpju kliedziens ielaužas šajā nemierīgajā skaņu audumā. [8, 15] Mūzikas zinātnieks Ludvigs Kārklīņš saka, ka minētā oratorija sasaucas ar Jurija Šaporina (1877–1966) un Dmitrija Šostakoviča (1906–1975) oratorijas žanra darbu tradīcijām. [5, 227] Silvija Stumbre raksta: “Oratorijas daļas “Prologs”, “Nāves nometne”, “Taisnība ir nemirstīga”, “Mātes dziesma” un “Zvērests” patiesīgi atspoguļo gan nāves nometņu stinguma un šausmu pilno atmosfēru, gan ieslodzīto cilvēku sāpes, protestu un ticību cilvēces progresīvo spēku uzvarai.” [14] Marģeris Zariņš uzsver, ka šajā darbā svarīga nozīme ir korim (pirmatskaņojumā piedalās jauktais koris “Daile”, diriģents Gido Kokars), kas nes filozofisko ideju “no tumsas uz gaismu”. [15]

Blakus šiem lielākajiem sacerējumiem laiku pa laikam radušās atsevišķas tautasdziesmu apdares – latviešu tautasdziesmas apdare “Manim bija kumeliņš”, ebreju tautasdziesmas apdare “Es sev esmu skroderītis” u. c. – un a cappella dziesmas korim – “Ceļmalas priede”, “Nezināmā kareivja kaps” u. c., instrumentālā un vokālā kameržanra mi-

niatūras [1, 6] – miniatūras klavierēm, Kancona (vijolei), Prelūdijs b-moll, Deja (čellam), Noskaņa (klavierēm), Prelūdijs h-moll, stīgu kvartets u. c.

Komponista skaņdarbiem ir ļoti izsmalcināta harmoniskā valoda, viņš izmanto daudz aizmurtarmonijas, hromatiski krītošas akordu secības, raksturīgas arī ļoti interesantas pārejas jeb modulācijas no vienas tonalitātes otrā, kas rada svaigumu skanējumā. Šādas modulācijas ir sastopamas Kanconā vijolei – no Do minora uz Mi mažoru. Pats Mendelis Bašs tikai tagad, vēlreiz skatot savus darbus, konstatēja, ka tieši klavierprelūdijs bieži ir izmantojis šādas modulācijas uz tālo radniecību.

Faktūrā bieži tiek izmantotas vaidu intonācijas (6. prelūdijs, Poēmā vijolei), kas noteikti ir saistītas ar komponista pārdzīvojumiem par zaudētajiem tuviniekiem kara laikā.

Sevišķi krāsaina harmoniskā valoda atrodama Stīgu kvarteta finālā, kas uzrakstīts variāciju formā ar sonātes formas iezīmēm. Šajā darbā ir izturēta polifonija, katra balss ir patstāvīga un harmoniskā ziņā sarežģīta – izmantoti paralēli krītoši disonējoši akordi, galvenajā tēmā ir izmantots ļoti interesants mažorminora gājiens.

Zīmīga ir komponista daiļrades sasaukšanās ar viņa diriģenta darbību. Strādājot Rīgas operetes teātrī, 1973. gadā pirmizrādi pieredz M. Baša muzikālā komēdija “Trīnes grēki” – pazīstamā Rūdolfa Blauņa luga, režisora V. Pūces librets un uzvedums.

Savukārt diriģenta darbs profesionālajā pūtēju orķestrī “Rīga” mūsdienā Mendelija Baša radošo tieksmju atraisīšanos tieši pūtēju mūzikas žanrā, jo šeit viņš pirmoreiz saskaras ar faktu, ka trūkst skaņdarbu, ko spēlēt. M. Baša pirmais aranžētais skaņdarbs pūtēju orķestrim ir Aleksandra Borodina “Polovciešu dejas” no operas “Kņazs Igors”. Komponists atceras, ka šis pārlūkums bijis tik veiksmīgs, ka iedrošinājis viņu nopietni pievērsties aranžējumu veidošanai pūtēju orķestrim. Šim un arī vēlāk tapušajiem aranžējumiem ir raksturīga ļoti veiksmīga instrumentu tembru izvēle un piemērotība, kas pūtēju orķestra skanējumu

pielīdzina simfoniskā orķestra skanējumam. Mendelis Bašs atzīst, ka viņam ļoti patīk veidot aranžējumus, jo tad, diriģējot pūtēju orķestri, esot izjūta, ka tiek diriģēts simfoniskais orķestris. “Viņa lielāka apmēra oriģinālsacerējumi (“Svinīgā mūzika”, “Pasaka” mežragam ar pūtēju orķestri, vēl citi), tāpat daudzo apdaru un aranžējumu lietpratīgās partitūras kļūst par mūsdienu pūšaminstrumentu mākslas neapstrīdamu etalonu.” [4, 4]

Arvīds Klišāns intervijā stāsta: ““Pasaka” mežragam bija iekļauta A. Jurjāna Starptautiskajā konkursa programmā. Šo skaņdarbu arī autors instrumentēja pūtēju orķestrim un tas profesionālā pūtēju orķestra “Rīga” izpildījumā autora vadībā tika ierakstīts Maskavas radio mūzikas fondos.”

A. Klišāns vēl atceras: “Savu mežradznieka karjeru sāku Jāzepa Mediņa mūzikas vidusskolā, pirmā kursa eksāmenā spēlējot M. Baša divas miniatūras mežragam: “Teici, teici, valodiņa” un “Pie niedrītes laivu sēju”. Vēlāk kā Latvijas radio simfoniskā orķestra mūziķis esmu spēlējis diriģenta M. Baša vadībā viņa skaņdarbus mežragam “Noktirne” un “Pasaka”, kas ir ierakstīti arī Latvijas radio mūzikas fondos. Veiksmīga sadarbība turpinājās pūtēju orķestrī “Rīga”, kur Mendeļa Baša vadībā es piedalījos Gunāra Ordellovska “Koncerts mežragam un pūtēju orķestrim” ierakstā Latvijas Radio. M. Baša skaņdarbi “Noktirne”, “Pasaka” bieži tiek atskaņoti Mūzikas koledžas un Mūzikas akadēmijas studentu koncertos.”

Nozīmīgākie Mendeļa Baša komponētie darbi:

- 2 simfoniskie darbi (Simfonijs – balāde; Poēma vijolei un simfoniskam orķestrim);
- mūzika 4 kino filmām (mākslas filmai “Ilze”, dokumentālām filmām: “Latviešu glezniecība”, “Novatori”, “Tautas mākslinieks”);
- 2 vokāli instrumentālie darbi (oratorija “Fašisma upuru piemiņai”, muzikālā komēdija “Trīnes grēki”);
- skaņdarbi dažādiem instrumentiem (klavierēm, akordeonam, vijolei, čello, mežragam);

- skaņdarbi pūtēju orķestrim (“Svinīgā mūzika”, “Pasaka” u. c.);
- aranžējumi pūtēju orķestrim (A. Ļadovs “Kikimora”, M. Ravēls “Bolero”, K. Debiši “Fauna diendusa” u. c.);
- kora dziesmas (“Ceļmalas priede”, “Nezināmā kareivja kaps” u. c.);
- tautasdziesmu apdares (“Manim bija kumeliņš”, “Es sev esmu skroderītis” u. c.);
- solo dziesmas (Valsis – vokalizē, “Ar katru dienu” u. c.).

Galveno mūzikas izteiksmes līdzekļu raksturojums:

- mūzikas raksturs – romantisks, liriski episks;
- forma – izsmalcināta, bieži izmanto sonātes formu;
- tematika – cilvēka dzīve, emocionālā pasaule un darbs;
- melodija – pārsvarā plašas elpas;
- harmonija – daudz alterāciju novirzienu uz tālām radniecībām, pārgājākordi.

Neatsverams ieguldījums kompozīcijas jomā ir M. Baša aranžējumi pūtēju orķestrim, kas pilnībā pārvērta pūtēju orķestra skaņējumu no izteikti vieglā mūzikas žanra uz klasisko, piešķirot skaņējumam svaiģumu, ko rada pareizi izvēlēti pūšamo instrumentu tembri.

Diriģenta darbība

“Savu diriģenta darbu es jau sāku pirms Otrā pasaules kara, kad kādā rūpnīcā vadīju jaukto kori. Strādnieki bija ļoti draudzīgi, izpalīdzīgi, un jau vēlāk, kad sākās evakuācija, kāds no viņiem centās laicīgi brīdināt par briesmām. Tobrīd mājās bija tikai tēvs un māte, kas atteicās braukt projām, kamēr dēli nepārnāks mājās. Vēl šajā laikā (1940./1941. g.) es vadīju Milicijas patruļas vīru kori,” atceras Mendelis Bašs.

Pēc kara profesors vairs nestrādā ar amatieru koriem, bet savu darbību saista tikai ar profesionāliem kolektīviem. Salīdzinot tā laika amatieru kolektīvus ar tagadējiem, profesors atzīmē, ka pašlaik dziedātāji ir muzikāli daudz izglītotāki. Viņi mūziku var klausīties gan radio, gan televīzijā, gan dažādos koncertos un ierakstos, arī mūzika pēc sava rak-

stura un stila ir krietni sarežģītāka. "Kādreiz dziedātājam bija ļoti lielas problēmas ar sinkopes ritmisku izpildīšanu, jo viņš dzirdēja tikai masu dziesmas un klasiku, populārā mūzika bija kaut kur pāri robežām un tikai sāka kā pastāvīgs novirziens veidoties," atzīst M. Bašs.

No 1953. līdz 1962. gadam un vēlāk no 1975. līdz 1985. gadam Mendelis Bašs kopīgi ar Leonīdu Vīgneru strādāja Latvijas konservatorijas operas klasē. Profesors stāsta: "Sākumā viņš mani pieņēma kā asistentu operas klasē, – būtībā es darīju melno darbu – mācīju solistiem balsis, L. Vīgners pēc tam noslīpēja, vēlāk sāku strādāt patstāvīgi." [11, 14] Profesors M. Bašs atceras, ka studenti viņam uzticējās, jo viņš centās būt mierīgs, pretēji profesoram L. Vīgneram, kurš mēdza teikt: "Kamēr nesāks raudāt, nekas neiznāks!"

Tieši sākot ar 1953. gadu, operas klase piedzīvo savu pirmo uzplaukumu, kad tajā par vadītāju kļuva L. Vīgners. Klases atklātos koncertos zāle bija pārpildīta. Pilnībā tiek uzvestas Pētera Čaikovska opera "Jolanta" (ar konservatorijas orķestri un kori), tāpat arī Volfganga Amadeja Mocarta "Figaro kāzas" klavieru pavadijumā un daudz atsevišķu ainu no Rietumeiropas un krievu klasiķu operām (Džuzepes Verdi "Aīda", Modesta Musorgska "Boriss Godunovs", Pētera Čaikovska "Jevgeņijs Oņegins", Aleksandra Dargomižska "Nāra"). Šajos uzvedumos pirmo skatuves darba pieredzi guva daudzi latviešu dziedātāji, kuri vēlāk kļuva par latviešu operas teātra lepnumu: Jānis Zābers, Kārlis Zariņš, Gurijs Antipovs, Laima Andersone-Silāre, Samsons Izjumovs, Austra Tauriņa u. c.

Latvijas Nacionālās Operas režisors Guntis Gailītis ar prieku un gandarījumu atceras laiku, kad kopā ar M. Bašu Operas klasē tika iestudēta Dž. Verdi "Traviata": "Tā kā profesors M. Bašs lieliski pārzināja "Traviatas" materiālu, mūsu domas pilnīgi sakrita, izstrādājot gan darba plānu, gan tēlu raksturus un kopējo izrādes virzību. Svarīga bija kopējā darba taktika, saspringtie darba apstākļi, termiņi, bet profesora lielā darba pieredze, materiāla pārzināšana un viņa nosvērtais raksturs bija tas, kas ļāva mums saskanīgi, produktīvi un radoši veidot

studentu mācību darbu. Lielākais darbs bija sagatavot galveno lomu izpildītājus – toreiz tie bija jaunie – Inese Galante un Viktors Svetovidovs, bet ne mazāk svarīga darbs bija veidot pārējo solistu ansambli. Profesora darbs tur bija īpaši rūpīgs, pamatots, neuzspiests. Viņš vadīja studentus arvien dziļāk Verdi tēlu pasaulē. Viss, kā jau parasti, bija jāveic īsā laikā, bet ar profesionālu pacietību var visu. Toreiz es vēl biju jauns un maksimāla azarta pilns, turpretim profesors Bašs – rūdīts un erudīts profesionālis. Un tas, liekas, arī noteica daudz mūsu radošajā kopdarbā. Es parasti biju klāt arī muzikālajos mēģinājumos ar solistiem un ansambļos, profesors nāca uz maniem režisora mēģinājumiem. Savu “lolojumu” darbu nāca skatīt arī studentu vokālie pedagogi, kuru atbalsts bija ļoti nozīmīgs. Īstas izrādes izjūta radās tad, kad sākās pirmie mēģinājumi uz lielās skatuves konservatorijā un Operā. Šeit visi vadības “groži” un atbildība jau bija profesora M. Baša rokās. Visam iepriekšējam darbam vajadzēja iegūt vienotu māksliniecisku veidolu.”

*Profesora Mendēļa Baša 80 gadu jubilejas koncertā
Rīgas Latviešu biedrības Zelta zālē 1999. gada 13. aprīlī*

No 1975. līdz 1985. gadam tiek iestudētas operas – Rudžjēro Leonkavallo “Pajaci” pirmais cēliens, Johanna Štrausa “Sikspārņa” pirmais cēliens, Džuzepes Verdi “Rigoletto”, “Otello” u. c. operu fragmenti. Šeit izauga jauna dziedātāju paaudze, no kuriem daudzi vēlāk kļuva par operas teātra solistiem, – Aivars Krancmanis, Inese Galante, Ingus Pētersons, Sergejs Martinovs u. c. Lielisku skolu maestro Bašam dod viņa sadarbība ar Latvijas Valsts konservatorijas operklasē iesaistīto Mildu Brehmani-Štengeli, Oļģertu Dunkeru, Gunti Gailīti, Pēteri Grāveli, Alfrēdu Jaunušānu, Nikolaju Vasiļjevu un citiem dziedātājiem un režisoriem.

Daugavpils periods

1958. gadā Rīgas pilsētas partijas komitejas sekretārs Eduards Berklavs sāka pievērst uzmanību latviskās kultūras attīstībai Latgalē, rīkojot Daugavpils kultūras nedēļu. LPSR kultūras ministrs uzdeva toreizējam Daugavpils mūzikas vidusskolas direktoram Staņislavam Brokam un Rēzeknes mūzikas vidusskolas direktoram Uldim Balodim iesaistīt pēc iespējas vairāk Latgalē darbojošos mūziķu, dziedātāju un diriģentu, lai sagatavotu augstā profesionālā līmenī atskaites koncertus Daugavpilī, Rēzeknē un Rīgā.

Ar korjiem problēmu nebija. Daugavpils kultūras nama jauktais koris “Daugava” (diriģents Staņislavs Broks), Rēzeknes “Ezerzeme” (diriģents Uldis Balodis) un sieviešu Latgales tautasdziesmu ansamblis (vadītāja Terēze Broka) šim uzdevumam bija gatavi. Problēma bija ar simfoniskā orķestra izveidošanu. No Daugavpils un Rēzeknes mūzikas skolu pedagogiem un audzēkņiem, pieaicinot iztrūkstošos pūšamo instrumentu mūziķus no vietējā armijas garnizona orķestra, izdevās nokomplektēt paredzētajiem koncertiem nepieciešamo sastāvu. Tomēr trūka pati galvenā vienība – profesionāls orķestra diriģents. Staņislavs Broks uzaicināja Mendeli Bašu uz Daugavpili, lai viņš ar orķestri sagatavotu programmu. Tā M. Bašs tika iesaistīts Latgales kultūras nedēļas sagatavošanas darbā un tā norisē.

Šī pasākuma realizēšanai izveidoja nelielu Māksliniecisko padomi. Tās sastāvā bija S. Broks, T. Broka, U. Balodis, Latgales dziesmu izcilais izpildītājs, dziedātājs T. Matīss un koncerta režisors A. Burovs. Latgales Kultūras nedēļas organizēšanā daudz palīdzēja toreizējās Daugavpils izpildkomitejas priekšsēdētājs Jānis Pakalns. Koncertus klausītāji uzņēma ar lielu atsaucību.

Tā rezultātā kultūras ministrs Voldemārs Kalpiņš un Daugavpils izpildkomitejas priekšsēdētājs Jānis Pakalns ierosināja Daugavpils krievu drāmas teātri pārveidot par muzikāli dramatisko teātri, kurā varētu darboties opera un latviešu dramatiskā trupa. Par teātra direktoru iecēla Staņislavu Broku, un viņš nozīmēja M. Bašu par galveno diriģentu. Galvenie režisori bija Boriss Roščins – krievu trupā un Oļģerts Dunkers – latviešu trupā. Par muzikālās daļas vadītāju kļuva Milda Brehmane-Štengele.

Latgales kultūras nedēļas mākslinieciskā padome.

No kreisās: A. Burovs, M. Bašs, T. Matīss, T. Broka, S. Broks (1958. gads)

Dž. Verdi "Traviata" iestudējuma Daugavpili mākslinieciskā vadība – O. Dunkers, M. Bašs, R. Pilādzis, M. Brehmane-Štengele (1959. gads)

Tā 1959. gadā, pateicoties S. Brokam un darba pieredzei konservatorijas operas klasē, pirmo reizi Mendelis Bašs varēja sevi apliecināt kā operas diriģents. Kā pirmo ieplānoja iestudēt Dž. Verdi "Traviatu", jo tajā varēja izmantot operas klases studentus, kuriem šī opera bija jāgatavo kā valsts eksāmens, konservatoriju beidzot. 1959. gada absolventiem – vokālistiem balss tipi bija piemēroti šajā operā nepieciešamajiem: Jēkabs Krēšliņš – tenors, Austra Tauriņa – mecosoprāns, Druvis Kriķis un Māris Pavasaris – baritoni. Trūka galvenās personas – Violetas. Par laimi šai lomai brīvprātīgi pieteicās iepriekšējo gadu absolvente Alīda Zvagule. Režisore bija Milda Brehmane-Štengele – brīnišķīgs pedagogs ar milzīgu dziedātājas un skatuves mākslas pieredzi, viņa mācēja parādīt, kā katram jāizturas uz skatuves, saistot

darbību ar mūziku. Viņa bija kā māte, kas rūpējās par saviem skatuves bērniem. M. Brehmane-Štengele rosināja kopīgi svinēt vārda un dzimšanas dienas visiem, kuriem tās iekrita šajā operas sagatavošanas laikā. Tas bija vienojošs elements ārpus darba stundām un guva nedalītu atbalstu.

M. Bašam kā diriģentam sākās ļoti spraigs darba periods. Vajadzēja komplektēt orķestri un strādāt ar mūziķiem. Pirmajos mēģinājumos diriģenta rīcībā bija tikai 5 – 6 orķestra mūziķi. Tikai pamazām pieteicās arvien vairāk gribētāju. Bija jāgaida, kamēr dažus iztrūkstošo instrumentu mūziķus pēc konservatorijas beigšanas nozīmēs darbā Daugavpilī.

Tā M. Bašs riņķoja ar divplākšņu lidmašīnu – 3 dienas Daugavpilī un 3 dienas Rīgā, jo ar studentiem kordiriģentiem pedagoģiskais darbs netika pārtraukts. Pirmizrāde bija paredzēta maijā, un visa solistu grupa kopā ar M. Brehmani-Štengeli un O. Dunkeru 1959. gada aprīlī pārcēlās uz dzīvi Daugavpilī. M. Bašam piešķīra vienistabas dienesta dzīvokli netālu no teātra, pārējie pagaidām dzīvoja viesnīcā. Operas kori vadīja kordiriģents Pauls Kvelde, kurš vēlāk pārņēma diriģēt teātri uzvestās operetes.

Teātris – skatuve, zāle un interjers – arhitektoniski bija būvēts kā īsts operas teātris, tikai miniatūrā. Skatuve bija liela ar grozāmo riņķa grīdu, to izmantoja arī “Traviatas” izrādē. Dekorācijas bija ļoti efektīgas un M. Bašs atzīst, ka visi teātri ļoti iemīlēja un deva tam nosaukumu – “Daugavpils Karaliskā opera”. Izveidojās ļoti labs un daudzsološs profesionāls kolektīvs.

Uz “Traviatas” pirmizrādi atbrauca kultūras ministrs V. Kalpiņš un citas augstas amatpersonas, kā arī daudzi ievērojami mūziķi. Operas izrādi uzņēma ar lielu atsaucību, jo tā, atceras M. Bašs, patiešām bija ļoti labā mākslinieciskā līmenī. Arī uz nākamajām izrādēm bieži ieradās interesenti no Rīgas un priecājās par jauno mākslinieku sašņiegumiem.

Vasarā izrādes tika spēlētas Latvijas lielākajās pilsētās: Rēzeknē, Jēkabpilī, Alūksnē, Liepājā un Rīgā. No izrādēm brīvajā laikā tika

rīkoti simfoniskie koncerti, kuros piedalījās vokālisti, orķestra solisti un teātra koris.

Rudenī sākās darbs pie nākamās operas – Dž. Pučīni “M-me Baterfly”, ko bija iecerēts dziedāt latviski, bet tad pienāca pavēle no Kultūras ministrijas, ka izrādei jānotiek krievu valodā. Viss darbs bija jāsāk no sākuma, bet solisti to paveica. Par režisoru tika pieaicināts Nikolajs Vasiļjevs, pieredzējušais operas mākslinieks ar lielām aktiera dotībām. Tā paša gada decembrī notika pirmizrāde. Tā bija vēl viena operas trupas uzvara!

Bija iepļānots iestudēt P. Čaikovska “Jevgeņijs Oņegins” un Dž. Rosīni “Seviljas bārdzinis”. Daugavpils pilsētas varas maiņa un pārāk liela skaitliskā starpība starp latviešu (18%) un krievu valodā runājošo publiku iespaidoja turpmāko teātra likteni. Jaunie varas vīri samazināja dotāciju, un S. Broks vairs nevarēja savienot direktora amatu teātrī un mūzikas vidusskolā. Operai tika nozīmēts jauns direktors no Krievijas. Viņš uzskatīja, ka opera nes finansiālus zaudējumus un jāiestudē tikai operetes krievu valodā. Viņš ar vieglu roku atbrīvoja no darba solistus, kuriem, pēc viņa domām, krievu valoda nebija vajadzīgajā līmenī, samazināja orķestra sastāvu un pieņēma darbā solistus no Krievijas.

M. Bašs atteicās diriģēt operetes. To labprāt uzņēmās bijušais kormeistars P. Kvelde. Arī operetēm nebija ilgs mūžs, iestudēja tikai trīs izrādes. Režisoru B. Roščinu aicināja uz Rīgas Muzikālās komēdijas teātri. O. Dunkers sāka darbu Rīgas kinostudijā. Teātrī darbojās tikai krievu trupa, bet pēc neilga laika arī to likvidēja. Tomēr profesors atzīst, ka viņa darbības laiks Daugavpilī bija viens no laimīgākajiem dzīves posmiem ne tikai mākslinieciski radošajā jomā, jo 1959. gada 27. novembrī tika noslēgta laulība ar kordiriģenti, pedagoģi Rasmu Liepiņu. Pēc šiem diviem gadiem, kas aizvadīti Daugavpilī, Mendelis Bašs atgriezās kopā ar kundzi 1961. gada beigās Rīgā un turpināja pedagoģisko darbu konservatorijā.

Rīgas Muzikālās komēdijas teātrī – Valsts Rīgas Operetes teātrī

Pārtraukums Mendelja Baša darbā operas klasē ir saistīts ar LPSR kultūras ministra Vladimira Kaupuža piedāvājumu viņu norīkot par Rīgas Muzikālā teātra, vēlāk pārdēvētā par Valsts Rīgas Operetes teātri – galveno diriģentu, lai paaugstinātu teātra māksliniecisko līmeni. Iesākumā M. Bašs atteicās un pat jutās aizvainots, jo viņa intereses saistījās ar operu. Tomēr direktors Vilis Bergmanis, ar kuru viņš jau bija sadarbojies Daugavpilī, centās M. Bašu pārliecināt. Teātrī tobrīd bija iestājusies mākslinieciskās darbības krīze. Pirms Mendelja Baša operetes teātrī strādāja labs diriģents un operešu mūzikas pazinējs Teodors Vējš, kuram sliktās veselības dēļ bija teātris jāatstāj [9], jo viņš vairs nespēja tikt galā ar teātriem raksturīgajām intrigām starp latviešu un krievu trupu, režisoriem, aktieriem un solistiem, kā arī pārējiem diriģentiem. Direktors V. Bergmanis tam visam “pielika punktu”, nozīmējot par galveno režisoru Voldemāru Pūci. M. Bašs kopīgi ar režisoru sastādīja jaunu, perspektīvu repertuāra plānu. V. Bergmanis panāca, ka tika mainīts teātra nosaukums, – no Rīgas Muzikālās komēdijas teātra uz Valsts Rīgas Operetes teātri. Par otro diriģentu tika pieaicināts G. Ordelovskis. Pirmais M. Baša iestudējums, kopā ar režisoru B. Roščinu, bija J. Štrausa “Sikspārnis”. Iesākumā iestudējums tika gatavots krievu valodā. Mendelis Bašs stāsta, ka viņš ķēries pie darba operetē ar entuziasmu, bet operetes solisti nebija pieraduši pie tik augstām prasībām, sevišķi vokālajā jomā, un tādēļ ne reizi vien viņam no skatuves māksliniekiem bija jādzird pārmetumi: “Te Jums nav opera...!” Tomēr šajos gados, kamēr M. Bašs bija galvenais diriģents, ievērojami bagātinājās teātra repertuārs, un rūpīgais darbs ar orķestri un solistiem, pamazām pārliecinot viņus, ka arī operetē jādzied precīzi un izteiksmīgi, deva labus rezultātus. Pēc tam J. Štrausa “Sikspārnis” tika iestudēts arī ar latviešu trupu. Diemžēl B. Roščins šo pirmizrādi nepiedzīvoja, jo īsi pirms tās šķīrās no dzīves. Abās trupās kopā “Sikspārnis” piedzīvoja tuvu pie 200 izrādēm!

M. Bašs pārņēma arī vairākas T. Vēja iestudētās izrādes – Žaka

Ofenbaha "Šķelmīgās sievietes", Frederika Loija mūziklu "Mana skaistā lēdija" u. c.

Pirmais kopīgais iestudējums ar režisoru V. Pūci bija K. Ļistova "Baltieša sirds" krievu trupā. "Ar V. Pūci bija ļoti viegli sadarboties, viņš bija lielisks inscenētājs un, kaut arī nebūdams diplomēts mūziķis, ļoti labi izjuta mūzikas raksturu un, veidojot mizanscēnas, veiksmīgi prata to izmantot. Aktieru personāžu kustības pulsēja mūzikai atbilstošā ritmā un tempā," atceras M. Bašs.

Nākamo nozīmīgo darbu – Georga Sviridova "Dzirksteles" – V. Bergmanis piedāvāja iestudēt Dailes teātra galvenajam režisoram Eduardam Smiļģim. Viņš tam labprāt piekrita. Tā bija vienīgā muzikālā izrāde, ko izcilais režisors iestudējis ārpus sava Dailes teātra. "Man bija ļoti patīkami un pagodinoši strādāt kopā ar tik ievērojamu latviešu režisoru," atzīst M. Bašs un stāsta, ka "E. Smiļģis nebija liels mūzikas speciālists, tāpēc viņš man pilnībā ļāva rīkoties ar aktieriem ne vien vokāli, bet arī skatuviski, jo G. Sviridova mūzika nebija tipiski operetiska, bet gan dramaturģiski virzoša, vairāk piemērota operai, atskaitot atsevišķus numurus".

Laikā, kad M. Bašs strādāja par galveno diriģentu, V. Pūce – par galveno režisoru un J. Pankrate – par galveno baletmeistari, ievērojami bagātinājās teātra repertuārs un rūpīgais darbs ar solistiem un orķestri deva labus rezultātus. Tika iestudēti operešu klasiķu darbi: Ferencs Legārs "Čigānu mīla", "Jaurā atraitne", Imre Kālmāna "Marica", Žaka Ofenbaha "Zilbārdis" u. c. Plašu atbalstu guva arī latviešu un citu tautu komponistu jaundarbi – Arvīda Žilinska "Dzintarkrasta puīši" un "Sarkanais marmors", Nikolaja Zolotonosa "Ak, muļķa sirds", Ģederta Ramana "Sālsmaize Kartupeļu ielā" u. c. Par Tihona Hreņņikova muzikālo drāmu "Baltās naktis" Vissavienības konkursā piedalījās II prēmiju par gada labāko izrādi.

Vislielāko gandarījumu M. Bašs guva, iestudējot un diriģējot pasaulē iecienītāko mūziklu – Lenarda Bernsteina "Vestsaidas stāsts", kas komponēts baletam, solistiem, aktieriem un orķestrim, izvirzot ļoti

augstas mākslinieciskās prasības. Kopīgā darbā ar režisoru V. Pūci un baletmeistari J. Pankrati M. Bašam izdevās sagatavot teicamu izrādi. Publika bija pārsteigta, ka to spēj operetes teātra mākslinieki, un daļa bija neizpratnē, jo bija atnākuši uz operetes teātri izklaidēties, bet šoreiz viņiem nācās raudāt, jo mūzikla saturs bija ļoti dramatiski emocionāls.

Mūzikla iestudēšanas laiku spilgti atceras teātra māksliniece Renāte Šteinberga: "1965. gadā ienācu Rīgas Operetes teātrī. Mani darbā pieņēma divi izcili Meistari – režisors V. Pūce un teātra muzikālais vadītājs Maestro M. Bašs. Pati nezinu, ar ko es biju izpelnījies tādu Maestro uzticību, ka man iedalīja Marijas lomu L. Bernsteina mūziklā "Vestsaidas stāsts". Tagad mūziklus iestudē vai katrā

Pirms brīvdabas izrādes "Trīnes grēki" Ogrē.
Diriģents M. Bašs (1973. gads)

teātrī, bet toreiz mūzikli kā žanrs tikko sāka pie mums Latvijā parādīties. Viss bija jauns, neierasts, arī Bernsteina mūzika likās tik ļoti nepierasta, bet bija vien jāķeras pie darba, loma brīnišķīga, tikai ticības, ka to varēšu, nebija. Te nu jāpateicas Maestro, viņa milzīgajai pacietībai. Noti pa notij, takti pa taktij mēs skatījām cauri, un es šo mūziku iemīlēju tik ļoti, ka tas man liekas visgaišākais laiks manā aktrises mūžā.”

Bet ne jau visi mūzikli bija šāda satura, tika iestudēti arī jautri, dzirkstoša humora pilni, ar lieliskiem baleta numuriem un spilgtām dekorācijām: Koula Portera “Skūpsti mani, Ket!”, “Hallo, Dollij!” u. c.

M. Baša pēdējais iestudējums operetes teātrī bija paša komponētā dziesmu spēle “Trīnes grēki”, V. Pūces scenārijs, kas veidots pēc Rūdolfa Blaumaņa lugas motīviem. Trāpīgais latviskais lauku ikdienas klorīts un piemērotā, tautiskām intonācijām piesātinātā mūzika ļāva iestudējumam piedzīvot negaidīti lielus panākumus. Diriģenta M. Baša vadībā dziesmu spēle izskanēja Rīgā un daudzos lauku kultūras namos un brīvdabas izrādēs vairāk nekā 170 reižu!

M. Baša darbības laikā teātrī Kultūras ministrija četras reizes nomainīja direktoru, lai uzlabotu teātra finansiālo stāvokli, bet tie ne vienmēr bija kompetenti mūzikas jautājumos. Daudzas teātra problēmas apsprieda un pieņēma lēmumus komunistiskās partijas sēdēs, kurās drīkstēja piedalīties tikai partijas biedri. Tas notika bez galvenā diriģenta M. Baša klātbūtnes, jo viņš nebija partijas biedrs. Pieņemto lēmumu neveiksmes gadījumā vainīgs bija galvenais diriģents. M. Bašu tas aizvainoja, un arvien vairāk nobrieda doma darbu teātrī pārtraukt.

Kad Rīgā no Sverdlovskas atgriezās Jānis Kaijaks, kurš vēlējās kļūt par Valsts Rīgas Operetes galveno diriģentu, bija īstais brīdis, lai iesniegtu kultūras ministram atlūgumu. Mendeli Bašu aicināja atpakaļ uz pilnu slodzi konservatorijā un 1975. gadā viņš šo aicinājumu pieņēma un turpināja strādāt diriģēšanas katedrā un operas klasē.

Profesionālajā pūtēju orķestrī “Rīga”

1972. gadā Gunāra Ordellovskā jaunorganizētajā profesionālajā pūtēju orķestrī “Rīga” bija nepieciešams otrais diriģents. G. Ordellovskā aicināts, M. Bašs piekrita. Tā no 1975. līdz 1993. gadam Mendelis Bašs strādāja par diriģentu profesionālajā pūtēju orķestrī “Rīga”. “Lai gan tā nebija mana stihija, es šo darbu ļoti iemīlēju,” saka profesors. [12, 2]

Mendelis Bašs stāsta, ka ar Gunāru Ordellovski viņš jau bija pazīstams no konservatorijas studiju laikiem, vēlāk draudzīga sadarbība veidojās Valsts Rīgas Operetes teātrī, kur no 1963. līdz 1966. gadam ar kultūras ministra pavēli viņš tika norīkots par diriģentu, galvenā diriģenta un mākslinieciskā vadītāja Mendēļa Baša rīcībā. 1975. gadā viņu sadarbība atkal turpinājās, šoreiz pūtēju orķestrī “Rīga”. Mendelis Bašs atzīst: “Viņa jaunākais kolēģis G. Ordellovskis pazina un pārvaldīja pūtēju orķestri vispamatīgākā pilnībā. Kad viņš sacerēja jaunu darbu, viņam nebija daudz jādāmā. Pūtēju partitūras salikumu viņš rakstīja uzreiz. Un visām kompozīcijām bija raksturīgs saulains, dzīvespriecīgs, humoristisks noskaņojums.” [3, 169]

Parasti pūtēju orķestrī koncertē brīvā dabā – parkos, laukumos, gājienos. Orķestris “Rīga” bija iecerēts kā kolektīvs, kas uzstājas koncertzālēs, tāpēc arī tam bija vajadzīga tembrāli smalkāka instrumentācija. Pūtēju orķestra koncertprogrammās bija daudz simfonisko skaņdarbu pārlikumam, kurus M. Bašs labprāt uzņēmas iestudēt un diriģēt. Tomēr lielākā daļa pārlikumam viņu neapmierināja, jo skaņējums bija smagnējs, tādēļ stipri atšķirīgs no oriģināla. Kā pirmo M. Bašs no jauna instrumentēja A. Borodina “Polovciešu dejas”. Jau pirmajā mēģinājumā orķestra mūziķi bija ļoti pārsteigti par lielisko tembrālo skaņējumu, kas patiešām bija ļoti tuvs simfoniskajam oriģinālam. Tā M. Baša darbs orķestrī nebija tikai koncerta programmu iestudēšana un diriģēšana, bet arī sava veida jaunrade, instrumentējot speciāli šim orķestrim dažādu autoru sarežģītus skaņdarbus. “Tas man un orķestrim deva vislielāko gandarījumu, jo ļoti pacēla orķestra atskaņošanas meis-

tarību,” stāsta M. Bašs. Viņš pārinstrumentēja arī daudzas operu ārijas, jo orķestra koncertos piedalījās pazīstami operas dziedātāji: Inese Galante, Angelina Voļaka, Miķelis Fišers, Pēteris Grāvelis, Ingus Pētersons, Jānis Sproģis, Vija Āboltiņa u. c., kā arī Latvijas radio koris.

Arvīds Klišāns atceras: “Sadarbība ar M. Bašu bija ļoti interesanta, jo viņš ar vislielāko atbildību diriģējot respektē komponista ieceres, daudz uzmanības velta intonācijai mūziķu izpildītāju darbā.”

Lija Krasinska grāmatā “Sava krāsa varavīksnē”, kavējoties atmiņās, raksta: “Orķestra repertuārs ir iespaidīgs. Blakus parastajiem maršiem, polkām un citām dejām repertuārā ar pārsteigumu var ieraudzīt ne vien Ludviga van Bēthovena uvertīru “Egmonts”, Karla Marija Vēbera uvertīru operai “Eirianta”, Modesta Musorgska “Nakts kailajā kalnā”, Jāņa Ivanova VI simfoniju, Pētera Čaikovska uvertīru “1812. gads” un Aleksandra Borodina “Polovciešu dejas”, bet arī no orķestra skanējuma viedokļa tik smalkus skaņdarbus kā Aleksandra Ļadova “Kikimora”, Morisa Ravēla “Bolero”, Ottorīno Respīgi “Romās pīnijas” un Kloda Debišī “Fauna diendusa.”

Oļģerts Grāvītis grāmatā “Latvju pūtējmūzikas lielais šķelms” par pūtēju orķestra “Rīga” desmit gadu jubilejas koncertu raksta: “Sadarbība ar koriem šajos desmit gados “Rīgu” bagātinājusi vairākkārt, taču šoreiz tai bija sevišķi nozīmīgs akcents. Divu izcilu kolektīvu kopīgs sniegums it kā ieguva “trešo dimensiju” – to vienreizīgo strāvojumu, ko dēvējam par pārdzīvojumu. Šajā ziņā tiklab Gunāram Ordeļovskim, kā arī Mendelim Bašam laimējās pietuvoties augstākajām virsotnēm, kādas vien šādās reizēs ir iespējams sasniegt.” [3, 75]

Šis ārkārtīgi bagātais repertuārs, no kura nosaukta tikai kāda desmitā daļa, deva orķestrim iespēju uzstāties ar pastāvīgiem koncertiem ne tikai Rīgā un citās Latvijas pilsētās, bet arī daudzās bijušās PSRS pilsētās, kā arī Bulgārijā, Vācijā, Holandē, Somijā, Norvēģijā un citās valstīs. “Gudrā un precīzā instrumentu izvēle paveica brīnumu! Klausoties orķestra “Rīga” koncertus, grūti saprast, ka tas ir tikai pūtēju orķestris – tik bagāta ir skanējuma tembru palete. Pūtēju orķes-

tra izpildījums tuvojas simfoniskā orķestra skanējumam.” [6, 37]

70. gadu beigās, 80. gadu sākumā Mendelis Bašs kopā ar diriģentu un pedagogu Juri Kļaviņu ir J. Vītola Latvijas Valsts konservatorijas Kordiriģentu nodaļas mācību kora pedagogs. “Pie mācību kora nostrādāju vairākus gadus, lai gan darbs ļoti patika, mēģinājumu laiks bija ļoti neizdevīgs – dienas vidus, tādēļ no šī darba atteicos,” atceras profesors Bašs.

Šajā laikā Mendelis Bašs ir arī sava bijušā studenta Imanta Kokara vadītā kamerkora “Ave sol” konsultants. “Imants mani bieži aicināja palīgos, kad pats bija aizņemts un nevarēja strādāt ar kori, lai gan oficiāls kormeistars es nebiju,” stāsta Mendelis Bašs.

Šobrīd pēdējais profesora diriģētais koncerts ir paša 80 gadu jubilejas koncerts, kas notika 1999. gada 13. aprīlī Rīgas Latviešu biedrības Zelta zālē. To organizēja Rīgas Latviešu biedrības Mūzikas komisija, Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskola, Latvijas Komponistu savienība, kā arī profesionālais pūtēju orķestris “Rīga”. Jau 1969. gadā Silvija Stumbre raksta, ka Mendelis Bašs ir viens no

*Profesora Mendēļa Baša 80 gadu jubilejas koncerts
Rīgas Latviešu biedrības Zelta zālē 1999. gada 13. aprīlī*

retajiem Latvijas komponistiem, kurš pats spēj vadīt savu darbu atskaņojumus, tā nodrošinot tiem iespējami precīzāku interpretāciju. [14] Arī šoreiz jubilārs diriģēja Riharda Vāgnera priekšspēli operas "Loengrīns" III cēlienam, Aleksandra Ļadova "Kikimora", paša komponēto "Pasaku" mežragam un pūtēju orķestrim, kā arī noslēguma kori no dziesmu spēles "Trīnes grēki" Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolas Mūzikas fakultātes apvienotā kora un pūtēju orķestra "Rīga" izpildījumā.

Lai gan bērnībā profesors M. Bašs ir dziedājis gan sinagogas, gan operas, gan skolas koros, tomēr diriģenta darba uzsākšana, kā atzīst pats profesors, nav saistīta ar šiem notikumiem. "Tā ir tīra nejaušība, ka sāku strādāt operas klasē, vēlāk Daugavpils teātrī," atceras M. Bašs. Tomēr jāuzsver, ka bērnībā gūtie pozitīvie dziedāšanas iespaidi nenoliedzami ir iespaidojuši prasīgo un pamatoto diriģenta darbu ar dziedātājiem.

Mendelis Bašs strādājis par diriģentu:

- divos amatieru koros;
- Latvijas Valsts konservatorijas operas klasē;
- Daugavpils simfoniskajā orķestrī;
- Daugavpils Muzikāli dramatiskajā teātrī;
- Rīgas Valsts Operetes teātrī;
- Latvijas Valsts konservatorijas Kordiriģentu nodaļas mācību korī;
- profesionālajā pūtēju orķestrī "Rīga".

Ģimene

Mendeļa Baša ģimene dibināta radoši bagātās darbības laikā Daugavpilī 1959. gada 27. novembrī, kad tika noslēgta laulība ar kordiriģenti, pedagoģi Rasmu Liepiņu. Rasma dzimusi Daugavpilī 1931. gada 20. jūnijā, kur tobrīd tēvs Rūdolfs Liepiņš dienēja Latvijas armijas kavalērijas pulkā, bet māte Emma Liepiņa bija mājsaimniece. R. Liepiņa beigusi Natālijas Draudziņas vidusskolu 1950. gadā. R. Baša atceras: "Mūzikā mani ieinteresēja dziedāšanas skolotājs Jānis Milzarājs,

ļaujot pat diriģēt vidusskolas meiteņu kori. Toreiz es iegādājos Jēkaba Vītoliņa grāmatu par kora mākslas pamatzināšanām un apguvu pamata taktsfigūras.” Tomēr vairāk par diriģēšanu Rasmai patika dziedāt. 1950. gadā, izturot lielu konkursu, viņa tika uzņemta kā koloratūrsoprāns Jāzepa Mediņa mūzikas vidusskolā Vokālajā nodaļā. Neveiksmīgas vokālo pedagogu pedagoģiskās darbības rezultātā vajadzēja mācības turpināt Kordiriģentu nodaļā. 1954. gada 27. jūnijā R. Baša absolvē Pētera Rības diriģēšanas klasi. Turpināt mācības konservatorijā viņai nebija pārliecības, jo no reflektantiem vienīgā nebija komjauniete – maksa par tēva “grēkiem”, 1945. gada maijā Rasma ģimene atradās “Kurzemes katlā”, un tēvam pēc tam 8 gadus nācās pavadīt Sibīrijā. Tomēr R. Baša neatlaidīgi kārtoja iestājpārbaudījumus un tika uzņemta kā trešā labākā no desmit reflektantiem. Jāzepa Vītola Latvijas Valsts konservatorijas Teodora Kalniņa diriģēšanas klasi R. Baša absolvēja 1959. gada 26. jūnijā. Jau pēdējā kursā viņa bija sākusi strādāt par diriģēšanas pedagogu Jāzepa Mediņa mūzikas vidusskolā, bet pēc augstskolas beigšanas Izglītības ministrija viņu nozīmēja darbā Daugavpils Pedagoģiskajā institūtā ar uzdevumu izveidot mūzikas nodaļu, lai sagatavotu vietējām vajadzībām dziedāšanas skolotājus ar augstāko izglītību.

“Daugavpilī arī izveidojās mūsu ģimene – tik atšķirīga un līdzīga citām toreizējā traģiskajā vēstures posmā. Varbūt tieši tas mums ir ļāvis plašāk skatīties un izvērtēt notiekošos procesus sabiedrībā toreiz un tagad,” stāsta Baša kundze.

Daugavpils Muzikāli dramatiskajam teātrim izbeidzot darbību, ģimene 1960. gadā pārcēlās uz dzīvi Rīgā. No 1960. gada 1. septembra līdz 1988. gada 30. jūnijam Rasma Baša strādāja par speciālās diriģēšanas pedagogu Jāzepa Mediņa mūzikas vidusskolā. Pēdējos 8 gadus pamatdarbu viņa savienoja ar diriģēšanas metodikas lekcijām un praksi studentiem J. Vītola Latvijas Valsts konservatorijā. Ilgus gadus rokrakstā esošais metodiskais materiāls publicēts izdevniecībā “Musica Baltica” 2000. gadā, kas veidots kā palīgs jaunajiem diriģentiem.

“Man nebija lemts mācīties pie M. Baša, bet visu radošo mūžu es varēju konsultēties profesionālajos jautājumos. Man bija mūža privātskolotājs!” ar lepnumu un prieku atzīst Rasma Baša.

1962. gada 7. februārī Bašu ģimenē piedzimst dēls Harijs. Viņa muzikālās dotības izpaužas ļoti agri. Vispirms iemācījās dziedāt tautasdziesmas, pēc tam skaidri runāt. Kā gandrīz visi teātra mākslinieku bērni, viņš bieži atradās izrāžu mēģinājumos. Tā reiz L. Bernsteina “Vestsaidas stāsts” mēģinājumā viņš stāvēja tēvam aiz muguras un “diriģēja”... Ansamblis neskanēja kopā, un M. Bašs “pacēla balsi”. Mākslinieki veikli atrada attaisnojumu: “Mēs, Maestro, nezinām, kuru diriģentu klausīt!” Atskanēja draudzīgi smieklī, un “konflikts” bija atrisināts.

Toreizējais Valsts Rīgas Operetes teātra direktors V. Bergmanis, māti un dēlu ieraugot mēģinājumā, parasti smaidīja un teica: “Baša kungs ir ieradies.” Tas Harijam palika atmiņā un, kad viņam jautāja: “Kā tevi sauc?” viņš atbildēja, “Bašu kungu sauc.”

Tad sekoja Emīla Dārziņa mūzikas vidusskolas raibais periods, kur pie dažādiem pedagogiem viņš apguva speciālo klavieru mākslu. Pirmo honorāru – 4 rubļus – viņš saņēma, būdams 5. klases skolnieks, par J. Ķepīša klavierkoncerta atskaņošanu ar Radio simfonisko orķestri diriģenta Centa Kriķa vadībā. Tā bija skolēnu likme!

Interesanta sagādīšanās, ka M. Bašs mācījās klavierspēli pie Doras Braunas, bet Harijs pēdējos E. Dārziņa skolas gadus – pie viņas dēla Hermaņa Brauna. Viņš bija pirmais pedagogs vīrietis. Tā pirmo stundu uztver Harijs: “Kādā ātrumā un precīzi viņš novietoja savu auto! Viņš stundā maz runāja, bet spēlēja kopā ar mani un fantastiski lasīja notis no lapas!”

15 gadu vecumā Harijam sākās aizraujošais džeza ansambļu laiks. Viņa vadītais ansamblis “Inversija” plūca laurus “Liepājas dzintarā”, iegūstot pirmo vietu un klausītāju simpātijas. Tur Hariju Bašu ievēroja Raimonds Pauls. Sākās koncertiem bagāta sadarbība, kas deva iespēju uzstāties plašai publikai. Emīla Dārziņa mūzikas vidusskolu Harijs beidza ar teicamām sekmēm visos mūzikas specialitātes priekšmetos.

Lieliskas sekmes Harijam bija, arī studējot Jāzepa Vītola Latvijas Valsts konservatorijā, viņa klavieru pedagogs bija Konstantīns Blumentāls. Īpaši gribas atzīmēt piedalīšanos V Vissavienības pianistu konkursā, kurā Harijs Bašs kļuva par diplomandu un spēlēja Ludviga van Bēthovena 5. klavierkoncertu ar simfonisko orķestri izcilā diriģenta Vasilija Sinaiska vadībā. Pēc konservatorijas beigšanas 7 gadus Harijs strādāja Latvijas radio un televīzijas Džeza mūzikas orķestrī par pianistu. Viņš ir vienīgais Latvijas pianists, kas slavenu Džordža Geršvina "Zilo rapsodiju" ir spēlējis 13 reizes ar dažādiem orķestriem un diriģentiem Latvijā, Vācijā, Armēnijā, Krievijā u. c.

Tēvs Harijam vienmēr ir bijis labs konsultants klasiskās mūzikas stilu izpratnē un interpretācijā. Strādājot ar ansambli "Inversija", Ha-

*Pēc Triju Zvaigžņu ordeņa saņemšanas
ar sievu Rasmu un dēlu Hariju
1999. gada 17. novembrī*

rijs rakstīja instrumentālo mūziku un dziesmas. Viņu ievēroja komponists Pauls Dambis un aicināja studēt kompozīciju. Konservatorijas Kompozīcijas klasē viņš tika uzņemts uzreiz 2. kursā. Profesors Ā. Skulte teicis šādus vārdus: “Man būtu ļoti daudz jāmācās, lai spētu dot to, ko Harijs Bašs no manis gaida, lai pilnveidotu savas radošās ieceres.” “Diemžēl lielākā daļa kompozīcijas katedras pedagogu nebija gatavi mācīt populārās un džeza mūzikas kompozīciju,” atzīst profesors M. Bašs. Tāpēc daudzi tagad populāri mūziķi – komponisti turpina pilnveidoties bez Latvijas konservatorijas diploma un guvuši plašu sabiedrības atzinību. Mākslā ne visi sapņi piepildās. Daļa no Harija sapņa piepildījās 1998. gada 5. marta koncertā Latvijas Nacionālajā operā, muzicējot kopā ar Raimondu Paulu, Mariju Naumovu u. c. Šis koncerts tika ierakstīts un izdots CD.

2000. gada 2. oktobrī Harijam Bašam un viņa kundzei Ingūnai piedzima dēls, arī Harijs, kuram ir ļoti rūpīgi un mīloši vecāki un vecvecāki.

Par teicamu darbu 1967. gadā Mendelim Bašam piešķīra Nopelniem bagātā mākslas darbinieka goda nosaukumu. 1972. gadā viņš saņēma zemes gabalu Rīgas rajonā Garciemā vasarnīcas celtniecībai. “Man ļoti patīk visādi darbi – mehāniskie, galdnieka, skaņoju savas klavieres, brīvajā laikā pats savām rokām pēc Modra Ģelža projekta uzcēlu vasarnīcu,” stāsta M. Bašs. Šī vasarnīca ir ieguvusi 1. vietu Garciera rīkotajā konkursā par dārza un mājas sakoptību. Lija Krasinska par Mendeli Bašu ir teikusi, ka viņš ir cilvēks ar zelta rokām, jo prot salabot visu, izņemot datoru un televizoru.

Bet kā veidojās attiecības ar draugiem šajā laikā? Profesors stāsta: “Paziņu man ir ļoti daudz, bet draugs ir bijis tikai viens. Tas ir mans bērnības draugs, ar kuru kopā mācījos arī amatniecības skolā, karš mūs izšķīra, pēc kara atkal satiekāties, līdz viņš 1970. gadā emigrēja uz Izraēlu.”

Noslēgumā

Savas profesionālās darbības jomās – pedagogs, komponists, diriģents – profesors Mendelis Bašs ir spējis sevi realizēt kā radošu personību. Tomēr profesors pats sevi uzskata galvenokārt par pedagogu. Un tam ir pamatojums, jo Mendelis Bašs ir mācījis ne vien diriģentus, bet arī dziedātājus operas klasē, un daudzi izcili mūzikas darbinieki ir viņa skolēni, kopumā vairāk nekā 100 studentu. Pedagoģiskajam darbam veltīts vairāk nekā pusgadsimts – no 1947. gada līdz mūsdienām. Uz profesora M. Baša pedagoģisko principu pamata ir veidojusies daudzu topošo diriģentu un pedagogu profesionalitāte. Kā radošs pedagogs viņš ar savām prasībām un metožu skaidrību ir ietekmējis arī savu studentu personību veidošanos, citus iedrošinot pievērsties pedagoģiskajam darbam, citus – realizēt sevi diriģenta mākslinieciskā vadītāja amatā, citiem radījis īpašu interesi par simfonisko orķestri un lielajām formām, bet visiem licis saprast, ka cilvēkam ir jābūt precīzam, mērķtiecīgam un paškritiskam.

Kompozīcijas laukā ir radīti 2 simfoniskie darbi, mūzika 4 kino-filmām, 2 vokālinstrumentālie darbi, skaņdarbi dažādiem instrumentiem, skaņdarbi pūtēju orķestrim, aranžējumi pūtēju orķestrim, kora dziesmas, tautasdziesmu apdares, solo dziesmas. Mendelja Baša kompozīcijām kopumā ir raksturīga formas izsmalcinātība, plaša melodiskā līnija, romantisks raksturs, kas prasa alterācijām bagātu harmonisko valodu un smeldzīgas melodiju intonācijas. Tie ir nozīmīgi Jāzepa Vītola un Ādolfa Skultes kompozīcijas skolas paraugi. Tomēr vislielākais ieguldījuma šajā jomā ir viņa aranžējumi pūtēju orķestrim, kas pilnībā pārvērta pūtēju orķestra skanējumu no izteikti vieglā mūzikas žanra uz klasisko, piešķirot skanējumam īpašas krāsas, ko rada pareizi izvēlēti pūšamo instrumentu tembri.

M. Bašs ir strādājis diriģenta darbu Latvijas Valsts konservatorijas operas klasē (1953–1962 un 1975–1985), Daugavpils Muzikāli dramatiskajā teātrī (1959–1962), Valsts Rīgas Operetes teātrī (1962–

1975) un Profesionālajā pūtēju orķestrī "Rīga" (1975– 1993), iestudējot un atskaņojot klasiskā un vieglā mūzikas žanra darbus.

Pētot profesora M. Baša dzīves gājumu, bija iespējams iepazīt viņa personības veidošanos. Atklājot profesionālās darbības jomas – pedagogs, komponists, diriģents – varam apzināt M. Baša nozīmīgo un bagātīgo ieguldījumu, kas devis teorētiskus, praktiskus un radošus impulsus diriģentu, mūzikas pedagogu un citu mūzikas darbinieku izglītībā, Latvijas koncertdzīvē, mūzikas jaunradē un veicinājis Latvijas mūzikas kultūras attīstību. Viņa devums novērtēts ar augstāko Latvijas Republikas apbalvojumu – Triju Zvaigžņu ordeni.

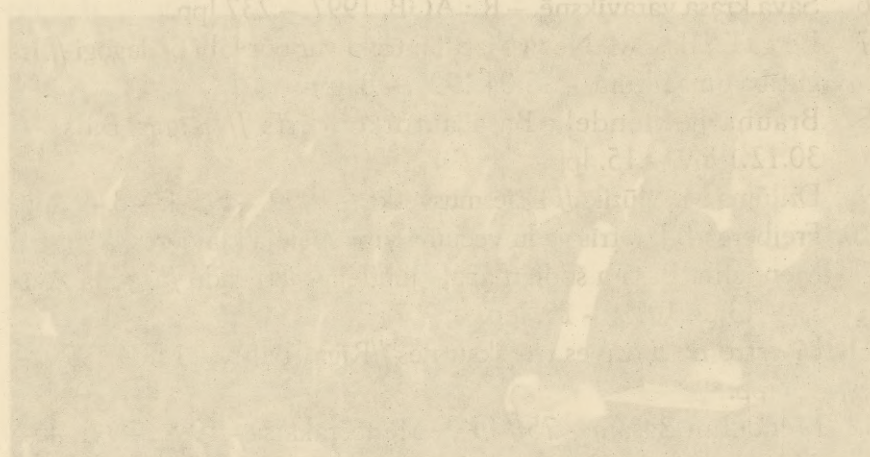
Pirmajā rindā no labās: raksta autore – prof. M. Baša diriģēšanas klases absolvente Dr. paed. M. Marnauza, prof. M. Bašs, R. Baša, prof. D. Zariņš, H. Bašs (1999. gads)

Literatūra

1. Afanasjeva R. Padomju Latvijas mūzikas darbinieki. / Sastād. O. Grāvītis. – R.: Liesma, 1965. – 68 lpp.
2. Bašs M. Diriģēšanas tehnikas pamati. – R.: Mācību iestāžu metodiskais kabinets, 1982. – 62 lpp.
3. Grāvītis O. Latvju pūtējmūzikas lielais šķelms. – R.: E. Melngaiļa Tautas mākslas centrs, 1997. – 228 lpp.
4. Grāvītis O. Profesora Mendēļa Baša jubilejas koncerts. – R.: RPIVA, 1999. – 11 lpp.
5. Kārklīšs L. Simfoniskie darbi latviešu mūzikā. – R.: Liesma, 1973. – 326 lpp.
6. Sava krāsa varavīksnē. – R.: AGB, 1997. – 237 lpp.
7. Berga L., Bašs M. Ne visi izcili mūziķi var būt labi pedagogi // Izglītība un Kultūra. – 15.04.1999. – 8. lpp.
8. Brauns J. Mendēļa Baša autorkoncerts // Rīgas Balss. – 30.12.1969. – 15. lpp.
9. Dziļuma M. Mūzika// Dziesmusvētki. – 1999. – Nr. 4. – 8.–9. lpp.
10. Freiberga J. Jau trīs gadu vecumā viņš spēlēja klavieres. Maestro Mendelim Bašam šodien apaļa jubileja – 80 gadu // Jaunā Avīze. – 13.04.1999. – 15. lpp.
11. Maestro Baša dzīves trīs šķautnes //Rīgas Balss. – 14.04.1999. – 15. lpp.
12. Mendelim Bašam – 75// LKA Mēnešraksts. – 1994. – Nr. 4. – 24. lpp.
13. Paula R. Maestro Leonīda Vīgnera stāsti un stāsti par Leonīdu Vīgneru. – R.: Pētergailis, 2001. – 32. lpp.
14. Stumbre S. Mendēļa Baša autorkoncerts// Literatūra un Māksla. – 01.01.1970. – 15. lpp.
15. Зариньш М. Авторский концерт М. Баша// Дневник Искусств. – 30.12.1969. – 36 с.

Fotogrāfijas no Mendēļa Baša personīgā arhīva.

1975) un Profesionalizācija (1971-1993) ...
 1. Alans ...
 2. ...
 3. ...
 4. ...
 5. ...
 6. ...

7. ...
 8. ...
 9. ...
 10. ...
 11. ...
 12. ...
 13. ...
 14. ...
 15. ...
 16. ...
 17. ...
 18. ...
 19. ...
 20. ...

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0302049337

**OBLIGĀTAIS
EKSEMLĀRS**

3-20

2002-4
6 III

SAGATAVOŠANĀ:

4. rakstu krājums sērijā "Laikmets un personība" – par izcilām personībām, kuras ar savu ieguldījumu pedagogiskās domas attīstībā un skolu darba praksē Latvijā ir pelnījušas, lai viņu dzīvesdarbību pētītu, aktualizētu mūsdienās un saglabātu nākamībai (A. ĀRE, Ē. BERZINSKIS, J. DELLE, A. ĶENIŅŠ u. c.)

ISBN 9984-15-395-9

9 789984 153957